
ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

Том 2

№ 5 2016

Дрогобич

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 20653-10473р

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 19.05.2016 р.)*

УДК 001(051)
ББК 95.43
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство): Збірник наукових праць. – Том 2. – № 5. – Дрогобич, 2016. – 188 с.

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство) внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, відповідно до Наказу Міністерства науки і освіти України № 1081 від 29.09.2014 р.

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Заступник головного редактора:

доктор філологічних наук, доцент О. П. Кушлик

Відповідальний секретар:

кандидат філологічних наук, доцент О. В. Коляса

Члени редколегії:

доктор філософських наук, професор Н. В. Скотна
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк
доктор філологічних наук, професор Л. І. Бєлєхова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор В. С. Данилич
доктор філологічних наук, професор М. Ю. Федурко
доктор філологічних наук, професор С. П. Денисова
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор З. Г. Коцюба
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор Г. І. Приходько
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Сидельнікова
доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо
prof. dr. hab. S. Garton (Велика Британія)
prof. dr. hab. A. Woldan (Австрія)
prof. dr. hab. D. Budnjak (Польща)

ЗМІСТ

Лещенко А. В. КАТЕГОРИЯ НАПРЯЖЕННОСТИ: СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ.....	6
Лопушанський В. М. УЖИВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	10
Максименко О. В. ВЕРБАЛЬНО-ЖЕСТОВА МЕТАФОРА В АНГЛОМОВНОМУ РОЗВАЖАЛЬНОМУ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю	15
Медведєва А. О. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ІЗ РОЗУМОВИМИ ВАДАМИ.....	20
Медведєва Н. О. ЗАСОБИ ЕМФАТИЧНОГО ВІДОКРЕМЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: СЕГМЕНТОВАНІ Й РОЗЩЕПЛЕНІ ВИСЛОВЛЕННЯ.....	24
Mykhaylenko V. V. INTERJECTION IMPACT ON DISCOURSE PRAGMATICS.....	28
Михайлюк Н. П. ДЕВІАЦІЇ ГЕНДЕРНОГО ПОЛЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ОФІЦІЙНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	32
Мостова Н. А. РОЛЬ ХАРАКТЕРУ В СТАНОВЛЕННІ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОГО ДІТЯЧОГО МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОГО ТЕКСТУ “LES AVENTURES DE PETIT OURS BRUN”).....	36
Науменко Л. П. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТІВ БІЗНЕС-ДИСКУРСУ.....	41
Пархоменко О. М., Наумець А. А. ПЕРЕДАЧА ІМПЛІКАТУР ПРАГМАТИЧНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	46
Одрехівська І. М. ПОЕТИКА В. КОПТІЛОВА-ПЕРЕКЛАДАЧА В ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНОМУ ПРОСТОРІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	49
Олійник Н. А. ЕВРИСТИКА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ СТУДІЙ У МІКРОДІАХРОНІЇ: ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	53
Ольховська Ю. Д. СИНХРОНІЯ/ДІАХРОНІЯ Ф. ДЕ СОССЮРА: НАСТУПНІСТЬ І НОВАТОРСТВО.....	58
Охріменко В. О. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАТОПЕІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ.....	61
Павлюк Х. Т. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ <i>LOVE</i> У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ ЛОРЕН ОЛІВЕР “DELIRIUM”.....	65
Пірог І. І. ОНТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	69
Popovich E. S., Grodskaya E. B., Mykhailiuk S. L. THE CONSTRUCTION “OFF WE STARTED, <u>HE REMAINING BEHIND</u> ” AS AN “ABSOLUTE” UNIT OF THE LANGUAGE.....	73
Приходько Г. І. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	76
Прус Л. В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА МОДЕЛЬ ЕКСПЛІЦИТНИХ ПРОМІСІВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	79
Ребрій І. М. СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ АРТЛАНГІВ.....	83

Романова Н. В. ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИКИ ЭМОТИВНОЙ ЛЕКСИКИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ XVII – XX ВЕКОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ).....	87
Сергеева Г. А. АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО ВОКАЛІЗМУ ТА ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВАРІАНТНОСТІ.....	92
Сімонок В. П. РОЗШИРЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ.....	96
Сорока Т. В. СЕМАНТИКА ТИПІВ ЗВ'ЯЗКІВ АКСІОНОМЕНІВ У МЕЖАХ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ.....	100
Сотников А. В. МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ У СУЧАСНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ.....	104
Станіслав О. В. ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ КОГЕЗІЇ У СТРУКТУРІ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ Ф. МОРІАКА).....	108
Стацюк Р. В. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ.....	112
Сташко Г. І. ОБРАЗ МОЛОДОЇ ДІВЧИНИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРІ.....	117
Стрельченко Н. С. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПИТАНЬ-ПЕРЕПИТІВ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ.....	122
Суима И. П. ОСНОВНЫЕ ВИДЫ СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО РЕСПОНСИВА В СИСТЕМЕ РЕСПОНСИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ.....	126
Сухова А. В. КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНА ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНОЇ НОВЕЛИ.....	130
Тараненко К. В. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПРАГМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	135
Ташенко Г. В. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВІДТВОРЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	139
Томчаковская Ю. О. ЯЗЫКОВАЯ ОБЪЕКТИВАЦИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ КОНЦЕПТОВ <i>КРАСОТА</i> И <i>ОБАЯНИЕ</i> (ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ)	143
Храбан Т. Є. ЗМІСТ І СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ <i>APPEARANCE</i> : КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД.....	148
Цапенко Л. В. ТИПОЛОГІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РІЗНОВИДІВ АНГЛОМОВНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ РОЗПОВІДІ.....	153
Чистяк Д. О. ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ В ЛІНГВОПОЕТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ.....	157
Шевченко Л. Л. МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ СТРУКТУР У НЕВИПАДКОВИХ ТЕКСТАХ.....	160
Шкворченко Н. Н. СТРУКТУРА И КЛАССИФИКАЦИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДЕЛОВОГО ДИАЛОГА.....	166
Юрса Л. В. СТАТУС БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	170
Янкович М. В. СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВ У ТЕКСТАХ ОРАТОРСЬКОГО ДИСКУРСУ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ДЕМОСФЕНА).....	173

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Лопушанський Я. М.

МІЖУНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ «АНГЛІЙСЬКА МОВА У ХХІ СТОЛІТТІ: СПОСІБ МИСЛЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР».....177

РЕЦЕНЗІЇ

Ребрій О. В.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л. В. КОРОТКОВОЇ «АНГЛОМОВНА КРЕАТИВНА КАРТИНА СВІТУ У ДИСКУРСИВНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ» (ХЕРСОН 2015, 342 с.).....181

Бабелюк О. А.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ТОМЧАКОВСЬКОЇ ЮЛІЇ ОЛЕГІВНИ «КОНЦЕПТ *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ» (ОДЕСА, ВИДАВНИЧИЙ ДІМ "ТЕЛЬВЕТИКА", 2015. – 204 с.).....183

АНОТАЦІЇ

Артюхова А. А.

Немецкий митинговый дискурс: риторика и просодия : монография / А. А. Артюхова. – Одесса : Фенікс, 2016 – 166 с.....185

Козлова Т. О.

Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови : монографія / Тетяна Олегівна Козлова. – Запоріжжя : Кругозір, 2015. – 640 с.....185

Пермінова А. В.

Перекладацька рецепція сучасної американської поезії: монографія / А. В. Пермінова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 352 с.....185

Приходько Г. І.

Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм : монографія / Г. І. Приходько. – Запоріжжя : Кругозір, 2016. – 200 с.....185

Томчаковская Ю. О.

Концепт *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* в англійській та українській лінгвокультурах : монографія / Ю. О. Томчаковская ; под ред. Н. В. Петлюченко. – Одесса : Виданичний дім «Гельветика», 2015. – 204 с.186

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....187

УДК 811.11'42

КАТЕГОРИЯ НАПРЯЖЕННОСТИ: СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ

Лещенко А. В.

Черкасский государственный технологический университет

В статье напряженность рассматривается в качестве категории текста, содержание которой анализируется в контексте современных психологических и нарратологических исследований. Сущность понятия напряженности представлена единством нескольких компонентов: конфликтной ситуации, неопределенности, предвкушения и эмоциональной значимости.

Ключевые слова: напряженность, когнитивно-аффективный, конфликт, неопределенность, предвкушение, эмоциональная значимость.

Лещенко Г. В. Категорія напруженості: зміст поняття. У статті напруженість визначається як категорія тексту, зміст якої аналізується в контексті сучасних психологічних і нарратологічних досліджень. Сутність поняття напруженості представлена єдністю кількох компонентів: конфліктної ситуації, невизначеності, очікування й емоційної значущості.

Ключові слова: напруженість, когнітивно-афективний, конфлікт, невизначеність, очікування, емоційна значущість.

Leshchenko H. V. Tension as a category: the core of notion. In this article tension is conceptualized as a text category which content is viewed in the framework of modern psychological and narratological studies. The essence of tension is represented by the integrity of several components: conflict, uncertainty, anticipation and emotional significance.

Key words: tension, cognitive and affective, conflict, uncertainty, anticipation, emotional significance.

Постановка проблемы. Категория напряженности относится к разряду лингвистических феноменов, пока еще не получивших должного освещения в работах по теории и лингвистике текста, что объясняется целым рядом причин, главной из которых является комплексный характер анализируемого понятия, разностороннее описание которого требует междисциплинарного подхода, объединяющего наработки психологии, нарратологии, когнитивной поэтики, когнитивной лингвистики, психолингвистики, литературоведения, рецептивной эстетики и других наук. Построение целостной концепции напряженности предполагает обобщение и систематизацию существующих трактовок описываемого явления и выработку единого системного подхода к изучению формирующих его лингвокогнитивных факторов, связанных с автором и читателем текста.

Анализ последних исследований и публикаций. Обзор научных публикаций, затрагивающих проблемы описания категории напряженности (работы В. Г. Адмони, В. Куликова, Н. Л. Мышкиной, Т. В. Юдиной, Е. Л. Словицкой, М. Н. Ельцовой и др.), позволяет говорить о весьма широком толковании используемого термина, действительного как для сферы языка, так и для сферы речи. В сфере языка напряженность ассоциируется с понятием информационной неполноты гештальта, поддерживаемой многозначностью языковых единиц. В сфере речи/текста рассмотрение феномена напряженности сводится, как правило, к анализу разнородных языковых средств, с помощью которых

описываются различные психологические состояния персонажей как реакции на развитие нарративных событий. При этом вне поля зрения восточноевропейских исследователей остается сфера читательской рецепции, где понятие *напряженности* (текста) коррелирует с понятием *напряжения* (читателя), что требует расширения существующего формата изучения феномена напряженности. В этом и заключается **актуальность** исследования.

Целью статьи является уточнение содержания понятия «напряженность» в контексте современных рецептивно-психологических и нарратологических исследований, посвященных описанию соответствующих аспектов анализируемого явления. Поставленная цель предполагает выполнение следующих задач: (1) определить содержательный объем термина «напряженность» и стоящего за ним понятия, (2) дифференцировать основные компоненты напряженности и (3) описать характер их взаимодействия.

Изложение основного материала исследования. С точки зрения психологии напряженность/напряжение (от англ. *tension*) является комплексным полипараметральным понятием, охватывающим различные аспекты человеческой деятельности (от физиологического состояния мышечного напряжения до эстетической реакции на определенные культурные артефакты). Разнообразие контекстов повседневной жизни, в которых индивид испытывает напряжение, связанное с предвкушением разрешения неопределенной, но потенциально значимой для него ситуации (например, ожидание медицинского диагноза, результатов экзамена или собеседования и т. п.), позволяет говорить о том, что напряженность является одним из фундаменталь-

ных аспектов когнитивно-эмотивной деятельности человека, в основании которой лежат сложные психологические и нейрофизиологические процессы и механизмы [7, 1].

В современных когнитивно-психологических исследованиях под **напряженностью** понимают «аффективное состояние, (а) ассоциируемое с понятием конфликта, диссонанса, нестабильности или неопределенности; (б) вызывающее острое желание скорейшего разрешения ситуации; (в) касающееся событий, имеющих потенциальную эмоциональную значимость для индивида; и (г) включающее в себя процессы ожидания, предвкушения и прогнозирования» [7, 2]. При этом под аффективным состоянием подразумевают психо-физиологическое состояние организма, возникающее как ответная реакция на внешние и/или внутренние стимулы [5]. Термин «аффективное состояние», используемый в определении напряженности, требует пояснения, поскольку в восточноевропейской и западной психологии он трактуется по-разному. Восточноевропейские психологи традиционно используют узкую трактовку указанного термина, в соответствии с которой аффектом именуется «внезапный кратковременный интенсивный эмоциональный всплеск, взрыв, в пределах которого сознание человека сужается (будучи направленным на источник аффекта), а уровень самоконтроля снижается» [3, 15]. При этом исследователи, как правило, разграничивают эмоции, чувства, ощущения и аффекты, исходя из их оценочности, продолжительности и интенсивности [3, 16–17].

В западной когнитивной и социальной психологии терминологический объем понятия «аффект» выходит за рамки его специфической интерпретации как реактивного состояния психики и обозначает гораздо более широкое явление, рассматриваемое в качестве «неотъемлемой части единой когнитивно-репрезентационной системы» [4, 6]. Результаты последних исследований в области нейропсихологии и нейрофизиологии свидетельствуют о существовании отчетливой двусторонней связи между аффектом и когницией: как различные аффективные состояния оказывают существенное влияние на когнитивные функции и поведенческие реакции человека, так и когнитивные процессы и механизмы способствуют идентификации аффектов и восстановлению контроля над ними [4, 6]. Одни исследователи отождествляют понятия аффекта и эмоции, используя эти термины как взаимозаменяемые [6, 6], другие – приписывают аффекту статус обобщающего понятия, включающего в свой состав, помимо базовых эмоций, эмоциональные паттерны, физиологические драйвы, а также процессы и результаты их взаимодействия [2, 70]. Так или иначе, в самом общем смысле под **аффектом** понимается ответная реакция индивида на определенные внешние и/или внутренние факторы, характеризующая изменением его эмоционального, а в некоторых случаях и физиологического состояния. Так, на основании данных эмпирических исследований (Д. Цильманн (1975), К. Крумхансл (1997), Крейбиг (2010) и др.) была установлена связь между усилением напряженности и изменением физиологических характери-

стик человеческого организма (показателей пульса, частоты дыхания, артериального давления, проводимости кожных покровов, температуры тела) [7, 3].

В современной когнитивной психологии напряженность трактуется как аффективное состояние, в основе которого лежат процессы прогнозирования (*predictive processes*). Последние не только выступают в качестве базового принципа устройства человеческого сознания (Р. Грегори (1980), Д. Деннетт (1996)) и функционирования мозга (М. Бар (2007), К. Фристон (2010), Л. Арнал и А. Жиро (2012), А. Кларк (2013) и др.), но и играют ключевую роль в формировании эмоций [7, 2]. Это обстоятельство, по мнению исследователей, позволяет говорить о когнитивно-аффективной природе феномена напряженности, представляющего собой «недостающее звено» (*missing link*) в цепи, соединяющей «холодные» (*cold*) когнитивные процессы, с одной стороны, и «горячие» (*hot*) эмоциональные процессы – с другой, что указывает на необходимость интеграции фактора прогнозирования в общую теорию аффектов» [7, 2].

В соответствии с положениями общей психологической модели напряженности, предложенной Моритцом Лене и Стефаном Келшем [7, 3–7], данное понятие включает в себя четыре компонента, взаимодействие которых конституирует соответствующее аффективное состояние: 1) конфликт/диссонанс/нестабильность (*conflict/dissonance/instability*); 2) неопределенность (*uncertainty*); 3) ожидание/прогнозирование/предвкушение (*expectation/prediction/anticipation*); 4) эмоциональная значимость (*emotional significance*). Рассмотрим каждый из этих компонентов более подробно.

Состояние напряженности, как правило, возникает как реакция на события, связанные с конфликтной ситуацией (в реальной жизни), либо с ее описанием (например, в литературе), либо с ощущением нестабильности, дисгармонии (к примеру, в музыке) и т. д., что вызывает у субъекта желание восстановить состояние равновесия. По мнению исследователей, в основе этого явления лежат процессы так называемого «психологического гомеостаза» организма, т. е. стремление разрешить психологические конфликты и противоречия с целью достижения состояния стабильности и баланса. Этот же механизм является основополагающим и в теории когнитивного диссонанса Л. Фестингера, согласно которой индивид пытается устранить возникший психологический диссонанс для того, чтобы вернуться в исходное «гармоничное» когнитивное состояние (Л. Фестингер (1957), Дж. Купер (2007) и др.) [7, 4].

Однако следует учитывать тот факт, что стремление к стабильности отнюдь не означает, что состояние напряженности всегда сопряжено с негативными эмоциями (например, со страхом или тревогой) или что ощущение устойчивого равновесия всегда является более предпочтительным, чем состояние напряженности. Напротив, в некоторых случаях события, вызывающие напряженность, могут восприниматься как позитивные, поскольку влекут за собой интенсивные эмоциональные переживания и

ощущения радостного возбуждения, которые невозможно испытать в состоянии эмоционального равновесия. В первую очередь, это относится к аффективным состояниям, возникающим в различных эстетических контекстах (при восприятии литературных, кинематографических, музыкальных произведений, радиопьес, театральных постановок и пр.).

Второй компонент напряженности – неопределенность – связан с разворачиванием конфликтной или нестабильной ситуации и попытками субъекта снять возникшую неопределенность. Психологическим обоснованием данной теории является «стремление к контролю» (*need for control*), рассматриваемое исследователями в качестве одной из самых общих характеристик системы поведенческих реакций человека. С целью самоидентификации в условиях окружающей действительности индивид должен постоянно ставить себя в ситуации, которые позволяют ему влиять на ход событий. Если это невозможно осуществить путем активного контроля, то он пытается использовать эту возможность с помощью прогнозирования, т. е. путем пассивного контроля, что само по себе снижает неопределенность развития событий [8, 53]. По замечанию П. Вусса, понятие контроля обычно связывают с когнитивной, однако при ближайшем рассмотрении становится очевидным, что фактор контроля оказывает существенное влияние и на формирование эмоций. Как правило, достижение состояния контроля и снятие неопределенности сопровождается позитивными эмоциями, а утрата контроля – негативными [8, 54].

В когнитивной психологии неопределенность рассматривается в рамках теоретической концепции обработки информации и определяется понятием «информационный дефицит». В соответствии с положениями данной концепции, отсутствие необходимой прагматической информации того или иного рода вызывает определенный спектр эмоций, запускающих «особый нейромеханизм, служащий для компенсации информационного дефицита,

который испытывает организм при организации процесса адаптации» [8, 54]. Неудовлетворенная потребность в прагматической информации всегда является источником эмоциональной напряженности, степень которой зависит как от интенсивности самой потребности, так и от разницы между количеством информации, необходимой для снятия неопределенности, и информацией, имеющейся в распоряжении индивида, поэтому компенсаторный механизм включает в себя процесс прогностической оценки, определяющий потребность в дополнительной информации [8, 54].

По замечанию М. Лене и С. Келша, неопределенность может принимать различные формы и касаться различных аспектов ситуации: *кто-это-сделал?*, *что* может произойти, *как* это может произойти, *когда* это может произойти и *произойдет ли* что-то вообще [7, 4]. Неопределенность как условие формирования напряженности напрямую связана с состоянием предвкушения, которое испытывает индивид в ожидании исхода событий.

Состояние ожидания/предвкушения обусловлено процессами оценки и прогнозирования, которые осуществляются индивидом по мере разворачивания событий, будь то события реальной жизни или фикционального мира. Исследователи связывают это состояние с эмоциями надежды и страха: предвкушаемые события с позитивной валентностью вызывают эмоцию надежды, тогда как возможные негативные события вызывают ощущение страха и тревоги. Поэтому чаще всего эмоциональная валентность напряженности определяется эмоциональной валентностью ожидаемой развязки [7, 6]. В большинстве случаев эти две эмоции сосуществуют, поскольку исход событий может быть как позитивным, так и негативным. При этом степень напряженности может варьироваться в каждом конкретном случае в зависимости от соотношения прогнозируемых исходов ситуации: при вероятности «крайне благоприятного» и «крайне неблагоприятного» разрешения степень интенсивности напряжен-

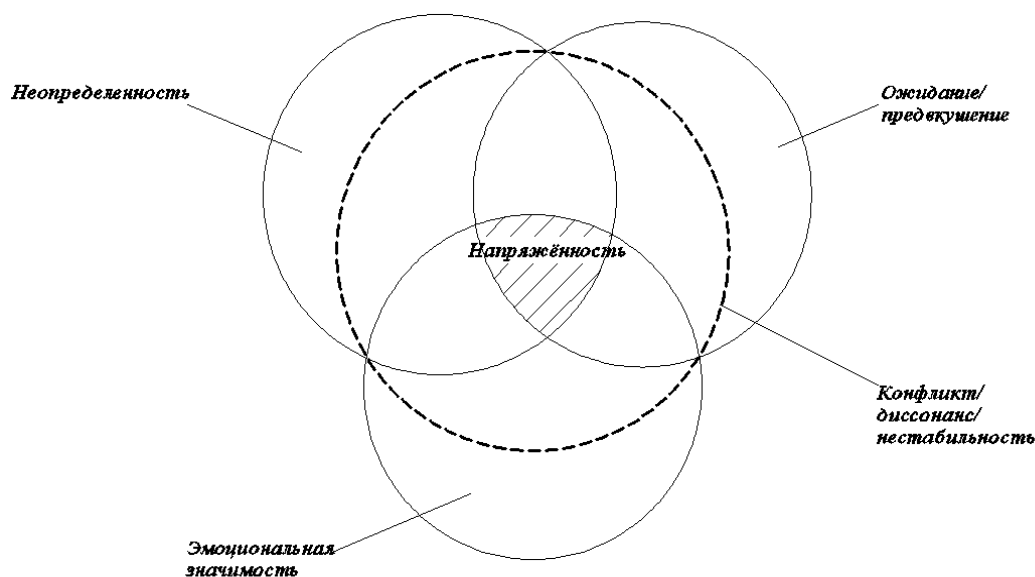

Рис. 1. Психологическая напряженность: компоненты модели

ности будет значительно выше, чем при вероятности «сравнительно благоприятного» и «нейтрального» исхода [7, 4].

В отдельную категорию М. Лене и С. Келш выделяют так называемую «диффузную напряженность», связанную с ощущением приближения каких-то значимых событий (*“something” significant will happen*). Как правило, чем более размыта (*divergent*) эмоциональная валентность ожидаемых событий, тем более расплывчатым и неопределенным (*unspecific*) является состояние напряженности [7, 6].

Последний из основных компонентов напряженности – эмоциональная значимость – связан с тем, что индивид в ожидании исхода событий *лично* заинтересован в том, чтобы какое-то конкретное событие произошло (либо не произошло). Иными словами, напряженность могут вызвать только те события, которые непосредственно касаются субъекта и являются для него значимыми или желательными, причем независимо от их эмоциональной валентности (ожидание результатов розыгрыша лотереи в одном случае или ожидание результатов медицинского обследования – в другом) [7, 5]. Данное утверждение созвучно с положениями когнитивной теории эмоций, согласно которой эмоции – суть результат оценки ситуации с точки зрения интересов субъекта (К. Оутли и П. Джонсон-Лэрд), а также с положениями теории эмоций, основанной на вычислении ожиданий и желаний (*computational belief-desire theory of emotion*) (Р. Райзенцайн) [7, 5].

В отличие от событий реальной жизни, в различных эстетических контекстах напряженность поддерживается созданием положительного образа протагониста и апеллированием к моральным ценностям читателя/зрителя, что приводит к его идентификации с персонажем и возникновению эмпатии по отношению к герою (П. Хоган, К. Оутли) [7, 6].

Таким образом, в современной психологической трактовке когнитивно-аффективный феномен **напряженности** рассматривается как интегративное единство четырех основных факторов (конфликтной ситуации, неопределенности, ожидания и эмоциональной значимости), результатом взаимодействия которых

является формирование у индивида особого психологического состояния, характеризуемого различной степенью интенсивности позитивных/негативных ощущений. Если представить каждый из упомянутых четырех компонентов в виде полевой структуры, то их взаимодействие можно изобразить с помощью кругов Эйлера (рис. 1).

Предлагаемая нами графическая репрезентация психологической модели напряженности не только отображает взаимодействие ее компонентов, но и позволяет установить их причинно-следственную связь: поле «конфликт/диссонанс/нестабильность» определяет *источник* напряженности, в то время как остальные поля маркируют *результативные* состояния напряженности.

В сугубо лингвистическом плане напряженность/напряжение определяется как многоаспектный, «сквозной» феномен (термин О. П. Воробьева), реализуемый в языке и тексте в нескольких ипостасях: 1) как общий принцип структурирования и функционирования языка; 2) как сущностная характеристика образности; 3) как один из приемов построения сюжета и развертывания нарратива; 4) как составляющая механизма эмоционального резонанса; 5) как коммуникативный принцип смыслопорождения, будь то собственно смысл или бессмыслица [1, 44]. В терминах нашего исследования под напряженностью мы понимаем стратегию повествования, предполагающую особый способ построения и развертывания сюжета и имеющую целью формирование у читателя состояния интенсивного эмоционального возбуждения.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Предложенный нами подход к уяснению когнитивно-аффективной природы напряженности позволяет рассматривать ее в качестве семиотической категории текста, имеющей свое содержание (читательское напряжение) и собственные способы выражения, представленные не столько текстовыми элементами, сколько текстом как семиотическим целым. Определение и системное описание языковых средств выражения текстовой категории напряженности является темой отдельного исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Воробьева О. П. Лингвистика сегодня: реинтерпретация эпистемы / О. П. Воробьева // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – 2013. – Т. 16. – № 2. – С. 41–47.
2. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб.: Питер, 2011. – 461 с.
3. Харкевич Г. І. Стан тривоги в контексті художньої семантики : [монографія] / Г. І. Харкевич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2012. – 136 с.
4. Forgas J. P. Handbook of affect and social cognition / J. P. Forgas. – Mahwah, NJ : Taylor & Francis, 2000. – 480 p.
5. Harmon-Jones E. Does negative affect always narrow and positive affect always broaden the mind? Considering the influence of motivational intensity on cognitive scope / E. Harmon-Jones, P. A. Gable, N. F. Price // Current Directions in Psychological Science. – 2013. – № 22 (4). – P. 301–307. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cdp.sagepub.com/content/22/4/301>.
6. Iwata Y. Creating suspense and surprise in short literary fiction: a stylistic and narratological approach / Y. Iwata // A thesis submitted to School of Humanities of the University of Birmingham for the degree of Doctor of Philosophy. – Birmingham, 2008. – 287 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://etheses.bham.ac.uk/284/1/Iwata09PhD.pdf>.
7. Lehne M. Toward a general psychological model of tension and suspense / M. Lehne, S. Koelsch // Frontiers in Psychology. – 2015. – Vol. 6. – P. 1–11. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4324075/>.
8. Wuss P. Narrative tension in antonioni / P. Wuss // Suspense: Conceptualizations, theoretical analyses, and empirical explorations / H. J. Wulff ; ed. by P. Vorderer, H. J. Wulff, M. Friedrichsen. – New York-London : Routledge, 1996. – P. 51–70.

УДК 81'373.613:811.112.2

УЖИВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Лопушанський В. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджено вплив англійських запозичень на сучасну німецьку мову, простежено функціонування англіцизмів у сучасній німецькій мові крізь призму лінгвосоціології, проаналізовано причини вживання/невживання англіцизмів мовцями різних вікових груп, різної статі, освітнього рівня й соціального статусу.

Ключові слова: запозичення, англіцизм, соціальний аспект, мовні/позамовні чинники.

Лопушанський В. М. Употребление англицизмов в современном немецком языке: социолингвистический аспект. В статье исследуется влияние английских заимствований на современный немецкий язык, прослежены особенности функционирования англицизмов в современном немецком языке сквозь призму лингвосоциологии, проанализированы причины использования/неиспользования англицизмов говорящими различных возрастных групп, разного пола, образования и социального статуса.

Ключевые слова: заимствования, англицизм, социальный аспект, языковые/внеязыковые факторы.

The article focuses on the problem of English borrowings' influence on modern German, as well as the peculiarities of their functioning in modern German through the prism of linguosociology. The author also analyses the reasons of using or not using English borrowings by the speakers of different age, gender, education and social status.

Key words: English borrowings, social aspect, language/extralinguistic factors.

Постановка проблеми. Однією з найбільш обговорюваних проблем сучасної німецької мови є вплив на неї англійської мови, який сьогодні, як уважають захисники німецької мови, набрав загрозливих масштабів. Потужний потік англіцизмів у сучасну німецьку мову призвів до того, що вона перетворилася на своєрідну суміш англійських, німецьких і гібридних слів. Такий стан німецької мови частково можна пояснити процесом глобалізації та панівним становищем англійської мови у світі. З іншого боку, масове запозичення чужомовної англійської лексики зумовлене пасивною мовною політикою німецького уряду, який, на відміну від французького, не приймає законів про захист рідної мови від запозичень. Однак не всі мовці, а отже, і мовознавці вбачають загрозу в англіцизмах, тому звинувачують своїх опонентів у пуризмі. Виникає логічне запитання: чи справді англіцизми становлять небезпеку для чистоти німецької мови, якщо становлять, то яку, і як вона впливає на систему мови?

Мета статті – з'ясувати соціальний аспект уживання англіцизмів у сучасній німецькій мові. Об'єктом дослідження є англійські запозичення в сучасній німецькій мові, а його предметом – соціальні параметри функціонування англіцизмів у сучасній німецькій мові.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- систематизувати аргументи «за» і «проти» щодо вживання англіцизмів у сучасній німецькій мові крізь призму лінгвосоціології;

- простежити залежність зростання кількості

англіцизмів у сучасній німецькій мові від соціальних факторів (віку, статі, освіти мовця).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До найвагоміших вітчизняних досліджень у галузі англіцизмів варто зарахувати наукові розвідки А. Л. Міщенко про адаптацію англіцизмів до системи сучасної німецької мови [2], О. В. Слабої про словотвірний потенціал англоамериканізмів [3], німецьких науковців Г. Дітера [5], Р. Гляна [6] і Р. Гоберга [6; 7].

Критики прихильників проникнення англіцизмів до сучасної німецької мови обмежуються здебільшого мовним аспектом, минаючи при цьому ментальні, історичні, соціокультурні фактори їх виникнення. Це можна пояснити тим, що позамовні елементи не є предметом дослідження лінгвістики. Варто зазначити, що такий підхід викликає труднощі під час комплексного вивчення складних мовних явищ і загалом обмежує розвиток цієї науки.

Проте мовні аргументи не можна відокремити від політичного, історичного та соціального контекстів. Звичайно, треба розрізняти рівні мовних і позамовних ознак, але при цьому не забувати про існування кожного з них. Урахування позамовних соціокультурних факторів відкриває нові, надзвичайно важливі горизонти у вивченні й поясненні проблеми надлишковості англіцизмів у сучасній німецькій мові. У статті ми намагалися вийти за рамки традиційно мовного підходу до вивчення англіцизмів у німецькій мові та зосередитися на питаннях національної ідентичності, особливостях менталітету, окремих соціальних, гендерних чи вікових аспектах мовців як важливих чинників виникнення й функціонування англійських запозичень у сучасній німецькій мові, що і становить **актуальність наукової розвідки**.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Страх перед глобалізацією відкриває ментальність, яка чітко визначена ідеалом нації, що ґрунтується на ідентичності. Процес глобалізації, причина якого лежить поза межами німецькомовної громади, є загрозою цьому ідеалу. Але небезпека виходить «із середини», від самих мовців, які порушують закони мови. У цьому випадку проявляється залежність дискурсу англицизмів від ідентичності, самосвідомості й відмежування.

Проблема взаємодії мов і культур, процеси збагачення словникового складу мови за рахунок запозичень завжди були актуальними для лексикологічних студій німецької мови. Проте останнім часом у зв'язку з бурхливою глобалізацією вона набула нового звучання та вийшла за межі лінгвістики, отримавши громадський характер. Не лише у фахових виданнях, а й на сторінках газет, телебаченні й Інтернет-сторінках відбуваються постійні суперечки щодо доцільності чи недоцільності вживання запозичень з англійської мови, його масштабу та впливу на сучасну німецьку мову, що свідчить про проблему, яка довго називалася в Німеччині й від розв'язання якої залежатиме доля німецької мови.

Зауважимо, що критичне ставлення до надмірного запозичення було поширеним ще в XVII ст. Кількість французьких слів у тогочасній німецькій мові навіть переважала кількість англицизмів на сучасному етапі. Відомі науковці та письменники – Андреас Гріфіус, Мартін Опіц, Філіп фон Цезен – активно виступали за звільнення мови від французького ярма. Вони запропонували багато німецьких відповідників для невідомих французьких слів, одні з яких були висміяні, інші існують у мові до сьогодні: *Anschrift* (*Adresse*), *Bücherei* (*Bibliothek*), *Augenblick* (*Moment*), *Leidenschaft* (*Passion*), *Lustspiel* (*Komödie*), *Mundart* (*Dialekt*), *Rechtschreibung* (*Orthographie*), *Verfasser* (*Autor*). Із запропонованих у 1813 році німецьким педагогом Йоахімом Гайнріхом Кампе 11 000 відповідників прижилися лише 3 000, зокрема *Feingefühl* (*Delikatesse*), *Hochschule* (*Universität*), *Stelldichein* (*Rendezvous*), оскільки штучне онімення наштовхнулося на повне неприйняття навіть таких майстрів слова, як Шіллер чи Гете.

У 1885 році було засновано Загальнонімецьке мовне товариство, гаслом якого стало: «Коли розмовляєш німецькою, пам'ятай, що ти німець!». Його метою була не лише боротьба із французькими запозиченнями, а й пробудження німецької національної ідентичності. Нова хвиля пуризму піднялася на початку XX ст. Особливо вирізнявся Едуард Енгель, який називав запозичення «раковими пухлинами на тілі німецької мови, німецького народу, німецької честі» та вважав, що «лише німецькомовний німецький народ може стати панівною нацією». За іронією долі такі шовіністичні гасла не знайшли підтримки нацистів, які, навпаки, вирізнялися прихильним ставленням до іноземних слів і всіляко переслідували пуристів, про що свідчить наказ Гітлера від 19.11.1940: «...Фюрер не бажає такого насильницького онімення й не схвалює штучної заміни давно вкорінених у німецькій мові іншомовних слів такими, які не народжені в душі німецької мови і зде-

більшого не повністю передають зміст іншомовних слів» [1, 23].

Із закінченням Другої світової війни затихли дискусії щодо доцільності вживання запозичень, хоча саме із цього часу починається їх активний перехід із англійської мови. Турбота про чистоту мови повернулася в 1990-х роках і до сьогодні залишається однією з найбільш резонансних тем.

Аргументів «за» вживання англицизмів порівняно менше, ніж аргументів «проти». Найвагомішим із них є той, що для деяких англійських слів немає відповідників і їхнє значення можна передати лише описово, що, виходячи з мовної економії, не є доцільним. Часто англицизми влучніше передають думку мовця, ніж відповідне німецьке слово. Знову ж таки, виходячи з мовної економії, англицизми здебільшого коротші, ніж німецькі слова. Вони швидше спадають на думку в розмові. Уживання англицизмів цілком відповідає духові часу, тобто американізація суспільства сприймається як позитивне явище. Крім того, дехто вважає, що англицизми надають німецькій мові особливого відтінку, навіть роблять її благороднішою. Декому подобається милозвучність англицизмів порівняно з різкуватою німецькою вимовою. Аргументом на користь англицизмів є також той факт, що знання англійської мови сприяє міжнародному порозумінню.

Прихильники вживання англицизмів стверджують, що в мові «немає зайвих слів, тому що, по-перше, в ній можуть існувати синоніми, по-друге, тому що для мовця жодне з використаних слів не є зайвим, оскільки інакше б він його не вживав». Надлишкове вживання англицизмів часто демонструють на слові *Kids*. Хоча при детальному його розгляді видно, що воно не ідентичне у своєму вживанні зі словом *Kinder*. Ці два слова не є повними синонімами, адже вони не ідентичні ані денотативно, ані конотативно й не можуть бути взаємозамінними в усіх контекстах. У ситуації, коли мовець хоче дізнатися, скільки дітей у його співрозмовника, він ніколи не питає: *Wie viel Kids haben Sie?* Слово *Kids* уживається в німецькій мові лише в множині, це збірна назва, яка має легкий іронічний відтінок, уживається людьми середнього віку для позначення сьогоденної молоді та заміняє давніші англицизми, такі як *Teens*, *Teenager*. Тобто, семантика німецького слова й англицизму переважно має незначні відмінності [8, 172].

Проте найбільше критики з вуст прихильників англицизмів лунає на адресу Товариства захисту німецької мови, яке було засноване в 1997 році під назвою «Товариство порятунку німецької мови» (з недавнього часу воно називається «Товариство німецької мови» (VDS)) і займається виключно вивченням англицизмів у сучасній німецькій мові. Його звинувачують у нераціональному підході до проблеми та розпалюванні негативних емоцій у суспільстві щодо вживання англицизмів. Тому на своїй сторінці в Інтернеті Товариство розмістило відповіді на всі закиди й контраргументи щодо схвального ставлення до вживання англицизмів.

Передовсім члени Товариства заперечують своє прагнення до «чистої» німецької мови, оскільки не вважають пуризм позитивним явищем, а лише праг-

нуть зменшити потік зайвих англійських слів. При цьому вони не заперечують уживання таких англійських слів, як *Jeans, Computer, surfen, Team, Stress, Internet*, оскільки вони є інтернаціоналізмами і пристосовані як фонетично, так і формально до німецької мови.

Замість того, щоб використовувати для позначення нових речей уже готові англіцизми або утворювати за їх допомогою нові слова, які не зрозуміють навіть американці, члени Товариства пропонують використовувати потенціал рідної мови. Якщо з кожним предметом чи явищем запозичувати їхнє позначення, в мові пануватиме хаос.

І хоча мова – це живий організм, який постійно змінюється, англо-американський вплив не можна виправдовувати цим фактом. Процес змін, які відбуваються в мові століттями й перетворили "Hus" на "Haus", а "itan" на "essen", проходив природнім шляхом, тоді як деякі «самозвані неологісти», які мають певні можливості (преса, телебачення), самі вносять у мову англійські слова й поширюють їх серед населення, незважаючи на доцільність такого новаторства. Така самодіяльність може призвести до вимирання німецьких слів.

Закон про мову, проти якого виступають прихильники вживання англіцизмів, оскільки він може обмежити їхні мовні права, потрібен лише для того, щоб заборонити вживати англійські слова та вирази на державному рівні. Це стосується передусім засобів масової інформації, а також виробників товарів. Однак закон не в силі вплинути на особисте життя кожного, і тому в повсякденній мові кожен може спілкуватися так, як вважає за потрібне.

Товариство також відкидає звинувачення у ворожому ставленні до чужого, адже піклування про рідну мову – природний процес. Навпаки, дивною видається симпатія німців до всього американського й водночас відсутність інтересу до інших націй і культур. Іноземні журналісти скаржаться, що відкритість німців світові обмежується відкритістю до американської культури. Звідси виходить, що саме англіцизми спричиняють ворожість до чужого.

Рудольф Гоберг, голова Товариства німецької мови (Gesellschaft für deutsche Sprache) у Візбадені, пише, що «англіцизми – це не злі бацили, які проникають у добру німецьку мову й роблять її хворою чи руйнують. Те, які слова ми впустимо в німецьку мову, залежить від мовної спільноти, тобто від нас. Ми самі несемо відповідальність за розвиток рідної мови» [8, 315]. Інший німецький дослідник зауважує, що «англіцизми насправді не є «злими бацилами» для німецької мови. Вони лише гості, яким ми, в цьому випадку не зовсім ввічливо, покажемо на двері, якщо вони без запрошення «прийшли» на наш поріг» [5].

Неправильним є твердження, що англійські вирази короткі та влучні. *Computer, Service point, monitor, Facility manager, cargo, newcomer* довші, ніж *Rechner, Auskunft, Bildschirm, Liegenschaftsverwalter, Fracht, Neuling. Flies, slow motion, e-mail, bodyguard, Funeral master*, за кількістю складів, так само як *Faltblatt, Zeitlupe, e-Post, Leibwächter, Leichenbestatter. Tie-break,*

sale, recycling коротші, ніж *Entscheidungsspiel, Schlußverkauf i Reststoffverwendung*. Виграючи в довжині, англійські слова більшістю випадків програють у їх розумінні. Сила німецької мови в її наочності. *Entscheidungsspiel, Schlußverkauf i Reststoffverwendung* хоча й мають більшу кількість складів, ніж англійські відповідники, залишаються зрозумілими кожному, тому що це слова рідної мови. Про короткість одного разу влучно сказав Макс Ліберман, коли хтось зауважив, що на відомій картині одна рука довша за іншу. На що М. Ліберман відповів: «Рука не може бути занадто довгою, якщо вона гарна». Це саме стосується й будь-якої мови [5].

Про нібито позитивний вплив англійської мови говорять не лише в контексті глобалізації, а й у контексті Європейського Союзу (далі – ЄС), який потребує мови, яка б виконувала функцію основної у сфері економічного та політичного спілкування. Звичайно, на таку роль претендує англійська. Із цього можна зробити два висновки: по-перше, таке становище англійської мови в ЄС аж ніяк не має бути пов'язане з потоком англіцизмів у німецьку мову, по-друге, культурне розмаїття Європи створює її творчий потенціал, адже мова – це засіб не лише спілкування, а й національної ідентичності. І якщо ЄС, замість своїх мов, користуватиметься англоамериканською, він утратить капітал у вигляді мовно-культурного потенціалу. Англійська мова впливає не лише на німецьку, а й на інші мови ЄС, однак У. Амонні й Д. Ціммер стверджують, що саме німецька мова лідирує за кількістю запозичень.

Ті, хто вважає, що англіцизми в рекламі не шкодять німецькій мові, оскільки люди в повсякденному житті так не говорять, також не мають рації. Реклама робить ставку не так на мову, як на невербальний вплив на свідомість людини. Цієї мети вона досягає картинками та знаками, які виглядають як слова, що є витонченим трюком рекламного мистецтва. Рекламні англіцизми – це не лише слова, а й знаки, словесне значення яких здебільшого не суттєве, оскільки вони лише симулюють реальність. Людина, подивившись рекламу, сприймає її, щоб не відстати від решти, не лише купує прорекламовані товари, а й переймає її мовні кліше та починає розмовляти «сучаснішою» мовою. Мовні знаки, як-от *fun, light, power, kids, event, shop* тощо, сприяючи реалізації товарів і послуг, виконують для впливу на думки й бажання роль мовного замітника. Це призводить не тільки до занепаду мови, а й до «кокаколізації» суспільства, оскільки мовні картини світу замінюються рекламними кліше.

Багато німців скаржаться на заплутаність німецьких речень і довжелезні складені іменники, особливо в офіційно-діловому стилі. Тоді як складені англіцизми пишуться зазвичай окремо, що створює ілюзію простоти і зрозумілості порівняно з німецькими словами, напр.: *Beschäftigungssicherungsvereinbarung, Wohnumfeldverbesserung*. Але їхні складові поєднані граматично, тому легко встановити зв'язки між окремими словами і зрозуміти зміст цілого, тоді як про точне значення англійських композитів можна здебільшого лише здогадуватися виходячи з контексту. То чому ж тоді не замінити *outsourcing*

на *ausgründen*, *community policing* на *bürgernahe Sicherheit*, *key account* на *Großkunden-Betreuung*, *public private partnership* на *gemeinsames staatlich-privates Handeln*, а *venture capital* на *Wagniskapital*?

Здебільшого таке зловживання англійськими термінами в офіційній і розмовній мовах пов'язане з модою. Проте за своєю сутністю мова не може бути модною, адже складається як зі старих, так і з нових елементів. Слова будь-якої мови є зрозумілими для всіх її мовців (комунікативна функція), вони називають відповідні предмети чи явища (номінативна функція), а також складають речення за відповідними граматичними структурами. Тому для того, щоб бути зрозумілим для інших, треба дотримуватися цих положень. Використання англицизмів слугує передовсім для позначення всього нового, сучасного та цікавого. Замість того, щоб пояснити, в чому полягає новизна товару, тенденції, думки чи заходу, в якій хочуть переконати суспільство, ліниві й некомпетентні рекламодавці, оратори, письменники та бюрократи використовують англицизми. Однак не все те, що словесно оформлено в новому вигляді, справді нове.

Потік англицизмів розхитує систему правил німецької мови, адже більшість із них важко пристосувати до неї. Зі зростанням кількості запозичень у мові складнішають правила орфографії та орфоepії. Тому майже кожне слово виглядатиме для іноземця як виняток.

Члени Товариства погоджуються із закидом, що не завжди їхні аргументи достатньо науково обґрунтовані. Однак їхня діяльність має швидше культурно-політичне, ніж наукове спрямування, бо мова належить не лише мовознавцям, як здоров'я народу не належить тільки медицині, а вода й повітря – лише хімікам.

Деякі мовознавці вважають велику кількість англицизмів у повсякденній мові не настільки загрозовою, як їх надлишок в економічній і науковій сферах. Тобто, німецька мова, яка свого часу дала основу для техніки та економіки, тепер перетворилася на *Feierabendsprache* (мову, якою спілкуються після роботи). Це яскраво ілюструє Р. Гоберг на прикладі двох графіків, поданих у статті “*English rules the world. Und was wird aus Deutsch?*”. Вони зображають кількість публікацій (у відсотках) різними мовами на природничо-наукову й соціальну тематику з 1974 до 1995 роки. Німецька мова втратила свої позиції як у першому (із 3,6% до 1,2%), так і в другому (із 10% до 4,1%) випадках. Така статистика свідчить про те, що мова, яка не розвивається далі, бідніє [8, 177–178].

У 2001 році німецький мовознавець Р. Глан провів дослідження на тему «Англійське в розмовній німецькій мові». В опитуванні брали участь обидві сторони, тобто як противники, так і прихильники вживання англицизмів. Загалом було опитано 130 осіб: 65 підлітків (учнів 7, 10 і 12 класів гімназії) та 65 дорослих віком від 40 до 60 років, із них 67 осіб жіночої статі і 63 – чоловічої.

Дослідження причин уживання/невживання англицизмів показало, що більшість опитуваних схвалює вживання англицизмів, хоча автор, на жаль,

не наводить конкретних даних. Ставлення до вживання англицизмів мало залежить від ставлення мовців до англоамериканської культури. Лише 17,7% респондентів зважають на цей фактор, причому вони здебільшого належать до противників уживання англицизмів. Найважливішим аргументом на користь англицизмів є відсутність відповідників для деяких слів англійського походження. Так вважає 90 опитаних. Найсуттєвішим аргументом проти є можливість використання німецьких слів, який висунули 57 респондентів.

Як уживання англицизмів, так і, навпаки, їх уникання залежать від бажання належати до певної соціальної групи чи, навпаки, відмежуватися від неї. При цьому на першому плані стоїть визначення належності до певних груп за рівнем освіченості. Уживання англицизмів не є прерогативою молоді. Хоча вона й частіше, ніж дорослі, схвалює англицизми. У групі «дорослі» також виявлено швидше позитивне ставлення до англицизмів.

Автор дослідження не знайшов чіткої залежності в уживанні англицизмів від статі мовця. Проте варто підкреслити, що жінки менш скептично ставляться до вживання англицизмів, ніж чоловіки. Не виявлено й чіткої залежності вживання англицизмів від рівня освіти опитуваних. Відрізняються лише аргументи, оскільки зі зростанням рівня освіти вони стають більш вираженими.

Щодо врахування рівня знань англійської мови, то 23,8% опитуваних визнали, що інколи змушені зважати на нерозуміння вжитих ними англицизмів їхніми співрозмовниками, тому вони їх пояснюють чи перекладають. 35,4% опитуваних інколи зважають на таку проблему. 40,8% респондентів не зважають на можливе нерозуміння. Цікаво, що лише 23,8% опитаних не припускають знання англійської мови співрозмовником. Без обмежень припустити знання англійської мови можуть 29,2% молоді й 52% дорослих. Такий результат виглядає дивним з огляду на твердження, що саме старше покоління має більше труднощів із розумінням англицизмів. Якщо б це було так, то саме ця група мала б, виходячи з власного досвіду, вважати, що й співрозмовник не володіє англійською мовою [6, 228–233].

Ще один німецький мовознавець, Дірк Гоффманн, який проводив подібне опитування, отримав такі результати. Найбільш корисними англицизми вважають люди з вищою освітою віком від 21 до 30 років (76%) і без вищої освіти віком 31–40 років (86,4%). Невисокою є кількість молоді (15–20 років), яка вважає англицизми корисними. Із віком кількість прихильників такої думки зменшується незалежно від рівня освіти. Найменша кількість прихильників англицизмів є серед жінок старших за 60 років (2,4%). Саме в цій віковій групі автор виявив гендерні відмінності в результатах (для порівняння – кількість чоловіків становить 4,8%). Зайвими англицизми вважають також 40% підлітків. Тут простежується зростання з віком кількості людей, які дотримуються такої думки. Найбільше противників англицизмів є в групі осіб віком 51–60 років із вищою освітою (72,4%). Щодо чоловіків віком після 60 років, які вважають англицизми зайвими, то їхня

частка на 16,2% перевищує частку жінок цієї вікової категорії [9, 246].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На завершення згадаємо слова Ф. Шіллера про те, що мова є символом ідентичності, «дзеркалом нації», її своєрідності й історії, а тому засобом зв'язку з Батьківщиною. Суголосною є й думка І. Франка про те, що мова росте елементарно – разом із душею народу. Душа народу хворобливо відкрита до чужинства, як не російського, то англійського... Гадаємо, у такому випадку необхідно покладатися

на сильні індивідуальності, бо саме вони здатні творити духовне та розумне суспільство, яке, попри всі проблеми, керується не силою обставин, не модою, а силою ідей. Найсильніші ідеї прості. У суспільно-мовній дійсності – це цілковитий, безумовний, беззастережний пріоритет рідного слова як єдиного путівника у світовому різномов'ї, як стрижня сильної нації [4, 156]. У подальшій перспективі варто простежити динаміку вживання англіцизмів у сучасній німецькій мові в різних професійних дискурсах (науковому, мас-медійному, політичному, побутовому)

ЛІТЕРАТУРА

1. Лопушанський В. М. Англіцизми в сучасній німецькій мові / В. М. Лопушанський, Н. Т. Дашко. – Дрогобич, 2009. – 98 с.
2. Міщенко А. Л. Адаптація англіцизмів до системи сучасної німецької мови (на матеріалі англіцизмів комп'ютерної галузі й технологій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Л. Міщенко ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 20 с.
3. Слаба О. В. Словотвірний потенціал англоамериканізмів як показник пристосування запозичень до словотвірної підсистеми мови (на матеріалі німецької лексики з економіки) / О. В. Слаба // Філологічні науки : зб. наук. пр. Сумського державного педагогічного університету. – Суми : СумДПУ, 2002. – С. 115–122.
4. Фаріон І. Д. Англомовний наступ в українській дійсності / І. Д. Фаріон // Сучасність. – 2000. – № 3. – С. 150–156.
5. Dieter H. Verein Deutsche Sprache tritt Verleumdungen entgegen / H. Dieter, G. Schrammen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vds-ev.de/denglisch/argumente/index.php>.
6. Glahn R. Englisch im gesprochenen Deutsch – Einfluss und Bewertung / R. Glahn // Duden Thema Deutsch, Bd. 3. – Mannheim, 2000. – S. 220–233.
7. Hoberg R. Sprechen wir bald alle Denglisch oder Germeng? / R. Hoberg // Duden Thema Deutsch, Bd. 1. – Mannheim, 2000. – S. 303–329.
8. Hoberg R. English rules the world. Was wird aus Deutsch? / R. Hoberg // Duden Thema Deutsch, Bd. 3. – Mannheim, 2000. – S. 171–183.
9. Hofmann D. Do you understand Denglisch? Eine Umfrage zum Anglizismenverständnis / D. Hofmann // Duden Thema Deutsch, Bd. 3. – Mannheim, 2000. – S. 236–246.

УДК 811.111'373

ВЕРБАЛЬНО-ЖЕСТОВА МЕТАФОРА В АНГЛОМОВНОМУ РОЗВАЖАЛЬНОМУ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю

Максименко О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті встановлено класифікаційні ознаки та особливості взаємодії вербального й жестового компонентів контекстуалізованих метафоричних висловлень. Виявлено, що вербально-жестова метафора є мультимодальною концептуальною метафорою, домен мети якої представлений вербально, а домен джерела – жестом.

Ключові слова: вербально-жестове висловлення, домен джерела, домен мети, концептуальна метафора, мультимодальність.

Максименко Е. В. Вербально-жестовая метафора в англоязычном развлекательном телеинтервью. В статье установлены классификационные признаки и особенности взаимодействия вербального и жестового компонентов контекстуализированных метафорических высказываний. Выявлено, что вербально-жестовая метафора является мультимодальной концептуальной метафорой, домен цели которой представлен вербально, а домен источника – жестом.

Ключевые слова: вербально-жестовое высказывание, домен источника, домен цели, концептуальная метафора, мультимодальность.

Maksymenko O. V. Metaphoric gesture in the English entertaining TV interview. The article rests on the assumption that metaphor, as a fundamental principle of human thought, is not restricted to language alone but structures concepts across a range of semiotic modes. The phenomenon of multimodality suggests the relevance of studying metaphors in relation to interaction between visuals and written language or gestures and spoken language. Multimodal metaphors are defined as metaphors whose target and source domains are each represented exclusively or predominantly in different modes. The distinguished modes are as follows: written language, spoken language, visuals, sound, music, gesture, etc. Gesture is viewed here as one of the forms of human behaviour that can embody metaphors. Verbal utterances and accompanying gestures are produced as an integral part of cognitive activity that takes place on-line during the process of speaking. Functions of gestures are not restricted to illustrative ones. Gestures are recognized as intrinsic parts of an utterance. Thus metaphoric gesture is considered to be a multimodal conceptual metaphor objectified by means of verbal and gesture modes. The analysis of samples of on-line metaphoric co-verbal gestures reveals that active cross-domain mapping involves various forms of embodied cognition. It shows that gestures mostly represent the source domain. As target domain, expressed verbally, is an abstract one, co-verbal gestures depict the concrete grounds of an abstract concept. Furthermore, the analysis proves that metaphoric gestures can be of iconic and/or deictic nature and also can function as beats. Besides, not only iconic gestures, but also other types of gestures can be described as narrative ones since they appear with references to the story events.

Key words: conceptual metaphor, metaphoric gesture, multimodality, source domain, target domain.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема взаємодії мовлення й жести увійшла до пріоритетних проблем гуманітарних наук у 90-х роках минулого сторіччя, коли Д. МакНіл висловив гіпотезу про те, що жест і мовлення становлять єдину інтегральну систему продукування мовного значення [7].

Поширення цієї ідеї сприяло розвитку досліджень взаємодії мовлення й жести в різних гуманітарних науках – психології, психолінгвістиці, антропології й когнітивній лінгвістиці, зокрема в теорії концептуальної метафори.

Вивчення метафоричних жестів як інтегрального складника мови й мовлення відкриває нові перспективи, переорієнтовуючи дослідників концептуальної метафори зі штучно сконструйованого або готового

мовного матеріалу на реальну комунікацію [1, 483–501], відповідно, створює умови переосмислення гіпотези метафоричної природи мови, мислення й діяльності людини в новому контексті.

Відтак дослідження вербально-жестової метафори відкриває шляхи до поглиблення наукового знання про роль жести в процесі смислотворення та, більш широко, закономірностей реалізації когнітивної мовної здатності людини в реальних комунікативних процесах.

Зазначене зумовлює **актуальність** теми дослідження, присвяченого вивченню втілення вербально-жестової метафори в комунікативній взаємодії учасників англomовного розважального телеінтерв'ю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До 90-х років минулого сторіччя жести розглядалися лише як засоби невербальної комунікації, які супроводжують мовлення та певним чином взаємодіють

зі змістом вербального повідомлення. Уявлення про жест як про скоріше вербальний, ніж невербальний компонент комунікації поширилося, завдяки насамперед роботам Д. МакНіла [7], який навів докази на підтвердження гіпотези, що жест і мова стали єдиним механізмом смислотворення. Результати подальших досліджень дають змогу стверджувати, що вербальне мовлення й жест взаємодіють у продукуванні та інтерпретації мови як когнітивної здатності людини [3; 6].

Щодо досліджень вербально-жестової метафори вони лише набирають силу й залишається багато нерозв'язаних проблем, які стосуються класифікації таких метафор, а також особливостей взаємодії вербальної та жестової складових у процесі смислотворення в різних типах комунікації.

Отже, маємо на меті дослідити взаємодію мовлення й метафоричного жесту в комунікативному контексті англomовного розважального телеінтерв'ю.

Завдання статті включають: 1) виклад основних положень теорії взаємодії вербального і жестового мовлення як єдиного механізму смислотворення; 2) обґрунтування статусу вербально-жестової метафори як бімодального вияву концептуальної метафори; 3) здійснення класифікації вербально-жестових метафор за різними критеріями.

Відповідно, **об'єктом** дослідження є контекстуалізовані вербально-жестові метафоричні висловлення, а **предметом** – їхні класифікаційні ознаки та особливості взаємодії вербального й жестового компонентів.

Матеріал пілотного дослідження становлять 50 вербально-жестових метафор, відібраних із відеоматеріалів англomовних розважальних інтерв'ю з гостями англomовного ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon* [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, основою теорії концептуальної метафори слугує гіпотеза про те, що мова, мислення й діяльність людини структуровані та метафоричні [4]. Сутність концептуальної метафори полягає в поясненні концептуальних сутностей одного домену досвіду («домену мети»), як правило, абстрактного, в термінах сутностей іншого домену досвіду («домену джерела»), як правило, конкретного та закоріненого безпосередньо в тілесних відчуттях людини, на основі когнітивної проекції концептуальних структур домену джерела на домен мети [4, 392–395]. У науковому обігу домен мети також називають концептуальним референтом, а домен джерела – концептуальним корелятом.

Із гіпотези про метафору як основу діяльності й мислення людини логічно витікає положення про її мультимодальну природу. Мова йде про те, що концептуальна метафора реалізується не лише суто вербальними знаками, а й за допомогою знаків інших семіотичних систем. Іншими словами, концептуальна метафора може бути представлена різними модусами. Під модусом мають на увазі тип знакової системи, наприклад, мовний модус (усний і письмовий), жестовий, візуальний тощо [10]. Відповідно, мультимодальною вважають метафору, референт і

корелят якої виражені знаками різних семіотичних систем [10].

У такому розумінні вербально-жестова метафора теж є мультимодальною, оскільки в її реалізації беруть участь як акустичний модус (усне вербальне висловлення), так і візуальний модус (жестове висловлення).

У класифікації жестів Д. МакНіла і Л. Л. Педелті метафоричні жести посідають своє місце поряд із трьома іншими типами жестів – іконічними, дейктичними та ритмічними [8].

Іконічні жести (до речі, термін «іконічний» тут використовується в значенні, синонімічному тому, яке вкладає в нього Ч. Пірс у своїй широко відомій класифікації знаків, називаючи іконічним знак, який перцептивно нагадує сутність, яку він заміщає [9, 254–263]), репрезентують референта через зображення асоційованих із ним атрибутів, дій або просторових відношень. Наприклад, найпростішим способом пояснити дитині, як зав'язати шнурки кросівок, є ілюстрація вербального пояснення відповідним жестом (цей та інші ілюстративні приклади типів жестів запозичені з [2, 2]).

Дейктичні жести (в класифікації Ч. Пірса – індексальні) репрезентують референта, вказуючи на нього. Наприклад, якщо ви хочете вберегти друга від ядовитого плюща під час пішої подорожі, ви обов'язково додасте до вербального висловлення *Watch out for that poison ivy* дейктичний жест, який указуватиме саме на ту рослину, якої йому потрібно остерігатися.

Ритмічні жести, як впливає з їхньої назви, слугують ритмізації мовлення й водночас забезпечують зв'язність окремих частин наративу. Наприклад, шеф-повар, перелічуючи інгредієнти страви *You add the lemongrass, the ginger and then the basil*, супроводжує вербалізацію кожного нового інгредієнта характерним ритмічним жестом.

Що стосується власне метафоричних жестів, у класифікації Д. МакНіла вони відрізняються від інших тим, що репрезентують абстрактного референта. Наприклад, під час загального обговорення реклами певного продукту спеціаліст із маркетингу говорить *Here's what I am thinking* і супроводжує мовлення таким жестом: торкається руками чола та висків, а потім раптово простягає руки вперед до аудиторії, так начебто тримає якийсь об'єкт і виставляє його на загальний огляд. Цей жест інтерпретують як метафоричний на тій підставі, що «ідея є абстрактною сутністю, яку не можна фізично дістати з голови й у буквальному смислі передати іншим» [2, 2].

Варто зазначити, що всі названі типи жестів принципово відрізняються від символічних жестів (термін «символічний» уживається в тому ж смислі, що й у класифікації знаків Ч. Пірса), які також називають жестами-емблемами, оскільки такі жести становлять конвенціональні семіотичні знаки (як, наприклад, жест «ОК»), що є культурно маркованими й безпосередньо не пов'язаними із процесом продукування мовлення.

На думку Д. МакНіла та Л. Л. Педелті, усі зазначені типи мовленнєвих жестів, окрім іконічних,

потрібно зарахувати до метанаративних, тобто таких, що структурують наратив, включаючи референцію до акту комунікації, і відрізняються від власне наративних, тобто таких, що переповідають події наративу зазвичай у лінійній послідовності [8, 64].

Результати нашого пілотного дослідження свідчать, що відношення між різними типами жестів є більш складними. Окрім того, вважаємо, що з огляду на інтегральну природу взаємодії мовлення й жесту варто говорити не про типи жестів, а про типи вербально-жестових висловлень.

У транскрибуванні вербально-жестових висловлень услід за А. Ченкі використовуємо такі умовні позначення: [] – початок і кінець вербально-жестового висловлення, заголовні літери – емпатичний наголос. Цифри та літери, розміщені над словами мовця, позначають момент виконання аналізованого жесту, де 1 a/b/c – це позначення структурних частин одного й того самого жесту або повтору жесту. Кожен новий жест позначається вже новою літерою.

Розглянемо приклади вербально-жестових висловлень Джиммі Феллона, ведучого американського ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon*, і його гості – супермоделі Жізель Бюндхен (Gisele Bündchen), починаючи з простіших вербально-жестових метафор.

#1

[What's your PLAN, what're you gonna do?] [13].

Цікавлячись планами гості на майбутнє, інтерв'юер виконує жест #1: його ліва рука, зігнута в лікті, відкритою долонею вказує вперед.

Подібні жести прийнято інтерпретувати в термінах концептуальної метафори МАЙБУТНЄ Є ПОПЕРЕДУ [1]. Ця метафора властива багатьом культурам і розглядається Дж. Лакоффом і М. Джонсоном як орієнтаційна, заснована на просторовому фізичному досвіді людини [4].

В аналізованому прикладі концептуальний референт МАЙБУТНЄ виражається вербально, хоча й не експліцитно. Він імплікується змістом запитання, зокрема граматичною формою майбутньої дії *to be going to do something* і лексемою *plan*, яка також асоціюється з майбутніми діями. Концептуальний корелят метафори втілюється жестом.

Цей тип вербально-жестових висловлень зараховуємо до метафоричних і водночас наративних, оскільки він репрезентує абстрактну сутність, МАЙБУТНЄ, яка є темою вербального висловлення, в термінах психофізичного досвіду орієнтації в просторі.

У наступному прикладі реалізується наративна вербально-жестова метафора НАТХНЕННЯ Є ВГОРІ, яка є одним із варіантів просторової метафори ГАРНЕ/ДОБРЕ Є ВГОРІ [4], що втілюється в низці англомовних виразів типу *to feel up*, *to be in high spirits* [4, 15–16].

#2

[I'm just waiting to be insPIRED] [13].

Відповідаючи на запитання про плани на майбутнє, Жізель здійснює жест #2: рух обома відкритими долонями знизу догори в напрямку до обличчя. Цей жест, поза сумнівом, належить до лексичної

одиниці *inspired*, проте він випереджає говоріння, що загалом є характерним для взаємодії вербального й жестового висловлень [1].

Референт метафори експлікований пасивною формою дієслова *inspired*, а корелят репрезентований описаним жестом. Лексема *to inspire* етимологічно походить від латинського *inspirare* – «дихати» – і в середньоанглійський період уживалась щодо божественних істот у значенні «вселяти істину, ідею»; а в пізній середньоанглійський період – «підносити або возвеличувати розум» [12, 1381]. Хоча наведена етимологія, скоріше за все, не є очевидною для середньостатистичного носія англійської мови, вона виявляється в жесті, який ілюструє піднесення. Це слугує доказом того, що процеси продукування мови закорінені на тілесному досвіді, який не завжди усвідомлюється мовцем. З огляду на етимологію можна припустити, що описаний жест, окрім того, виступає іконічною ілюстрацією конкретної фізіологічної дії – вдиху. І ця дія, яка є невід'ємною умовою життя, звісно, пов'язана з позитивною оцінкою, заснованою на просторовій метафорі ГАРНЕ/ДОБРЕ Є ВГОРІ.

Відтак описане вербально-жестове висловлення є водночас й іконічним, і метафоричним. Уважаємо можливим таке поєднання, оскільки орієнтаційна метафоричність лише розташовує концептуального референта в системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультури, при цьому не уподібнюючи його ніякій іншій сутності.

Звернімося до більш складних прикладів взаємодії мовлення і жесту.

#3a

#3b

[I'm kind of just really FOCUSing on... you know I have KIDS and.

#3c

#3d

I'm really focusing on being the best mom I can BE and in my Family] [13].

Жізель Бюндхен робить наголос на певних словах (*focusing*, *kids*, *be*, *family*) і синхронізує мовлення з чотирма досить однотипними жестами (#3a, #3b, #3c, #3d): розкриті долоні, розташовані одна напроти одної, рухаються зверху вниз, задаючи вертикальні межі об'єкта.

Уважаємо, що аналізоване вербально-жестове висловлення є прикладом метафори ФОКУС УВАГИ Є ОБ'ЄКТ усередині КОНТЕЙНЕРА, яка стоїть в одному ряді з «класичними» концептуальними метафорами Дж. Лакоффа і М. Джонсона, такими як ПОДІЯ/ДІЯ/СТАН Є ОБ'ЄКТ усередині КОНТЕЙНЕРА [4, 54].

Концептуальний референт есплікується висловленнями *I'm kind of just really FOCUSing on* / *I'm kind of just really FOCUSing on being the best mom I can BE and in my Family*.

Концептуальний корелят репрезентується описаним жестом: розповідаючи про те, на чому вона хоче сфокусуватися, Жізель руками створює уявний об'єкт на кшталт контейнера й, уточнюючи, що саме входить у фокус її уваги (діти, роль матері, сім'я), неначе поміщає ці об'єкти уваги в уявний контейнер.

Зазначимо, що ця вербально-жестова метафора має складнішу структуру, аніж описані в попередніх

прикладх. По-перше, власну структуру має корелят метафори – образ-схема КОНТЕЙНЕР, яка містить такі структурні складники: ВСЕРЕДИНИ-ЗЗОВНІ/ПОВНЕ-ПУСТЕ/ВМІСТ. По-друге, специфікації набуває структурний складник УМІСТ КОНТЕЙНЕРА, і ця специфікація втілюється одразу кількома метафорами: ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ (ДИТИНА/ЧОЛОВІК – СІМ'Я) є ОБ'ЄКТ і ДІЯЛЬНІСТЬ (ВИКОНАННЯ РОЛІ МАТЕРІ) є ОБ'ЄКТ.

Тут фокус уваги Жізель є темою наративу, тому маємо підстави зарахувати виконані жести #3a, #3b, #3c, #3d до наративних.

У наступному прикладі реалізуються одразу дві взаємопов'язані вербально-жестові метафори: ВІДПІЗОК ЧАСУ є ОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР і ЧАС є РУХ у ПРОСТОРИ.

#4a #4b

[Just to see what the NEXT 20 years are gonna look like] [13].

Розкриті долоні, розташовані одна напроти одної, задають вертикальні межі об'єкта (жест #4a) і рухаються зліва направо, неначе пересуваючи цей об'єкт у просторі (жест #4b).

Концептуальний референт ЧАС імплікується змістом висловлення, тоді як референт ВІДПІЗОК ЧАСУ експлікується словосполученням *the next 20 years*.

Відповідні концептуальні кореляти відображаються жестами: жест #4a показує, що наступні майбутні 20 років знаходяться в обмеженому просторі перед мовцем, а жест #4b відображає плинність часу як рух у просторі.

Ця метафоричне вербально-жестове висловлення, як й інші, зараховуємо до наративних із тією різницею, що в цьому прикладі одне й те саме вербальне висловлення слугує основою для реалізації не однієї, а двох взаємопов'язаних метафор.

Наступний приклад видається найбільш складним для аналізу.

#5a #5b

[You are reTired from the RUNway now...] [13].

Ведучий ток-шоу, звертаючись до гостей, починає з введення теми розмови: Жізель Бюндхен залишає кар'єру. Вербальне висловлення супроводжується жестом #5a: його руки зігнуті в ліктях і виставлені вперед, відкриті долоні – одна напроти одної – окреслюють вертикальні межі якогось простору або об'єкта, що знаходиться безпосередньо перед ним. Ведучий здійснює жест двічі (#5b) синхронно з говорінням.

Д. МакНіл вважає, що такі жести мають метанаративну функцію організації мовлення: мовець маркує введення кожної нової теми за допомогою жесту, який окреслює межі уявного простору, що знаходиться прямо перед ним [5, 12]. А. Ченкі і К. Мюллер зараховують такі жести до абстрактного дейк-

сису й інтерпретують у термінах жестової метафори ПОДІЯ (НОВА ТЕМА) є ОБ'ЄКТ [1, 14]. На нашу думку, аналізований жест виконує як указівну функцію, характерну для дейктичних жестів, так і функцію ритмізації наративу (й відтак може бути інтерпретований як метанаративний), а також функцію метафоричної репрезентації абстрактної сутності, що є темою наративу (й відтак може бути інтерпретований як наративний).

З одного боку, аналізований жест можна розглядати як ритмічний метанаративний, оскільки він структурує наратив, маркуючи початок розмови, і як дейктичний метанаративний, оскільки його функція полягає в указуванні на подію обговорення (фокусуванні уваги аудиторії на цій події), а не в описі цієї події.

З іншого боку, за допомогою цього жесту реалізується метафора ЕТАП ЖИТТЯ ЖІЗЕЛЬ БЮНДХЕН є ОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР або ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ. Концептуальний референт метафори – ЕТАП ЖИТТЯ – представлений вербально й імпліцитно – через опис психічного та фізичного стану Ж. Бюндхен: зараз вона відчувається втомленою кар'єрою моделі. Концептуальний корелят метафори представлений жестом, який уподібнює цей етап життя Ж. Бюндхен обмеженому простору.

Уявлення про певний етап життя як перебування в обмеженому просторі або контейнері/об'єкті, що має певні розміри й межі, відображає метафору вмістилища (ОБ'ЄКТА-КОНТЕЙНЕРА), характерну для англомовної лінгвокультури [4, 54] і втілювану численними англомовними виразами, як-то: *to be in, or to get into a difficult situation, to be in a good, better or pleasant situation* [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати пілотного дослідження дають змогу зробити такі попередні висновки. По-перше, метафоричні жести можуть водночас бути інтерпретованими і як іконічні, дейктичні й навіть ритмічні. По-друге, не лише іконічні, а й інші види жестів, окрім, вірогідно, ритмічних, можуть бути інтерпретовані як наративні, якщо вони надають інформацію про сутності, що потрапляють у референтну ситуацію, простішими словами, є темою наративу.

Варто зазначити, що жест становить саме концептуальний корелят (домен джерела) вербально-жестової метафори, тоді як концептуальний референт (домен мети), як правило, представлений вербально – експліцитно або імпліцитно.

У перспективі вважаємо за необхідне дослідити більший корпус матеріалу з метою уточнення класифікаційних ознак і характеристик вербально-жестових висловлень і більш детального визначення сутності метафори як когнітивної діяльності, що уможливорює конструювання смислів за допомогою знаків різних семіотичних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cienki A. Metaphor, gesture, and thought / A. Cienki, C. Müller // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. – UK : Cambridge University Press, 2008. – P. 483–501.
2. Kelly S. D. Gesture gives a hand to language and learning : perspectives from cognitive neuroscience, developmental psychology and education / S. D. Kelly, S. M. Manning, S. Rodak. – Germany : The University of Trier // Language and Linguistics Compass. – 2008. – Vol. 2 (4). – P. 569–588.

3. Kendon A. Gesture : visible action as utterance / A. Kendon. – UK : Cambridge University Press, 2004. – 400 p.
4. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
5. McNeill D. Abstract deixis / D. McNeill, J. Cassell, E. T. Levy // *Semiotica* 95. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1993. – P. 5–19.
6. McNeill D. Gesture and thought / D. McNeill. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. – 328 p.
7. McNeill D. Hand and mind : What Gestures Reveal about Thought / D. McNeill. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1992. – 416 p.
8. McNeill D. Right brain and gesture / D. McNeill, L. L. Pedelty // *Language, gesture, and space* / [Eds. Karen Emmorey and Judy S. Reilly]. – Hillsdale, NJ, England : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 63–85.
9. Pierce C. S. The collected papers. Volume 2 / C. S. Pierce / [Eds. Charles Hartshorne and Paul Weiss]. – Cambridge M. A. : Harvard Un-ty Press, 1931–1936. – P. 254–263.

СЛОВНИКИ Й ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

10. Glossary of Multimodal Terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://multimodalityglossary.wordpress.com/metaphor/>.
11. Macmillan English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com>.
12. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N.Y. : OUP, 1993. – Vol. I : A–M. – 1876 p. – Vol. II : N–Z. – 3801 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. The Tonight Show Starring Jimmy Fallon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/user/latenight>.

УДК 811.111'255

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ІЗ РОЗУМОВИМИ ВАДАМИ

Медведева А. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті зосереджено увагу на особливостях відтворення фонографічних стилістичних засобів на позначення мовлення персонажів із розумовими вадами в англо-українському перекладі на матеріалі роману Денієли Кіз "Flowers for Algernon". Розглянуто способи перекладу графонів як на основі паралельних вихідних способів словотворення, так і за допомогою лексико-граматичних компенсацій.

Ключові слова: графон, прийом перекладу, розумові вади, фонографічна стилізація, компенсація.

Медведева А. А. Особенности воспроизведения речи персонажей с умственными недостатками. В статье рассматриваются особенности воспроизведения фонографических стилистических средств, определяющих речь персонажей с умственными недостатками в англо-украинском переводе на материале романа Дэнислы Киз "Flowers for Algernon". Рассмотрены способы перевода графонов как на основе параллельных способов словообразования, так и за счет лексико-грамматических компенсаций.

Ключевые слова: графон, прием перевода, умственные недостатки, фонографическая стилизация, компенсация.

Medvedieva A. O. Specifics of rendering a mentally ill character's speech. The article deals with the specifics of rendering phonographic stylistic means representing a mentally ill character's speech in the English-Ukrainian translation on the material of the novel "Flowers for Algernon" by Daniel Keise. Different methods of translating phonological deviations both on the basis of parallel word-formative means and lexical and grammatical compensation are considered.

Key words: phonological deviation, method of translation, backwardness, phonographic stylization, compensation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Останнім часом у сучасному перекладознавстві значно зріс інтерес до висвітлення низки лінгвістичних проблем, які раніше не потрапляли в поле зору дослідників. До цього кола питань долучається й, зокрема, таке явище, як графон.

Фонографічна стилізація на позначення мовленнєвих вад, або графон, є одним із найменш досліджених стилістичних засобів у бінарному англо-українському зіставленні. Теоретики перекладу не приділяли значної уваги вивченню цього явища. Пояснити це, на нашу думку, можна двома факторами: по-перше, графон як стилістичний прийом має різні традиції використання в англomовній та українській літературах. В україномовній літературі графон використовується дуже рідко й в обмеженому діапазоні, натомість «в англomовній літературі зображуються системні ознаки фонетичних комплексів просторіччя, вироблена відповідна розвинена система фонографічних засобів його передачі», що «надає можливість дослідникам говорити про різні стратегії й навіть різні традиції його репрезентації в художніх текстах» [5, 14]. По-друге, як у теоретичному, так і в практичному вимірах арсенал фонографічних засобів на позначення аномального мовлення персонажів обмежувався лише особливостями діалектної чи соціолектної вимови, які об'єктивно є найскладнішими для перекладу.

Отже, більшість фонографічних стилізацій в англо-українському перекладі традиційно втрачалося, що може підтвердити, наприклад, порівняльний аналіз п'яти перекладів роману М. Твена "The Adventures of Huckleberry Finn". Коли ми поглянемо на ці переклади, то спадає на думку те, ніби всі перекладачі міцно закарбували в пам'яті категоричний висновок К. Чуковського про те, що «в нашій мові не знайти жодних відповідників тим зламам і звихненням мови, якими рясніє першотвір. Кожного перекладача, навіть найсильнішого, очікує неминучий провал» [11, 135].

Проте сьогодні ми можемо спостерігати, що увага науковців до дослідження графону зростає, зокрема стосовно перекладу дитячого мовлення [12]. Відповідно, посилюється тенденція до переходу від тотальної компенсації до так званого паралельного відтворення графону на основі креативних рішень перекладача, що й визначає **актуальність** наукової розвідки.

Мета статті полягає у вивченні особливостей перекладацького відтворення графону як засобу характеристики персонажів із розумовими вадами. Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати поняття «графон» у широкому філологічному контексті; визначити специфіку реалізації графону на позначення мовлення персонажа з розумовими вадами; дослідити особливості відтворення графону в англо-українському перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Піонерами дослідження графону стали В. Кухаренко [6],

О. Мороховський [7], А. Сковородников [9], І. Арнольд [1].

В. Кухаренко, яка, власне, і започаткувала цей термін у мовознавстві, називає графон «стилістично значимим відхиленням від графічного стандарту чи орфографічної норми, що створює ефект автентичності й достовірності позначення індивідуальних чи діалектних порушень фонетичної норми» [6, 17].

О. Мороховський трактує графон як графіко-фонетичний засіб стилістики, в основі якого лежить графічне відхилення від нормативного написання [7, 57].

Натомість А. Сковородников характеризує графон як стилістично значиме відхилення від графічного стандарту чи орфографічної норми [9, 1].

У визначенні І. Арнольд простежуються не лише формальні характеристики графону як «стилістично релевантного спотворення орфографічної норми», а й його функціональне навантаження, що «передає індивідуальні чи діалектні порушення фонетичної норми» [1, 146].

З огляду на праці впливових науковців стає очевидною важливість графону як стилістичного прийому, а тому далі в дослідженні ми проаналізуємо особливості його відтворення в англо-українському перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Графічно зафіксовані мовленнєві аномалії є складним явищем в аспекті перекладу, оскільки належать до «вічних» проблем перекладознавства, автоматично потрапляючи до категорії перекладацьких труднощів як різновид безеквівалентної лексики. Найвідоміше визначення безеквівалентної лексики наводять Є. Верещагін і В. Костомаров, на думку яких, «це слова, що слугують для вираження понять, відсутніх в іншій культурі та в іншій мові, слова, що належать до окремих культурних елементів, характерних лише для культури А, але відсутніх у культурі Б, а також слова, що не мають перекладу іншою мовою одним словом, такі, що не мають еквівалентів за межами мови, до якої вони належать» [2, 53]. Оскільки таке визначення є досить довгим і потребує глибокого розуміння, дослідники С. Влахов та С. Флорін діють дещо інакше, просто заявляючи, що «до безеквівалентної лексики належать ті одиниці, що не мають із тих або інших причин лексичних відповідників у мові перекладу» [10, 43]. У перекладознавстві безеквівалентну лексику часто й неправомірно обмежують культурно-специфічними одиницями, відомими під терміном «реалія», втім графони як прояви індивідуально-авторського словотворення так само мають бути зараховані до цієї категорії.

Питання щодо перекладності/неперекладності графону є суперечливим, оскільки думки науковців із цього приводу дуже різняться. Наприклад, відомі перекладознавці радянської доби взагалі заперечували його перекладність: «Додаткові труднощі для забезпечення всебічного розуміння рецептором перекладу повідомлення, що передається, можуть виникати у зв'язку з наявністю в тексті оригіналу відхилень від загальнонаціональної норми вихідної мови, використанням там таких субстандартних форм, як територіально-діалектні, соціально-діалектні та контаміновані, тобто такі, що імітують мовлення іноземців» [4, 216].

На думку В. Гака, фонографічні стилізації мають чітко виражене національне забарвлення, тому можливість їх паралельного відтворення засобами іншої мови є досить проблематичною: «Через низку лінгвістичних причин під час перекладу графону неминучі великі втрати, які лише частково можуть бути компенсованими перекладацькими ремарками та коментарями» [3, 38].

Найбільш категоричною з усіх є позиція К. Чуковського, який стверджував, що «перекладаючи просторіччя чи діалекти, необхідно використовувати нейтральні слова та вирази, щоб не привнести в художній світ твору «чужих» національних особливостей» [11, 174].

Спираючись на таке теоретичне підґрунтя, довгий час головною стратегією відтворення фонографічних стилізацій у вітчизняній практиці перекладу вважалась лексико-граматична компенсація, внаслідок чого виникло таке поняття як «пригладжений переклад». Проте така стратегія має низку недоліків, оскільки зумовлює значні стилістичні й прагматичні втрати під час перекладу. Тому перекладачі-практики гостро відчували необхідність запровадження стратегії відтворення графону паралельними засобами, яка б дала змогу уникнути небажаних спотворень на рівні образної системи першотвору.

Кілька слів треба сказати про лінгвістичний статус графону, усвідомлення якого є запорукою його перекладності. Лексикалізовані мовленнєві стилізації вимови доцільно ототожнювати з okazіоналізмами – словами для вживання в конкретному випадку, які «не увійшли в загальнолітературну мову» [8, 151]. Перекладність okazіоналізмів уже давно доведена перекладацькою практикою, хоча й має відносний характер. У зв'язку з цим важливим є внутрішнє розшарування графонів на основі функціонального критерію. Тут зазвичай виділяють таке:

1) особливості мовлення, зумовлені фізичним та емоційним станом і віковою несформованістю мовця (дефекти мовлення, стан сп'яніння, стан афекту, дитяче мовлення);

2) особливості мовлення, зумовлені соціально-регіональною стратифікацією мови (соціолекти, просторіччя, діалекти);

3) особливості мовлення, зумовлені зіткненням двох мов (іноземний акцент) [6, 18].

Очевидно, що графони першої та третьої групи мають загальнолюдський характер і не є носіями національно-культурної специфіки, на відміну від одиниць другої групи. Інакше кажучи, ми можемо легко уявити, що в кожній спільноті є своє уявлення про те, як перекидують слова маленькі діти, а будь-який пересічний англієць чи американець легко зможе показати, як (на його думку!) говорить англійською німець, француз чи китаєць. На противагу цьому, фонетичні особливості вимови мешканців американського півдня чи лондонських кокні не так уже й легко уявити в україномовному варіанті, не наражаючись почути при цьому, як розмовляють галичани чи слобожанці.

Проте варто розуміти, що проблема нестандартного мовлення є не тільки мовною, а й літературною, культурною, естетичною та психологічною, а

отже, має вирішуватися з урахуванням усіх її релевантних аспектів.

Матеріалом дослідження є графони на позначення мовлення розумово відсталих персонажів, які мають бути зараховані до першої категорії. Отже, згідно з нашою гіпотезою, хоча вони й не мають відповідей у мові перекладу, для них у більшості випадків можна створити аналог на основі того ж способу оказіонального словотвору, що був задіяний автором оригіналу. Тут перед перекладачем відкривається безліч можливостей у здійсненні перекладу, тож можна впевнено стверджувати, що якість перекладу залежить від креативності й рівня професійної майстерності перекладача.

Далі в дослідженні спробуємо дослідити креативність і професійність перекладача В. Шовкуна, який спробував відтворити в перекладі мовлення розумово неповноцінної людини на матеріалі роману Денієли Кіз *"Flowers for Algernon"*. Головний герой книги Чарлі Гордон – 32-річний чоловік із розумовими вадами, який працює прибиральником на фабриці й добровільно бере участь в експерименті з покращення інтелекту. Особливість мовлення головного героя полягає в тому, що він пише все так, як чує. Відповідно, таке мовлення рясніє орфографічними та синтаксичними помилками, що свідчить про порушення норм правопису.

Проаналізуємо ж детально, які прийоми використовує перекладач для відтворення такого аномального мовлення в українському перекладі й чи відтворює взагалі. Розглянемо приклад:

Dr Strauss askd me how come you went to the Beekman School all by yourself Charlie. I said I dont rimembe. Prof Nemur said but why did you wont to lern to reed and spell. I tolld him becoz all my life I wontid to be smart and not dumb and my mom always tolld me to try and lern just like Miss Kinnian tells me but its very hard to be smart and even when I lern something in Miss Kinnians class at the school I ferget alot.

Прийом, використаний автором, є доволі простим, але ефективним: для отримання бажаного результату (для передачі мовлення розумово відсталого персонажу) він у деяких лексемах редукує певні голосні та приголосні літери, наприклад, *'askd'* замість *'asked'*, голосний *e* в закінченні *ed* на позначення минулого часу зникає або змінюється *id* *'wontid'* замість *'wanted'*. Під час вимови лексеми *remember* «німа» літера *r* зникає, а ненаголошений *e* звучить нечітко, тому автор замінює його на *i* (*'rimembe'* замість *'remember'*). Також автор, враховуючи особливості англійської фонетики, зокрема те, що літера *a* після літери *w* вимовляється як *[o]*, *a+ll*=*[ol]*, *a+u*=*[o]* та *s* у позиції між голосними звучить як *[z]*, змінює голосний *a* на *o*, на кшталт *'wont'* замість *'want'*, *'tolld'* замість *'talled'*, *'becoz'* замість *'because'*. Саме такі фонетичні деформації лексем, на думку автора, найкраще демонструють особливість мовлення Чарлі. Окрім фонографічної стилізації, автор застосував у цій ситуації й інші засоби персоніфікації, зокрема порушення правил граматики та повну відсутність знаків пунктуації. У поєднанні один із одним усі ці засоби характеризують таке мовлення, яке ніби нагадує «потік свідомості»:

літературний герой говорить такою дивакуватою мовою, що начебто й сам не розуміє, про що.

Український переклад:

Дохтор Штраус спросив мене як я потрапив до школи Бекмана Чарлі власними зусиллями. Я сказав що не помню. Професор Нямур запитав мене чому мені захотілося читати й правильно писати. Я сказав йому тому що все життя я хотів бути умним а не тупим і моя мати завжди казала щоб я старався та коли я навіть чогось навчався у школі міс Кінніан я швидко все забував.

Ми бачимо, що в перекладі відтворені не всі намагання автора, оскільки перекладач керувався особливостями української вимови, намагаючись знайти такі одиниці, порушення правопису яких видавалося б природним україномовному реципієнтові. Зокрема, у перекладі з'являються штучно деформовані лексеми *«дохтор»* і *«професор»*, які відсутні в оригіналі, але саме в такому вигляді можуть проілюструвати мовлення недалекої в розумовому плані людини. Також помітні додаткові засоби мовленнєвої стилізації, зокрема певні русизми (*«спросив»*, замість *«запитав»*, *«помню»*, замість *«пам'ятаю»*, *«умний»*, замість *«розумний»*). Можемо вважати, що перекладач свідомо використав такі лексеми для відтворення малограмотного мовлення, які є притаманними мовленню неосвічених соціальних груп населення. Тим більше відомо, що своєрідним «джерелом натхнення» для українських перекладачів при відтворенні соціолектів може бути таке суперечливе явище українського філологічного сьогодення, як суржик, який є «символом здеградованого, убогого духовного світу людини» [6; 7]. Також спостерігаємо використання перекладачем українських просторічних форм *«тому що»* чи *«що»* для відтворення фонетично деформованої лексеми *«becoz»*, що є проявом компенсації. Порушення пунктуації під час перекладу збережено. Тож із цього прикладу зрозуміло, що перекладач використовує прийом часткового відтворення фонографічних стилізацій у перекладі, доповнюючи їх різноманітними лексико-граматичними компенсаціями.

Наступний приклад ілюструє, на нашу думку, дещо невдалу спробу відтворити аномальне мовлення героя під час перекладу:

He said Miss Kinnian tolld him I was her bestist pupil in the Beekman School for retarded adults and I tryed the hardist becauz I reely wontd to lern I wontid it more even then pepul who are smarter even then me.

Зокрема, в оригіналі ми бачимо, як автор застосовує різноманітні й фонографічні, і граматичні порушення для достовірності зображення мовлення героя, а саме: продовжуючи демонструвати особливість мовлення свого героя, який усе пише так, як чує, автор створює графони *tolld*, *tryed*, *becauz*, *reely*, *wontid*, *lern*, *then* відповідно до норм фонетики англійської мови; граматичні порушення спостерігаються в неправильному утворенні прикметників найвищого ступеня в англійській мові: *bestist*, замість *the best*, *hardist*, замість *the hardest*.

Український переклад:

Він сказав, що міс Кінніан сказала йому я найкращий учень у школі Бекмана для недорозвинен-

них учнів і найбільше стараюся бо справді хочу навчитися грамоти хочу навіть більше аніж люди тямовитіші ніж я.

У перекладі ж будь-які намагання автора ігноруються взагалі. Жодних фонетичних деформацій не спостерігається, проте є одне порушення граматики – лексема *тямовитий* в українській мові не утворює найвищий ступінь порівняння з додаванням суфіксу «-иш», правильно буде «*більш тямовитий*».

Розглянемо наступний приклад.

I never tell lies any more because when I was a kid I made lies and I always got hit. Жодних графонів автор не використав.

Переклад: *Я більше ніколи ни бришу томушо коли я був дитиною я брихав і мене за це лупцювали.*

У перекладі ж спостерігаємо доволі цікаву картину. Перекладач використовує фонетично деформовані лексеми в перекладі в тих місцях, що є абсолютно фонетично правильними порівняно з текстом оригіналу, вдаючись так до дискантної компенсації. Такий підхід є абсолютно виправданим, адже дає змогу досягти природності звучання перекладу. Для максимально точної імітації української вимови слів він нібито створює «штучну» мову в мові та використовує «*ни бришу*», замість «*не брешу*», «*дитиною*», замість «*дитиною*», «*брихав*», замість «*брехав*», «*мене*», замість «*мене*».

У наступному прикладі простежується ще одне цікаве лінгвістичне явище:

Burt Selden took me to a diferent place where they make spearamints.

Автор деформував лексему *different*, написавши з однією літерою *f*, а також, замість правильної графічної репрезентації лексеми *experiments*, відтворив *speariment*. Припускаємо, що використав таке

цікаве явище, як помилкову (хибну або народну) етимологію, під якою розуміється хибне розуміння походження або значення слів, коли їй на основі випадкової формальної подібності або тотожності з іншими, більш знайомими, словами помилково прописуються аналогічні значення чи мотивації. Такий стилістичний засіб найчастіше представлений у мовленні малоосвічених людей або тих, хто має розумові вади. Тому не дивно, що Чарлі, замість складної для себе *experiment*, використовує її звукову подібність *spearimints*, на основі складання слів *spear* і *mint* (*spearmint* – «м'ята кучерява», а також назва популярної жувальної гумки). Отже, автор неначе відкриває завісу над мисленням героя, який, не знаючи правильного варіанта, проводить свої аналогії, записує це слово, враховуючи вже набуті знання щодо правопису тих чи інших слів.

Український переклад:

Берт Селден він повів мене в інше місце де вони роблять сперименти. Хоча в цьому варіанті складне слово іншомовного походження дещо деформовано, ефект псевдоетимології повністю втрачається.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене нами дослідження дає змогу констатувати, що сучасні українські перекладачі, усвідомлюючи важливість фонографічних стилізацій як засобів характеристики персонажів у художніх творах, часто вдаються до різноманітних прийомів їх перекладу творчого характеру, поєднуючи паралельні засоби творення графонів із більш традиційними лексико-граматичними компенсаціями. Перспективою подальшого дослідження є вивчення особливостей відтворення інших різновидів фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій в англо-українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика декодирования / И. В. Арнольд. – М. : Флинта, 1998. – 243 с.
2. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
3. Гак В. Г. «Коверкание» или «подделка»? (Об одном опыте перевода варваризмов) / В. Г. Гак / Тетради переводчика. – М. : Международные отношения, 1996. – Вып. 3. – С. 38–44.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Куликова М. Н. Фонографическая стилизация речи (на материале перевода англоязычной литературы на русский язык) : автореф. дис. ... канд. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Н. Куликова. – СПб., 2011. – 20 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : [учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.»] / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1998. – 192 с.
7. Стилистика английского языка / [А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко]. – К. : Вища школа, 1984. – 236 с.
8. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
9. Сковородников А. П. Графон / А. П. Сковородников / Речевое общение : специализированный вестник / под ред. А. П. Сковородникова. – Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 2002. – Вып. 4 (12). – С. 205–208.
10. Флорин С. Муки переводческие / С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1983. – 184 с.
11. Чуковский К. И. Высокое Искусство / К. И. Чуковский. – М. : Советский писатель, 1968. – 384 с.
12. Яковлева М. А. Компенсация при передаче детской речи : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М. А. Яковлева. – М., 2008. – 130 с.

УДК 811.133.1'367

ЗАСОБИ ЕМФАТИЧНОГО ВІДОКРЕМЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: СЕГМЕНТОВАНІ Й РОЗЩЕПЛЕНІ ВИСЛОВЛЕННЯ

Медведєва Н. О.

Криворізький державний педагогічний університет

У статті розглядаються засоби емпатичного відокремлення в сучасній французькій мові, а саме: сегментовані й розщеплені висловлення. Основну увагу зосереджено на комплексному порівняльному аналізі цих синтаксичних конструкцій з метою визначення можливості їх взаємозаміни зі збереженням первинного смислу оригінального висловлення.

Ключові слова: сегментоване висловлення, розщеплене висловлення, синтаксичні й семантико-прагматичні особливості.

Медведєва Н. А. Средства эмпатического выделения в современном французском языке: сегментированные и расщепленные высказывания. В статье рассматриваются средства эмпатического выделения в современном французском языке, а именно: сегментированные и расщепленные высказывания. В работе проведен комплексный сравнительный анализ данных конструкций с целью определения возможности их взаимозамены с сохранением первичного смысла исходного высказывания.

Ключевые слова: сегментированное высказывание, расщепленное высказывание, синтаксические и семантико-прагматические особенности.

Miedvedieva N. O. Means of emphasis in modern French: segmented and cleft sentences. The present paper deals with such means of emphasis in modern French as segmented and cleft sentences. The paper focuses on the detailed comparative analysis of segmented and cleft constructions that includes the study of syntactic, semantic and pragmatic properties of mentioned syntactic constructions. The purpose of such analysis is to reveal the possibility of the syntactic constructions in question to replace each other with keeping the same meaning of the initial sentence.

Key words: segmented saying the split saying, syntactic and semantic-pragmatic peculiarities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сталий порядок слів, чіткість і логічність структури французького висловлення зумовлює необхідність використання певних емпатичних засобів, які дали б змогу мовцеві відобразити найрізноманітніші емоційні стани не лише за допомогою лексичних і просодичних засобів, а й структурно, тобто реорганізувавши висловлення так, щоб надати логічного наголосу певному компоненту висловлення. Ця мета досягається за допомогою використання парцеляції, сегментації, відокремлення та розщеплення висловлення, об'єднаних поняттям «засоби емпатичного відокремлення» (*la mise en valeur, la mise en relief*), що становлять об'єкт роботи. У статті ми обмежимося аналізом двох типів конструкцій: сегментованого (*phrase segmentée* або *disloquée*) і розщепленого (*phrase clivée*) висловлень, синтаксичні й семантико-прагматичні особливості яких становлять предмет статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про незгасаючий інтерес до обраного предмета дослідження свідчать роботи таких науковців, як Ф. Гаде, П. ле Гофік, Д. Дені, Б. Комбет, К. Мюллер, О. Новаківська, Е. Пелле, які, у свою чергу, спираються на праці О. Андрієвської, Ш. Баллі, А. Васильєвої,

В. Вартбурга, В. Гака, Є. Реферовської, П. Цумтора та ін. У своїх роботах лінгвісти, як правило, аналізують певний аспект (синтаксичний або семантико-прагматичний) сегментованих і розщеплених висловлень, не приділяючи достатньої уваги комплексному аналізу цих структур. Крім того, залишається не до кінця висвітленим прагматичне підґрунтя вибору між сегментованим і розщепленим висловленнями в загальному процесі каузації. У зв'язку з цим постає питання про тотожність прагматичного значення сегментованої й розщепленої конструкцій, їх синонімічність із погляду смислу. Відповідь на це питання має суттєве значення не лише для суто лінгвістичних досліджень, а й у процесі навчання французької мови як іноземної та для перекладу з/на французьку з метою більш точної передачі відтінків значень оригінального тексту, що свідчить про актуальність обраної теми.

Мета роботи – визначити можливість взаємозаміни сегментованого та розщепленого висловлень зі збереженням первинного смислу висловлення. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) провести комплексний порівняльний аналіз сегментованого та розщепленого висловлень, тобто з урахуванням синтаксичних, семантичних і прагматичних особливостей кожної з конструкцій;

2) визначити об'єктивні передумови вибору сегментованої або розщепленої структури в загальному процесі каузації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У статті висвітлено комплексний порівняльний аналіз сегментованого й розщепленого висловлень, теоретичним підґрунтям якого є лінгвістична теорія Г. Гійома й розроблена ним модель каузації висловлення. Сутність цього підходу полягає в розмежуванні мови, яка завжди наявна в нас на рівні потенції, і мовлення, що використовує мовні одиниці задля вираження думок мовця та характеризується одномоментністю. При цьому, на думку Г. Гійома, ці два рівні лінгвістичної реальності не існують ізольовано один від одного, а інтегруються в мовленнєвій діяльності. Як наслідок, висловлення – це результат взаємодії мови й мовлення, оскільки мовець використовує певні мовні «шаблони» та «кліше», які під час переходу від мови до мовлення зазнають певних трансформацій залежно від інтенції мовця в цей конкретний момент, чим пояснюється виникнення різноманітних синтаксичних конструкцій мовлення, зокрема сегментованих і розщеплених висловлень.

Така інтеграція мови й мовлення знаходить відображення в синтаксичній організації висловлення та підтверджує думку Г. Гійома про те, що будь-яка синтаксична конструкція може бути розглянута як сума вираження (*expression*) і виразності (*expressivité*), оскільки вираження – це звернення до усталеного аспекту, тобто мови, тоді як виразність відображає імпровізаційний аспект, який характеризує рівень мовлення [6, 87].

З урахуванням цього стає очевидним, що в процесі каузації реалізуються два основні принципи організації висловлення: синтаксичний, відповідно до якого висловлення чітко слідує законам мови, і принцип актуального членування висловлення, завдяки якому мовець повідомляє інформацію в тому порядку, в якому вона з'являється у його свідомості, що становить імпровізаційний аспект. При цьому переважання одного з аспектів знаходить відображення в більшому або меншому рівні експресивності висловлення.

Обрані для аналізу синтаксичні конструкції характеризуються високим рівнем експресивності й в основі їх продукування превалює принцип актуального членування висловлення.

Зазначимо, що лінгвісти часто по-різному інтерпретують сегментоване й розщеплене висловлення. З метою уникнення двозначності в статті сегментоване висловлення визначається як тип висловлення, що характеризується бінарною структурою, одна з його частин (тема) перебуває в пре- або постпозиції щодо другої (реми), відокремлена від основного висловлення паузою та відтворена в ньому за допомогою прономінального субститути [1; 2; 5]: *“La petite Cléa, elle était bien gentille”* [1, 150]. *“Il a jeté un regard noir vers ma mère et m’a fait un clin d’oeil en m’affirmant qu’il se faisait un plaisir de me l’offrir, ce cerf-volant”* [ibid, 71].

Натомість під розщепленим висловленням розуміємо синтаксичну конструкцію, яка складається з основної частини, що починається вказівним займенником *ce/c’* у поєднанні з дієсловом *être* й містить відокремлений компонент, і з підрядного речення, яке вводиться за допомогою *que/qui* [12, 1]:

“Si tu n’aimes pas la couleur de cette écharpe, tant pis, tu ne pourras pas la changer; c’est moi qui te l’ai tricotée. Si elle est un peu de traviole, c’est normal, c’est la première fois que je tricote et la dernière aussi, j’ai eu horreur de ça” [1, 125].

Аналіз наукових джерел і корпусу прикладів свідчить, що спільною рисою досліджуваних синтаксичних конструкцій є відокремлення певного компонента з метою надання йому емпатичного наголосу, привернення уваги реципієнта до певної інформації. При цьому відокремлення реалізується шляхом використання двох протилежних процесів: тематизації й рематизації.

Сегментоване висловлення складається з двох основних компонентів: відокремленого сегмента, який становить тему висловлення, й основної частини висловлення – реми [1; 2; 5; 7; 9]: *“Et vous, qui vous a dit pour mon père?”* [1, 16]. Натомість у розщепленій конструкції науковці (К. Вікнер, М. Хобек Хаф), як правило, виділяють три основні компоненти: презентативний зворот (*présentatif*), рема (*focus*), усичене речення (*phrase tronquée*) [10, 3; 14]: *“C’est alors que nous nous engagions dans la rue du marché que je ressentis une impression de déjà-vu, j’aurais juré être venu ici auparavant”* [1, 134]. При цьому у відокремленій позиції опиняється рема висловлення, тоді як усичене речення репрезентує тематичну частину [10; 11; 15]. Як наслідок, у розщепленому висловленні саме рема виноситься на перший план і сприймається як найважливіша інформація [8; 13, 5]. Щодо усиченого речення Є. Реферовська та А. Васильєва називають його «*thème retardé* (запізнена тема)», яку додають із запізненням, щоб доповнити синтаксичну й семантичну структуру висловлення [7, 92].

Звернімо увагу, що відокремлений компонент сегментованого висловлення займає мобільну позицію, на основі чого науковці [1; 2; 3; 5; 7; 10] визначають два основні структурні типи сегментації: реприза, що становить препозицію сегмента: *“Toi, tu as meilleure mine qu’hier”* [1, 104], й антиципація, що передбачає постпозицію теми: *“Finalement je l’ai eu, mon bandage”* [ibid, 123].

Щодо відокремленого компонента розщепленого висловлення, то він завжди перебуває в ініціальній позиції, що зумовлено його відокремленням за допомогою звороту *c’est ... que/qui*: *“C’est là, devant un carré de pelouse fleurie, que ma vie a chaviré pour la seconde fois”* [1, 78].

Існує також певна відмінність із погляду морфолого-синтаксичного вираження відокремленого компонента. Так, сегментації піддаються передусім іменник (номінальна група) та займенник, інколи прикметник або інфінітив, що виконують синтаксично-корелятивну функцію підмета, додатка або іменної частини складеного іменного присудка. Такі обмеження зумовлені необхідністю вживання відповідного прономінального субститути, який забезпечує цілісність і повноту структури висловлення. Використання розщепленої конструкції таких обмежень не має, а тому дає змогу відокремити також обставинний додаток, виражений прислівником або номінальною групою: *C’était la première fois qu’on*

me racontait un incendie vu de l'intérieur et c'était sacrément impressionnant à imaginer [1, 40]. *Je ne voulais pas me moquer, c'est juste que ta réponse est un peu surprenante, voilà tout* [ibid, 10].

Зауважимо також те, що перевагою сегментованих висловлень є можливість одночасного відокремлення двох компонентів висловлення, тоді як у розщепленому висловленні відокремленню підлягає лише один компонент. Беручи до уваги цей факт, припускаємо, що сегментоване висловлення володіє більшим прагматичним потенціалом.

Ураховуючи все вищевикладене, можемо констатувати, що в разі сегментації відбувається тематизація відокремленого компонента. Причому надання емоційного наголосу досягається не лише завдяки відокремленій позиції і статусу теми як найважливішого компонента висловлення, а також мобільній позиції й повтору теми всередині реми у формі прономінального субститути.

Натомість розщеплене висловлення становить рематизацію відокремленого компонента, і при цьому набуття цим компонентом емоційного наголосу зумовлено саме структурно-синтаксичною організацією висловлення, оскільки рема, яка зазвичай займає фінальну позицію, виноситься на перший план. Крім того, у розщепленій конструкції відокремлення компонента висловлення реалізується за допомогою звороту *c'est ... que/qui*, який у цьому випадку позбавлений будь-якого самостійного семантичного наповнення й лише підсилює значення рематичного компонента. На підтвердження цієї думки свідчить той факт, що перша частина звороту *c'est* практично завжди залишається незмінною, тобто не узгоджується в особі, числі та часі з відокремленим компонентом (детально про узгодження див. у роботі [16] списку літератури).

Щодо вибору між *que* і *qui* науковці [11; 14; 15; 16] наголошують, що в разі відокремлення підмета або прямого додатка використовують відносні займенники *qui* (а) та *que* (б), відповідно, оскільки з граматичного боку їхня форма відповідає відокремленим компонентам [16, 172]:

а) *"Cléa a dessiné un grand point d'interrogation dans l'air. J'ai haussé les épaules et cette fois, c'est moi qui suis parti"* [1, 65]. *"C'est sa tristesse qui m'a guidé jusqu'à lui"* [ibid, 90];

б) *"Je n'ai pas été la petite fille dont mon père rêvait ; de toute façon, c'est un fils qu'il voulait"* [ibid, 89]. *"Alors, c'est le meilleur pain au lait que j'aie jamais mangé, répondit-elle"* [ibid, 101].

У разі відокремлення іншого компонента висловлення підрядне речення вводиться сполучником *que*, яке не передає жодного значення [16, 172]: *"C'est dans ce petit village au bord de l'eau que j'ai rencontré Cléa"* [1, 62]. *"C'était la première fois que je la voyais vêtue autrement qu'en pantalon"* [ibid, 92].

Обов'язковим аспектом комплексного аналізу синтаксичної конструкції вважаємо прагматичний, який передбачає визначення інтенції мовця, іншими словами, яку мету переслідує мовець, обираючи ту чи іншу синтаксичну конструкцію, який смисл він укладає у своє висловлення.

Нагадаємо, що основна мета використання й сегментованого, і розщепленого висловлень – виокремлення суб'єктивно найважливішої інформації, однак інтерпретація цих конструкцій дещо відрізняється. Так, розщеплене висловлення, на думку науковців [11; 14; 15; 16], передбачає експліцитне або імпліцитне протиставлення за допомогою *c'est ... que/qui* відокремленого компонента, тобто реми, іншій частині висловлення (темі). Подібну точку зору висловлює К. Вікнер: «... якщо не можна побачити альтернативу, то використання розщепленої структури є неможливим» [10, 4]: *"Ce petit garçon ne m'a rien dit, c'est son ombre qui m'a confié de quoi il souffrait"* [1, 88]. *"Mais c'est la petite Cléa qui vous préoccupe, pas le marchand du bazar"* [ibid, 151].

При цьому науковець убачає не лише позитивне протиставлення, а й негативне, що ілюструє таким прикладом: *C'est Théophile qui aime Cunégonde*. Це висловлення передбачає існування не лише когось, хто любить Cunégonde, а й когось (одна особа або більше), хто її не любить [10, 4].

У випадку використання сегментованого висловлення з препозитивною темою, тобто репризи, також констатують протиставний відтінок, але в цьому випадку альтернатива має дещо інший характер. Порівняймо два висловлення, де перше є сегментованим, а друге – трансформацією першого в розщеплену структуру: *"Le samedi matin en question, pendant que les copains prenaient leur petit déjeuner devant la télévision, moi, je pris le chemin du collège"* [1, 9]. – ... *c'est moi qui pris le chemin du collège*. У сегментованому висловленні протиставляється ранок або діяльність головного героя та його шкільних товаришів. Використання розщепленої структури передає також протиставлення, але смисл висловлення змінюється: ми розуміємо, що існує хтось, хто пішов іншою дорогою. Подібний смисл передає сегментоване висловлення, тема якого супроводжується ізолянтами (*quant à, pour, en ce qui concerne, pour ce qui est de, pour ma (ta, sa) part*).

Повертаючись до відтінків значень розщепленого висловлення, можемо додати, що, на думку Г. Нольке [10, 4], розщепленому висловленню властивий відтінок припущення. Учений наводить такий приклад: *"Est-ce que c'est Paul qui a échoué?"*, який інтерпретує очікування (припущення) мовця, що лише одна людина провалила іспит [10, 4]. У випадку сегментації подібне значення відсутнє.

Спільним для розщепленого й сегментованого (тип репризи) висловлень є можливість сприяти розгортанню тексту (дискурсу), підкреслюючи зв'язок між попереднім і наступним висловленнями:

– *Tu m'écrirais une lettre?*

– *Une lettre? Quel genre de lettre? a répondu maman.*

– *Imagine que pendant que j'étais dans ton ventre tu aies voulu me dire que tu m'aimais, comment tu aurais fait puisqu'on ne pouvait pas encore se parler?*

[...] – *Et tu voudrais que je te l'écrive maintenant, cette lettre? ...* [1, 56].

"A la peur de la nuit a succédé celle de la solitude. Je n'aime pas dormir seul et pourtant c'est ainsi que je vis, dans un studio sous les toits d'un immeuble non loin de la faculté de médecine" [1, 76].

Додамо, що в разі використання сегментованої конструкції з постпозитивним сегментом, тобто антиципації, завжди наявний елемент оцінювання [3, 14]. Коли в сегмент виноситься особовий займенник, то подібно репризі антиципація зазвичай набуває додаткового відтінку зіставлення. Зауважимо, що постпозитивна тема не спроможна стимулювати увагу реципієнта, вона є доповненням або уточненням інформації після того, як комунікація закінчилась, або повторює вже відому інформацію [9, 57]: *“Je savais même pas qu’il existait, votre cahier”* [1, 40]. *“Les copains de classe riaient aux éclats pendant que je me dirigeais vers la porte. Ah, elle est belle la camaraderie!”* [ibid, 58]. Розщепленому висловленню подібні відтінки значень не властиві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що розщеплене висловлення є більш логічним, оскільки має фіксовану структуру, тоді як сегментоване – більш непередбачуваним, незапланованим і вільним. Як наслідок, сегментоване

висловлення, на нашу думку, є більш експресивним і характеризується більшим різноманіттям відтінків значень. На користь цього свідчить висловлення В. Гака, який вважає, що «різниця між розщепленим і сегментованим висловленнями полягає в стилістичному аспекті: перше підкреслює член речення в логічному плані, а друге – в афективному» [4, 53]. Вибір однієї з проаналізованих синтаксичних конструкцій залежить від особливостей відтінку протиставлення, кількості й морфолого-синтаксичного вираження відокремлених компонентів, оскільки сегментоване й розщеплене висловлення різняться не лише формальною структурою, а й семантико-прагматичною характеристикою. З огляду на це доходимо висновку, що вважати взаємозамінними сегментоване й розщеплене висловлення недоцільно. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні варіантів комбінування сегментованої й розщепленої структури в межах як одного висловлення, так і фрагменту дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская А. А. Синтаксис современного французского языка / А. А. Андриевская. – К. : Вища школа, 1973. – 204 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд. иностр. литер., 1955. – 416 с.
3. Васильева А. К. О смысловых особенностях расчлененного предложения / А. К. Васильева // Современный французский язык. Ученые записки. – Ленинград, 1959. – Т. 212. – С. 5–19.
4. Гак В. Г. Коммуникативные трансформации и системность средств логического выделения во французском языке / В. Г. Гак // Научные доклады высшей школы. Серия «Филолог. науки». – 1975. – № 5. – С. 49–59.
5. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
6. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом ; общ. ред., послесл. и коммент. Л. М. Скредлиной. – М. : Прогресс, 1992. – 224 с.
7. Реферовская Е. А. Теоретическая грамматика французского языка / Е. А. Реферовская, А. К. Васильева. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1983. – Ч. 2 : Синтаксис простого и сложного предложений (на фр. яз.) : [учебник по курсу теорет. грамматики фр. яз. для студентов ин-тов и фак. иностр. яз.]. – 1983. – 334 с.
8. Denis D. Grammaire du français / D. Denis, A. Sancier-Chateau. – Paris : Librairie Générale Française, 1994. – 545 p.
9. Goffic le P. Grammaire de la phrase française / P. le Goffic. – Paris : Hachette, 1993. – 592 p.
10. Hobæk Haff M. La construction clivée en “c’est...que/qui” – étude contrastive français/norvégien / M. Hobæk Haff // Reports of the project Languages in Contrast. – 2005. – № 35. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.hf.uio.no/ilos/forskning/prosjekter/sprik/pdf/mhh/Report-35.pdf>.
11. Muller C. Clivées, coréférence et relativation / C. Muller // G. Kleiber & N. Le Querler : Traits d’union, Presses Universitaires de Caen. – 2002. – P. 17–32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.claude-muller-linguiste.fr/wp-content/uploads/2012/09/clivées-coréférence-et-relativation.pdf>.
12. Muller C. Naissance et évolution des constructions clivées en “c’est...que...” : de la focalisation sur l’objet concret à la focalisation fonctionnelle / C. Muller // La cognition dans le temps. Etudes cognitives dans le champ historique des langues et des textes. – 2003. – P. 101–120. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.claude-muller-linguiste.fr/wp-content/uploads/2012/09/NaissanceClivées.pdf>.
13. Nowakowska A. Problématique de la phrase clivée dans une approche plurilingue / A. Nowakowska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marges-linguistiques.com-M.L.M.S. éditeur-13250 Saint-Chamas>.
14. Nowakowska A. Syntaxe, textualité et dialogisme: clivage, passif, si z c’est y / A. Nowakowska // Cahiers de praxématique. – 2004. – № 43. – P. 25–56.
15. Stopper R. La structure informationnelle de la phrase clivée en français et ses équivalents en allemand: Mémoire de master / R. Stopper. – Lund University, 2015. – 75 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=5367270&fileId=5367290>.
16. Wartburg W. Précis de syntaxe du français contemporain / W. von Wartburg, Zumthor. – Berne : Éditions Francke, 1973. – 400 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Levy M. Le voleur d’ombres / M. Levy. – Paris : Éditions Robert Laffont, 2010. – 186 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://partagora.com/k-l-chaouch/romans-en-pdf-et-epub-33985/levymarc-le-voleur-dombres-andro,20924.pdf>.

УДК 811.111"367:82-3

INTERJECTION IMPACT ON DISCOURSE PRAGMATICS

Mykhaylenko V. V.

Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Galytskyi

The article addresses a range of issues centering on interjections pragmatic markers of discourse. The interjection wow, the object of our investigation, expressing the speaker's state of mind like 'being extraordinary, outstanding successful, excited, pleased, surprised, admired, amazed etc., was registered in COCA, the American corpus in Spoken English (the total number is 9478 cases). They are still perfunctorily considered among miscellaneous phenomena. Though used as a part of a sentence interjections are able to change drastically the meaning of the sentence or discourse they also actualize their ethnic-cultural component. The present research is focused on the interjections as a means of expressing the mental state of the Speaker/Hearer to the utterance at the present moment of speaking. Accordingly, the interjection represents the concept of "feeling". The suggested approach is significant for speech pragmatics, wherein it is used as a speech act, and a pragmatic component of discourse in the compressed form.

Key words: interjection, sentence, discourse, concept, pragmatics, speaker/hearer.

Михайленко В. В. Вплив вигуку на прагматику дискурсу. Зміна дослідницьких парадигм у мовознавстві, як і зміна методичних парадигм в методології викладання мови, не впливає на статус вигуку в мовній системі та мовленні. Його опис залишається поверхневим і маргінальним. Проте вигук в структурі речення здатний повністю змінити значення всього речення, як і всього дискурсу, коли він вжитий як незалежне речення. У статті вигук розглядається як засіб передачі стану мовця на момент говоріння. Відповідно, він виступає репрезентантом концепту «почуття», що може впливати на прагматику дискурсу. Запропонований підхід дуже важливий для мовної прагматики, де вигук виступає мовним актом, для прагматичної складової дискурсу, а також для теорії і практики перекладу, де він може представляти ставлення мовця/слухача до висловлюваного в компресованому вигляді.

Ключові слова: вигук, прагматика, речення, дискурс, концепт, мовець/слухач.

Михайленко В. В. Влияние междометия на прагматику дискурса. Смена исследовательских парадигм в языкознании, как и смена методических парадигм в методологии преподавания языка, не влияет на статус междометия в языке и речи. Его освещение остаётся поверхностным и маргинальным. Однако междометие в структуре предложения способно полностью изменить значение всего предложения, равно как и всего дискурса, когда оно употреблено как независимое предложение. В статье междометие рассматривается как средство передачи состояния говорящего на момент говорения. Соответственно, оно выступает репрезентантом концепта «чувство» и может влиять на прагматику дискурса. Предлагаемый подход очень важен для речевой прагматики, где междометие выступает речевым актом, для прагматической составляющей дискурса, а также для теории и практики перевода, где оно может представлять отношение говорящего/слушающего к высказыванию в компрессионном виде.

Ключевые слова: междометие, прагматика, предложение, дискурс, концепт, говорящий/слушающий.

Formulation of the problem. An assumption of triviality of interjections in the language system remains as a constant value therefore they are still perfunctorily considered among miscellaneous phenomena [3, 85–98; 9, 101–118; 8, 101–118]. Though used as a part of a sentence interjection is able to change drastically the meaning of the sentence, or used as an autonomous sentence it may reverse pragmatic meaning of its discourse. Francis P. Dinneen [7, 114–115] specifies the implicit character if the interjection meaning: "it is not explicitly defined, but is distinguished from an adverb, with which the Greeks identified it, by reason of syntactic independence it shows and because of its emotive meaning". An interjection is a word put into a sentence to show some sudden feeling or emotion. It does not refer to anything, but simply expresses the speaker's emotion or wish, cf. a full definition of interjection given in Merriam Web-

ster's: 1.a: the act of uttering exclamations: ejaculation; 1.b: the act of putting in between: interposition; 2: an ejaculatory utterance usually lacking grammatical connection: as a: a word or phrase used in exclamation (as *Heavens!* *Dear me!*); b: a cry or inarticulate utterance (*Alas!* *Ouch!* *Phooey!* *Ugh!*) expressing an emotion; 3: something that is interjected or that interrupts.

We shall take into account only one type emotive or expressive interjections for instance, *wow*, expressing positive feelings and emotions in Informal Conversational English. It is a detached part of a sentence, or standing completely on its own, it is not connected to the subsequent sentence by anything other than context. It is followed by an *exclamation* mark, adding excitement to the utterance. Its frequency of usage is very by people of different social and age groups and, consequently, this fact may blur its original meaning and turns it into a marker of the speaker's state of mind.

According to their derivational pattern, English interjections are as a rule divided into primary (simple)

and secondary (derivative). Primary interjections (ah, hush, oh, ouch, ugh, wow) stem from reflex involuntary exclamations and sounds that represent the speaker's immediate reaction to a certain event. Contrary to reflex exclamations and sounds that do not belong to the language, interjections is linguistic signs, conventional in a certain language community, intelligible for its members, since these signs convey a certain meaning.

Interjections, for instance, *duh, oh, oops, ha, yikes, whoa, geez, yum, oy, eh, wow, yo, yippee, alas, dear, oh, huh-huh, phew, indeed, cool, wicked, oops, ouch, gee, oh, ah, ooh, eh, ugh, aw, yo, wow, brr, sh, and yippee* are a form, brief, such as one syllable, word, phrase, or even a short clause used most often as exclamations or parts of an exclamation [5, 188–189; 13, 115; 15, 232]. Aside from that, they are usually (but not always) placed at the beginning of a sentence. The importance of interjections lies in the fact that they can convey feelings that may sometimes be neglected in the sentence [13, 115; 5, 188–189]. The interjection is a part of speech which is more commonly used in informal language than in formal writing or speech. Basically, the function of interjections is to express emotions or sudden bursts of feelings. They can express a wide variety of emotions such as: excitement, joy, surprise, or disgust, they can serve as a marker of the speaker's ethnic-cultural characteristic or national identity. Thus, the relevance of our study lies in the foregoing.

Analysis of recent research. An English *interjection* is a shortutterance, according to Lars Nordgren [16, 185], it can be viewed as a sentence to that usually expresses emotion and is capable of standing alone. Interjections are generally considered one of the traditional parts of speech. Felix Ameka stresses that interjections are little words, or “non-words” which syntactically can occur by themselves non-elliptically as one word utterances, (semantically) refer to mental acts, expressing the speaker's mental state, action or attitude to a situation and (pragmatically) encode speaker's attitudes and communicative intentions and are context-bound [1, 107]. His main theoretical point of the research is to demonstrate two things: first, those interjections like other linguistic signs have meanings which can be rigorously stated. He also focuses on two classes of interjections: the conative ones which are directed at an auditor, and the fatic ones which are used in the maintenance of social and communicative contact [2, 245–246], and they can be termed as partner-oriented semiotic devices [21, 517–518]. Semantically, interjections are as a rule divided into two classes: those expressing emotions (emotional interjections) and those expressing inducement (imperative interjections). The research proves that the first class is formed by an overwhelming number of items, whereas the second is less numerous (*come on, here, hey, hush, lo, etc.*).

Anna Wierzbicka [23, 290] defining the concept of ‘interjection’ points out that interjection is a language unit: (1) it can be used as on its own, (2) it expresses a specifiable meaning, (3) it does not include other signs (with a specifiable meaning), (4) it is not homophonous with another lexical item that would be perceived as semantically related to it, and (5) it refers to the speaker's current mental state or mental act (for example, I feel..., I want..., I think..., I know...).

The presentation of the main research material. In spite of the interjections marginal place many linguists have given them, owing to their phonological, morphological and syntactic anomalies over the history of linguistics interjections have been accompanied by much speculation and polemics about their semantic content. Most scholars have regarded them as elements without a semantic content and given several reasons to prove this. In pragmatics, the relevance theoretic analysis of interjections proposed by Tim Wharton [19] has adhered and supported their non-conceptual description and, therefore, reinterpreted their semantics in procedural terms. According to those authors, interjections would be incomplete or defective speech acts that only show the speaker's illocutionary force toward an implicit content that must be recovered through inference. Hermann Gelhaus [10, 369] admits that interjections are denied a lexical meaning and a grammatical status [7, 17]. The emotionality of interjections is however not a reliable criterion to distinguish them from segmentation or hesitation markers; not all interjections have an emotional component but can refer to other cognitive states as well [20; 14]. Ulrice Strange also describes interjections as means of expressing emotions [18, 25–31].

Other investigators, on the contrary, have defended that interjections must have some conceptual content [20; 21; 22; 4, 241–241]. With their proposals P. David Wilkins [22] and Anna Wierzbicka [23; 24] clearly positioned themselves in opposition to those authors who claimed that interjections are not speech acts because they lack an illocutionary dictum and cannot be reported by verbs of saying [1; 2; 4, 85–98.]. But those like *gee, wow, oops*, or *ha* are of what Erving Goffman calls “response cries” [11, 99] are exclamatory interjections which are not full-fledged words”.

It has already been mentioned that interjections differ from other parts of speech in that they express nomination in a peculiar way. This property plays a crucial part to differentiate between interjections and their homonyms and between interjections and emotive lexical words, for example, the adjectives *super, gorgeous, awesome*, uttered with a certain intonation, though expressing the speaker's attitude to some event, still may not be qualified as interjections, since they express a qualitative evaluation of some phenomena and, consequently, have a definite logical lexical meaning. Ulrice Strange groups interjections into primary and secondary, expressive, conative, phatic, expletive and onomatopoeia [20, 8–9, 14–16].

Eventually the end-goal of the present paper is to reveal the correlation of primary interjection impact upon the sentence and discourse pragmatics. We believe that as discourse markers they can correlate with their discourse on the pragmatic level. The fact is that a traditional thesis that interjections occur in isolation as exclamation, or are loosely added on to a sentence, can be correct only on the grammatical level.

All languages have some special words (interjections) which are used to express “cognitively-based feelings”, i.e., feelings linked with specific words, such as *gee, wow*, or *yuk* in English [16, 89] “Every interjection has a core meaning – expressive meaning” which, in my belief, can be actualized in a corresponding con-

text only, "if the speaker had not experienced the event that preceded the utterance s/he would not have uttered in the first place" [4, 185]. The shared meaning of all such words can be represented as follows: "I feel something now" or "Because I think something now" [23, 291]. They can function, Neal R. Norrick says, as pragmatic markers which prototypically occur in turn-initial position; they differ in this way from characteristically utterance-internal modal particles in those languages like German and Dutch [17, 160].

The interjection *wow*, the object of our investigation, expressing the speaker's state of mind like '*being extraordinary, outstanding successful, excited, pleased, surprised, admired, amazed*, etc. was registered in COCA, the American corpus in Spoken English (the total number is 9478 cases). And they may occur:

(1) In the initial position of the sentence:

1.1. *Wow, this is different, this is exciting, this is fun, then.*

1.2. *Wow, you know, they don't yeah, and that was our war.*

1.3. *Wow, this place really looks like Nam.*

Interjections may stand alone as complete turns, but when interjections introduce an utterance, they often function as parallel pragmatic markers of affect in Fraser's term (1996).

(2) In the medial position especially after the verb of utterance:

2.1. *It wasn't the kind of appointment you look at and say "Wow", they've put somebody in there.*

(3) In the final position:

3.1. *You finally say to yourself, "Wow". You know, it's, you know, you've worked 21 years.*

The interjection in the medial position is used in the reported speech or the speaker's monologue.

(4) As an autonomous sentence:

4.1. *Wow! That's unreal!*

4.2. *Wow. That's so cute.*

4.3. *Wow. Oh, my goodness.*

4.4. *Wow. That can't be good.*

The interjection as an autonomous sentence requires the following exclamatory sentences. Therefore, the there is a correlation of both sentences in discourse.

Tim Wharton considers that an interjection is capable of constituting an utterance by itself in a unique, non-elliptical manner [22, 73]. M. Joseph Cuenca adopts a prototype approach to categories, in which interjections are considered a context-sensitive peripheral class of the category "sentence" [6, 29–44] that typically encode pragmatic meanings [1, 101–118].

In illustrations 1–4 there is an injection expressing wonder, amazement, or great pleasure.

(5) A constituent of the phrase with another interjection:

5.1. *Oh wow. I think that was a wise move. Yeah at this point I think*

5.2. *Oh, wow. Do you want to see your mom doing that?*

5.3. *Oh, wow! Thank you.*

In illustration 5 both interjections strengthen each other: *Oh* "realization" + *wow* "being impressed/astounded". And the following sentence supports communication.

The exact feeling is not described directly but can be gleaned from the content of the thought on which the feeling is based. Interjections expressing the speaker's mental state or mental act can be classified on the basis of the exact nature of that state or act: emotive (I feel something); volitive (I want something) or informational equivalent (I want you to do this...); cognitive (I know something or I think something) or (I now know this...). A common property for expressive interjections is that they relate to the expression of emotion and cognition [18, 171, 185].

The primary function of interjections is understood as the expression of their core semantics in a specified context [18, 188]. Neal R. Norrick stresses that interjections are generally expressions of affect showing little or no association with specific pragmatic functions [17, 166]. Then due to their core semantics we can refer them to the concept representing means, though Cruz admits that for many authors it is clear that interjections do not encode concepts as nouns, verbs or adjectives do. Interjections can and do refer to something related to the speaker or to the external world, but their referential process is not the same as that of lexical items belonging to the grammatical categories mentioned, for the referent of interjections is difficult to pin down" [4, 243]. Nevertheless in the process of investigating interjections like *yuk, eh, oh, wow*. or *ouch* he comes to the conclusion that: "yet, on many occasions those interjections seem to behave in a way that very much resembles symbols, this would suggest that such interjections could encode some sort of concept, even if vague or general, which hearers would have to subsequently determine through inference" [4, 246].

The class of interjections demonstrates the open-ended nature which can be proved by numerous 'secondary' interjections. Interjections are grouped by Neal R. Norrick with exclamatives as items which signal both surprise and either positive or negative affect: thus, interjections may signal either undifferentiated surprise, as in *boy, wow, ooh*, or surprise along with frustration, as in *in god, hell, man*, or surprise along with pleasure, as in *yippee* and *hurrah* [15, 165].

Some writers use the term "discourse marker" to cover roughly this same set of items, but according to Deborah Schiffrin, discourse markers constitute only a proper sub-class of pragmatic markers, namely those which signal the relation of the basic move to the foregoing turn [10, 101–118]. She defines discourse markers: "sequentially dependent elements which bracket units of talk" [19, 31].

We must say that interjections have not any functions of discourse markers or discourse particles; because they express their core semantics in a specified context conveying the speaker's feeling [12, 78–122]. They positively or negatively express the speaker's attitude to the hearer and the utterance which cause the changes in the semantics and structure of the subsequent sentence or discourse. But mainly the pragmatics of interjections closely correlates with pragmatics of discourse.

Conclusions and prospects for further research.

We hope to have shown that interjections are semantically tractable and that they constitute a nexus for a host of important and complex issues concerning emotional

expression. A comprehensive treatment of interjections will require serious and sustained multidisciplinary collaboration. Interjections display a range of functions beyond simply registering affect.

Of course, there must be an extensive investigation to empirically prove that interjections encode some con-

cept. It will overhaul the theory of interjection, its status in language system and discourse structure.

Although English interjections may seem trivial, the reality is that this part of speech is very important because it can sometimes be difficult to express emotions in oral and written forms.

REFERENCES

1. Ameka F. K. Interjections: The Universal yet neglected part of speech / F. K. Ameka // *Journal of Pragmatics*. – 1992. – Vol. 18. – P. 101–118.
2. Ameka F. K. The Meaning of phatic and conative interjections / F. K. Ameka // *Journal of Pragmatics*. – 1992. – Vol. 18. – P. 245–271.
3. Calvo P. J. Interjecciones! / J. C. Perez // Enric Serra et al. (eds.) // *Panorama de la Investigación Lingüística a l'Estat Espanyol. Actes del I Congrés de Lingüística General, III*. – Valencia : Universitat de València, 1996. – P. 85–98.
4. Cruz M. P. Might Interjections Encode Concepts? More Questions Than Answers / M. P. Cruz // *Lodz Papers in Pragmatics*. – 2009. – Vol. 5. – № 2. – P. 241–270.
5. Crystal D. Dictionary of Linguistics and Phonetics / D. Crystal. – Oxford : John Wiley & Sons, 2011. – 560 p.
6. Cuenca M. J. Defining the Indefinable? Interjections / M. J. Cuenca // *Syntaxis*. – 2000. – № 3. – P. 29–44.
7. Dinneen F. P. An Introduction to General Linguistics / F. P. Dinneen. – Washington, DC : Georgetown University Press, 1978. – 452 p.
8. Fischer K. From Cognitive Semantics to Lexical Pragmatics. The Functional Polysemy of Discourse Particles / K. Fischer. – Amsterdam : Walter de Gruyter, 2000. – 374 p.
9. Fischer K. Interjections. The Universal Yet Neglected Part of Speech / F. Fischer // *Journal of Pragmatics*. – 1992. – Vol. 18 – P. 101–118.
10. Fraser B. Pragmatic Markers / B. Fraser // *Pragmatics*. – 1996. – № 6. – P. 101–118.
11. Gelhaus H. Die Wortarten / H. Gelhaus // *Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 5th ed. – Mannheim : Dudenverlag, 1995. – P. 85–398.
12. Goffman E. Response Cries / E. Goffman // *Forms of Talk*. – Oxford : Blackwell, 1981. – P. 78–122.
13. Hartmann R. R. K. Dictionary of Language and Linguistics / R. R. K. Hartmann, F. C. Stork. – New York : John Wiley & Sons, 1972. – 302 p.
14. Malmkjaer K. Linguistics Encyclopedia / K. Malmkjaer. – London : Routledge, 2003. – 600 p.
15. Mykhaylenko V. A Glossary of Linguistics and Translation Studies / V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : King Danylo Galytskyi University of Law, 2015. – 528 p.
16. Nordgren L. Greek Interjections: Syntax, Semantics and Pragmatics / L. Nordgren. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2015. – 282 p.
17. Norrick N. R. Discussion Article: Pragmatic Markers, Interjections and Discourse / N. R. Norrick // *Catalan Journal of Linguistics*. – 2007. – Vol. 6. – P. 159–168.
18. Romero J. Discourse markers / J. Romero // Keith Brown (ed.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. – Oxford : Elsevier, 2006. – P. 2–639.
19. Schiffrin D. Discourse Markers / D. Schiffrin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 364 p.
20. Stange U. Emotive Interjections in British English: A Corpus-based Study on Variation in Acquisition, Function and Usage / U. Stange. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2016. – 221 p.
21. The International Encyclopedia of Language and Social Interaction / [T. Karen, I. Cornelia, S. Todd (eds.)]. – New York : John Wiley & Sons, 2015. – 1660 p.
22. Wharton T. Pragmatics and Non-Verbal Communication / T. Wharton. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 219 p.
23. Wierzbicka A. Emotions across languages and cultures: Diversity and Universals / A. Wierzbicka. – Cambridge : CUP, 1999. – 349 p.
24. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The semantics of human interaction or hesitation markers / A. Wierzbicka. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2003. – 502 p.
25. Wilkins D. Interjections as Deictics / D. Wilkins // *Journal of Pragmatics*. – 1992. – Vol.18. – P. 119–158.

УДК 811. 111'42(043.5)

ДЕВІАЦІЇ ГЕНДЕРНОГО ПОЛЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ОФІЦІЙНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Михайлюк Н. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено питанням девіації гендерного поля та анафоричного функціонування займенників в англійськомовних офіційних юридичних текстах. Простежено особливості актуалізації гендерного чинника. Доведено андроцентричний характер прономінальних субститутів у цьому типі тексту. З'ясовано, що андроцентризм мови пов'язаний з відображенням у ній соціальної та культурної специфіки суспільства, зокрема чоловічого домінування, більшу цінність чоловіка, обмежену приватною сферою діяльності жінки.

Ключові слова: займенники, девіація, гендерне поле, андроцентризм, прономінальні субститути, англійськомовні офіційні юридичні тексти.

Михайлюк Н.П. Девіація гендерного поля англійськомовних офіційних юридичних текстів. Стаття присвячена питанням девіації гендерного поля та анафоричного функціонування местоимений в англійськомовних офіційних юридичних текстах. Прослежены особенности актуализации гендерного фактора. Доказано андроцентрический характер прономинальных субститутов в этом типе текста. Выявлено, что андроцентризм языка связан с отражением в нем социальной и культурной специфики общества, в частности мужского доминирования, большую ценность мужчины, ограниченную частной сферой деятельности женщины.

Ключевые слова: местоимения, девіація, гендерное поле, андроцентризм, прономінальные субститути, англійськомовні офіційні юридичні тексти.

Mykhailiuk N.P. Deviation of gender in English official legal texts. The article is devoted to the questions of the deviation of gender and anaphoric functions of the pronouns in official legal texts. Great attention is paid to the actualization of gender factor. The given article demonstrates the dominance of male-gendered pronouns referring to all people in English legal texts. Masculine forms which in one context of legal language are supposed to be neutral and include women, may exclude women in another context if it serves male interests, so androcentrism is qualified as the leading principle of the "dual nouns – pronouns" interaction in this type of text.

Key words: pronoun, gender, deviation, male-gendered pronouns, masculine forms, androcentrism, anaphoric function, dual nouns, official legal texts.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відомо, що юридична субмова (підмова) має багато специфічних особливостей, які вважаються порушеннями або неточностями з погляду нормативної чи прескриптивної граматики. Однак у рамках офіційних юридичних текстів (законодавчих, нормативно-правових актів, конвенцій, офіційних протоколів міжнародних нарад тощо) вони є невід'ємними інгерентними властивостями, які, хоч і неможливо вважати нормативними, потрібно кваліфікувати цілком допустимими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Така девіація стосується різних сфер юридичних офіційних документів. Ф. С. Бачевич запропонував термін «мовна (мовленнєва) девіація» на позначення різних типів порушень власне мовних норм, мовленнєвих конвенцій, стратегій мовлення, імплікацій та імплікатур дискурсу тощо в «нормальних» станах свідомості [1, 18]. Хоч девіація продовжує бути предметом дискусії серед лінгвістів протягом досить тривалого часу (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Ш. Баллі, Ф. С. Бачевич, О. Н. Єрмакова, О. С. Кубрякова, Н. І. Лауфер, О. О. Селіванова та ін.), звертає на себе увагу, зокрема,

гендерне поле, в рамках якого спостерігаються значні розходження між нормативними уявленнями про кореляцію граматичного роду, статі і репрезентацією цих співвідношень в англійськомовних юридичних документах. Вищезазначене визначає **актуальність** представленої дослідження, **метою** якого є теоретичне обґрунтування поняття девіації гендерного поля як лінгвістичного явища, а саме домінування принципу андроцентризму в офіційних юридичних текстах.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: розглянути андроцентризм мови як відображення соціальної та культурної специфіки суспільства; висвітлити основні положення Акту Британського парламенту «Про спрощення мови» 1850 року (*The Interpretation Act 1850*), який на законодавчому рівні закріпив домінування принципу андроцентризму та його історичне значення для подальшого розвитку світової законодавчої техніки; розкрити сутність мовного сексизму на прикладах англійськомовних офіційних юридичних документів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Утвердження принципу рівності між чоловіками та жінками у всіх сферах публічного життя стає невід'ємним процесом розвитку сучасного демократичного суспільства, а знищення усіх форм дискримінації між статями – головним принципом правового суспільства.

Дослідження показало, що в законодавчих актах, конвенціях, інших документах Великої Британії, як і раніше, зберігається андроцентричний характер. Андроцентризм мови пов'язаний з тим, що саме мова відображає соціальну та культурну специфіку суспільства, у тому числі і чоловіче домінування, більшу цінність чоловіка, обмежену приватною сферою діяльності жінки. С. О. Швачко зазначає, що «у гендерному аспекті чоловіки є тією статтю, що вважаються нормою, тим самим лінгвістична поведінка жінок трактується як відхилення від норми й інтерпретується в термінах стереотипів і сексизму» [2]. І дійсно, слова, що означають представників різних соціальних груп, професій, а також суб'єктів різних правових відношень, не детермінованих з погляду родового співвідношення в парадигматичному плані (дуальні іменники), в юридичних текстах Великої Британії, як правило, актуалізують сему чоловічого начала. Для цього використовуються андроцентричні особові і присвійні займенники *he (him)* і *his*. Останні виступають у цьому випадку як анафора при антецеденті «дуальний іменник».

Серед таких дуальних слів, що супроводжуються андроцентричним анафором – займенником, в юридичних документах слід відзначити такі: *judge, holder (of power), person, president, minister, secretary (of state), partner* та інші.

Якщо генерал-губернаторами та шерифами дійсно частіше стають чоловіки, то цього не можна сказати, наприклад, про президентів, суддів чи міністрів. Потрібно зазначити, що навіть слова, які є найбільш широкими антропоморфічними іменниками (*partner, plaintiff, offender, beneficiary, law-breaker and others*) і не мають таких стійких асоціацій з чоловічим началом, як іменники *governor-general* і *sheriff*, також ототожнюються в юридичних текстах з чоловічим граматичним родом.

Тенденцію до андроцентризму можна проілюструвати прикладами норм таких законодавчих актів, як *Partnership Act 1890; Dangerous Dogs Act 1991* (різниця у часі прийняття цих законів становить 101 рік).

1. Article 24 Rules as to interests and duties of partners subject to special agreement.

The firm must indemnify every partner in respect of payments made and personal liabilities incurred by him.

The partnership books are to be kept at the place of business of the partnership (or the principal place, if there is more than one), and every partner may, when he thinks fit, have access to and inspect and copy any of them (3).

2. Chapter 65, section 2.

If it appears to the Secretary of State that dogs of any type to which section 1 above does not apply present a serious danger to the public, he may by order impose in relation to dogs of that type restrictions corresponding, with such modifications, if any, as he thinks appropriate, to all or any of those in subsection (2)(d) and (e) of that section (4).

Так, ще в середині XIX сторіччя, а саме 10 червня 1850 року, Британський парламент прийняв законопроект «Про спрощення мови, що використовується в актах Парламенту», а королева Вікторія

надала йому королівську санкцію, тим самим зробивши його Актом Парламенту. Оскільки початкова назва була досить довгою, з часом було домовлено називати його Актом «Про спрощення мови» 1850 року, чи Актом «Про інтерпретацію» 1850 року (*The Interpretation Act 1850*) чи *Lord Romilly's Act*, або *Lord Brougham's Act* [5]. Він мав історичне значення для подальшого розвитку законодавчої техніки, оскільки ввів положення, що стали згодом правилами для інтерпретації статутів. Як зазначає С. Н. Тонков, акт запровадив багато нововведень, котрі дотепер застосовуються для тлумачення законів: наприклад, чоловічий рід включає жіночий рід, таким чином документ постановив, що можна рід застосовувати лише як *he* «він» замість *he or she* «він чи вона», якщо інше спеціально не зазначено або цьому не суперечить контекст. Ця новація, незважаючи на те, що ще досить тривалий час вона контрастувала з наявним правовим полем, виявилася половинчастою і не була прийнята як універсальне правило у випадку вживання слів з нейтральною гендерною ознакою. Пізніше вищі судові інстанції неодноразово приймали рішення про застосування зазначеного правила щодо інших слів і термінів [6].

24 квітня 1928 року Верховний Суд Канади одногосно вирішив, що жінки не є особами у розумінні цього закону. В останньому реченні винесеного вердикту зазначалося: «У розумінні того, чи «Можуть жінки назначатися у Сенат Канади?», відповідь на запитання є негативною» [7, 14]. Справа одержала розголосу під назвою «Справа про особи» (*Persons Case*). Вона відіграла важливу роль у затвердженні прав жінок у Канаді. Лише у 1930 році, коли справа «*Edwards v Canada (AG)*» переглядалась у Великобританії, судовий комітет Таємної ради скасував попереднє і виніс нове рішення, яким до категорії «особа» було віднесено не лише чоловіків, а й осіб жіночої статі [8, 11], оскільки виключення жінок з громадських служб було загальноприйнятою нормою.

Слід пам'ятати, що так звані антропоморфізми (персональні іменники) завдяки юридичній фікції втрачають у документах свій персональний характер і стають неперсональною сутністю. Наприклад, *a person* в юридичному значенні це не тільки фізична, а й юридична особа. Останньою, як відомо, може виступати будь-яка організація, державний орган та інші інституції. Однак і в цьому випадку в юридичному тексті його анафоричним аналогом залишається андроцентричний займенник *he*, а не корелят іменників, що означають неістоти – *it*.

В результаті дії юридичної фікції слово *Minister* трактується не тільки як особа, а й як установа, що знаходиться у підпорядкуванні державного чиновника, тобто міністерство. І в цьому випадку замість очікуваного корелята *it* використовується андроцентричний займенник *he*.

Багато юристів Великої Британії виправдовують таку універсалізацію і відмову від альтернативних варіантів *she; he or she*; а також поширеного у публіцистиці анафора *they* при антецеденті «дуальний іменник», тим, що принцип варіативності не властивий юридичним текстам. Останні повинні відрізнятися жорсткою фіксованістю і уникати альтернатив в

тих випадках, коли це не є вкрай необхідним. Вони наполягають на використанні уніфікованої андроцентричної форми *he*, надаючи їй статусу загально-родового субституту.

Лінгвісти феміністського напрямку розглядають загальнородовий займенник *he* як прояв того, що вони називають сексизмом, а під останнім розуміються будь-які прояви приниження (дискримінації) за ознакою статі. Мовний сексизм – це дискримінація в мові за статтю. Використання, наприклад, родових іменників чи займенників у формі чоловічого роду, якщо йдеться про жінок, сприяє їх ігноруванню не тільки в мові, а й в суспільстві. А існування назв престижних професій і посад лише у формі чоловічого роду є потужним засобом підсвідомого сприйняття, що жінки, які їх обіймають, беруться «не за свою справу».

З тих пір мало що змінилося. Не тільки у документах Великої Британії, але й у міжнародних документах, наприклад, з прав людини; на офіційному сайті Європейської комісії, вищого органу виконавчої влади Європейського Союзу, коли йдеться про колегію спеціальних «Уповноважених» 28 членів, у тому числі Президента і Віце-президентів, чоловічий рід залишається домінуючим.

Article 8. – The right to respect for private and family life.

Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence (9).

На тому ж принципі андроцентризму будуються й інші статті цього документа (Європейської конвенції з прав людини).

The College of Commissioners includes the President of the Commission, his seven Vice-Presidents. <...> The President plays a significant role: under the EU Treaties, he defines the policy direction, assigns portfolios to each of the Commissioners. <...> The Vice-Presidents act on behalf of the President, deputizing for him (10).

Таким чином, потрібно підкреслити, що принцип андроцентризму в деклараціях, конвенціях і законах, як і раніше, проводиться послідовно, незважаючи на тиск з боку різноманітних феміністських організацій.

Тільки в Акті про Права Людини 1998 року (*Human Rights Act 1998*) у статті 12, яка присвячена питанням шлюбу, зроблено відступ від стандартної норми з ініціальним *everyone*, яке корелює тільки з займенником чоловічого роду. Тут використані іменники з експліцитними гендерними семами чоловічого і жіночого роду.

Men and women of marriageable age have the right to marry and to found a family, according to the national laws governing the exercise of this right (11).

На нашу думку, вищенаведений приклад також є доказом андроцентризму мови офіційних англomовних юридичних текстів, який у цьому випадку увиразнився у мовній конструкції, в якій у парі завжди першим вказується чоловік: «чоловіки і жінки».

Але все ж таки у результаті досить потужного феміністського руху усталеність такого андроцентризму останнім часом досить сильно похитнулася, хоч він, як і раніше, домінує у політико-юридичних текстах.

У цілій низці документів спостерігається часткова транспозиція жіночих займенників, які, хоч і не витісняють чоловічі, представлені як альтернативні елементи.

Приклади альтернативних варіантів вживання займенників (*she; he or she; his or her*) можна знайти у Трудовій Угоді службовців канцелярії Генерал-губернатора Австралії на 2015–2018 роки.

While the parties are trying to resolve the dispute using the procedures in this clause:

(a) an employee must continue to perform his or her work as he or she would normally unless he or she has a reasonable concern about an imminent risk to his or her health or safety (12).

Деякі поступки робляться тільки, коли йдеться про осіб британської королівської династії, які царюють. Зокрема, це дань поваги англійській королеві Єлизаветі II, яка перебуває на престолі понад 64 роки.

Ось чому анафором при антецедентах *The Sovereign i the Monarch*, служать дуальні форми *he or she i*, відповідно, *his or her*.

The Sovereign succeeds to the throne on the death of his or her predecessor; there is no interval or interregnum following the death of the monarch.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи, робимо висновок, що принцип андроцентризму послідовно проводиться в юридичних текстах за допомогою анафоричного використання займенників чоловічого роду *he (him) i his*. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні нових проявів девіацій гендерного поля в англomовних політико-юридичних текстах, які виникли у результаті досить потужного феміністського руху і останнім часом досить сильно похитнули усталеність андроцентризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології / Ф. С. Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 236 с.
2. Швачко С. О. Лінгвокогнітивні аспекти гендерної парадигми / С. О. Швачко // Гендерна мапа Центрально-Східної Європи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/13488/1/510161.doc>.
3. Interpretation Act 1850 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Interpretation_Act_1850.
4. Тонков Е. Н. Толкование закона в Англии / Е. Н. Тонков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books?id=b17mCgAAQBAJ&pg=PT192&lpg=PT192&dq=Закон+про+тлумачення+статутів+1850&source=bl&ots=Uw9PcyoLkL&sig=q8cDT9L9ycPQbWTiAXI7TFFQNg&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ4Yat4-XLAhXE1ywKHSNrC20Q6AEIODAD#v=onepage&>.

5. Луць Л. А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України / Л. А. Луць // Вісник Центру суддівських студій. – 2006. – № 6. – С. 11.
6. Brennan B. Alberta Originals : Stories of Albertans Who Made a Difference / B. Brennan. – Fifth House, 2001. – P. 14.
7. Working as a College – European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/about/working-as-college/index_en.htmHuman.
8. Partnership Act 1890 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/53-54/39/section/24>.
9. Dangerous Dogs Act 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/65/section/2>.
10. The European Convention on Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/documents/humanrights/hrr_article_8.pdf.
11. Human Rights Act 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/schedule/1/part/1/chapter/11?view=plain>.
12. Office of the Official Secretary to the Governor-General Enterprise Agreement 2015–2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gg.gov.au/sites/default/files/files/foi/OOSGG%20-%20Enterprise%20Agreement%202015-2018.pdf>.
13. Britain's Monarchy. – London : Foreign and Commonwealth office, 1995. – 47 p.

УДК 811.133.1:130.1

РОЛЬ ХАРАКТЕРУ В СТАНОВЛЕННІ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОГО ДИТЯЧОГО МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОГО ТЕКСТУ "LES AVENTURES DE PETIT OURS BRUN")

Мостова Н. А.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто взаємозв'язок між характером людини і становленням її аксіологічної картини світу, зокрема обґрунтовано роль дитячого мультиплікаційного тексту як комплексу лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів у формуванні моральної особистості. Дослідження проведено з погляду ведичного вчення про людину і світ.

Ключові слова: Веди, характер, аксіологічна картина світу, мультиплікаційний текст, образ-програма.

Мостовая Н. А. Роль характера в становлении аксиологической картины мира человека (на материале французского мультипликационного текста "Les aventures de Petit Ours Brun"). В статье рассмотрена взаимосвязь между характером человека и становлением его аксиологической картины мира, в частности обоснована роль детского мультипликационного текста как комплекса лингвистических и экстралингвистических средств в формировании моральной личности. Исследование проведено с точки зрения ведического учения о человеке и мире.

Ключевые слова: Веды, характер, аксиологическая картина мира, мультипликационный текст, образ-программа.

Mostova N. A. The Role of Character in Forming the Axiological Picture of a Person's World (based on the material from the French children animated text "Les aventures de Petit Ours Brun"). It's worth mentioning that the definition of the character by modern psychology limits our knowledge about a person since it doesn't take into consideration the spiritual components that is spirit and soul. Vēdy, a spiritual book of humanity, considers the character as one of the functions of a subtle intellectual body, preserving the exhaustive information about a person which a physical body passes away. It means that a human being is born with the already formed sort of character, the traits of which are displayed during the process of their establishing and are identical to moral values or anti values, that is, an axiological picture of a person's world. Moreover, character directly influences the formation of a person's world outlook that gradually forms into a certain axiological perception of the world, i.e., a limited set of positive/negative image-program, which is enriched by a speaker starting the process of communicative activity strengthening a certain features of character, the assessment of a phenomenon or an event. The suggested by us term "image-program" defined positive/negative experience gained by a person caused of a strong emotional impact of a certain piece of information. Consequently, an energetic clot is formed on a subconscious level influencing the further development of the events during a person's life. The French animated text "Les aventures de Petit Ours Brun" influences building up the axiological picture of a speaker's world. Such axiological positions of the above mentioned series as responsibility, respect, love are actualized according to structural – and- semantical and cultural peculiarities.

Key words: Veda, character, axiological picture of the world, animated text, image program.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ведична філософія додає нових знань до загальновідомої інформації про людину, а саме про її характер [1], ведичне трактування якого кардинально розширює розуміння людини і особливостей її менталітету з огляду на те, що характер слугує фактично сформованою інформаційною матрицею з величезним об'ємом пам'яті, тотожною аксіологічній картині світу людини. Змінити цю інформацію або відкоригувати її під силу лише художньому тексту, зокрема дитячому, завдяки наявній в ньому системі образів-програм [2, 114], оформлених відповідними лінгвістичними засобами,

що вибудовують необхідне емоційне й експресивне тло, забезпечуючи сприймання й розуміння тексту адресатом. Отже, дослідження ролі дитячого мультиплікаційного тексту у формуванні фрагментів аксіологічної картини світу стає нагальним завданням, оскільки художній текст є найбільш дієвим інструментом пробудження совісті й розширення свідомості людини, тобто сприяє становленню її особистості і водночас протидіє глибинній духовній кризі суспільства [3, 179].

Актуальність дослідження полягає в тому, що роль характеру вивчається із залученням знань ведичної філософії, письмові тексти якої – Веди – слугують найбільш авторитетним джерелом, достовірності якого підтверджується емпіричним досвідом. У статті розкривається глибинний механізм сприймання інформації людиною, аргумен-

© Мостова Н. А. Роль характеру в становленні аксіологічної картини світу людини (на матеріалі французького дитячого мультиплікаційного тексту "Les aventures de petit ours brun")

тується значуща роль дитячого мультиплікаційного тексту у формуванні моральності особистості мовця. **Мету** нашого наукового пошуку становить обґрунтування провідної ролі характеру – складової тонкого тіла людини – у формуванні її аксіологічної картини світу за допомогою образів-програм, наявних у канві мультиплікаційного тексту.

Поставлена мета обумовила вирішення таких завдань:

- розкрити поняття характеру з погляду ведичних знань про людину;
- уточнити зміст термінопоняття *аксіологічна картина світу*;
- виявити взаємозв'язок між рисами характеру людини та її аксіологічною картиною світу;
- з'ясувати функції мультиплікаційного тексту у формуванні аксіологічної картини світу адресата;
- виокремити аксіологічні позиції мультиплікаційного фільму й схарактеризувати лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби їх формування.

Матеріалом дослідження слугує французький мультиплікаційний фільм «*Les aventures de Petit Ours Brun*». Вибір матеріалу обумовлений аксіологічною спрямованістю та яскраво вираженим лінгвокультурологічним забарвленням тексту мультфільму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях аксіологічна картина світу досягається крізь призму культурної картини світу [4; 5; 6]. Обидва термінопоняття тлумачаться як синонімічні. Проте, на нашу думку, між ними існує суттєва відмінність, оскільки культура виступає матеріальним інструментом формування фрагментів аксіологічної картини світу. Наприклад, у ведичній традиції така чеснота, як смиренність, досягається співанням мантр, медитацією, а у ведичній слов'янській – вишивкою сакральних символів. І той, і той продукт культури заслуговує на увагу, має своїх шанувальників, але наразі важливий результат – сформована якість характеру, яка водночас є фрагментом аксіологічної картини світу. Разом із тим цінність визначається як мета, що орієнтує людину в її діяльності, детермінуючи норми її поведінки [7]. Вважаємо таку дефініцію неповною, оскільки лишаються незрозумілими параметри вибору, за якими те чи те поняття варто визнавати за цінність. Так, людина або держава може поставити за мету захопити статки інших або територію суверенної держави, і поставлена мета визначить певну комунікативну – як вербальну, так і фізичну – поведінку соціальної спільноти. У наш час яскравим прикладом реалізації такої мети є анексія Криму Російською федерацією. Ця подія має проявлений характер, а на духовному рівні відбулося порушення закону Всесвіту – цінності, зафіксованої Ведами, згідно з якими «кожна людина повинна користуватися тільки тим, що необхідно і виділено як його частка, і не зазіхати ні на що інше, добре розуміючи кому (Творцеві Всесвіту) все належить» [8, 19]. Також, на жаль, немає чіткого критерію, за яким у сучасних дослідженнях визначається цінність, що призводить до плутанини цього поняття з його результатами [9]. Так, наприклад, успіх не може бути цінністю, оскільки зазвичай –

це результат позитивної діяльності, що вимагає від людини вольових зусиль і професійної компетенції. Для морального і фізичного здоров'я особистості й суспільства важливо, щоб цінність співвідносилася з основним призначенням людини – усвідомити те, що вона душа, а не лише фізичне тіло.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує суттєва відмінність між традиційним і ведичним розумінням характеру людини та його обумовлювальним впливом на фізичну й мовленнєву поведінку індивідуума. У перекладі з давньогрецької мови слово «характер» означає «карбівка», «печатка». Із часом його значення змінювалося і почало тлумачитися як «риса», «прикмета», «ознака», «особливість» [10]. Традиційно в мовленні це слово вживається разом із прикметниками з позитивною або негативною конотацією для оцінки діяльності людини, форм поведінки, що розкривають її особистість та індивідуальну картину світу. Саме мовлення людини, її дії і вчинки найяскравіше виявляють її характер. Сучасні психологи вважають, що риси характеру не успадковуються і не є природженими, незмінними властивостями особистості, а формуються і розвиваються під впливом навколишнього середовища, життєвого досвіду людини, її виховання. [10]. Саме тому в культурній спадщині кожного народу існують прислів'я про важливу роль виховання у формуванні характеру, а родина й виховання як фундамент становлення моральної особистості є провідною темою творів багатьох вітчизняних і зарубіжних письменників.

Варто зазначити, що сучасне розуміння характеру є лише частково правильним, оскільки воно не враховує духовну складову людини, її дух і душу [10; 11], а неповні знання й розуміння сутності речей, фактів, явищ, призводять до помилкової оцінки їхньої ролі у формуванні й розвитку як окремої людини, так і суспільства загалом. Згідно з Ведами – першою письмовою пам'яткою людства епохи Калі Юга, унікальним джерелом мудрості й знань про світ і людину – характер людини є однією із функцій тонкого тіла ума, яке не помирає із смертю фізичного тіла, а разом із душею переходить у нове тіло [1], а отже, слугує надійною інформаційною базою, що записує абсолютно всі вчинки й думки людини. Тонке тіло ума перебуває не тільки всередині фізичного тіла, але й розповсюджується назовні [1, 15]. Його можна порівняти з насінною, яка містить повну інформацію про рослину, до якої належить. Так само і в характері людини від народження закладені всі відомості про її психічні особливості, однак вони проявляються поступово у процесі її підросання. Становлення характеру особистості схоже на розкриття пелюстків квітки. Батьки і вихователі можуть лише вплинути на цей процес, стимулюючи прояв позитивних рис характеру (скромність, доброта, правдивість) і не підживлюючи негативні (зздрість, насильство, жадібність). У цьому разі, безперечно, дитина виросте моральною особою, але це не означає, що її характер дуже зміниться. Його прояви можуть бути досить різноманітними, оскільки ум містить великий масив інформації. Існують проявлені й не проявлені риси характеру, на реалізацію яких можуть вплинути і виховання,

і навчання, основна мета яких мала б полягати в послідовному розкритті характеру людини в позитивному напрямі, а не в наповненні її ума новими гігабайтами не завжди корисної інформації.

Про особливості характеру новонародженої дитини у дохристиянську добу батьки дізнавалися під час наречення іменем – родильного обряду, на якому волхв у процесі духовної вправи допомагав батькам віднайти ім'я, з яким душа їхньої дитини прийшла у світ яви. Здебільшого старослов'янські імена мають дві семи, що надають код доступу до розуміння суті імені й особливостей характеру дитини. Наприклад, чоловіче ім'я Боримир означає «боротися за мир, бути миротворцем». Воно інформує про те, що дитина належить до варни воїнів [12, 144] і у майбутньому в ній активізуються відповідні риси характеру. Тому мудрим і свідомим батькам бажано було б вибудувати відповідну стратегію виховання свого сина із самого дитинства.

Бхагавад-гіта описує двадцять шість важливих рис характеру [11]: безстрашність, чистота свідомості, розвиток духовного знання, благодійність, самовладання, здійснення жертвоприношень, вивчення «Вед», здійснення аскез, простота, ненасильство, правдивість, відсутність гніву, самовідречення, умиротворення, відсутність прагнення шукати недоліки в інших, співчуття до всіх живих істот, відсутність жадібності, доброта, смиренність, рішучість, цілеспрямованість, всепрощення, стійкість, чистота, відсутність заздрості, скромність. Згідно з духовними знаннями розвиток саме цих рис сприяє становленню моральної особистості, яка живе у добродійності. Людські якості безпосередньо пов'язані із законами моральності, тотожними законам фізики. Кожна риса є законом і несе у собі певні причини й наслідки [1]. Наприклад, правдивість є найпершою та найголовнішою рисою характеру в нашу епоху Калі Юга (ніч Сварога), що, за ведичною класифікацією, є епохою невігластва. Правдивість очищує свідомість, тонке тіло людини, а тому надає їй можливість мати щасливу долю [1, 18–19].

Стан тонкого тіла ума людини, що перебуває навколо її душі, безпосередньо впливає на сприйняття людиною оточення, будь-якого усного чи письмового тексту, на оцінку нею тієї чи тієї події, на її ставлення до фактів і явищ. Ум містить всі негативні прояви характеру особистості (наприклад, заздрість, пихатість, насильство, агресію). Людина дивиться на світ очима душі, але крізь призму тонкого тіла ума, яке, у разі її поганого вчинку, забруднюється, і тоді вона сприймає світ по-іншому [1], а її мовлення, відповідно, характеризується вживанням лексики здебільшого з негативною, песимістичною конотацією. Таким чином, стає зрозумілим, чому один і той самий твір мистецтва по-різному сприймається й інтерпретується мовцями.

Риси характеру тотожні моральним цінностям або антицінностям мовця, тобто його аксіологічній картині світу. Можна стверджувати, що в людині однаковою мірою наявні як позитивні, так і негативні прояви характеру. Це немовби два боки однієї медалі: повага $\neq$ зневага, доброзичливість $\neq$ ворожість, працелюбність $\neq$ лінощі. Відсутність одного з

компонентів бінарної опозиції унеможливорює існування другого. Так, усвідомити повагу людина спроможна лише тоді, коли вона відчувала зневагу. Емоційний стан людини характеризується коливаннями внутрішнього маятника від плюса (позитивна риса характеру) до мінуса (негативна риса характеру) [13, 49–51]. Інтенсивність руху маятника залежить від домінування позитивної чи негативної інформації (певної сукупності думок), яка, у свою чергу, формує енергію творення або деструкції. Наприклад, якщо людина відчуває заздрість до матеріальних благ своїх ближніх, її маятник сильніше розгойдується ліворуч, коли вона доброзичлива – праворуч. Таким чином, в ідеальному варіанті, добро, повага, доброзичливість мають бути гармонійно збалансовані злом, зневагою, заздрістю. Синхронне існування полярних рис характеру обумовлюється принципами творення світу, лінгвістичне підтвердження якого нам надає лексичний аналіз санскритських слів «Рама» і «Мара». Перше позначає одне з імен Вішну, творця Всесвіту, а друге – смерть. Загальновідомо, що Творець (Рама) уособлює життя, а його протилежністю є смерть (Мара). Невипадково обидва слова містять ці важливі складові земного буття людини. Якщо у слові «Рама» поміняти склади місцями, то отримуємо його протилежність «Мара». За умови, що людина врівноважує свій внутрішній емоційний маятник, вона перебуває на власній стрічці життя [14].

Таким чином, характер людини є інформаційною матрицею з великим об'ємом пам'яті. Він безпосередньо впливає на формування її світогляду, що поступово вибудовується у певну аксіологічну картину світу, котра складається з обмеженого набору образів-програм із позитивною або негативною домінантою, що поповнюються мовцем у процесі мовленнєвої діяльності (безпосереднє спілкування, перегляд відеопродукції, читання різножанрової літератури), закріплюючи певну рису характеру, оцінку явища і події. Термін образ-програма запропонований нами для позначення фіксації підсвідомістю людини певного позитивного/негативного досвіду в сильній образно-емоційній формі, унаслідок чого формується певний енергетичний згусток, який впливає на розгортання подій в житті людини в тому чи тому ракурсі. Якщо в характері дитини домінує така риса, як гордіня, то дорослим потрібно докласти зусиль, щоб за допомогою експресивно-емоційних мовленнєвих інструментів (вірші, мультфільми, казки, оповідання) сформувати образ-програму «слухняність», основною складовою якої є повага до старших. Прикладом придатного для цієї мети дитячого тексту може слугувати слов'янська казка «Гуси-лебеді», яка у метафоричній формі оповідає про важливість поваги дітей до батьків і необхідність бути відповідальним за власні вчинки. У канві тексту ця тема чітко висвітлена на прикладі дівчинки, яка, унаслідок своєї необачливості й неслухняності, не вберегла свого маленького братика від небезпеки. Упродовж пошуків малюка і його повернення додому дівчинка долає найрізноманітніші перешкоди, що допомагають усвідомити їй важливий закон обміну енергіями, який полягає у

тому, що потрібно не тільки щось брати, але й уміти віддавати.

– Яблоня-матушка, спрячь меня, пожалуйста!

– Съешь мое лесное яблочко!

Девочка поскорее яблочко съела. Яблоня засло-нила ее веточками, прикрыла листиками, гуси мимо пролетели [15].

Аксіологічна картина особистості мовця міс-тить обмежену кількість фрагментів, кожен з яких тотожний певній цінності або антицінності, навколо якої вибудовується система думок, тверджень, сте-реотипів залежно від особливостей індивіда. Най-більш дієвим інструментом формування нових або закріплення наявних позитивних образів-програм особистості слугує художній текст, оскільки він пре-зентує множинність моделей єдиного, але багато-проявного Всесвіту крізь систему художніх образів на емоційно-насиченому тлі, що утворюється систе-мою мовних одиниць на фонетичному, лексичному і синтаксичному рівнях.

На прикладі французького мультиплікаційного тексту “Les aventures de Petit Ours Brun”, а саме серії “Petit Ours Brun fait de scrêpes” [16] пропонуємо роз-глянути, яким чином поданий текст сприяє форму-ванню позитивних рис характеру дитини, а отже, вибудовує її моральну аксіологічну картину світу. Аксіологічними позиціями названої серії французь-кого мультфільму слугують: 1) відповідальність, що реалізується в тому, щоб: а) завершити розпочату справу з позитивним результатом; б) проявити тер-піння і врівноваженість у виконанні нової справи; 2) повага, що актуалізується у визнанні авторитету дорослих; 3) любов. Мовленнєвим засобом вира-ження відповідальності слугує репліка-підтримка тата, що складається із серії простих стверджуваль-них речень, котрі створюють своєрідний алгоритм поступового досягнення запланованої мети.

Petit Ours Brun: On arrivera jamais (1) à faire de belles crêpes.

Papa Ours: Mais si, Petit Ours. Il ne faut pas se décourager. Tu vas voir. On va y arriver (2).

Повтор дієслова *arriver* у наведеній діалогічній єдності має прагматичну функцію, тобто допомагає переконати співрозмовника в позитивному резуль-таті розпочатої справи, оскільки мовець використо-вує мовленнєвий інструмент свого співрозмовника, що гарантує донесення до нього повідомлення і слу-гує ефективним засобом залучення до комунікатив-них інтенцій мовця. До речі, прийом приєднання до мовлення співбесідника широко використовується у нейролінгвістичному програмуванні з метою мані-пуляції свідомістю адресата. Тато наче повертає Бурому Ведмедика репліку (1), але у стверджуваль-ній формі (2). Мелодика голосу тата має спокійну, врівноважену й доброзичливу конотацію, що сприяє лексичній актуалізації змісту повідомлення.

Така цінність, як повага, актуалізується у канві серії мультфільму не за допомогою мовленнєвих засобів виразності, а через зображення еталону поведінки дорослого за певних обставин. Так, діяль-ність батька, спрямована на приготування млинців, може слугувати гідним прикладом для наслідування у схожих ситуаціях – навчитися робити нову справу

якомога якісніше, бути спокійним і врівноваженим. Всі його рухи плавні, логічні й послідовні, а міміка й жести – доброзичливі.

Така аксіологічна позиція, як любов, актуалізу-ється у зазначеному мультиплікаційному тексті імпліцитно за допомогою відповідної інтонації, міміки, жестів. Останню репліку діалогу (1) тато промов-ляє з лагідною, м’якою, ніжною мелодикою голосу, дивлячись в очі мамі. Складається враження, що він освідчується мамі в коханні. Мелодика голосу Бурого Ведмедика, його темп мовлення передає над-звичайно радісний, емоційно-збуджений нервовий стан малюка, що співвідноситься з його фізичною поведінкою.

Petit Ours: Regarde, maman. On t’a préparé des crêpes. Elles sont belles.

Papa Ours: Elles sont aussi bonnes que belles (1).

Реакція мамі на приготовлену страву (“*Oui, mon (1) Petit Ours*”) лаконічно, але не втрачаючи експресивності, передає любов мамі до свого малюка завдяки відповідній мелодії її голосу, вживанню присвійного прикметника (1), адже у людини завжди виникає підсвідоме бажання привласнити щось або когось як найвищий прояв її егоїзму, а також афек-тивного ставлення до предмета, явища, істоти.

До немовленнєвих засобів актуалізації любові належать: 1) творча й нетипова за інших обставин діяльність, спрямована на виконання певних дій для того, щоб вплинути на емоційну сферу співрозмов-ника, а саме мамі, коли вона побачить приготовані татом і ведмедиком млинці; 2) міміка ведмедика: його очі широко відкриті, випромінюють щастя, коли він біжить до мамі із спеченими млинцями, щоб вона дала оцінку зусиллям Бурого Ведмедика і свого чоловіка; 3) обійми тата, мамі й Бурого Вед-медика у кінцевому епізоді серії.

Важливим підґрунтям для актуалізації зазначе-них аксіологічних цінностей слугує лінгвокульту-рологічний компонент мультфільму, представлений традиційною французькою кулінарною стравою – млинцями. Рецепт їх приготування суттєво відріз-няється від українського. Ця страва має символічне значення, презентуючи на столі елемент сонця, оскільки за формою і кольором вона нагадує сонце. До речі, у зав’язці мультфільму виразальними засобами малюнка робиться акцент саме на сонці. Коло – форма, яку має млинець, – може також сим-волізувати єдність, адже люди, котрі стають у коло, об’єднані спільною метою. Останній епізод мультфільму, в якому обіймаються тато, мама і дитина, нагадує коло, а їхні сяючі обличчя перетворюють його на сонце. Отже, символ сонця у цій серії мультфільму слугує засобом когезії, поєднуючи зав’язку дії з розв’язкою.

Висновки та перспективи подальших дослі-джень. Представлений авторський доробок уточнює зміст таких термінопонять, як *характер* людини та *аксіологічна картина світу* з погляду ведичної філософії, згідно з положеннями якої складова тон-кого тіла людини перебуває у тісному взаємозв’язку з її ціннісними орієнтаціями. Аксіологічну картину світу розглянуто як сукупність образів-програм, сформованих унаслідок емоційного відбитку на сві-

домості й підсвідомості людини певної інформації або події. У статті з'ясовано роль дитячого мультиплікаційного тексту у формуванні аксіологічних установок адресата, що полягає у прагматичному впливі на реципієнта через образи-програми, реалізовані на емоційно-експресивному тлі й оформлені згідно із структурно-семантичними особливостями цього типу тексту. Визначено, що в мультиплікаційному тексті смисли образів-програм як фрагменти аксіологічної картини світу розгортаються синхронно на мовленнєвому й позамовленнєвому рівнях (жести і міміка співвідносяться з їхнім мовленнєвим і графічним оформленням). У такий спосіб інформація дублюється, створюючи гіперболізовану експресивність й емоційність мультиплікаційного повідомлення, яке безпосередньо формує ментальність і когнітивний багаж адресата.

Проведена лінгвістична розвідка відкриває широкі перспективи для подальших досліджень аксіологічної картини світу певної національної спільноти, лінгвокультури крізь призму ведичних знань в діахронічному, синхронічному й порівняльному планах. Результати таких пошуків гіпотетично можуть пояснити тенденції розвитку суспільства, його пріоритети в певний історичний проміжок, а також скорегувати й цілеспрямувати його еволюцію, максимально зменшити негативні прояви людської поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Торсунов О. Г. Сила характера – ваш успех / О. Г. Торсунов. – К. : VedaPress, 2003. – 240 с.
2. Мостова Н. А. Мультиплікаційний фільм як інструмент формування абсолютних цінностей людини: лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби (на матеріалі французького мультфільму "Les aventures de Petit Ours Brun") / Н. А. Мостова // Нова філологія. – 2014. – Вип. 60. – С. 113–119.
3. Мостова Н. А. Лінгвокогнітивні й лінгвокультурологічні особливості сакральних текстів (на матеріалі санскритських мантр, ведичних українських, французьких молитов) / Н. А. Мостова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету. – 2014. – № 5 (282). – С. 175–180.
4. Андреева И. В. Ценностная картина мира как лингвистическая и философская категория / И. В. Андреева // Аналитика культурологии. – 2006. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru>.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология. Учебное пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 183 с.
6. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, 2010. – 288 с.
7. Георгиева О. Н. Ценности и «антиценности» французской и русской лингвокультур как базовые единицы аксиологической картины мира, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psibook.com>
8. Бхактиведанта Свами Прабхупада А. Ч. Шри Ишопанишад / А. Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада; пер. с англ. – М. : The Bhaktivedanta Book Trust, 2013. – 176 с.
9. Ваничкина А. С. Формирование аксиологической картины мира при обучении профессиональному иноязычному дискурсу / А. С. Ваничкина // Мир науки. – 2014. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mir-nauki.com>.
10. Лекция по психологии: «Понятие о характере» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.glazavezde.ru>.
11. Великая беседа Шукрадевы и Вьясадевы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bhagavatgita>.
12. Куровский В. В. Кармическое исцеление души и тела / В. В. Куровский, Л. В. Куровская. – Каменец-Подольский : ЧП Буйницкий А. А., 2007. – 276 с.
13. Норбеков М. С. Работа над собой / М. С. Норбеков. – М. : АСТ, 2006. – 186 с.
14. Філотович О. В. Живе слово творить життя / О. В. Філотович. – К. : Українська академія наук ; Фенікс, 2005. – 232 с.
15. Гуси-лебеди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvatakin.ru/skazka/163>.
16. Petit Ours Brun fait de scrêpes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=ICdFjm9cLEQ>.

УДК 811.111'371

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТІВ БІЗНЕС-ДИСКУРСУ

Науменко Л. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено напрацюванню алгоритму дослідження концептів бізнес-дискурсу з урахуванням наявних методів та підходів до вивчення концептів в різних наукових школах сучасної концептології.

Ключові слова: концепт, методологія, метод, алгоритм, моделювання концепту, бізнес-дискурс.

Науменко Л. П. Методологические подходы к изучению концептов бизнес-дискурса. Статья посвящена наработке алгоритма исследования концептов бизнес-дискурса с учетом существующих методов и подходов к изучению концептов в разных научных школах современной концептологии.

Ключевые слова: концепт, методология, метод, алгоритм, моделирование концепта, бизнес-дискурс.

Naumenko L. P. Methodological approaches to the study of business discourse concepts. The article is devoted to the development of algorithm of study of business discourse concepts taking into consideration methods and approaches developed by different scientific schools in the framework of the contemporary conceptology.

Key words: concept, methodology, method, algorithm, modeling of concept, business-discourse.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Концептологія як галузь лінгвістики, започаткована наприкінці ХХ ст., відзначається значним розгалуженням шкіл, напрямів, методів і підходів до вивчення концепту як об'єкта дослідження. Концепт розглядають з кількох ракурсів: як ментальну, ментально-мовну, когнітивну одиницю пізнання дійсності; у його кореляції з поняттям та іншими одиницями когніції; в плані архітекτονіки, польової або структурної організації; через інші структури знання (образи, гешталти, схеми, моделі, фрейми тощо); через мовні засоби вербалізації, номінації та об'єктивації.

Таке розмаїття підходів вимагає від дослідника певних інтелектуальних зусиль, щоб, по-перше, осмислити цей багатогранний лінгвальний феномен, по-друге, сформулювати власне бачення та віднайти оптимальний спосіб його дослідження й інтерпретації, що і визначає мету нашої статті.

До основних **завдань** дослідження відносимо вивчення наявних у сучасних лінгвістичних студіях поглядів на сутність, структуру, засоби репрезентації та способи аналізу концепту, розроблення власного алгоритму дослідницьких процедур опису-моделювання концептів бізнес-дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До основних теоретичних підходів концептології, на яких ґрунтується дослідження концепту, належать фреймова семантика Ч. Філмора [24], фреймовий аналіз М. Мінські [29], образно-схемні моделі Д. Джонсона-Лейерда [25], сценарії Р. Шенка та Р. Абельсона [31], аналіз гешталтів Л. Чернейко [22], теорія когнітивних прототипів Е. Рош, Дж. Лакоффа, Р. Фрумкіної [30; 26; 20], теорія семантичних при-

митивів А. Вежицької [32], когнітивна граматики Р. Ленекера [28], когнітивна семантика А. Ченки [21], теорія профілювання С. Бартмінського [2], теорія когнітивних моделей та концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [27]. Кожна з означених праць, безперечно, робить суттєвий внесок в загальну теорію концептології, хоча, на нашу думку, відзначається певною фрагментарністю у підходах до вивчення концепту. Пошук комплексного підходу до об'єкта аналізу й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Теоретико-методологічною базою статті послугували теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених з концептології та концептуального аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процедура аналізу концепту має важливе значення, оскільки надає методологічний апарат та інструментарій для досягнення поставленої мети – вивчення глибинних структур і механізмів, які стоять за мовними формами вираження ментальних утворень. При цьому конкретна процедура може варіюватися залежно від поставленої мети: виявлення способів мовного вираження концепту; реконструкції структур концепту і фрагменту мовної картини світу, в якій він побутує; побудови моделі концепту як одиниці свідомості; формулювання його когнітивної дефініції.

Моделювання ментальних структур, когнітивних моделей та мовних схем концептів здійснюють С. Жаботинська, Л. Іващенко, Р. Ленекер, А. Лукс, В. Маслова, М. Піменова і О. Кондратьєва, З. Попова, І. Стернін, О. Селіванова [5–6; 8; 11; 13–14; 16; 28] та інші дослідники. Так, М. Піменова і О. Кондратьєва під когнітивною моделлю розуміють певний стереотипний образ, за допомогою якого організовують знання, досвід та їхня оцінка. Когнітивні моделі, реалізовані в мовних знаках (мовних схемах), виявляють відносну простоту структурних

типів і представляють послідовну систему, побудовану на універсальних законах [13, 110]. Р. Ленекер пропонує матричну модель концепту, або концептуальну матрицю, яка містить ряд доменів: простір, форму, типову просторову організацію, функцію₁, функцію₂, матеріал, розмір тощо [28, 47–48]. В. Маслова моделює концепт у формі схеми, фрейму та скрипту, або сценарію. Схема, на її думку, – це словникове тлумачення імені концепту, що вказує на контури, лінії, обриси, наприклад, рогатка – дерев'яна розвилка у формі літери Y [11, 59–60]. Фрейм (в теорії М. Мінські) – це когнітивна модель пам'яті людини, «структура даних для репрезентації стереотипної ситуації» [29], у більш сучасному розумінні – когнітивна структура, що містить знання про типову ситуацію і пов'язані з нею очікування, властивості та відношення реальних або гіпотетичних об'єктів [19]. Фрейм-структура формується уявленнями про прототипову ситуацію та її елементи, що мають фіксовані ролі і розташування [10]. Фрейм можна уявити у вигляді мережі, що містить вузли і зв'язки між ними, а кожен вузол заповнений своїм «завданням» з притаманними йому ознаками ситуації, якій він відповідає. Вузол найвищого рівня – вершина або макропропозиція (тема) фрейму, що представляє назву ситуації, зоровий образ або дію. Вузли нижчого рівня – термінали / слоти (комірки для зберігання інформації) – заповнюються конкретними даними відповідно до певної ситуації. У свою чергу, конкретний термінал / слот може задавати ім'я іншому фрейму, формуючи таким чином субфрейм по відношенню до першого фрейму [9, 13]. Той самий вузол може бути компонентом різних фреймів, які, поєднуючись, утворюють розгалужену міжфреймову мережу [8, 141]. Сценарій / скрипт, або динамічний фрейм, – це різновид фрейму, який представляє процедурні знання про перебіг подій [31, 67; 16, 646] і розгортається у послідовність етапів. Концепт можна представити і у вигляді фрейм-структури, і у вигляді сценарію. Наприклад, концепт BUSINESS, структурується і в акціональний фрейм зі слотами «суб'єкт», «об'єкт», «мета», «засіб», «спосіб», «результат», і у сценарій «започаткування бізнесу / підприємства» з такими етапами як «пошук ідей», «з'ясування обставин», «оцінка інформації», «організація підприємства», «розбудова підприємства», «удосконалення управління підприємством».

Таким чином, концептуальні фрейми організовують наші знання про навколишній світ і поведінку людини в ньому як своєрідні «пакети» інформації, що зберігаються в пам'яті й забезпечують адекватну обробку стандартних ситуацій, дій, подій тощо.

Ч. Філмор, розробляючи теорію фрейму в межах трансформаційного аналізу Н. Холмського, пропонує фрейм відмінка дієслова (case frame of a verb), який містить такі семантичні ролі: аргументи – агент дії / агенс, об'єкт дії / пацієнт / бенефіціант та сирконстанти (визначальні фактори): інструмент, локатив, фактив, темпоратив тощо [23]. Теорія фреймової семантики Ч. Філмора перегукується з реляційною структурою пропозиції у тлумаченні І. Сусова та позиційною схемою З. Попової. Згідно з першою моделлю у структурі пропозиції виділяють дві скла-

дові: *терми* / *імена* предметів, осіб, явищ та інших сутностей і *предикати*, які відображають властивості сутностей та відношень між ними. Терми можуть бути актантами (аргументами) предикату, які позначають обов'язкових учасників ситуації (агенти, об'єкти, інструменти), сирконстантами і ад'юнктами, що виконують факультативну роль у пропозиції [18]. Згідно з другою моделлю пропозиція складається з окремих компонентів смислу (актантів і ситуантів) та відношень між ними. Це чисто смисловий набір компонентів, що вербалізує мовець: діяч, каузатор дії, дія, інструмент, об'єкт дії, ознака, причина, час, місце дії тощо. Ці смислові позиції заповнюються словоформами в позиційній схемі речення. Типові пропозиції, що репрезентують синтаксичні концепти, об'єктуються у структурній схемі простого речення в мові [15, 255–268].

С. Жаботинська, розробляючи теорію фрейму, пропонує мережеву модель концепту, яка складається з п'яти базових фреймів: предметного, у якому сутності характеризуються за якісними, кількісними, буттєвими, локативними й темпоральними ознаками; *акціонального*, у якому кілька предметів наділяються різними аргументними ролями; *посесивного*, що демонструє відношення володіння, вмісту й належності частини цілому; *ідентифікаційного*, що класифікує, специфікує та персоніфікує предмет; *компаративного*, що спирається на принцип таксономії і представляє тотожність, схожість й подібність сутностей [5, 257–258].

Так, концепти BUSINESS, ENTERPRISE, TRADE, MANAGEMENT, WORK структуруються в колективний свідомості у фрейм-структуру більш загального, родового поняття "activity" (діяльність), яка розкладається на такі компоненти, або слоти: "subject", "object", "aim", "means", "mode", "result". У кожній з фреймових структур вершиною є ім'я-вербалізатор концепту, а слоти заповнюють відповідні мовні одиниці, що увиразнюються в економічних термінах, їх словосполученнях, пропозиційних структурах, міні- та макроконтекстах, які описують окремі ознаки концепту. Усі вищезгадані концепти формують в колективній свідомості носіїв англійської мови акціональні фрейми зі схемою каузативу: «ХТОСЬ-каузатор робить ЩОСЬ-фактив ТАМ-місце з допомогою ЧОГОСЬ-інструменту ЯК-у певний спосіб» та схемами контакту: а) «ХТОСЬ-агенс діє на КОГОСЬ-пацієнс»; б) «ХТОСЬ-агенс діє на ЩОСЬ-пацієнс з МЕТОЮ». Концепт RISK належить до класу концептів, що виражають стан і, відповідно, структурується за схемою стану/процесу: «ЩОСЬ-агенс діє»; КОНЦЕПТИ MONEY, PROFIT, GOODS TA MARKET формуються на основі абстрактного або унаочненого (конкретного) поняття, співвідносного з певним об'єктом, і структуруються у предметний фрейм з квалітативною схемою «ЩОСЬ є TAKE-форма, розмір, матеріал, якість, зовнішній вигляд, ціна / вартість». Концепти BUSINESS, ENTERPRISE, TRADE в бізнес-дискурсі набувають також форми динамічного фрейму, розгортаючись у сценарій, які містять певні етапи бізнесової діяльності: концепти BUSINESS, ENTERPRISE – формують однотипний сценарій з вершиною «започаткування бізнесу / підприємства»,

концепт TRADE – сценарій купівлі – продажу товару.

Опис процедур аналізу концепту віднаходимо у працях В. Іващенко, В. Маслової, М. Піменової, О. Кондратьєвої, З. Попової, І. Стерніна [6; 11; 13–14]. Зокрема, В. Маслова застосовує шість етапів для з'ясування змістового обсягу концепту: визначення референтної ситуації, до якої належить цей концепт; віднаходження місця концепту в МКС та національній свідомості за допомогою тлумачень в енциклопедичних та лінгвістичних словниках; врахування особливостей етимології; залучення різноманітних контекстів, прислів'їв та приказок; порівняння отриманих даних з аналізом асоціативних зв'язків ключової лексики; інтерпретація концепту в живописі, музиці, скульптурі тощо. Останній етап, на її думку, абсолютно необхідний у разі виявлення культурних концептів та укладання словника концептів російської культури [11, 58–59]. М. Піменова та О. Кондратьєва пропонують досліджувати концепт поетапно, виявляючи у ньому такі категоріальні ознаки: базові (первинні), функціональні (проміжні), образні (вторинні) та ціннісно-оцінні, а також концептуальні структури, когнітивні моделі та мовні схеми актуалізації концепту в одній або кількох мовах, що порівнюються [13, 114–115]. Процедуру аналізу концепту автори здійснюють у 7 етапів: 1) аналіз внутрішньої форми слова, що репрезентує концепт; 2) виявлення образних засобів концептуалізації як вторинного переосмислення лексики – репрезентанта концепту, дослідження концептуальних метафор; 3) опис способів категоризації концепту в МКС, аналіз функціональних та ціннісно-оцінних ознак; 4) аналіз лексичного значення слова – репрезентанта концепту, виявлення його синонімічного ряду, можливо, аналіз антонімів; 5) виокремлення категорійних ознак простору і часу у структурі концепту; 6) віднаходження символічних ознак концепту; 7) дослідження сценаріїв. Якщо аналіз концептів здійснюється на матеріалі різних мов, виявлення спільної ознаки та окремих особливостей відбувається на всіх етапах вивчення концептуальної структури [13, 119–120].

З. Попова та І. Стернін надають перевагу семантико-когнітивному підходу у дослідженні концепту, що передбачає побудову номінативного поля концепту; аналіз та опис його мовних засобів; виявлення когнітивних ознак; верифікацію когнітивного опису у носіїв мови; опис змісту концепту у вигляді переліку когнітивних ознак. Наступним етапом є побудова моделі концепту: атрибуція виокремлених когнітивних ознак образному, інформаційному компонентам та інтерпретаційному полю концепту; опис концепту як ієрархії когнітивних класифікаційних ознак; репрезентація змісту концепту у вигляді польової структури [14, 160–161].

В. Іващенко розгортає процедуру аналізу концепту КОБЗАР у 16 етапів: визначитися з предметною сферою / галуззю знання, в межах якої буде описано концепт; задати ім'я концепту – віднайти ключову термінологічну одиницю, охарактеризувати її в ономасіологічному та семасіологічному аспектах, з'ясувати етимологію та словотвірний потенціал; провести асоціативний експеримент у середовищі фахівців; задати основні ментальні структури

концепту: спеціальні уявлення / наукові поняття, образи-картинки, професійні стереотипи, прототипи, архетипи, асоціативний комплекс сенсibilій, описати мовні одиниці, що їх репрезентують; врахувати онтологічний статус поняття, що є субстратом концепту в НКС; указати на зміст, обсяг і тип наукового поняття, що є субстратом наукового концепту; дати вербальне визначення наукового поняття, охарактеризувати його тип, порівняти з його загальномовною лексикографічною інтерпретацією; диференціювати родову та видові ознаки в мовних формах їхнього вираження; описати системні відношення, в які вступає наукове поняття з іншими уявленнями / поняттями в НКС, описати системні відношення на мовному рівні; описати поділ наукового поняття на відповідні субконцепти; з'ясувати смисловий потенціал термінопоняття у спеціальних контекстах; за результатами проведеного асоціативного експерименту вказати на комплекс іконічних, звукових сенсibilій та сенсibilій-кологоративів, а також мовні форми їх вираження, визначити професійні стереотипи, прототипи, архетипи; якщо об'єктом дослідження є істота, зазначити образи власного «Я» / «Я-схеми» та антропосимволи; для об'єктів-ситуацій задати модель фреймової / скриптової структури; змодельовати архітектоніку концепту; сформулювати когнітивну дефініцію наукового концепту [6, 145–146].

У нашому дослідженні застосовуємо метод моделювання, який передбачає створення моделі ментальної структури концепту, що містить поняттєвий, смисловий, образний та фреймовий компоненти, об'єктивовані в поняттєвих ознаках, смислових центрах / семантичних ядрах, образах-картинках, Я-схемах, образах-прототипах, національних антропосимволах, оцінних, професійних та суспільних стереотипах, фреймах та сценаріях. Узагальнюючи погляди на структуру концепту у працях А. Бабушкина, М. Болдирева, С. Воркачова, В. Іващенко, В. Колесова, В. Маслової, В. Миркіна, М. Піменової, З. Попової, Г. Слишкіна [1; 3–4; 6–7; 11–14; 17] і враховуючи той факт, що семантико-когнітивний напрям когнітивної лінгвістики досліджує концепт через значення мовних одиниць, що його номінують, опис-моделювання концептів бізнес-дискурсу здійснюємо за такими процедурами.

1. Окреслюємо предметну галузь знання / діяльності, в межах якої досліджуються концепти і яка визначає матеріал дослідження.

2. Віднаходимо ключові та похідні від них концепти, застосовуючи метод пошуку *тематичних домінант* (ключових слів згідно з А. Вежбицькою) у фахових лексикографічних джерелах з бізнесу, підприємництва, маркетингу, менеджменту, фінансово-банківської справи, ділової англійської мови та жанрових формах САБД слів-вербалізаторів концептів. До уваги беремо такі фактори, як семантичний та словотвірний потенціал (словотвірна продуктивність у концепції Н. Слухай) та тематичність жанрових форм (текстотвірна продуктивність у концепції В. Іващенко), а також комунікативна значущість та актуальність, рекурентність лексем в бізнес-дискурсі, теоретичне осмислення у наукових працях,

семантична наповненість та дистрибутивна здатність (кількісний показник сполучуваності з іншими лексемами).

3. За термінологічними словниками, словниками синонімів, тезаурусами та бізнес-контекстами віднаходимо спеціальну синонімічну лексику, що прояснює зміст концепту.

4. З'ясовуємо ім'я концепту серед можливих вербалізаторів, порівнюємо їхнє семантичне наповнення, дериваційні та дистрибутивні можливості.

5. Проводимо діахронний аналіз лексеми-номінатора концепту з метою виокремлення концепта-етимона.

6. Здійснюємо семантичний аналіз імен-номінаторів концептів (по можливості компонентного аналізу) з метою з'ясування основних та периферійних спільних значень, що репрезентують логічні зв'язки між відповідними поняттями.

7. Для визначення поняттєвого обсягу концепту за допомогою методу словникових дефініцій слів-вербалізаторів концепту за тлумачними, енциклопедичними словниками та науковою літературою виокремлюємо характерні ознаки наукового поняття, окреслюємо його межі у формі визначень.

8. У фахових контекстах віднаходимо додаткові смисли імен-вербалізаторів концептів, з'ясовуємо їхній терміновісний потенціал.

9. Здійснюємо опис поділу професійного поняття на відповідні субпоняття / субконцепти; з'ясовуємо логіко-сміслові зв'язки досліджуваного поняття з іншими економічними поняттями.

10. За допомогою аналізу лексичної сполучуваності слова, що вербалізує концепт, методу дистрибутивного аналізу його вживання у професійних контекстах та методу когнітивної інтерпретації виокремлюємо когнітивні ознаки концепту, що формують його смислові центри / семантичні ядра, віднаходимо їхні мовні репрезентанти у бізнес-дискурсі.

11. Віднаходимо мовні форми вираження образів-картинок, «Я-схем», образів-прототипів, образів-стереотипів, національних антропосимволів, присутніх у тих чи інших концептах бізнес-дискурсу.

12. Здійснюємо лінгвістичний опис моделей – фреймової / скриптової структур концептів бізнес-дискурсу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дав змогу дійти таких висновків. Концепти бізнес-дискурсу, природою яких є професійне знання, організовуються на базі поняттєвого компоненту, увиразнюються у смислових центрах / семантичних ядрах, які організовують жанрові форми та дискурсивні практики бізнес-дискурсу; отримують образні, символічні, стереотипні, прототипові та формально-структурні об'єктивації у професійній колективній свідомості носіїв англійської мови.

У перспективі планується здійснити аналіз професійних концептів відповідно до розробленого алгоритму дослідницьких процедур в усно-письмових жанрових формах сучасного англійського бізнес-дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка : [монография] / А. П. Бабушкин. – Воронеж : ВГУ, 1996. – 104 с.
2. Бартминский Е. М. Базовые стереотипы и их профилирование / Е. М. Бартминский // Стереотипы в языке, коммуникации, культуре : сб. ст. / отв. ред. Л. Л. Федорова. – М. : РГГУ, 2009. – С. 11–12.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : [курс лекций по английской филологии] / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2001. – 123 с.
4. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт : [монография] / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
5. Жаботинская С. А. Концепт/домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
6. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / В. Л. Іващенко. – К. : Вид. Дім Дмитра Бурого, 2006. – 328 с.
7. Колесов В. В. Язык и ментальность : [монография] / В. В. Колесов. – СПб. : Изд-во СПб ГУ, 2004. – 237 с.
8. Коляденко О. О. Термін «фрейм» у лінгвістиці / О. О. Коляденко // Термінологічний вісник : зб. наук. праць. – Вип. 2(1). – К. : Ін-т укр. мови НАН України, 2013. – С. 139–145.
9. Лукс А. О. Фреймы, сценарии / А. О. Лукс. – Ульяновск : УГТУ, 2004. – 25 с.
10. Масленникова Е. М. Фреймовое представление семантики текста / Е. М. Масленникова // Лингвистический вестник. – 2000. – Вып. 2. – С. 114–124.
11. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – 296 с.
12. Мыркин В. Я. Понятие vs. концепт; текст vs. дискурс; языковая картина мира vs. речевая картина мира / В. Я. Мыркин // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира : материалы Межд. науч. конф. / отв. ред. Т. В. Симашко. – Архангельск, 2002. – С. 46–47.
13. Пименова М. В. Концептуальные исследования : [учеб. пособие] / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : Флинта ; Наука, 2011. – 176 с.
14. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособие] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ ; Восток – Запад, 2007. – 314 с.
15. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

17. Слышкин Г. Г. Дискурс и концепт (о лингвокультурном подходе к изучению дискурса) / Г. Г. Слышкин // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. трудов. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 38–45.
18. Сусов И. П. Введение в теорию языкознания. Модуль 6: Основы общего синтаксиса. Пропозициональная структура предложения / И. П. Сусов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.homepages.tversu.ru/~ips/5_02.htm.
19. Фреймы и сценарии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yazykoznanie.ru/content/view/74/263>.
20. Фрумкина Р. М. Концепт, категория, прототип / Р. М. Фрумкина // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика. – М. : РАН, 1992. – С. 28–43.
21. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике : сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 68–78.
22. Чернейко Л. О. Гельштатная структура абстрактного имени / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1995. – № 4. – С. 73–83.
23. Case Grammar // Wikipedia, the free encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://en.wikipedia.org>.
24. Fillmore C. Frame Semantics and the Nature of Linguistics / C. Fillmore // Annals of the NY Academy of Sciences : Conference on the Origin and Development of Language and Speech. – 1976. – Vol. 280. – P. 20–32.
25. Johnson-Laird G. Mental Models / G. Johnson-Laird // Social Representations. – Cambridge : Cambridge University Press, 1984. – P. 11–27.
26. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1987. – 632 p.
27. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson // Language, Thought and Culture. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1980. – P. 124–135.
28. Langacker R.W. Cognitive Grammar. A basic introduction / R.W. Langacker. – New York : Oxford University Press, 2008. – 427 p.
29. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / M. Minsky // Frame Conceptions and Text Understanding / ed. by D. Metzing. – Berlin ; New York : Gruyter, 1980. – P. 1–25.
30. Rosh E. Prototype Classification and Logical Classification: The Two Systems / E. Rosh // New Trends in Conceptual Representation: Challenges to Piaget's Theory? – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates Publ., 1983. – P. 73–86.
31. Shank R.S. Scripts, Plans, Goals, and Understanding / R.S. Shank, R.P. Abelson. – Hinsdak, N.J. : Erlbaum, 1977. – 248 p.
32. Wierzbicka A. Lingua Mentalis: The semantics of natural language / A. Wierzbicka. – Sydney : Academic Press, 1980. – 367 p.

УДК 81'25:811.111

ПЕРЕДАЧА ІМПЛІКАТУР ПРАГМАТИЧНОГО ВПЛИВУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Пархоменко О. М., Наумець А. А.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

У статті досліджується значення імплікатур прагматичного впливу у французьких рекламних текстах з позиції теорії мовленнєвих актів та засоби їх передачі при перекладі українською мовою.

Ключові слова: дискурс маркетингу, рекламний текст, прагматичний вплив, мовленнєвий акт, іллокуція.

Пархоменко О. М., Наумець А. А. Передача имплицатур прагматического влияния при переводе французских рекламных текстов на украинский язык. В статье рассматривается значение имплицатур прагматического влияния во французских рекламных текстах с позиции теории речевых актов, а также способы их передачи при переводе на украинский язык.

Ключевые слова: дискурс маркетинга, рекламный текст, прагматическое влияние, речевой акт, иллокуция.

Parkhomenko O. M., Naumets A. A. Implicatures' transmission of pragmatic influence in French-Ukrainian translations of advertising texts. The article highlights the value of pragmatic implicatures in French advertising texts from the point of view of theory of parole and the analysis of the methods of its transmission when translating into Ukrainian.

Key words: advertising text, pragmatic influence, speech act, illocution.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах високої конкуренції на сучасному торговельному ринку виникає нагальна потреба у приверненні якомога більшої уваги великого кола споживачів, що зумовлює необхідність створення або ж перекладу якісних маркетингових текстів. При перекладі текстів з маркетингу найважливішою є коректна та цілеспрямована передача таких аспектів інформаційного повідомлення, як задумка, функціональне навантаження, комунікативні цілі та стратегії комунікативного впливу.

Маркетингова комунікація є реалізацією складного процесу соціальної взаємодії на міжособистісному рівні, що має на меті виявлення конкретного впливу на свідомість та поведінку реципієнтів повідомлення. Саме успішна комунікативна взаємодія зі споживачами визначає важливість правильного перекладу маркетингових текстів та реалізацію усіх наявних прагматичних інтенцій. Відомо, що будь-який дискурс чинить тиск на комуніканта і таким чином визначає особливості створеного ним повідомлення. Задля встановлення успішної маркетингової комунікації застосовують різні імпліцитні засоби, що реалізуються в мовленнєвих актах різних типів, сприяючи встановленню бажаного впливу на отримувача повідомлення та визначаючи його погляди щодо певного продукту або послуги. В рамках нашого дослідження ми розглянемо переклад саме

реklamних текстів як важливої складової частини усього маркетингового дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті, окрім творців теорії мовленнєвих актів Дж.Л. Остіна та Дж.Р. Серля, ми застосовуємо теоретичні напрацювання таких дослідників, як С. Легі, С. Борнар, А. Ассараф та Р. Моаті, які за останні декілька років зробили великий вклад у розвиток цієї теорії.

Мета статті – розкрити значення імплікатур прагматичного впливу та їхні засоби трансформування у рекламних слоганах з позиції теорії мовленнєвих актів. Основним нашим завданням є виявлення та систематизування різних типів мовленнєвих актів у рекламному тексті та аналіз їхньої передачі в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагматика маркетингового дискурсу визначається реалізацією мовленнєвих актів різних іллокутивних типів. Мовленнєвий акт – мінімальна одиниця дискурсу, що є взаємодією відправника і одержувача повідомлення та функціонує як послідовність трьох етапів: локуції, іллокуції й перлокуції [4, 154]. Локуція – це лінгвістичне вираження мовлення, іллокуція – етап дії отриманої інформації на одержувача, а перлокуція – цілеспрямований вплив іллокутивного акту на адресата [2, 240].

Отже, у маркетинговому дискурсі реалізуються мовленнєві акти деяких іллокутивних типів. У характеристиці цих типів спираємось на класифікацію Дж.Р. Серля: 1. асертиви – опис стану речей; 2. директиви – змушення реалізувати такий стан речей; 3. комісиви – обіцянка реалізувати такий стан

© Пархоменко О. М., Наумець А. А. Передача імплікатур прагматичного впливу під час перекладу французьких рекламних текстів українською мовою

речей власними силами; 4. експресиви – вираження ставлення до такого стану речей; 5. декларації – змінення стану речей за допомогою висловлення [9, 6].

У маркетинговому дискурсі найчастіше застосовуються директиви, асертиви, комісиви та експресиви [6]. Необхідно відзначити, що директивні іллокуції присутні в усіх без винятку рекламних текстах та вважаються первинними [7].

У випадках, коли інші мовленнєві акти не знаходять свого вираження у слоганах, директиви можуть виражатися спонукальними реченнями та звертаннями [3, 130].

Carte blanche. Dites oui à vos envies [10] – *Carte blanche. Скажіть «Так» вашим бажанням!* (Тут і далі переклад наш – О.П., А.Н.).

Côté d'or. Et maintenant essayez de penser à autre chose [10] – *Лише спробуйте подумати про щось інше.*

Sodebo. Savourons la vie! [10] – *Смакуйте життя!*

Haagen Dagz. Laissez-vous surprendre [10] – *Haagen Dagz. Дозвольте вас здивувати!*

Oméga. Ne choisissez plus vos oeufs au hasard [10] – *Oméga. Більше не доведеться обирати яйця навмання.*

У французьких варіантах ми помічаємо дієслова наказового способу першої (*savourons*) та другої (*laissez, dites, essayez, choisissez*) особи множини. Однак при перекладі закликання до дії виражаються за допомогою дієслів другої особи множини (*скажіть, спробуйте, смакуйте, дозвольте*) та безособових форм (*не доведеться*). Вживання дієслів першої особи не є характерним для рекламних текстів української мови (застосовуються рідко), тому зазвичай вони замінюються.

Однак, якщо у слоганах, окрім директивних, реалізуються мовленнєві акти асертивного, комісивного або експресивного типів, директивна іллокуція виражена імпліцитно. За нашими спостереженнями, найчастіше автори реклами вдаються до асертивного типу, іллокутивна сила яких полягає в ствердженні певного стану речей. Проаналізуємо такі приклади.

On aime tous le brownie Brossard [11] – *Усі люблять брауні Brossard.*

У цьому повідомленні автор за допомогою констатації того факту, що усі люблять брауні саме цієї марки, рекламує Brossard. В уяві реципієнта одразу ж виникає певне враження від того, що цей продукт подобається усім, що, в свою чергу, підштовхує його на позитивне оцінювання Brossard. Таким чином, за допомогою асертива адресант виражає свою інтенцію переконати споживача придбати його товар, маючи на увазі: «*купіть Brossard, адже усі його люблять!*». Також слід наголосити на тому, що суб'єкт впливу вербалізує свою комунікативну інтенцію за допомогою створення певного поведінкового стереотипу: «*Усі люблять Brossard – отже, й ти полюбиш*». Адже бажання належати до будь-якої соціальної групи є одною з основних потреб особистості. Тому потенційний покупець, маючи на меті приєднатися до групи людей, що люблять брауні Brossard, неодмінно захоче його придбати. Передаючи цей слоган українською мовою, перекла-

дач робить прямий переклад, виражаючи закладену автором прагматичну настанову, однак за допомогою інших засобів.

En choisissant Evian, la mère donne de trèsjolies preuves d'amour à son enfant [11] – *Обираючи Evian, кожна мати може по-справжньому виразити любов до своєї дитини.*

У цьому прикладі, що реалізується за допомогою асертивного комунікативного акту, так само, як і в попередньому, за ствердженням про вираження материнської любові ховається директивне повідомлення до цільової аудиторії: «*Якщо ви любляча мати, ви повинні купити своїй дитині Evian*». Таким чином, адресант формує стереотип люблячої матері та маніпулює почуттями жінок, примушуючи їх на підсвідомому рівні купувати свій продукт. Адже, навіть якщо усі прекрасно розуміють, що материнська любов має зовсім інше вираження, цей рекламний слоган у будь-якому разі залишить слід у свідомості отримувача та відіб'ється на його ставленні до рекламованого об'єкту. При перекладі помічаємо високий рівень еквівалентності та влучно передану початкову прагматичну настанову продуцента.

Haagen Dagz. Rien à ajouter [10] – *Haagen Dagz. Більше нічого додати.*

Avec Candia, tous les matins la vie est belle [10] – *З Candia кожного ранку життя прекрасне.*

У наведених прикладах також спостерігаємо асертивний тип мовленнєвих актів, однак у цих слоганах, на відміну від попередніх, автор відмовляється від нав'язування стереотипів, а створює певний настрій, апелюючи до таких понять, як досконалість та краса життя. У першому слогані адресант має на увазі, що продукт марки Haagen Dagz настільки досконалий та неперевершений, що його достатньо, аби задовольнити будь-якого гурмана. Текст перекладу володіє таким самим прагматичним потенціалом, незважаючи на те, що він виконаний дослівно.

У другому слогані центральним є поетичний образ гарного життя, яким ми насолоджуємось щоранку з молоком Candia. Тобто повідомлення, яке актуалізується у цьому тексті та сприймається реципієнтом, таке: «*Оскільки головною умовою гарного початку дня є ковток молока Candia, купуйте його щодня*». Так само, як і у попередніх прикладах, ми можемо простежити директивну настанову на покупку рекламованого продукту. Переклад слогану прямий, має той самий прагматичний зміст.

Щодо іллокутивного типу комісиву, то зазвичай він виражає зобов'язання адресанта діяти тільки в інтересах споживача [8, с. 73]. При перекладі таких слоганів зазвичай не виникає проблем, однак часто перекладачам доводиться змінювати синтаксичну будову речень та вдаватися до лексичних заміन з метою досягнення прагматичної еквівалентності повідомлень. Наведемо кілька прикладів.

Activalp: La marque qui prend soin de votre équilibre [10] – *Activalp помурбується про ваш спокій.*

Bledina s'engage à vous offrir le meilleur de la nature [11] – *Торгова марка Bledina – усе найкраще від природи для вас.*

Côte d'or. Quelle que soit la qualité du programme, vous allez vivre la soirée à sensations [11] – *Яким би не*

видався ваш вечір, з шоколадом Côte d'or ви отримаєте незабутні відчуття.

У першому випадку перекладачу не довелося вносити ніяких змін до тексту перекладу, а лише передати його за допомогою відповідників. При перекладі другого слогану було трансформовано синтаксичну структуру речення, а також перетворено комісивний тип у асертивний, оскільки переклад українською мовою «зобов'язання *овочів Bledina*» було б незвичним та недоречним для українського адресата. І у третьому прикладі реклами шоколаду Côte d'or з незначними трансформаціями у першій частині речення перекладач зберігає комісивний тип, обіцяючи споживачу небувалі відчуття.

У цих випадках ми можемо простежити також прояви експресивного типу комунікативних актів, що апелюють до емоцій людини: *équilibre* – *спокій*, *sensations* – *незабутні відчуття*. Експресиви виражають психічний та емоційний стан продуцента. У маркетинговому дискурсі вони реалізуються завдяки виразам на позначення захвату, розчарування, щастя, суму, сміху, печалі тощо. Зазначення цих емоційних станів сприяє підсиленню прагматичного впливу.

Eclatderire. Le rouge à lèvres saupoudre de pigments d'or (1) – Вибух сміху. Губна помада з *пігментами золота*.

Nutri-star: trois fois plus de plaisir! [10] – *Nutri-star: утричі більше задоволення!*

Так само й в цих слоганах автор застосовує експресивні вирази, що викликають позитивні емоції у адресатів та сприяють запам'ятовуванню слогана.

Окрім вищезазначених ілокутивних типів, нам зустрічались також непрямі мовленнєві акти, тобто ті, що виражаються структурою речення, нетиповою для відповідного іллокутивного типу [9, с. 151]. У дискурсі маркетингу прикладом такого випадку може бути риторичне питання [1, с. 138]. Воно використовується для привернення уваги адресата або

для вираження певного ствердження. Розглянемо переклад прикладів з риторичними запитаннями:

Maille. Pourquoi faire bon quand on peut faire meilleur? [10] – *Для чого робити добрий майонез, якщо можна робити найкращий?*

Beghin-say. Quel est l'exercice le plus facile pour garder la ligne? [11] – *Який спосіб найлегший, аби слідувати за фігурою?*

В усіх випадках ми помічаємо, що перекладачеві вдається зберегти форму риторичного речення та перенести прагматичний потенціал повідомлень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянувши приклади реалізації імплікатур прагматичного впливу у рекламних слоганах та їхньої передачі українською мовою, ми можемо стверджувати, що у більшості випадків при перекладі різних типів мовленнєвих актів їх прагматичний потенціал зберігається та передається засобами української мови. Однак існують певні особливості перекладу, притаманні тим чи іншим типам іллокутивних актів. При перекладі слоганів директивного типу в усіх розглянутих випадках було передано увесь прагматичний потенціал повідомлень та збережено їх форму спонукальних або звертальних речень. В асертивних типах також відтворювалися усі прагматичні настанови, реалізовані в поведінкових стереотипах та звабливих образах. Але при порівнянні перекладів комісивних та експресивних типів ми виявили, що рівень еквівалентності був значно нижче. Були виявлені синтаксичні та лексичні заміни та перехід до іншого типу мовленнєвого акту. Що стосується непрямих актів, то прагматика та форма їхніх повідомлень при перекладі українською мовою збережені.

Перспективу дослідження вбачаємо в порівнянні засобів різних типів мовленнєвих актів у маркетингових текстах відповідно до носіїв поширення інформації (наприклад, журнальної, теле-, радіо- та Інтернет-реклами).

ЛІТЕРАТУРА

1. Безлатный Д. В. Психология в рекламе: искусство манипуляции общественным сознанием / Д. В. Безлатный. – М. : ООО «Ваш полиграфический партнер», 2011. – 236 с.
2. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство / З. Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 238–250.
3. Киричук М. Л. Маніпулятивний потенціал імпліцитної оцінки в рекламі / Л. М. Киричук // Наукові записки. – 2012. – № 26. – С. 126–132.
4. Остин Дж. Как производит действия при помощи слов? / Дж. Остин ; пер. с англ. Л. Б. Макеевой, В. П. Руднева. – М., 1999. – 332 с.
5. Тюрина С. Ю. О понятиях «рекламный дискурс» и «рекламный текст» / С. Ю. Тюрина // Вестник ИГЭУ. – 2009. – № 1. – С. 1–3.
6. Assaraf A. Tous les performatifs en deux forces : introduction au système JP. – Protée : Université du Québec, UQAC. – 2011. – Vol. 39. – № 1. – P. 111–120.
7. Leguy C. Anthropologie des pratiques langagières / C. Leguy, S. Bornand. – Paris : Armand Colin, 2013.
8. Moati R. Derrida / Searle. Déconstruction et langage ordinaire. – PUF, Collection Philosophies, 2009. – 160 p.
9. Searle J. R. Speech Acts, Mind and Social Reality / J. R. Searle // G. Meggle, G. Grewendorf (ed.) Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with John R. Searle. – Dordrecht et al. : Kluwer, 2002. – P. 3–16.
10. DMP – Le dico des mots de la pub / Yves Séchaud. – Paris : De Vecchi, 2007. – 447 p.
11. G1 – mensuel Glamour. – 2015. – № 11.

УДК 81'25

ПОЕТИКА В. КОПТІЛОВА-ПЕРЕКЛАДАЧА В ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНОМУ ПРОСТОРІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Одрехівська І. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті описано концептуальну поетику В. Коптілова-перекладача у фокусі діалогічності його інтерпретацій. На основі аналізу встановлено, що переклади В. Коптілова творять своєрідний інтерсуб'єктивний простір.

Ключові слова: художній переклад, інтерпретація, інтерсуб'єктивність, поетика перекладача.

Одрехивская И. М. Поэтика В. Коптилова-переводчика в интерсубъективном пространстве переводческой интерпретации. В статье описана концептуальная поэтика В. Коптилова-переводчика в фокусе диалогичности интерпретаций его авторства. На основе анализа установлено, что переводы В. Коптилова создают своеобразное интерсубъективное пространство.

Ключевые слова: художественный перевод, интерпретация, интерсубъективность, поэтика переводчика.

Odrekhivska I. M. Translator's poetics of V. Koptilov in the space of intersubjectivity of translation interpretation. The article deals with the conceptual poetics of a prominent Ukrainian translator, translation critic and theoretician – Victor Koptilov – through the lens of dialogism of his interpretations. It turned out that a common imagery structure unifies a set of Koptilov's poetry translations, forming a so-called secondary intertext that centers on the conceptual metaphor about life (LIFE AS A PATH). Based on our analysis, it is singled out that the translations performed by one translator do create a certain space of intersubjectivity, i.e. a conceptual structure with a marked identity that resulted from the interplay of styles between the translators, the authors of the works he/she worked on as well as other components of target literary polysystem. In this scope, it is essential to differentiate three types of intersubjectivity, namely spatial, individual as well as code, i.e. metalingual. Each and every translator belongs to a specific national and sociocultural space that has a solid impact on the dialogue between the translator and the original author; however an individual set of values and ethics plays a decisive role in their inter-action and finds a metalingual expression in the form of the target text. In this line, the conceptual relation established between the spatial, individual and code intersubjectivity as an outcome of translator's performance is a framework of this study. It is proved that interpretations authored by one translator create a secondary intertext.

Key words: literary translation, interpretation, intersubjectivity, translator's poetics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На початку ХХІ сторіччя доволі аксіоматичними постали твердження про переклад як суспільний феномен і культурний акт, як функціональну величину з історично змінними рисами, отже, як актуалізацію та конкретизацію літературного твору в певному часовому просторі. Водночас на авансцену перекладознавчих досліджень вийшов антропоцентричний вектор, відбулась, за словами Е. Пима «гуманізація» наукового пошуку [21], що вивела переклад на якісно новий рівень гносеологічної оцінки з акцентом на особистості перекладача. У цьому руслі переклад стає динамічним пошуком себе через погляд на іншого, постійним оновленням горизонту для збагачення власної ідентичності. Так, концепція інтерсуб'єктивності, зароджена в рамках трансцендентальної феноменології у працях Е. Гуссерля, націлює на те, що іншого, проявивши емпатію, треба зрозуміти, щоб зрозуміти себе.

Іманентна діалогічність в процесі перекладу дає змогу позиціонувати перекладацьку інтерпретацію у певному інтерсуб'єктивному просторі, тобто

у «складній мережі міжсуб'єктних зв'язків і відношень, що створює певну структуру цього простору, який і є своєрідним механізмом відбору і впровадження, сприйняття і відторгнення, впорядкування і саморуйнування тощо» [4, 47–48]. Поняття «інтерсуб'єктивне поле» як центральний конструкт дає змогу в своїх межах розглядати такі явища, як трансфер, опір, конфлікт [4], а також супровідні риси повторюваності, фрагментарності, новачі тощо. Інтерсуб'єктивне поле утворюється при кожній ситуації перекладу й саме перекладач моделює інтерпретацію іншого, його «реінкарнацію» в цільовій культурі, тому варто проводити стереоскопічні прочитання перекладів одного автора задля вияву концептуальної структури поетики перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний потенціал концепції інтерсуб'єктивності (від логіки Е. Гуссерля до дискурсивних та емпіричних рефлексій М. Бахтіна, Ж. Дерриди, М. Фуко) знаходить широкий міждисциплінарний вияв. Зокрема, типологія інтерсуб'єктивності, яку активно розробляє в Україні О. Донченко [4], заслуговує на особливу увагу перекладознавців. Інтерсуб'єктивність дослідник поділяє на просторову, індивідуальну і кодову [4]. Якщо просторова

інтерсуб'єктивність охоплює змістове наповнення колективної ідентичності, концентрований вираз характерних ознак членів певної культурної спільноти, а також реальні, динамічні, ситуативні реакції і почуття людей, що в ньому перебувають, то під індивідуальною розуміємо певний особистісний психосоціальний механізм вибору, що є сплавом одиничного і загального [4]. Відповідно, кодова – це метамовне вираження індивідуальної інтерсуб'єктивності, що постала на тлі просторової. Можливості проєкції три аспектною моделі інтерсуб'єктивності на теоретичні міркування щодо перекладацької творчості зумовлюють актуальність дослідження.

Мета статті – розкрити сутність концепції інтерсуб'єктивного простору перекладацької інтерпретації на основі концептуального аналізу образної структури віршових перекладів В. Коптілова. Відповідно, для досягнення мети виокремлено такі завдання: (1) здійснити перекладознавчий аналіз усіх поетичних інтерпретацій В. Коптілова; (2) охарактеризувати «вертикальний контекст» іманентної образності та розкрити її сутність у перекладах майстра; (3) провести концептуальний розбір повторюваних образів, що створюють своєрідний інтерсуб'єктивний простір перекладацької інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи поетичні переклади В. Коптілова, одразу розуміємо твердження самого перекладознавця про те, що на основі різних інтерпретацій стають помітними певні риси поезики перекладача: майже невидимі в окремо взятих перекладах, вони виразно проглядаються у масиві текстів, стаючи «слідом» невлімової присутності перекладацького «я». Однією із таких рис є наскрізні метафоричні образи, актуалізовані у різночасових перекладах В. Коптілова. Так, крізь призму індивідуальної інтерсуб'єктивності відбувається діалог образів між актуальним перекладом та попередніми перекладами, виконаними перекладачем, що сумарно витворює вторинний інтертекст (інтертекст перекладів одного автора). Е. Табаковська підкреслює, що такий підхід дає змогу вловити певні повторювані моделі концептуальної структури, даючи критерії для оцінювання праці перекладача [13, 168].

Три метафоричні образи-домінанти у поезиці В. Коптілова з'являються у його перекладах з високою частотністю та із мінімальним ступенем «семантичної гравітації», тобто творять своєрідні «концептуальні структури»: *путь* – ((1) дорога, шлях; (2) відстань, яку треба пройти; (3) напрям руху [4, с. 405], *племін* (поет. від *полум'я*), відповідно *племінити* / *палати* («перен. натхнення, порив; сильний вияв чого-небудь» [11, Т. 6, 591] та *верховина* («(1) верхня, найвища частина чого-небудь; (2) перен. найвищий ступінь чого-небудь» [11, Т. 1, 336]. Перекладач концептуалізує цю тріаду образів у поезії двох напрямів: патріотичний (досягнення суспільної свободи та незалежності), зокрема при перекладі ірландської поезії чи віршів франкомовних постколоніальних авторів, та філософський (йдеться про особистий шлях до духовної свободи як мети).

Без сумніву, вилучення окремих образів із канви перекладних текстів може виглядати неповним,

адже на їх відбір як варіантів перекладу могли впливати суворі формальні вимоги (версифікація вірша). У зв'язку з цим ми обмежуємось зв'язком саме цих образів у поезиці перекладача, оскільки вони концептуалізують цілісну візію життя за В. Коптіловим: *путь* як метафора життя, *племін* як метафора жаги до життя, пристрасті та *верховина* як метафора цілі, заповітної мети, сенсу буття. Більше того, осердям нашого аналізу слід вважати відповідну біблійну сентенцію, що у перекладі І. Огієнка звучить так: «*Путь життя для премудрого угору, щоб віддалюватись від шеолу вниз*» (Приповісті 15:24; курсив наш – І. О.). Глибинна закоріненість поезики перекладача в універсум Біблії вказує на горизонт розуміння потенційних читачів образності перекладача. У такому ключі В. Коптілов створює концептуальну метафору «ЖИТТЯ ЯК ШЛЯХ».

У перекладі В. Коптілова «Гімну до свободи» Ф. Гельдерліна бачимо: «*Wie den Aar im grauen Felsenhange / Wildes Sehnen zu der Sterne Bahn, / Flammt zu majestätischem Gesange / Meiner Freuden Ungestümm mich an*» [17, 92] – «*Мов орел на верхогір'ях сивих, / Що зринає в зоряний політ / Пломінє у величних снігах / Радість відчуття майбутніх літ*» [2, 118–119]; «*Dann am süßen heißerrungnen Ziele / Wenn der Erndte großer Tag beginnt*» [17, 95] – «*Як ясна година жнив настане / і сягне мети далека путь*» [2, 119]. Як видно, перекладач «текстуалізував» усі метафоричні образи у перекладі, тим самим увиразнивши урочистий тон та філософський пафос гімну німецького романтика. Метафорична картина першого рядка порівнює людину з орлом як з символом свободи, що злітає із «сивих», себто туманних, гір, і його лет супроводжується радісним співом. В. Коптілов концептуалізує стан несвободи в остаточній версії як «*сиві верхогір'я*», коли мета життя для самої людини ще нечітка. Проте, здобувши волю, радість від відчуття переповнює, «*пломінє*». Якщо у Ф. Гельдерліна розпочинається «*великий день жнив*», коли ціль досягнена, тобто акцент у площині часу (*день*), то В. Коптілов проєктує в просторову площину – *путь*, яка привела до мети.

В інтерпретації вірша Дж. Джойса «*I Hear an Army Charging Upon the Land*» про непоборний дух ірландців до свободи В. Коптілов абсолютизує «*пломіння*» як «вольове начало» нації: «*They cleave the gloom of dreams, a blinding flame, / Clanging, clanging upon the heart as upon an anvil*» [19, 202] – «*Вони зберігають вірність племінню, що вже загасло, / І в серце, наче в ковадло, все б'ють і б'ють без упину*» [6, 13]. У схожому ключі інтерпретує В. Коптілов образ «Трояндового Куца» у В.Б. Єйтса, тобто Ірландії, яка готова пролити власну кров для відновлення своєї незалежності: «*There's nothing but our own red blood / Can make a right Rose Tree*» [24, 195] – «*Хай наша кров напоїть Куц, / Щоб вічно він палав!*» [6, 11]. Перекладач транспонує образну паралель «*red blood*» – «*right Rose tree*» в модальність, властиву поезиці перекладача: «*кров напоїть куц*», що дасть йому «*пломін*», дослівно: «*щоб він палав*». При перекладі політичного сонета П.Б. Шеллі «*England in 1819*», який денонсує англійський королівський двір («*A people starved and stabbed in the untilled field, / An army which libticide and prey / Makes as a*

two-edged sword to all who wield" [26, 413]), В. Коптілов вдається до смислового перифразу, ампліфікує описи безчинства влади, внісши образ «путі» як сигналу хибної політики: «Суть кров з людей, що з голоду вже мруть, / Шлють армії убивць на мирні ниви, / Грабунки, гвалт позначили їх путь» [14, 139].

Цікавим продовженням такої стратегії стає інтерпретація В. Коптілова алегоричного вірша В. Блейка "A Dream", де людина, символічно тлумачена поетом в образі мурашки, що заблукала серед ночі, в перекладі опиняється в стані «безпутності»: "Troubled, wildered, and forlorn, / Dark, benighted, travel-worn, / Over many a tangled spray, / All heart-broke, I heard her say" [25, 16] – «Бідний той мураш заліз / В бур'яни – у дикий ліс. / Ні дороги, ні пумі! / Плаче він у самоті» [12, 51]. Якщо в оригіналі В. Блейк імпліцитно натякає на психологічний стан втрати орієнтиру в житті, то В. Коптілов інтенсифікує цю образність, концептуально розмежовуючи «дорогу» як втрачений серед ночі реальний шлях та «путь» як життєвий напрям. Схожу дихотомію «дороги» і «путі» актуалізує перекладач при відтворенні метафізичної поезії Дж. Донна "A Valediction: Forbidding Mourning": "If they be two, they are two so / As stiff twin compasses are two: / Thy soul, the fixed foot, makes no show / To move, but doth, if the other do" [23, 33–34] – «Отак зрослись моя й твоя душа, / Мов циркуля дві ніжки золоті: / Одна душа в дорогу вируша, / А друга знає всі її пумі» [8, 166–167]. Англійський поет самобутньо тлумачить розставання закоханих людей через смерть когось із них: їхні душі і далі разом, як дві ніжки циркуля. В. Коптілов не декорує сутність вірша Дж. Донна, а навпаки – асоціативно переосмисливши через матеріалізовані образи «дороги»/«путі» трансцендентність змісту, не зміщує концептуальне наповнення, а майстерно зберігає первинну філософію твору. Як-от: "Such wilt thou be to me, who must, / Like the other foot, obliquely run; / Thy firmness makes my circle just, / And makes me end where I began" [23, 34] – «Така любов ніколи не мине. / Ти там стоїш, де я колись стояв, / Окреслюєш мій путь і ждеши мене, / І зустрічаєш там, де я рушав» [8, 167]. В. Коптілов врахував пресупозицію оригіналу, яку вербалізовано у метафоричній картині (у буквальному сенсі – «духовна стійкість одного із закоханих робить коло іншого (морально) правильним»), та використовує логіко-смислову модуляцію, внісши характерний образ «путі».

З-поміж аналізованих перекладів В. Коптілова віршів П. Клоделя привертає увагу цикл "Vers d'exil", який розпочинається із внутрішнього діалогу автора із собою: "Paul, il nous faut partir pour un départ plus beau!" [15, 22] – «Поль, маємо пливати в найкращу нашу путь!» [7, 72]. В. Коптілов обрав відповідник «путь» не випадково, адже йдеться не про просту мандрівку: П. Клодель розглядає працю поета як проникнення завдяки поетичному натхненню в суть Божого задуму людини та її долі. Тому згодом, дивлячись на лукавий світ, поет усвідомлює: "L'espace qui reste à franchir n'est point la mer. / Nulle route n'est le chemin qu'il me faut suivre" [15, 23] – «Цей простір для плавання – я зрозумів – не море, / І жоден шлях – не путь, приречений мені»

[7, 72]. Як бачимо, В. Коптілов слідує власній «віртуальній» вертикалі смислового наповнення образу «путь» як духовній проекції шляху людини, що й експліковано у цьому перекладі. У післямові перекладач обґрунтовує релевантність цього образу в поезії П. Клоделя: «Подорожі П. Клоделя до деяких країн відбулися в його поезії в образі Путі, що має два сенси: фізичного переміщення у просторі і духовного вдосконалення» [7, 76]. Така співмірність бачення автора та В. Коптілова сприяє чіткій кристалізації цього образу в перекладі. Для панорамнішого огляду наведемо ще уривок із циклу "Vers d'exil": "Maintenant j'ai fini de parler; seul, captif, / J'écoute seulement, j'attends, tout prêt, que vienne / L'heure dernière avec l'instant définitive" [15, 25] – «І ось я вже мовчу. Самотній, полонений, / Я тільки слухаю й дивлюсь: невже ця путь / Останній шлях, який лишається для мене?» [7, 73]. Цікаво, що В. Коптілов риторично апелює щодо безальтернативності інших шляхів для втілення «путі» життя, тоді як П. Клодель безапеляційно схиляється до кінця кожного шляху та, зрештою, путі. Цікаво, що ця двозначність інтерпретації підводить до ще одного концептуального образу в поезії В. Коптілова-перекладача – «верховини» як «втілення мети на обраному путі». Одразу зазначимо, що конструкт цього образу в інтерпретаціях В. Коптілова має тільки філософський вимір й не містить жодних алюзій на означення гірського масиву Карпат.

Так, у поезії "The Rebel", присвяченій нескореному духу ірландців, П. Пірс пише: "I that have vision and prophecy and the gift of fiery speech, / I that have spoken with God on the top of His holy hill" [16]. В. Коптілов узагальнює лексему "vision", транспонуючи її в часову категорію «майбутнього» та вводить образ «верховини»: «Я, що бачу майбутнє і пророкую його і маю дар вогненного слова, / Я, що розмовляю з богом на священних його верховинах» [6, 9]. Не можна оминати увагою біблійну інтертекстуальність вірша із Псалмом 14-15: "O LORD, who may abide in Your tent? Who may dwell on Your holy hill?" в перекладі І. Огієнка: «Господи, хто може перебувати в наметі Твоєму? Хто мешкати може на святій Твоїй горі?». Власне, можливо через тогочасні ідеологічні рамки В. Коптілов не мав змоги зберегти біблійну алюзію й виразити силу ірландців, яку вони черпають із віри в Бога. Проте на принципах асоціативності перекладач творить іншу конкретику символічного образу «святої гори», а саме через внесення промовистого образу «верховини» з епітетом «священні» у формі множини.

У перекладанні віршів постколоніальних авторів творення образу «верховини» фактично символізує свободу в колишніх франкомовних колоніях як досягнення найвищої цінності, яка визначає їх незалежність. У перекладі вірша «Поклик» Ж. Рабеманандзари, який описує рідний Мадагаскар, В. Коптілов вводить образ верховини: «Острове предків моїх, / Це слово – вітання моє, / Це слово – послання моє. / Слово, розгорнуте вітром / На верховині найвищій! / Одне слово» [9, 56]. В інтерпретації постколоніального твору Б. Гамалії бачимо контрастний образ, створений перекладачем: «щоб ніколи більше

раба <...> / не вели на верховину / чорної його голгофи», де «верховина чорної голгофи» [9, 57] засвідчує період несвободи тамтешнього населення.

Парадоксально, навіть несумісно, на перший погляд, вводить В. Коптілов образ верховини в інтерпретацію вірша Е. Гліссана, поета-вихідця із острова Мартиніка, що належить до Антильського архіпелагу: "*Si la nuit te depose au plus haut de la mer – N'offense en toi la mer par échouage des anciens dieux / Seules les fleurs savent comme on gravit l'éternité / Nous t'appelons terre blessée*" [18, 86]. У перекладі читаємо: «Якщо ніч тебе винесе на верховини, / Не відсторонюй її, ти робиш усе швидше за давніх богів, / Ти йдеш у глибінь, де навіки захований ліс, / Де квіти лише розуміють, як важко спинатись у вічність. Ми зовемо тебе: Земля поранена» [3, 69]. Перекладач повністю оминає наскрізний Гліссанівський образ «моря» ("*au plus haut de la mer*" – на вершині моря, "*n'offense en toi la mer*" – не ображай у собі моря) й проєктує його сенс в образ «верховини» як досягнення особистісної свободи, після чого, за перекладачем, «*йдеш у глибінь*», тобто пізнаєш себе та відкриваєш світ заново. Третій рядок перекладу В. Коптілов додав внаслідок смислового розвитку, щоби експлікувати подвійну метафоризацію «верховини»: (1) свободи людини, що відкриває путь до (2) свободи «пораненої землі» ("*terre blessée*"), тобто своєї країни. Схожий асоціативний хід робить В. Коптілов при інтерпретації вірша "Lune a l'aube

d'été" швейцарця Ф. Жакотте: "*Dans l'aire de plus en plus clair / Scintille encore cette larme / ou faible flamme dans du verre / quand du sommeil des montagnes / monte une vapeur dorée*" [20, 121] – «Повітря дедалі прозоріє / і в ньому ще сяє сльозина / чи іскра у склянці / коли зі сну верховини / здійснюється пара злотиста / Отак і тривай зависни» [5, 106]. Суголосно, у перекладі Рількевого вірша-інтроспекції В. Коптілов інтенсифікує апогей відчуттів австрійського поета, вдаючись до гіпонімічної заміни: "*Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens*" [22, 210] – «Ми вже на верховині серця» [10]. У ретроспекції життєвого шляху в поезії Й. Бехера, перекладений В. Коптіловим як «Сходи», теж введено образ «верховини» як підсумку життєвих звершень: «Щоб крок по кроку роздивитись шлях з безодні / й наприкінці його сказати: / я верховини не досяг» [1, 19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можна ствердити, що у дослідницьких цілях часто зредуковано погляд на перекладача як на особистість із певною ієрархією цінностей, проте аналіз чітко демонструє, що в низці перекладних текстів проявляються риси поетики перекладача, що, по суті, «ословеснює» його світогляд та внутрішній світ. Отже, поетика перекладача діалогізує інтерпретацію першотвору, вносячи нові риси в інтерсуб'єктивний простір перекладу. Безумовно, такий погляд відкриває нові перспективи дослідження перекладу в ширшій культурологічній парадигмі.

ЛІТЕРАТУРА

- Бехер Й. Поезії / Й. Бехер ; пер. з нім. В. Коптілова // Всесвіт. – 1971. – № 5. – С. 19–20.
- Гельдерлін Ф. Дух любові зв'яже мільйони : до 200-річчя з дня народж. / Ф. Гельдерлін ; пер. з нім. В. Коптілова // Всесвіт. – 1970. – № 3. – С. 118–120.
- Гліссан Е. Поезії / Е. Гліссан ; пер. з фр. В. Коптілова // Всесвіт. – 1985. – № 1. – С. 65–71.
- Донченко О. Типи інтерсуб'єктивності (несвідоме в інтерперсональному просторі України) / О. Донченко // Психологія особистості. – 2013. – № 1 (4). – С. 47–57.
- Жакотте Ф. Поезії / Ф. Жакотте ; пер. з фр. // Всесвіт. – 1982. – № 3. – С. 121.
- З ірландської поезії / пер. з фр. В. Коптілова, В. Крижанівського // Всесвіт. – 1980. – № 2. – С. 9–21.
- Клодель П. Поезії / П. Клодель ; пер. з фр. В. Коптілова // Всесвіт. – 1999. – № 11–12. – С. 70–73.
- Передчуття: із світової поезії другої пол. XIX – поч. XX сторіччя : зб. / упоряд. К. Шахова. – К. : Веселка, 1979. – 254 с.
- Поезія островів Індійського океану / пер. з фр. В. Коптілова // Всесвіт. – 1981. – № 5. – С. 54–59.
- Рільке Р.М. Поезії / Р.М. Рільке ; пер. з нім. В. Коптілова // Всесвіт. – 1968. – № 2. – С. 73.
- Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
- Співець : із світової поезії кінця XVIII – першої половини XIX сторіччя / упоряд. Г. Кочур. – Київ : Веселка, 1972. – 254 с.
- Табаковська Е. Когнітивна лінгвістика і поетика перекладу / Е. Табаковська ; пер. С. Тюпа. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. – 203 с.
- Шеллі П.Б. Вірші / П.Б. Шеллі ; пер. з англ. М. Тупайла, В. Коптілова // Всесвіт. – 1972. – № 7. – С. 138–142.
- Claudel P. Poésies / P. Claudel ; introd. de Jacques Petit. – Éditions Gallimard, 1993. – 187 p.
- Collected Works Of P.H. Pearse: plays, stories, poems / P.H. Pearse. – Nabu Press, 2011. – Vol. 1. – 380 p.
- Hölderlin F. Gedichte / F. Hölderlin. – Berliner Ausgabe, 2013. – 338 s.
- Glissant É. Poèmes / É. Glissant. – Éditions Caribéennes, 1983 – 118 p.
- James Joyce in context / ed. J. McCourt. – Cambridge : Cambridge Publ. House, 2009. – 414 p.
- Philippe Jaccottet: une poétique de l'insaisissable / ed. J. Animus. – Editions Champ Vallon, 1993. – 177 p.
- Pym A. Humanizing Translation History / A. Pym // Hermes – Journal of Language and Communication Studies. – 2009. – № 42. – P. 23–48.
- Rilke R.M. Selected Poems: with Parallel German Text / R.M. Rilke. – Oxford University Press : Oxford World's Classics, 2011. – 358 p.
- The Collected Poems of John Donne / ed. R. Booth. – Hertfordshire : Wordsworth Ed., 1994. – 300 p.
- The Collected Works of W.B. Yeats. – Simon & Schuster, 2010. – Vol. I : The Poems. – 576 p.
- The Complete Poetry and Prose of William Blake / ed. D. V. Erdman. – Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 2008. – 980 p.
- The Selected Poetry and Prose of Shelley / introd. by B. Woodcock. – Wordsworth Ed., 1994. – 693 p.

УДК 811.111–112'37'42

ЕВРИСТИКА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ СТУДІЙ У МІКРОДІАХРОНІЇ: ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ

Олійник Н. А.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті викладено поетапний алгоритм дослідження економічної кризи як лінгвокультурного концепту, актуалізованого в англomовному економічному дискурсі. Алгоритм зумовлений термінологізованим характером імені концепту (словосполучення “economic crisis”) та синкретичними поняттєво-ціннісним та образно-ціннісним складниками.

Ключові слова: діахронічне варіювання, економічна криза, концепт, концептуальна метафора, лінгвокогнітивний підхід, пропозиційні схеми.

Олейник Н. А. Эвристика концептуальных исследований в микродиахронии: экономический кризис в англоязычном экономическом дискурсе XX века. В статье представлен поэтапный алгоритм исследования экономического кризиса как лингвокультурного концепта, актуализированного в англоязычном экономическом дискурсе. Алгоритм обусловлен терминологизированным характером имени концепта (словосочетание “economic crisis”) и синкретическими понятийно-ценностным и образно-ценностным компонентами.

Ключевые слова: диахроническое варьирование, концепт, концептуальная метафора, лингвокогнитивный подход, пропозиционные схемы, экономический кризис.

Oliynyk N. A. Heuristics of micro-diachronic concept studies: economic crisis in the 20th century English economic discourse. The article lays out a stepwise study algorithm of the linguo-cultural concept economic crisis in the English economic discourse. The algorithm is determined by a terminized name of the concept – word combination “economic crisis” and syncretic notional-evaluative and image-evaluative components motivated by negatively evaluated properties “change” and “maximal”. The name of the concept is viewed as the centre of its conceptual network.

Key words: cognitive linguistic study, concept, conceptual metaphor, diachronic variation, economic crisis, propositional schemas.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна глобальна соціально-економічна криза привертає увагу дослідників до проблем «кризової свідомості» в суспільстві та сприяє формуванню відповідної філософії та психології кризи: вся епоха ХХ століття пройшла під знаком кризи західної цивілізації, викликаючи різноманітні культурні, економічні та політичні проблеми, створивши «кризовий соціум», загостривши «кризову свідомість» в суспільстві. Сучасна глобальна криза економіки 2007–2010 рр., торкаючись різних сторін життя, приймає все нові форми, що обумовлює необхідність усвідомлення її місця в англomовній картині світу та її генезису в порівнянні з періодом Великої депресії 1929–1933 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є об'єктом дослідження лінгвістичних студій на матеріалі германських, романських і слов'янських мов в аспектах стилістики, когнітивної й прагмалінгвістики [10–12; 15; 17], результатом яких стає визначення поняття КРИЗА як складного негативно оціненого семантичного утворення [13]. Однак невирішеність питань змісту, структури та історичного варіювання кон-

цепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА зумовлює необхідність їх вивчення та розробки відповідної методології із застосуванням сучасних лінгвокогнітивних методів аналізу.

Актуальність статті зумовлена необхідністю розробки такого алгоритму дослідження лінгвокультурного концепту, який забезпечить послідовне вивчення мовних засобів вираження, когнітивних механізмів та дискурсивної актуалізації концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА як прояву розвитку людини, її картини світу й мови.

Метою статті є розробка алгоритму динамічного моделювання та аналізу когнітивних властивостей лінгвокультурного концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в діахронії з урахуванням специфіки його ціннісного, поняттєвого та образного складників.

Об'єктом дослідження виступає концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, реалізований лексичними засобами в англomовному економічному дискурсі ЗМІ 1930-х рр. і 2000-х рр., а **матеріалом** слугує 90 лексем – прямих номінацій концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, включаючи термінологічні одиниці, відібрані зі словників, тезаурусів англійської мови та економічного дискурсу ЗМІ – економічних інформаційно-аналітичних статей у сучасних англomовних періодичних виданнях The Economist, The Financial Times, The New York Times 2007–2010 рр. та періоду 1929–1933 рр.

Методика аналізу концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА спирається на положення когнітивно-дискурсивної парадигми, зумовлена його метою й матеріалом та включає етимологічний аналіз, аналіз словникових дефініцій і компонентний аналіз, контекстний аналіз, метод польового моделювання, методику семантики лінгвальних мереж, когнітивне мапування, діахронічне зіставлення характеристик концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в різні історичні періоди, елементи кількісного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивно-дискурсивний підхід, заснований на принципі конструювання значення в конкретних ситуаціях дискурсу, акцентує як *історичність* дискурсу («фрагмента історії» за М. Фуко), так і концепту: категоризація певного об'єкта або ситуації здійснюється стосовно певної «точки відліку» [6, 522]. З іншого боку, концепт реалізується в мові, закріплюється в картині світу й актуалізується в дискурсі на підставі світосприйняття й світорозуміння певного історичного періоду, що зумовлює історичне варіювання ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в дискурсі 1930-х рр. і 2000-х рр. – періодах найбільш глобальних криз Нового часу.

У мовній картині світу місцем побутування концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА визначаємо концептосферу ЕКОНОМІКА, враховуючи специфіку, задану класифікатором *economic (adj.)* у складі імені концепту – словосполученні "economic crisis". Саме приналежність концепту до економічної терміносистеми зумовлює специфіку змісту, структури та мовних засобів його об'єктивації. Водночас соціально-економічна приналежність та значущість концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА для суспільства свідчить про те, що це – універсальний лінгвокультурний концепт – «колективне змістове ментальне утворення, що фіксує своєрідність відповідної культури» [5, 29]. Такий концепт тлумачиться як «квант пережитого досвіду» та має понятійний, образний і ціннісний складники [2, 90–92; 5].

Комплексність і послідовність дослідження концепту забезпечені алгоритмом із семи етапів, де на першому етапі встановлюємо етимологічну основу й еволюцію значень опорного компонента імені концепту – лексеми *crisis (n.)*, внутрішню форму та архетипи, що беруть участь у концептуалізації поняття ЕКОНОМІЧНА КРИЗА. За Ю. С. Степановим до етимологічного шару концепту входить етимон *crisis (n.)* та внутрішня форма «переломний момент», що мотивує семантичні трансформації концепту.

Економічна криза, як і «кожне економічне явище, має психологічний аспект» [14, 125] та відноситься до подій, які філософською мовою називають екзистенційними: «бізнесмен, який пройшов повний економічний цикл, що випробував і ейфорію успіху і тяжкість раптового краху планів, на багато дивиться по-іншому. Переоцінка деяких цінностей відбувається обов'язково» [1, 91]. Отже, економічна криза супроводжується перепадом психологічного стану суспільства від оптимізму до песимізму й паніки [14, 127], тому предконцептуальна основа ЕКОНОМІЧНА КРИЗА розкривається за допомогою

психологічних архетипів К. Г. Юнга: «досвід буття, згущений у типи», «образи колективного несвідомого» [16, 487]. Вони активують негативний «емоційний досвід» людини в період кризи: ТІНЬ (прагнення до наживи і страх злиднів – причини кризи), САМІСТЬ (інтегративна діяльність, націлена на відновлення цілісності економіки), ВОДА (очищення/відродження), ТРАНСФОРМАЦІЯ (зміна), АНІМА й АНІМУС (передвісники змін). Ці архетипи зумовлюють спільні для представників певного культурно-історичного середовища ознаки концепту й беруть участь у формуванні метафоричних і метонімічних концептуальних схем.

На другому етапі виявляємо семантичні ознаки імені концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – терміна-словосполучення "economic crisis", для чого за допомогою компонентного аналізу будуємо концептуальну мережу полісеманта *crisis (n.)*, яка упорядкована пропозиційними схемами класифікації, каузації, подібності (за методикою семантики лінгвальних мереж С. А. Жаботинської [3]) та встановлюємо домени, стосовно яких профілюються його значення: домени МЕДИЦИНА (субдомени ХВОРОБА та ПСИХІЧНИЙ СТАН); ЕКОНОМІКА (субдомени ВИРОБНИЦТВО, ФІНАНСИ, ТОРГІВЛЯ); ПОЛІТИКА, ЛІТЕРАТУРА, АСТРОНОМІЯ [7, 79].

На третьому етапі за даними аналізу словникових дефініцій окреслюємо простір номінацій концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – «упорядковану сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт» [9, 66], який побудовано у два етапи: спочатку моделюємо лексико-семантичне поле "Economic crisis" за даними економічних словників і тезаурусів як основу для побудови номінативного поля концепту, а потім систематизуємо його найбільш частотними номінаціями – словами й словосполученнями з відповідними семами, визначеними в ЛСП за методикою І. А. Стерніна [9, 66]. Це дає змогу виділити в структурі номінативного поля не тільки прямі номінації концепту і його синоніми, але й номінації різновидів денотата концепту (гіпонімів) – «найменування окремих ознак концепту, що виявляються в різних ситуаціях» [9, 123] та його контекстуальні асоціації.

ЛСП "Economic crisis" структуровано трьома мікрополями: мікрополе "Unstable economic situation" (гіперсема «нестабільна економічна ситуація»); мікрополе "Economic decline" (гіперсема «зниження економічної діяльності»); мікрополе "Economic depression of the 1930s" (гіперсема «економічна депресія 1930-х рр.»). Розширення цих мікрополів специфіковано семами дейктичних і якісних ознак словосполучення "economic crisis" і його синонімів: «період», який характеризується «падінням ВВП», «спадом виробництва», «нестачею грошових ресурсів», «зростанням безробіття» та «підвищенням/падінням цін» через «інфляцію/дефляцію» [20–22].

Структура номінативного поля неоднорідна і організована за принципом «центр – периферія». Центр поля складають значення «нестабільна економічна ситуація», «спад економічної діяльності», «значуща подія»; на периферії поля знаходяться значення «порушення функцій», «нестача», «занепо-

коєння», «небезпечна ситуація», «скрутний стан», «безлад», «подія», «переломний момент», а також «зміна до гіршого», «кульмінаційний момент», на базі яких можна виділити когнітивні ознаки концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА.

Нарешті, на четвертому етапі ми переходимо від змісту значень до змісту концептів в ході когнітивної інтерпретації, «без якого дослідження залишається в рамках лінгвістичної семантики» [9, 15]. Застосування когнітивної операції категоризації до виділених раніше диференціальних семантичних ознак номінативного поля “Economic crisis” дає змогу уявити когнітивну структуру номінацій концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА у вигляді узагальнених понять, підбиваючи їх «під такі об’єднання» [2, 45–46] – сукупність концептів, які взаємодіють у його межах за буттєвою, ідентифікаційною схемами та схемою акціональної дії, і пояснити способи формування різних смислів на функціональному рівні [8, 33]. Ступінь актуалізації (частотність у %) і варіативність когнітивної структури визначає актуальність тієї чи іншої ознаки в певний історичний період і дає змогу встановити еволюцію понятійно-ціннісної складової концепту в діахронії [7, 106].

На п’ятому етапі відповідно до методики семантики лінгвальних мереж С. А. Жаботинської [3, 58] моделюємо інформацію, яка активується ім’ям концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – словосполученням *economic crisis* у вигляді мережевої моделі, конституюваної базисними пропозиційними схемами. Використовуючи концепцію схеми – «укоріненого в мисленні зразка досвіду» [19, 78], визначаємо «фундаментальні понятійні структури, які використовуються <...> мисленням як інструмент для обробки інформації», структуруючи тим самим зміст і зв’язки всередині концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, які виявляються за принципом «ітерації – багаторазового повторення одних й тих ж самих пропозиційних схем, взятих в різних співвідношеннях і взаємозв’язках» [4, 12]. Така методика дає змогу «тематично упорядкувати логічні предикати на основі базисних пропозиційних схем і побудувати мережеву концептуальну модель» [3, 62], не тільки упорядкувати варіативні зв’язки всередині концепту, але й виявити нові, приховані відносини, що лежать в основі метафори й метонімії.

В узагальненому вигляді зміст концепту постає як мережева модель, конституювана базисними пропозиційними схемами та трактується таким чином: (1) суспільство має економіку, яка (2) зазнає економічної кризи (3) через певні причини; економічна криза як (4) певний стан економіки (5) має свої складові, (6) включає певні фази й події, (7) відбувається в певному місці (8) в певний час; вона (9) наділена якісними характеристиками, (10) виявляє динаміку розвитку, (11) впливає на суб’єкти та об’єкти економічної діяльності та (12) спричиняє певні наслідки; (13) одну економічну кризу можна порівняти з іншою; (14) суспільство впливає на економічну кризу за допомогою превентивних заходів; (15) економічна криза метафорично осмислюється і (16) може одержати власне ім’я, що відображає її різні (неметафоричні й метафоричні) ознаки.

На шостому етапі визначаємо образно-ціннісні характеристики концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в економічному дискурсі. Описуємо й систематизуємо когнітивні кореляти, що утворюють діапазон когнітивних метафор концепту та встановлюємо його метонімічні й метафтонімічні моделі в окремі історичні періоди. Так, діапазон історично сталих корелятів когнітивної метафори концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА охоплює 8 доменів: ОБ’ЄКТ У ПРОСТОРИ (субдомени РУХ, КОНТЕЙНЕР); МЕДИЦИНА, НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ (субдомени СИТУАЦІЯ ПРИРОДНОГО/ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ); ВІЙСЬКОВІ ДІЇ, ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ (субдомени ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА); АРТЕФАКТ (субдомен АРХІТЕКТУРА, АСТРОНОМІЯ, ХАРЧУВАННЯ); ТЕХНІКА, КУЛЬТУРА (субдомени ЛІТЕРАТУРА, ТЕАТР, РЕЛІГІЯ).

У дискурсі кожного періоду виділяються метонімічні моделі концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА (домени ПОЧУТТЯ, КОЛІР, СИМВОЛ), засновані на суміжності різних фрагментів КС: відносини домен – субдомен, метонімізація вихідного значення, в межах одного домену – частина як ціле й метафтонімічні номінації – процесу, що об’єднує метафору й метонімію (термін Л. Гуссенса [18]). Домінантними історично сталими є метафтонімічні моделі, побудовані за схемою «метонімія + метафора»: ПОЧУТТЯ/ЕМОЦІЯ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА + метафора ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ПЕЧАЛЬ/ДЕПРЕСІЯ: *Depression again overhangs* (FT, 1931 p.); ЧОРНИЙ КОЛІР замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА + метафори ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ТЬМА: *the gloom that has hung over markets* (ECNM, 1929 p.); ЧОРНИЙ ДЕНЬ ТИЖНЯ: *welcome back to Black Monday* (NYT, 2009 p.); СИМВОЛ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА + метафори ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ЗАГИБЕЛЬ: *world's end, apocalypse, whirling vortex of doom* (NYT, 2008 p.); ПРИРВА: *the economy seems to be on the edge of the abyss* (NYT, 2008 p.).

На сьомому етапі зіставляємо характеристики поняттєво-ціннісного та образно-ціннісного складників концепту в економічному дискурсі англомовних ЗМІ періоду Великої депресії ХХ століття й сучасної глобальної кризи, виявляємо діахронічні сталі та змінні засоби прямої і непрямої номінації концепту, а також тенденції їх історичного розвитку в сучасній мові й сучасному дискурсі порівняно з періодом 1930-х рр.

Когнітивна структура концепту впорядкована історично сталими концептами СПАД (розширення: КУЛЬМІНАЦІЯ, ЗМІНА), НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ (розширення: ПОРУШЕННЯ ФУНКЦІЙ, НЕСТАЧА, ТРУДНІСТЬ, НЕБЕЗПЕКА, ЗАНЕПОКОСННЯ), ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ та історично варіативними концептами БЕЗЛАД, ЗНАЧУЩА ПОДІЯ, ВИПАДОК, які з’являються в дискурсі 2000-х рр. Розвиток концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА виявляється у зміні ступеня проміантності його окремих ознак в різні історичні періоди: проміантність концепту СПАД історично зменшується, а НЕСТАБІЛЬНА СИТУАЦІЯ зростає; збільшується набір і частотність термінологічних номінацій концепту.

В актуалізації образно-ціннісних ознак концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в економічному дискурсі історично домінує метафорична модель ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВНИЗ та метонімії КОЛІР/ПОЧУТТЯ/СИМВОЛ замість ЕКОНОМІЧНА КРИЗА. Історичною змінною стає нова, побудована на базі метонімії метафора 2000-х років: ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є ЧЕРВОНІ ЧОРНИЛА: *the credit crunch plunged the overheated Icelandic economy deep into the red* (GrDn, 2008 p.).

Діапазон метафор концепту включає корелятивні домени ОБ'ЄКТ У ПРОСТОРИ, НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ, МЕДИЦИНА, ВІЙСЬКОВІ ДІЇ, ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ, ТЕХНІКА, КУЛЬТУРА, АРТЕФАКТ; метафоричний потенціал субдомени РУХ історично зменшується, а субдомени НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ – зростає.

За частотністю перехресно мапованих концептів корелятивний субдомени РУХ має найвищий

метафоричний потенціал у дискурсі ХХ і ХХІ століть – 64,2% і 43,6%, актуалізований базовою метафоричною моделлю обох періодів – ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВНИЗ, частотність якої стабільно домінує і суттєво зменшується в сучасному дискурсі з 38,7% до 26,1%.

Всупереч загальним асоціаціям ВЕРХ = ДОБРЕ, НИЗ = ПОГАНО, у концептосфері ЕКОНОМІКА модель ЕКОНОМІЧНА КРИЗА є РУХ ВГОРУ також актуалізує негативну оцінку проявів і наслідків кризи: зростання цін, безробіття тощо: *the cost of borrowing soared for many companies* (NYT, 2009 p.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведений алгоритм уможливило проведення комплексного дослідження лінгвокультурних концептів з термінологізованим ім'ям та відкриває перспективи для застосування запропонованої методики когнітивного діахронічного аналізу в подальших міжкультурних зіставних дослідженнях лінгвокультурних концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринин Л. Е. Психология экономических кризисов / Л. Е. Гринин // Историческая психология и социология истории. – 2009. – Т. 2, № 2. – С. 75–99.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
3. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) / С. А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2013. – № 6. – С. 47–76. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>.
4. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В. Н. Каразина. – 2010. – № 928. – С. 6–20.
5. Иная ментальность / [В. И. Карасик, О. Г. Прохвачёва, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова]. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Олейник Н. А. Концепт ЕКОНОМІЧЕСКИЙ КРИЗИС в англоязычном экономическом дискурсе 1930-х и 2000-х гг. : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. А. Олейник ; Харьков. нац. ун-т имени В. Н. Каразина. – Х., 2015. – 245 с.
8. Олійник Н. А. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англomовному економічному дискурсі 1930-х і 2000-х рр. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. А. Олійник ; Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. – Х., 2015. – 20 с.
9. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка : [монография] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2007. – 250 с.
10. Прокофьева Т. А. Концепт «кризис» в современном политическом дискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. А. Прокофьева. – СПб, 2006. – 24 с.
11. Руснак К. С. Метафорична концептуалізація економічної кризи в мові сучасної української преси / К. С. Руснак // Наукові записки. Сер. : «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 145–147.
12. Синеева Т. А. Когнитивные модели экономической метафоры во французском медийном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Т. А. Синеева. – Челябинск, 2007. – 186 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/kognitivnye-modeli-ekonomicheskoi-metafory-vo-frantsuzskom-mediinom-diskurse>.
13. Степанова Н. В. Англоязычные экономические медиатексты кризисного периода: когнитивно-дискурсивный анализ : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Степанова. – СПб., 2014. – 20 с.
14. Хаберлер Г. Процветание и депрессия. Теоретический анализ циклических колебаний / Г. Хаберлер. – Челябинск : Социум, 2005. – 474 с.
15. Цонева Л. Концепт «КРИЗИС» в болгарском и русском медийном дискурсе : [монография] / Л. Цонева. – Велико Търново : Ивис, 2012. – 216 с.
16. Юнг К. Г. Психологические типы / К. Г. Юнг. – М. : Университетская книга, АСТ, 1996. – 714 с.
17. Cortés de los Ríos M.E. Cognitive Devices to Communicate the Economic Crisis: an analysis through covers in the Economist / M.E. Cortés de los Ríos // Ibérica. – 2010. – № 20. – Revista de la Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos. – P. 81–106.
18. Goosens L. Metaphonymy: the Interaction of Metaphor and Metonymy in Expressions for Linguistic Actions / L. Goosens // Cognitive Linguistics. – 1990. – Vol. 1–3. – P. 323–340.

19. Kemmer S. Schemas and lexical blends / S. Kemmer // *Motivation in language: Studies in honour of Gunter Radden*; [ed. by S. Kemmer, H. Guykens, T. Berg, R. Dirven, K.U. Panther]. – N.Y., 2003. – P. 69–97.
20. Business Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessdictionary.com/definition/financial-crisis.html>.
21. Encyclopedia Britannica // Encyclopædia Britannica Inc. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com>.
22. Online Dictionary / Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.memidex.com/economic-crisis>.

УДК [81-112+81-114]"18/19"

СИНХРОНІЯ/ДІАХРОНІЯ Ф. ДЕ СОССЮРА: НАСТУПНІСТЬ І НОВАТОРСТВО

Ольховська Ю. Д.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті досліджено взаємовідношення понять «синхронія» та «діахронія» в концепції видатного швейцарського лінгвіста Ф. де Соссюра. Визначено, що синхронія – аспект лінгвістичних досліджень сучасного стану мовної системи або її стану в певний період розвитку. Доведено, що діахронія охоплює усі доступні спостереженню етапи еволюції мови, вона спрямована на еволюцію мовних явищ і закономірності історичного розвитку мови як системи.

Ключові слова: синхронія, діахронія, статика, динаміка, лінгвістичний структуралізм.

Ольховская Ю. Д. Синхрония / диахрония Ф. де Соссюра: преемственность и новаторство. В статье рассматривается взаимоотношение понятий «синхрония» и «диахрония» в концепции выдающегося швейцарского лингвиста Ф. де Соссюра. Определено, что синхрония – аспект лингвистических исследований современного состояния языковой системы или ее состояния в определенный период развития. Доказано, что диахрония охватывает все доступные наблюдению этапы эволюции языка, она направлена на эволюцию языковых явлений и закономерности исторического развития языка как системы.

Ключевые слова: синхрония, диахрония, статика, динамика, лингвистический структурализм.

Olkhovska Y. D. Synchrony / diachrony of F. de Saussure: the succession and the innovation. The article highlights the interdependence of the notions "synchrony" and "diachrony" in the conception of an outstanding Swiss linguist F. de Saussure. It also focuses on synchrony as an aspect of linguistic studies of language system's current state or its state at the definite period of its development. It is proved that diachrony, in its turn, includes all available for an observation stages of a language's evolution, it is directed at the evolution of a language's phenomena and at the regularities of historical development of a language as a system.

Key words: synchrony, diachrony, statics, dynamics, linguistic structuralism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема дослідження мови в синхронному та діахронному аспектах не є новою. Розмежування цих підходів виникло у процесі історичного вивчення мови. Однак і досі багато питань цієї галузі не знайшло чіткого вирішення. Порівняльно-історичний метод дав змогу аналізувати мовні факти різної давнини. До XIX ст. європейські дослідники схилилися переважно до синхронії. Історія мови була присутня в них лише частково. Але мова перебуває в постійному розвитку, тому стало доцільним визнання співвідношення синхронних та діахронних аспектів мовних явищ.

Статика, динаміка й історія, синтаксис та етимологія, синхронія та діахронія в мові були й залишаються об'єктами дослідження багатьох лінгвістів. Про необхідність розмежування історичних змін у мові та її стану у своїх працях зауважували В. фон Гумбольдт, Я. Грімм, І. О. Бодуен де Куртене, досліджуючи не лише статику мови, але й її динамічні риси.

Теоретичне осмислення відмінностей між синхронією та діахронією започаткував Вільгельм фон Гумбольдт. Він не використовував поняття *синхронія* та *діахронія*, але це не означає, що він не відрізняв синхронну лінгвістику від діахронної. Учений звер-

тав увагу на необхідність розпізнавання історичних змін та стану мови, вивчаючи не лише нерухомі статичні риси, а й мову в її історичному розвитку.

Розмежування синхронії та діахронії здійснив Фердинанд де Соссюр у «Курсі загальної лінгвістики». Він ототожнював статику з синхронією та динаміку з діахронією та не заперечував постійних мовних змін і уявляв мову як систему знаків, елементи якої можуть бути визначені за допомогою протиставлення розпізнавальних ознак. У цьому аспекті синхронію Ф. де Соссюр визначав як мову в системі статичних протиставлень, що знаходяться в одній площині часу. Він наголошував на відсутності втручання часу в синхронну систему мови. За тим самим принципом усі зміни, які стосуються діахронної галузі, мовознавець вважав хаотичними та не бачив необхідним включати їх до системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом окреслена у цьому дослідженні проблематика привертає особливу увагу. Різні аспекти дослідницької діяльності Ф. де Соссюра, зокрема з боку вивчення синхронії та діахронії, знайшли й продовжують знаходити своє відображення в наукових працях багатьох лінгвістів. Науковим працям Ф. де Соссюра присвятили свої роботи Ш. Баллі, А. Сеше, О. О. Холодович, М. С. Чемоданов, М. О. Казаєва, Л. П. Дронова, В. П. Даніленко та ін.

Актуальність статті полягає в тому, що синхронне та діахронне дослідження мови в концепції

Ф. де Соссюра висвітлено недостатньо. При цьому необхідно мати на увазі, що зазначені підходи до мови зберігають свою значущість у сучасному мовознавстві. Внесок швейцарського лінгвіста є значним і потребує комплексного вивчення. Крім того, на сучасному етапі розвитку мовознавства розмежування синхронії та діахронії є одним із найважливіших аспектів дослідження мови, бо саме воно дає змогу звернути увагу на постійні властивості мови як системи, а також на її еволюцію.

Метою статті є актуалізація наукової значимості вкладу Ф. де Соссюра до мовознавства з боку вивчення проблеми співвідношення синхронії та діахронії.

Новизна дослідження полягає у відсутності комплексних розробок з боку вивчення синхронії та діахронії. Ми можемо назвати лише окремі статті, у яких розглянуто певні аспекти аналізованої проблеми, тож пропонується тема є малодослідженою.

Завданням статті є теоретичне обґрунтування понять *синхронія* та *діахронія*, розкриття поглядів Ф. де Соссюра на дослідження мови в синхронному та діахронному аспектах та виявлення джерел цих поглядів, а також встановлення, які саме твердження мовознавця зберегли свою значущість для сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фердинанд де Соссюр (1857–1913 рр.) заклав основи семіології та структурної лінгвістики. Він стояв біля витоків Женевської лінгвістичної школи, був одним з основоположників і теоретиків сучасної лінгвістики та й досі лишається одним з найвидатніших мовознавців ХХ ст. Серед його найважливіших праць слід відзначити «Курс загальної лінгвістики», виданий посмертно у 1916 р. його учнями.

Ф. де Соссюр визначав поняття мова, розрізняючи мову або мовлення взагалі (*le langage*), мову в її власному сенсі (*la langue*) та мовлення (*la parole*). Мову або мовлення взагалі він трактував як досить складне явище, яке є водночас фізичним, фізіологічним та психічним, індивідуальним та соціальним. За визначенням Ф. де Соссюра, це явище містить у собі мову (в її власному сенсі) та мовлення. Учений пропонував назвати мовознавство семіологією – особливою наукою, покликаною вивчати існування знаків на тлі соціального життя.

Важливою заслугою Ф. де Соссюра було те, що він уперше вказав на синхронний та діахронний аспекти в мові – їхню реальність слід розрізняти; практично синхронний аспект важливіший за діахронний, тому що для маси, яка говорить, тільки він є істинною реальністю. Ф. де Соссюр зауважував, що терміни *історія* та *історична лінгвістика* є непридатними, бо вони пов'язані з досить розпливчастими поняттями. Терміни *еволюція* та *еволюційна лінгвістика* є більш точними; за контрастом іншу науку можна б було назвати наукою про стани мови або статичною лінгвістикою. Однак для того, щоб різкіше відіграти це протиставлення й це схрещення двоякого роду явищ, які відносяться до одного об'єкта, вчений надавав перевагу синхронній *лінгвістиці* та *діахронній лінгвістиці*. Синхронним він вважав усе те, що відноситься до статичного

аспекту лінгвістики, діахронним – усе, що стосується еволюції. Іменники синхронія та діахронія, на думку Ф. де Соссюра, позначатимуть стан мови та фазу еволюції [6, 114].

Згідно з Ф. де Соссюром, предметом синхронної лінгвістики виступають логічні та психологічні відношення, які пов'язують співіснуючі елементи й утворюють систему, яким чином їх сприймає одна й та ж сама колективна свідомість. Предметом діахронної лінгвістики слугують відношення, які пов'язують елементи в порядку історичної послідовності, яка не сприймається однією й тією ж колективною свідомістю; елементи, які замінюють один одного, але не утворюють систему. Синхронія знає тільки одну перспективу, перспективу тих, хто говорить, і весь її метод зводиться до збирання від них мовних фактів; для того, щоб переконатися, якою саме мірою те або інше мовне явище є реальним, необхідно й достатньо з'ясувати, якою саме мірою воно існує у свідомості тих, хто говорить. Діахронна лінгвістика, навпаки, повинна розрізняти дві перспективи: одну *проспективну*, яка прямує за плином часу, та іншу *ретроспективну*, яка спрямована назад [6, 123].

Дихотомія «синхронія / діахронія» згадується вперше там, де Ф. де Соссюр, закінчивши доповідь про фонологію, переходить до діахронної лінгвістики. Тут він повідомляє, що мову можна б було розглядати також зі статичного боку, але вказуючи на велику важливість історичного аспекту, оскільки той, хто говорить, ніколи безпосередньо нею не володіє. Учений наголошував на тому, що статична лінгвістика досліджує «стани мови, які містять усе те, що зазвичай називають або слід було б назвати граматику» [6, 13].

Проте дихотомія «синхронія / діахронія» не могла виникнути на порожньому місці. Її предтечею були праці Я. Грімма (наприклад, В. Арндт), В. фон Гумбольдта (наприклад, Е. Косеріу, В. фон Вартбург), Г. фон Габеленца (наприклад, Б. Ренш, Е. Косеріу), Г. Пауля (наприклад, В. Л. Телегді), І. О. Бодуена де Куртене, вказуючи на вражаючий збіг термінології Ф. де Соссюра з термінологією І. О. Бодуена де Куртене в ранніх редакціях «Курсу загальної лінгвістики» (статика / динаміка), у чорнових начерках до «Курсу загальної лінгвістики» («стан / рух» у І. О. Бодуена де Куртене й їхні латинські еквіваленти “*status / motus*” у чорнетках Ф. де Соссюра). Деякі дослідники пов'язували соссюрівське протиставлення зі шлейхеровською протилежністю описової та історичної лінгвістики, з протиставленням дослідження мови по вертикалі й по горизонталі Г. Шухардта (програмна стаття, яка відкриває третій том “*Romania*”, 1874 р.). До речі, вплив «традиційної граматики» Пор-Рояля вбачали не в понятті універсальності, яке пронизує її, а в понятті синхронії, яка є характерною для неї [6, 670]. Повертаючись знов до В. фон Гумбольдта, слід відзначити, що у своїй доповіді «О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития» 1820 р. він розділив порівняльне мовознавство на два розділи: вивчення організму мов та вивчення мов у стані їхнього розвитку [3, 311]. Незважаючи

на використання ним дещо іншої термінології, перший з цих розділів співвідносять із синхронією Ф. де Соссюра, а другий – із його діакронією.

Сам же Ф. де Соссюр ніколи не вказував на джерела своїх ідей: в нього не знайти посилань ані на Е. Дюркгейма, ні на Г. Тарда, ні на І. О. Бодуена де Куртене, ні на Г. фон Габеленця. Єдиним винятком є збірні посилання на В. Д. Уїтні. Не можна заперечувати, що всі ці зв'язки ідей існують реально, що іноді їх можна простежити до збігу в термінології. Без сумніву, Ф. де Соссюр є системою ідей, а в цьому випадку проблема джерела кожної ідеї набуває другорядного значення [6, 670].

Видатний лінгвіст, спеціаліст у галузі загального та романського мовознавства наголошував на тому, що саме Ф. де Соссюр запропонував нові терміни (синхронія та діакронія), що так і закріпилися за його ім'ям. Аналіз лінгвістичної спадщини Ф. де Соссюра у роботі Р. О. Будагова показав сутність вчення першого про абсолютну та безкомпромісну опозицію синхронії та діакронії. Тому, коли говорять про елементи діакронії в синхронії, по суті, вони розлучаються з ученням про синхронію та діакронію в тому вигляді, в якому воно викладено в «Курсі загальної лінгвістики» [2, 51].

У своїх роботах Ф. де Соссюр протиставляв синхронний рівень діакронному, тобто статичну, або синхронну, лінгвістику діакронній, або кінематичній (він також називав її еволютивною) лінгвістиці. Системність синхронного протиставлялася несистемності діакронного. Ф. де Соссюр зазначав, що в синхронії встановлюються асоціативні й дискурсивні відносини, тобто існують відносини в групах одиниць відносно сімейств (наприклад, слів) та відносини в групах одиниць відносно синтагм. Всю синхронію він зводив до теорії синтагм і теорії асоціацій, тобто до граматики, а історичну граматику заперечував. Стосовно діакронії мовознавець постулював встановлення протиставлення проспективної діакронної лінгвістики ретроспективній діакронній лінгвістиці, яка базується на порівнянні.

Ф. де Соссюр робив вагомі висновки з абсолютної опозиції синхронії та діакронії. За його переконанням, у синхронії можна знайти одні сили,

в діакронії – зовсім інші. Однак ці сили учений не міг назвати законами, оскільки сам постулював, що будь-який закон має бути загальним та обов'язковим. Сили або правила синхронного стану мови часто бувають загальними, але ніколи не стають обов'язковими. Сили або правила діакронного стану, навпаки, часто є обов'язковими, проте ніколи не бувають загальними. Тому, за Ф. де Соссюром, говорити про лінгвістичні закони недоречно й навіть неможливо [3, 51].

У своєму прагненні ізолювати синхронію від діакронії Ф. де Соссюр пішов настільки далеко, що почав стверджувати, що ніби синхронний стан однієї мови є ближчим до синхронного стану іншої мови більше, ніж до свого власного минулого (діакронного) стану. На думку мовознавця, синхронна та діакронна лінгвістики настільки не схожі одна на одну, що синхронний стан мови краще зближувати з синхронним станом будь-якої іншої мови (не тільки спорідненої, а й неспорідненої), ніж з її діакронним минулим. Між синхронними рядами найрізноманітніших неспоріднених мов Ф. де Соссюр вбачав набагато більше наступності, ніж між синхронією та діакронією кожної окремо розглянутої мови. Позитивне значення запропонованої ним концепції полягало в тому, що вона стимулювала типологічні дослідження мов світу [3, 53].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок вищесказаному, слід зазначити, що роль Фердинанда де Соссюра в історії європейського мовознавства є величезною. Серед основних його вчень можна виокремити такі: 1) уявлення про мову як про цілісну систему знаків, у якій кожний елемент визначається всіма іншими; 2) розмежування мови й мовлення: мовлення є індивідуальним, конкретним та наповненим випадковими неістотними цінностями; мова є абстрактною системою суто лінгвістичних відносин; 3) перехід від історичного підходу в мовознавстві до протиставлених один одному синхронного та діакронного.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному розгляді феноменів «синхронії» та «діакронії» в студіях Ф. де Соссюра та його учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 391 с.
2. Будагов Р. А. Очерки по языкознанию / Р.А. Будагов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1953. – 280 с.
3. Будагов Р. А. Язык. История и современность / Р.А. Будагов. – М. : Изд-во моск. гос. ун-та, 1971. – 300 с.
4. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
5. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история: Проблема языкового изменения / Э. Косериу ; пер. с исп. И. А. Мельничука. – 3-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 208 с.
6. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с.

УДК 811.521'373.613

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАТОПЕЇЧНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ

Охріменко В. О.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядаються семантичні особливості ониматопеїчної лексики сучасної корейської мови. Особлива увага приділяється тим явищам, які становлять специфіку семантики корейських ониматопеїчних одиниць.

Ключові слова: ониматопеїчна лексика, звуконаслідувальні слова, образонаслідувальні слова, корейська мова.

Охрименко В.А. Семантические особенности ониматопеической лексики в современном корейском языке. В статье рассматриваются семантические особенности ониматопеической лексики современного корейского языка. Особое внимание уделено тем фактам, которые составляют специфику семантики корейских ониматопеических единиц.

Ключевые слова: ониматопеическая лексика, звукоподражательные слова, образоподражательные слова, корейский язык.

Okhrimenko V. O. Semantically peculiarities of onomatopoeic lexis in modern Korean. The article studies semantically peculiarities of onomatopoeic lexis in modern Korean. A particular attention is being paid to the phenomena and facts, which account for the specificity of Korean onomatopoeic units.

Key words: onomatopoeic lexis, sound-depicting words, image-depicting words, Korean language.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення ониматопеї посідає значне місце для вирішення важливих мовознавчих проблем, зокрема пов'язаних з питаннями походження мов, розвитку їхніх фонетичних систем, існування вмотивованого взаємозв'язку між фонемами та семантикою, дослідженням вокального та консонантного звуко символізму тощо. Це одна з традиційних тем лінгвістичних досліджень. Ониматопеїчні, або звуконаслідувальні, слова є специфічним пластом лексики. Тому не можна сказати, що з погляду лінгвістичної науки це явище повністю досліджене і розроблене.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасного мовознавства на вивчення актуалізації мовних одиниць загалом і ониматопеїчної лексики зокрема. Звернення до цієї проблеми пов'язане з комунікативною значущістю та частотністю використання ониматопеїчної лексики у сучасній корейській мові, ступенем її представленості у національній картині світу і насамперед у розмовно-побутовому стилі корейського мовлення. Крім усього зазначеного вище, дається взнаки брак комплексних досліджень, що стосуються специфіки ониматопеїчної лексики корейської мови, необхідність її детального аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії мовознавчої науки існують різні погляди на природу явища, яке отримало назву звуконаслідування. Історія зародження цього підрозділу лінгвістики пов'язана з іменами таких відомих вчених, як Ш. Балі, Г. Лейбніц, О. О. Потебні, В. Скалічка.

В українському мовознавстві на сучасному етапі цю проблематику активно розвивають І. О. Гаценко, Ю. Ф. Касим, В. І. Кушнерик, В. В. Левицький, Л. І. Мацько, Ю. В. Юсип-Якимович та багато інших вчених.

Не залишилася поза увагою ониматопеїчна лексика і в сучасному корейському мовознавстві. Багато вчених присвятили свої роботи цьому мовному явищу, серед них слід назвати таких як Кім Хонг Пом, Джу Кьонг Хі, Чо Чанг Кю, Кім Ха Мьонг.

Мета статті – визначення семантичних особливостей ониматопеїчної лексики у сучасному корейському мовознавстві, а також в обґрунтуванні причин поширення ониматопеїчної лексики в корейській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- відібрати з енциклопедичних і тлумачних словників, а також з національного корпусу корейської мови ониматопеїчні одиниці;
- з'ясувати особливості семантики дібраних корейських ониматопів.

Об'єктом дослідження постає ониматопеїчна лексика сучасної корейської мови. **Предметом** – семантичні особливості ониматопеїчної лексики сучасної корейської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У корейській мові всередині цілісної категорії ониматопеїчної лексики виділяються дві семантичні групи: *образотворчі слова* (의태어), які імітують рух і зовнішній вид предмета, і *звуконаслідувальні слова* (의성어). Образотворчі слова – це ті, які передають образ, звучання і вид дії, тобто це звуко символічні слова з неакустичним денотатом.

Ониматопеїчна лексика корейської мови відрізняється від загальної не лише своїми формально-

граматичними особливостями, але й за семантикою. Загальна лексика, за винятком власних імен і власних займенників, позначає поняття, а звуконаслідувальні та образонаслідувальні слова позначають образ предмета.

Досліджуючи звуконаслідувальну лексику бурятської мови, Л. Д. Шагдаров звертає увагу на те, що узагальнююча сила такої лексики надзвичайно маленька, оскільки слова вирізняються конкретністю свого значення [4, 124]. Такі слова використовуються для представлення ознак нечисленних, одиничних предметів і їх зовнішніх якостей, що доступні переважно для зору та дотику. Якщо звичайне слово «кривий» може використовуватися для характеристики усіх «кривих» предметів, то образонаслідувальне слово не володіє таким широким використанням [4, 124].

У звуконаслідувальній та образонаслідувальній лексиці сучасної корейської мови узагальнення засновано на виокремленні й об'єднанні найбільш яскравих, зовнішніх, але не суттєвих для цього предмета ознак, унаслідок чого ониматопейчна лексика не може проникнути до сутності речей, предметів [3, 31]. Наприклад, існує загальне поняття *가다* – *ходити*, а є лише його зовнішні прояви: *비슬비슬* – *йти похитуючись, без сил, поволі*. *나는 어제 부끄러워서 비슬비슬해 갔다* – *Я розгубився і пішов похитуючись*. *성큼성큼* – *ходити, підстрибуючи, йти жваво підстрибуючи, енергійно*. *그녀는 아이를 번쩍 안아 들고 성큼성큼 계단을 올라갔다* – *Вона підняла дитину й жваво піднялася сходами*. Якщо у дієслові *가다* (*йти, ходити, їздити, їхати*) немає жодних вказівок на те, що ця дія стосується певного предмета, наприклад, людини, коня, автомобіля, потяга, то в образонаслідувальній лексиці дія стосується певного предмета або звуку.

Звуконаслідувальні та образонаслідувальні слова передають усі зовнішні вияви внутрішнього переживання людини, які віддзеркалюються у словах, міміці обличчя, жестикуляції, позі, ході й інших рухах людини, наприклад, *그는 술을 너무 취해서 아장아장 거렸다* – *Він був дуже напідпитку і йшов похитуючись, ледве пересуваючи ноги*, де ониматоп "아장아장" передає образ невпевненої ходи із похитуванням із сторони в сторону.

У словах, що позначають поняття, образ, який надається для сприйняття у його цілісності завдяки абстрагуючій роботі мислення, розкладеній на окремі моменти: на річ, її якість, діяльність тощо. А в ониматопейчній лексиці образи виражаються так, як вони представлені у чуттєвій уяві. Таким чином, говорячи про ониматопейчну лексику сучасної корейської мови, можна сказати, що вона слугує для називання різноманітних зорових та образних уявлень (якостей), отриманих у результаті слухових, зорових та чуттєвих сприйняття.

Доведено, що ониматопейчна лексика позначає поняття й уявлення, найбільш тісно пов'язані з безпосередніми зоровими, слуховими, дотиковими враженнями й душевними переживаннями. У порівнянні з іншими розрядами слів, така лексика має найменшу узагальненість й абстрактність. Вона віддзеркалює у мовленні конкретно-образні характе-

ристики предметів і дій, що надаються безпосередньо нашими органами відчуттів. Така лексика має властивість змальовувати дії предметів або предмет у дії [1, 156].

Фінський мовознавець Л. Хакулінен, який під ониматопейною лексикою має на увазі описові або дискриптивні слова, також відзначає її чуттєвий початок. На його думку, такі слова наближені до музики у тому сенсі, що при утворенні значення велику роль у них відіграють почуття, тонкі художні відмінності відтінків чуттєвого сприйняття, а не логічне вираження сутності поняття [2, 54].

Загальним для усіх висловлювань щодо природи ониматопейної лексики постає той факт, що протягом багатьох років звуконаслідувальні і образонаслідувальні слова пов'язують з чуттєвою сходинкою пізнання. Такі слова відображають образ предмета, дають його картинку, уявлення про нього. Саме із цим пов'язане їхнє домінантне використання у художній літературі й живому повсякденному мовленні.

Оскільки завдання мовця полягає у тому, щоб донести зміст висловлювання, створюючи конкретну картину, намагаючись торкнутися почуттів, то найбільше для цього підходить ониматопейна лексика і образонаслідувальні слова, зокрема ті, які допомагають уявити детальну й реалістичну картину.

Наочно можна представити це у вигляді вірша Квон У Суна [6, 89]:

송알송알 쌀 잎에 은구슬
조롱조롱 거미 줄에 옥구슬
대롱대롱 풀잎마다 총총
방긋 웃는 꽃잎마다 송송송
고이고이 오색실에 꿰어서
달빛 새는 창문가에 두라고
포스포슬 구슬비는 종일
에쁜 구슬 맺히면서 슬슬슬

Гладенькі краплі срібної
роси на пелюстках рису,
І на павутинні, ніби
дорогоцінне каміння,
виблискують.
На кожній травинці
сяють зірки,
А на бутонах, що розпустилися, – ніжні
краплі.
На підвіконні – золотинки місячного світла
на різнокольорових
нитках:
Увесь день йде бісерний
дощ.

Розглянемо ониматопейну лексику, що використав автор у цьому вірші. Так, *송알송알* – велика кількість маленьких крапель, *조롱조롱* – на листочку висять краплі, *대롱대롱* – краплі злегка похитуються, *총총* – чітко видно сяяння зірок, *방긋* – мило посміхатися (без сміху), *송송송* – розрізаний на дрібні шматочки м'який предмет, *고이고이* – красиво, спокійно, благородно, *포슬포슬* – дощ йде рідко і маленькими краплями.

Отже, перед нами постає картинка цілого дня, протягом якого йде дрібний дощик. Зранку при світлі дня ми можемо побачити краплини срібної роси, далі – усюди сяючі краплі дощу. А коли наступила ніч, під місячним сяйвом краплі перетворилися на крупинки золота.

Звернімо увагу на вірш Юн Сок Джунга [7, 34]:

낮에 나온 반달은 하얀 반달은 햇님이 신다버린 신짝 인가요 우리 아기 아장아장 걸 음 배울 때 한짝 발에 딸각딸각 신 켜줬으면	<i>Напівмісяць, білий напівмісяць з'явився вдень. Невже це старий черевичок, що викинуло сонце? Коли наша дитинка починала ходити – топ- топ, Хотілося надягти на її ніжку цей черевичок.</i>
---	---

아장아장 – образ, коли маленька людина або тварина йде повільно й перевалуючись, 딸각딸각 – звук, що видається, коли предмети стукаються один об одного; звук, що можна почути, коли людина ходить у дерев'яних черевичках.

Цей вірш дає нам змогу уявити малюка, який тільки-но навчився ходити. Він кумедно перевалюється з ноги на ногу так, що хочеться вдягти йому дерев'яні черевички, що коцають.

Розглянемо іще один дитячий вірш [8, 18]:

둥실둥실 하늘에 뭉게구름이 둥 실둥실 커다란 풍선도 둥실둥실 바다에 돛단배가 둥실 둥실 끼룩룩 물새들도 둥실 둥실 하늘이랑 바다랑 참 닮 았네	<i>По небу неквапливо пли- вуть хмарки, Й величезні шари пли- вуть. А на морі повільно пли- вуть кораблі, Й гуси з качками плава- ють також. Небо і море дуже схожі.</i>
--	--

Так, у цьому вірші образонаслідувальне слово «둥실둥실» означає «повільно, легко, неквапливо, спокійно вільно» (коли йдеться про маленькі речі та предмети).

Як стає зрозуміло з проаналізованих прикладів, ониматопеїчна лексика широко використовується в художніх творах. Специфічна риса художнього мовлення – це художня образна конкретизація. Не дивлячись на величезну кількість способів її досягнення, варто підкреслити особливе місце звуконаслідувальних та образонаслідувальних слів серед низки засобів мовної виразності. Вони створюють можливість активізації читацької уяви. Особливо часто такі слова використовують поети, оскільки вони надають можливість уявити і представити цілісну картинку.

Така лексика має багато подібного до метафори. І метафора, і ониматопеїчна лексика викликають образ, картину предмета, і в їх сприйнятті велику роль відіграє уява. Проте метафори суттєво відрізняються від звуконаслідувальних та образонаслідувальних слів тим, що метафори використовуються для того, щоб зробити загальне більш конкретним, вони виступають як засоби подолання узагальненості і абстрактності [3, 36]. Метафора, як і інші тропи, – це слово, якому притаманне нестійке, тим-

часове значення. Достатньо це слово ізолювати, відірвати від інших, й воно втрачає своє образне значення, припиняє бути тропом і позначає визначене поняття. Ониматопеїчна лексика ж навпаки, сама по собі є конкретною, образною. Проте між нею, метафорою і внутрішньою формою слова існує тісний зв'язок [4, 139].

Смність ониматопеїчної лексики підкреслює й корейський дослідник Кім Хонг Пом, який уважає, що звуконаслідувальні і образонаслідувальні слова можуть виражати прихований зміст на кшталт китайських ієрогліфів [5, 54].

Цю особливість указаго лексичного складу широко використовують журналісти у назвах газетних статей. Цілком зрозуміло, що звуконаслідувальні та образонаслідувальні слова у назвах газетних статей є ефективними, оскільки вони передають основний зміст статті. Дійсно, такі назви повинні бути короткими, лаконічними, ємними, щоб читач мав можливість зрозуміти приблизний зміст статті. Це можна побачити на прикладах назв газетних статей:

밝아진 공무원 ... 미원인도 «방긋» (대한매일, 2001.10.31)

«Викриття чиновника: народ задоволений», де «방긋» – «мило посміхається».

귀성길대체로 «포근» (조선일보, 2000.05.01)

«Завжди приємно повертатися додому» (досл. Дорога додому завжди приємна, м'яка), де «포근» – «тепло, ніжно, м'яко». 포근한 겨울 – тепла зима.

분당전철환승주차장 «텅텅» (조선일보, 2002.08.12)

«Електричка на Пундан: транзитні зупинки цілком порожні», де «텅텅» – «пусто, тихо, безлюдно». 대희일정종일 «빠격» (조선일보, 2002.08.16)

«Графік змагань затверджений з труднощами», де «빠격» – «скрип» (звук, який утворюється при терті важкими предметами).

벤츠 BMW «따끈따끈» 한 경쟁 (조선일보, 2000.05.01)

«Mercedes і BMW: економічна війна» (про жорстоку конкурентну боротьбу між автовиробниками), де «따끈따끈» – «достатньо гарячий».

Отже, ониматопеїчна лексика дає можливість читачеві уявити й чітко представити картину того, що відбувається. Саме тому звуконаслідувальні та образонаслідувальні слова найчастіше використовуються у віршах, коміксах, а також у творах, що призначені для дітей. Це пояснюється тим, що у дитячому віці перевагу має образне мислення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ониматопеїчна лексика загалом і сучасної корейської мови зокрема пов'язана з чуттєвою сходинкою пізнання. Така лексика представляє образ предмета, а також допомагає уявити чітку картину про його дії. Ці семантичні особливості ониматопів широко використовують письменники, поети, журналісти, створюючи об'ємні картини-описи предметів, людей, тварин, птахів тощо, створюючи у адресата цілком чіткі, конкретні образи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні морфологічних особливостей ониматопеїчної лексики сучасної корейської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. (К вопросу о предмете социолінгвістики) – В. А. Аврорин. – Л. : Наука, 1975. – 276 с.
2. Хакуллінен Л. Развитие и структура финского языка / Л. Хакуллінен. – М. : Иностранная литература, 1955. – 292 с.
3. Цыдыпов Б. С. Особенности звуко-символической лексики корейского языка / Б. С. Цыдыпов, Д. Б. Жанчипова. – Гамбург : LAP LUMBERT Academic Publishing, 2015. – 76 с.
4. Шагдаров Л. Д. Изобразительные слова в современном бурятском языке – Л. Д. Шагдаров. – Улан-Удэ : Бурятское книжное изд-во, 1962. – 149 с.
5. 김홍범 한국어교육을위한수준별의성어·의태어목록연구(학위논문(석사)-계명대학교대학원 : 한국학과) — 페이지, 2008. – P. 23–57.
6. 송알송알 싸리 잎에 은구슬 [권오순의 시 세계], 2010 – 148 p.
7. 도서출판아이북 [윤석중 선생님과 함께 하는 동시여행], 2005 – 185 p.
8. 불당골의 뽕튀기 소년/ 박상규 지음 서울: 웅진출판, 1992. – 223 p.

УДК 81'42 : 811.111

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ LOVE У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ ЛОРЕН ОЛІВЕР "DELIRIUM"

Павлюк Х. Т.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Статтю присвячено дослідженню художнього концепту LOVE у романі-дистопії Лорен Олівер "Delirium". Здійснено концептуальний аналіз за допомогою методики моделювання трьохкомпонентної структури концепту: поняттєвого, образного, ціннісно-оцінного складників для виявлення індивідуально-авторських концептуальних ознак, концептуальних метафор, котрі об'єктивують концепт, а також місця концепту в системі цінностей автора.

Ключові слова: художня картина світу, художній концепт, дистопія.

Павлюк Х.Т. Лингвокогнитивные параметры художественного концепта LOVE в романе-дистопии Лорен Оливер "Delirium". Статья посвящена исследованию художественного концепта LOVE в романе-дистопии Лорен Оливер "Delirium". В работе концептуальный анализ осуществляется с помощью методики моделирования трехкомпонентной структуры концепта: понятийного, образного, ценностно-оценочного компонентов для выявления индивидуально-авторских концептуальных признаков, концептуальных метафор, которые объективируют концепт, а также места концепта в системе ценностей автора.

Ключевые слова: художественная картина мира, художественный концепт, дистопия.

Pavliuk Kh.T. Lingua-cognitive parameters of the fiction concept LOVE in Lauren Oliver's dystopian novel "Delirium". The article deals with the investigation of the fiction concept LOVE in Lauren Oliver's Dystopian Novel "Delirium". The conceptual analysis is done through the technique of modeling the three-component structure of the concept in order to single out the author's individual conceptual features, conceptual metaphors objectifying the concept, and the place of the concept in the author's system of values.

Key words: fiction picture of the world, fiction concept, dystopia.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження концептів в лінгвокультурологічній та лінгвокогнітивній парадигмі є одним із актуальних напрямів сучасних лінгвістичних студій. Термін «концепт» швидко знайшов своє застосування у термінологічній системі сучасного мовознавства, сьогодні без нього важко уявити науковий апарат дослідника. Через складну і суперечливу природу самого концепту і наукового знання про нього вчені по-різному підходять як до трактування цього поняття, так і до характеристики особливостей його вираження крізь призму художнього тексту. У сучасних дослідженнях це поняття визначають як складне ментальне утворення, що належить індивідуальній свідомості і психоментальній сфері певної етнокультурної спільноти, як універсальний художній досвід, зафіксований у культурній пам'яті і здатний виступати фрагментом і будівельним матеріалом під час формування нових художніх смислів [5, 41–42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт є ключовим поняттям сучасної лінгвістики завдяки розвитку когнітивного напрямку в психології, мовознавстві й появі спеціальних дисциплін: когнітивної психології, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики. Теоретичні основи дослідження концепту закладено у

працях лінгвістів останніх десятиліть (А.П. Бабушкін, О.О. Залевська, В.І. Карасик, О.С. Кубрякова, В.А. Маслова, З.Д. Попова, Ю.С. Степанов, Г.Г. Слишкін, Й.А. Стернін, В.М. Телія, І.Б. Штерн та багато інших).

У лінгвокогнітивних дослідженнях художнього тексту центральними категоріями слугують художня картина світу й художній концепт. Художня картина світу – це дійсність, що існує всередині художнього твору і є особливою, художньою реальністю. Автор виступає сполучною ланкою між об'єктивною та художньою дійсністю [4]. Художній концепт є ключовим елементом дослідження художньої картини світу і визначається як одиниця свідомості поета або письменника, яка втілює індивідуально-авторський спосіб сприйняття та організації світу. Художній концепт є образним і символічним, він характеризується невизначеністю можливостей, тому йому притаманна потенційна властивість поповнюватися, змінюватися, еволюціонувати [1, 99–103].

Метою статті є виявлення особливостей вербалізації художнього концепту LOVE у романі Лорен Олівер "Delirium".

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

– уточнити суть поняття «художній концепт» та способи моделювання його структури;

– змоделювати поняттєвий складник художнього концепту LOVE у романі-дистопії Лорен Олівер "Delirium";

– виявити концептуальні метафори, котрі об'єктивують досліджуваний концепт у тексті роману Лорен Олівер "Delirium";

– проаналізувати співвідношення позитивної і негативної оцінки концепту LOVE у тексті досліджуваного роману.

Об'єктом дослідження є художній концепт LOVE у романі Лорен Олівер "Delirium" жанру молодіжної дистопії. **Предмет** дослідження – лінгвокогнітивні параметри художнього концепту LOVE у тексті роману Лорен Олівер "Delirium".

Традиційно розрізняють два підходи до вивчення концепту: лінгвокогнітивний (О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й. А. Стернін, Р. М. Фрумкіна) та лінгвокультурологічний (В.І. Карасик, В.А. Маслова, Г. Г. Слишкін, Ю.С. Степанов), що і зумовило проблему однозначного визначення концепту в наукових колах. Ці два підходи відрізняються векторами дослідження: за лінгвокогнітивного підходу концепт вивчається у напрямі від індивідуального з виходом на культуру, тоді як лінгвокультурологічний – передбачає рух від культури до індивідуальної свідомості [6, 30]. На думку В. І. Карасика, лінгвокогнітивні концепти виступають як індивідуальні змістові ментальні утворення, що структурують і реструктурують довкілля, а лінгвокультурні – це колективні змістові ментальні утворення, які фіксують своєрідність відповідної культури [2, 33].

Відповідно за лінгвокультурологічного підходу структура концепту моделюється на основі трьох компонентів: образного, поняттєвого та ціннісно-оцінного [3, 118]. Образний компонент мислиться як чуттєвий образ, викликаний метафоричними значеннями концепту. Звідси образний бік концепту – це зорові, слухові, тактильні, сприйняті нюхом характеристики предметів, явищ, подій, відображених у нашій пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання. Поняттєвий складник є сукупністю значущих ознак об'єкта чи явища. Його поняттєвий бік – це його мовна фіксація, позначення, опис, структура ознак, дефініція, порівнювані характеристики цього концепту щодо того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано, їхня особливість – голографічна багатовимірна вбудованість у систему нашого досвіду. На оцінний складник впливають, відповідно, оцінкі та поведінкові норми мовної спільноти. Ціннісний бік концепту є визначальним для того, щоб концепт можна було виокремити. Повна відсутність концепту в тій чи іншій лінгвокультурі, на думку В.І. Карасика, – явище досить рідке, більш рідкісне, ніж відсутність однослівного визначення для певного концепту [3, 120–126].

У нашому дослідженні художнього концепту LOVE у романі-дистопії Лорен Олівер "Delirium" ми використовуватимемо лінгвокультурологічний підхід за теорією В. І. Карасика. На наш погляд, моделювання трьохкомпонентної структури, запропонованої вченим, дасть змогу адекватно відобразити особливості індивідуально-авторської репрезентації художнього концепту, оскільки літературний твір можна вважати віддзеркаленням культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення творчості американської письменниці

Лорен Олівер як яскравого представника жанру молодіжної дистопії в сучасній літературі є особливо актуальним з позицій когнітивної лінгвістики. Славу письменниці принесли такі твори, як перший дебютний роман «Перш ніж я упаду» ("Before I Fall", 2010 p.), трилогія «Деліріум» ("Delirium", 2011 p.), «Пандемоніум» ("Pandemonium", 2012 p.) та «Реквієм» ("Requiem", 2013 p.), а також її новий молодіжний роман «Зникаючі дівчата» ("Vanishing Girls", 2015 p.). У нашому дослідженні ми детальніше говоритимемо про першу книгу з трилогії "Delirium" в жанрі роману-дистопії.

У романі Лорен Олівер "Delirium" художній концепт LOVE отримує авторське переосмислення. Якщо ми звикли розуміти під словом «любов» глибоке, щире та світле почуття, яке облагороджує, робить людину кращою, підштовхує на героїчні вчинки та самопожертву, то у творі воно представлено зовсім по-іншому. Це – хвороба, що загрожує життям людства, і від неї тільки біль, сльози, нещастя. У романі світ поділено на *заразних* (the *Invalids*), котрі хворі на «амор делірія» (*Amor Deliria Nervosa*) і живуть у дикій місцевості (the *Wilds*), де панує хаос, темрява, вампіри та перевертні, і на *зіцелених* (the *Cured*), котрі живуть у великих містах. Людям здається, що це хвороба крові (the *disease running through blood*), вона тече по їхніх венах, як щось зіпсуте, наче скисле молоко (it *writhing in veins like something spoiled, like sour milk*), що викликає бридке відчуття (it *makes feel dirty*) [7].

Поняттєвий складник концепту LOVE представлений у творі низкою концептуальних ознак (далі – КО). Наприклад, КО «сила, що знищує, призводить світ до загибелі» контрастує з традиційним уявленням про любов як «рятувну силу, надію людства». Заразні знаходяться під таким сильним впливом хвороби «амор делірія», що готові виколоти собі очі чи кинутися на колючу загорожу лабораторій: "so racked and ravaged by love that they would rather tear their eyes out, or try to impale themselves on the barbed-wire fences outside of the laboratories, than be without it" [7].

Іншою концептуальною ознакою художнього концепту LOVE у романі є «причина хаосу і безпорядку» "Many historians have argued that pre-cure society was itself a reflection of the disease, characterized by *fracture, chaos, and instability*". Вона виявляється при зіставленні способу життя людей зіцелених і заразних. Процедура зіцелення починається здачею іспитів зі звичайних предметів та закінчується евалуацією – останнім найважливішим іспитом (the *evaluation is the final test*). Отримані бали можуть зробити Ліну щасливою (It's a decent score and I'd be happy with it), їй оберуть пару. Шлюб у світі нашої героїні – це ознака здорового суспільства, порядку і стабільності, забезпеченого майбутнього (Marriage is Order and Stability, the mark of a Healthy society) [7].

Цікавим у романі є протиставлення за концептуальними ознаками. Залежно від персонажа, любов може набувати протилежного змісту. Так, для заразних, котрі живуть у дикій місцевості і влаштовують різні акції протесту, любов – це не хвороба (people in the Wilds don't see love as a disease). Вони не вірять

в цілених (*they don't believe in the cure*), вважаючи його безжалісним, жорстоким (*it's a kind of cruelty*). У цьому контексті виявляємо КО «природний здоровий стан» на протигагу контекстам, де більшість людей вірять у порятунок від хвороби і любов має ознаку «смертельна хвороба» (*Someday we will all be saved*).

Образний компонент художнього концепту LOVE представлений концептуальною метафорою LOVE IS DISEASE. Любов – це смертельна хвороба (*They told us it would kill us in the end*), яка офіційно зареєстрована (*the Consortium identified love as a disease*) Вона перетворює заразних, тобто тих, котрі знають, що таке любов, на монстрів (*Invalids really are monsters, freaks*) [7]. Остання стадія розвитку «амор делірія» супроводжується емоційним чи фізичним паралічем (*emotional or physical paralysis (partial or total)*) або смертю (*death*) [7]. Кожен настільки сильно боїться заразитися, що намагається запобігти поширенню епідемії (*Everyone wants to prevent an epidemic*), яка може в будь-який час заповонити Портленд – місто зцілених (*the Cured*). Ця хвороба викликає маячні ідеї, тому любов зіставляється також з психічним розладом: LOVE IS DELIRIUM: "*Amor deliria nervosa produces shifts in the prefrontal cortex of the brain, which result in fantasies and delusions that, once revealed, lead in turn to psychic devastation*" [7].

Одна із властивостей «амор делірія нервоза» – це доводити до божевілля (*in the old days, love drove people to madness*), що втілюється у концептуальну метафору LOVE IS MADNESS.

У творі знаходимо ще одну концептуальну метафору, що характеризує любов: LOVE IS WEAPON. Любов – це найгірша зброя, вона вбиває: "*The deadliest of all deadly things: It kills you both when you have it and when you don't*" [7].

Вчитуючись між рядків, ми можемо побачити приховану алюзію, що підсилює образ любові:

"*The devil stole into the Garden of Eden. He carried with him the disease – amor deliria nervosa – in the form of a seed. It grew and flowered into a magnificent apple tree, which bore apples as bright as blood*". Концептуальна метафора LOVE IS PLANT розкриває авторське переосмислення біблійної легенди: любов зіставляється з рослиною, яка проросла з насіння і перетворилася на дерево (Пізнання).

Традиційним символом любові є серце. У романі Лорен Олівер ця символічна паралель переосмислюється. Так, серце – це найперший орган, який страждає від захворювання «амор делірія». У наведеному прикладі бачимо комбінацію концептуальних метафор LOVE IS DISEASE і LOVE IS PLANT для створення відповідного образу.

"*The cardiological system is the most sensitive and easily disturbed. The role of society must be to shelter these systems from infection and decay, or else the future of the human race is at stake. Like a summer fruit that is protected from insect invasion, bruising, and rot by the whole mechanism of modern farming; so must we protect the heart*" [7].

Друге ім'я головної героїні Ліни – Марія Магдалена – теж не випадкове у творі: "*I was named after Mary Magdalene, who was nearly killed from love*".

Біблійна алюзія безпосередньо має відношення до концепту LOVE, який представлений у романі як хвороба. В інтерпретації «зцілених» Марія Магдалена була заражена «амор делірія нервоза» і порушувала всі закони суспільства: "*So infected with deliria and in violation of the pacts of society, she fell in love with men who would not have her or could not keep her*" [7]. Любов – це зло, яке жило всередині Марії і заражало інших. Її не відпускало минуле, примари втраченого почуття переслідували: "*She was tormented by her past, haunted by the loves lost and damaged and ruined, by the evils she had inflicted on others and that others had inflicted on her*" [7]. Проте Господь почув Маріїні молитви і, замість позбавлення від страждань, зняв з неї прокляття амор делірії, яке було накладено на все людство як покарання за первородний гріх Адама і Єви: "*He instead removed from her the curse of deliria, with which all humans had been burdened as punishment for the original sin of Eve and Adam*" [7]. Таким чином, за версією авторів «нової Біблії», Марія Магдалена стала першою зціленою: "*Mary Magdalene was the very first cured*". Ліна названа в честь цієї жінки, це свого роду мамин останній подарунок (*her final gift*). Це послання, в якому мама намагалася вибачитися ("*Forgive me*") перед донькою за те, що сама заразила її. В такий спосіб вона хотіла сказати Ліні, що коли-небудь і цей біль пройде: "*Someday, even this pain will be taken away*" [7]. В основі цього образу лежить концептуальна метафора LOVE IS A GIFT, що репрезентує любов як подарунок, в якому криється прихований зміст – послання.

Образний складник художнього концепту LOVE у романі моделюється також концептуальною метафорою LOVE IS CRIME: любов виступає як злочин. Будь-яка ознака зараження чи спілкування із заразними карається довічним ув'язненням:

"*Thanks to the cure – but occasionally people do steal things or vandalize or resist police procedurals. Then there are the resisters and sympathizers. If they aren't executed immediately, some of them are left to rot in the Crypts*" [7].

Проте із будь-якої ситуації, якщо захотіти, можна знайти вихід, і цим виходом у зазначеному контексті є любов. Звідси випливає символічна паралель любов – порятунок, втеча (LOVE IS ESCAPE): слово "LOVE" допомогло Лініній мамі втекти з тюрми (*the word that helped her escape*), у нижній частині стіни вона настільки сильно виводила слово "LOVE", що літера O перетворилася в тунель:

"*In the lower half of one wall, she has traced the word so many times in such enormous script – LOVE, each letter the size of a child – and gouged so deeply into the stone that the O has formed a tunnel, and she has gotten out*" [7].

Моделювання художнього концепту LOVE у романі "Delirium" Лорен Олівер дало змогу виявити авторську оцінку досліджуваного явища, висловлену словами, думками та діями персонажів, яку ми проаналізуємо за шкалою *добре – погано*. Спершу любов характеризується з негативної точки зору. Любов як хвороба приносить тільки нещастя. Заразні, котрі живуть у Дикій місцевості приносять тільки шкоду

і безлад, порушуючи закон. Територія, на якій вони мешкають, оповита темрявою, страхом, безпорядком. Таке відчуття, що потрапляєш на цвинтар: *"I feel as though I've just entered a cemetery"* [7]. Щоб краще зрозуміти картину, яка відбувається, письменниця подає опис Дикої місцевості: хаос, кров, бруд навколо: *"There was mess and stink and blood and the smell of skin burning"*. Будинки, в яких жили люди, знищуються акуратно, не залишається ніяких руїн, вони просто зникають, наче з екрана комп'ютера: *"houses incinerated neatly, with no mess, as though they were just blipped off a computer screen"* [7]. Заразні завжди виступають проти правопорядку, влаштовуючи різні акції протесту. Цих істот важко назвати людьми, письменниця проводить асоціативні паралелі з вампірами, перевертнями, що ще раз яскраво підкреслює негативний аспект. Любов – це хвороба, а заразний – це той, хто потрапив у її полон.

Незважаючи на спершу негативну оцінку любові, автор роману плавно переходить до більш позитивної оцінки, змінюючи свою думку. Ці зміни спостерігаються у словах, думках та вчинках головної героїні – Ліни. Через образ Ліни письменниця намагається донести протилежну думку про почуття любові, представлені в романі. Закохавшись в Алекса, героїня по-іншому починає дивитися на світ. Речі, які здавались їй колись дивними, неправильними, незаконними, тепер вже не викликають страх, а навпаки, породжують дух бунтарства, прагнення любити і бути вільним. Тепер Ліна знає, для чого придумали слово «любов». Тільки ним можна виразити ті почуття, які вона відчуває: біль, блаженство, радість і страх одночасно:

"I know why they invented words for love, why they had to: It's the only thing that can come close to describing what I feel in that moment, the baffling mixture of pain and pleasure and fear and joy, all running sharply through me at once" [7].

І найголовніше, що це не страх за порушення закону чи правопорядку, це страх втратити Алекса, страх бути зціленою і змінитися, відчути той біль, так ніколи і не переживаючи це почуття. Щоб краще передати любов у більш світлих трепетних тонах,

письменниця звертається до трагедії «Ромео і Джульєтта». Саме цей твір Ліна згадує на своїй першій евалуації, говорячи, що це прекрасно. Любов, як самопожертва, це прекрасно: *"when I was asked about Romeo and Juliet and could only think to say beautiful. I'd wanted to explain; I'd wanted to say something about sacrifice"* [7]. Любов із хвороби переростає у велику силу, яка допомагає долати перешкоди, боротися за своє щастя. Крім любові до Алекса, зображена у творі ще й сильна материнська любов, яка відгомонам звучить у Лініній пам'яті, терзає душу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз показав, що художній концепт *LOVE* представлений у романі нетрадиційно, як захворювання. Поняттєвий складник концепту *LOVE* об'єктивується в тексті такими концептуальними ознаками: любов – «смертельна хвороба», «причина хаосу і безпорядку», «сила, що знищує, призводить світ до загибелі», «природний здоровий стан».

Образний складник художнього концепту *LOVE* репрезентований у творі низкою концептуальних метафор. У тексті зустрічаємо такі концептуальні метафори: *LOVE IS DISEASE*, *LOVE IS WEAPON*, *LOVE IS CRIME*, *LOVE IS MADNESS*, *LOVE IS DELIRIUM*, *LOVE IS A GIFT*, *LOVE IS PLANT*. Використання автором цих метафор представляє почуття любові нетрадиційно.

Щодо ціннісно-оцінного компоненту, то з упевненістю можна сказати, що контексти з негативною оцінкою переважають у творі, проте в кінці роману ця оцінка поступово змінюється на позитивну. Лорен Олівер вдалося за допомогою певних асоціацій, емоцій, вчинків персонажів показати, наскільки могутнім може бути це почуття. Протягом всього твору ми спостерігаємо як любов із стану смертельної хвороби переходить у почуття, що змушує жертвувати собою, переборювати труднощі, вірити у краще життя.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у дослідженні лінгвокогнітивних параметрів художнього концепту *LOVE* у романах ХХІ ст. жанру молодіжної дистопії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Изотова Н. П. Типология концептов у сучасних лінгвістичних дослідженнях / Н. П. Изотова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2006. – Вип. 9. – С. 99–103.
2. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты : [сб. науч. тр.]. – Волгоград ; Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Климова Л. В. Художняя культура. 9 клас / Л. В. Климова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://issuu.com/portfel-ua/docs/9_hk_k_2009_u/149.
5. Миллер Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория / Л. В. Миллер // Мир русского слова. – 2000. – № 4. – С. 39–45.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – № 1. – С. 29–34.
7. Lauren O. Delirium / O. Lauren [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/read/Oliver_Lauren/Delirium.html.

УДК 811.111: 81'42+373.612.2+111(161/162)

ОНТОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Пірог І. І.

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Статтю присвячено онтології аргументації у сучасному німецькомовному дискурсі. Доведено, що з позицій когнітивно-дискурсивного підходу онтологію аргументації визначає наявність адресанта і адресата; мети, спрямованої на переконання адресата у правильності чи прийнятності певної позиції; засобів аргументації, що включають вербальний та невербальний компоненти; сценарію аргументації.

Ключові слова: аргументація, дискурс, дискурсивна діяльність, аргументативна ситуація, сценарій аргументації, контекст аргументації.

Пірог И. И. Онтологические характеристики аргументации в современном немецком дискурсе. В статье рассматривается онтология аргументации в современном немецком дискурсе. Доказано, что при когнитивно-дискурсивном подходе онтологию аргументации определяет наличие адресанта и адресата; цели, направленной на убеждение адресата в правильности или принятии определенной точки зрения; средств аргументации, включающих вербальный и невербальный компоненты; сценария аргументации.

Ключевые слова: аргументация, дискурс, дискурсивная деятельность, аргументативная ситуация, сценарий аргументации, контекст аргументации.

Pirog I I. The ontological characteristics of argumentation in modern German discourse. The article focuses on revealing the ontological features of argumentation in contemporary German discourse. The author comes to the conclusion, that according to the cognitive-discursive approach, the availability of an addresser and an addressee; a purpose of convincing an addressee of a certain statement being correct or appropriate; essential methods (audial and visual constituents) and argumentation scenario defines the ontology, provides the necessary minimal circumstances in which argumentation is valid and permits its research in various fields of discourse.

Key words: argumentation, discourse, discursive activities, argumentative situation, argumentative script, argumentative context.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогоднішні дослідження аргументації не втратили своєї актуальності як за кордоном, так і в Україні. Теорія аргументації є комплексною дисципліною, що розвивається у множинності наукових підходів дослідження, на перетині декількох наук, які вивчають людське спілкування та пізнання: риторики, логіки, когнітивної науки, психології, соціолінгвістики. Залучення комплексного міждисциплінарного підходу видається цілком доцільним. За твердженням Ю. С. Степанова, не існує перетину наук, оскільки науки не мають меж. Творча діяльність науковця протікає не в межах певної дисципліни чи науки, а в іншій системі членування знання – в межах проблемної ситуації, яка стала класифікаційною одиницею сучасного наукового знання [12, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині вирішенню питань, пов'язаних з розумінням та описом феномена аргументації присвячено чимало наукових праць. Аргументація досліджувалася з позицій побудови інференцій переконуючого мовлення, структурної організації одиниць і компонентів моделі аргументації, використання риторичних

прийомів [1; 2; 10; 14; 17]. У лінгвістичних студіях останніх років розглядаються особливості аргументативного дискурсу на матеріалі різних типів тексту [6; 20; 21], структура та моделі аргументації [16; 22; 23], а також досліджувалися та класифікувалися невербальні (графічні та візуальні) складові аргументації [19].

Аргументацію розуміють як мисленнєво-комунікативну діяльність суб'єкта з урахуванням вербальних, невербальних та екстралінгвальних чинників, спрямовану на відстоювання певної позиції [2, 6], посилення чи послаблення переконань.

Метою нашої розвідки є встановлення онтологічних характеристик аргументації в сучасному німецькомовному дискурсі з урахуванням нових тенденцій та набутків з інших галузей наукового знання, зокрема напрацювань у когнітивістиці, галузі штучного інтелекту, психології. **Завдання** полягає у конкретизації та аналізі основних принципів аргументативної ситуації та сутностей, що задають її онтологію.

Об'єктом дослідження є фрагменти різних типів німецькомовного дискурсу, що містять аргументативно марковані висловлення. **Предмет** становлять онтологічні властивості аргументації в діалогічному та монологічному, інституціональному та неінституціональному німецькомовному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для нашого дослідження аргументації у дискурсі визначальним є принцип конструктивізму. Сенси-конструкти постають як результат послідовності взаємних змін у компетенціях комунікантів з урахуванням ситуації і контексту, як результат дискурсивних «домовленостей». Об'єкти знання не пасивно відображаються, а конструюються у дискурсі [13, 15]. У зв'язку зі сказаним вище під «існуванням» сконструйованого об'єкта розуміємо його потенційну «здійсненність», наявність певного метода, який дає можливість відтворювати такий об'єкт потрібну кількість разів.

Методологічним підґрунтям розуміння аргументації в цій науковій розвідці є когнітивно-дискурсивна парадигма, згідно з якою вивчення аргументації передбачає встановлення її ролі у пізнавальних процесах, фіксації, збереження та використання досвіду осмислення навколишньої дійсності, вирішення проблем мовленнєвої діяльності [8, 65], з одного боку, та здійснення дискурсивної діяльності, змістом якої є вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктного наповнення мовної форми семіотичною значущістю, з іншого боку [9, 21].

Аргументацію у нашій роботі розуміємо як когнітивно-дискурсивний процес, мисленнєво-мовленнєву діяльність, з урахуванням невербального та екстралінгвального аспектів, комплекс когнітивних операцій, що конструюють особливий багаторівневий феномен, який регулюється законами логіки і трактується у термінах стратегічних параметрів дискурсу [10, 77; 11, 42].

Аргументація проявляється в дискурсі завдяки створенню аргументативної ситуації, що визначається як ситуація взаємодії комунікантів, за якої відбувається обмін думками та відстоювання конкретної позиції. Це певний спосіб міркування, у процесі якого висувається певне положення (теза), розглядаються аргументи на її підтримку, надається оцінка обґрунтуванню та положенню (тезі).

Визначальний вплив на формування інференцій інтерпретатора аргументації має контекст аргументації, який включає невербальний та екстралінгвальний компоненти, пов'язані зі світоглядом комунікантів, етнічними нормами, психологічними параметрами, завдяки яким нове знання вписується в культуру [14].

Контекст дискурсу поділяють на перцептивний і психічний [10, 78]. Перцептивний контекст містить усю лінгвальну й екстралінгвальну інформацію, що надходить через сенсорні канали об'єкта концептуалізації. Психічний контекст включає не лише когнітивний (знання), а й афективний (емоційні переживання та оцінки) вимір.

Таким чином, аналіз аргументації як дискурсивної діяльності передбачає характеристику: 1) суб'єкта, який здійснює таку діяльність (адресант), об'єкта, на який вона спрямована (адресат); 2) мети; 3) засобів, способів, умов аргументативної діяльності; 4) сценарію аргументації; 5) передбачуваних результатів. Названі сутності і задають онтологію аргументації. Зупинимося на них більш детально.

Врахування особливостей комунікантів включає їхнє ментальне поле, когнітивні здатності, структуру переконань, логічну та мовленнєву компетентність тощо.

Не менш важливою є мета аргументації. В науковій літературі зустрічається думка про те, що єдиною метою аргументації є створення впливу на переконання адресата [16; 17; 19]. На наш погляд, зміна думок чи поглядів часто слугує лише безпосередньою метою, яка може бути включеною до більш складної системи інших цілей. Так, метою адресанта може бути донесення до адресата певного істинного положення; виклик певних емоцій (зацікавлення, хвилювання, заспокоєння); спонукання до дії заради загального блага чи блага самого адресанта.

Але специфіка аргументативного впливу визначається тим, що його сутністю є гуманний характер, де адресант визнає свого адресата таким, що має моральне право відхилити, заперечити чи поставити під сумнів саму аргументацію або її частину. Таким чином, естетична настанова, що передбачає ставлення до свого адресата як до вільної у своєму виборі особистості, є невід'ємною компонентою схеми аргументативної діяльності та набуває онтологічного значення, а за її відсутності аргументація не може вважатися аргументацією [1, 112]. Цим аргументація відрізняється від сугесії та маніпуляції, які не дають адресатові вільного вибору.

Термінологічний апарат теорії аргументації збагатився останнім часом завдяки науковим розвідкам у галузі штучного інтелекту, де сутність поняття «онтологія» дещо відрізняється від його традиційного філософського розуміння як вчення про те, що існує. Особливістю трактування онтології у таких роботах є її обмеженість певною предметною сферою [15, 72]. Онтологію розуміють як «експліцитну область концептуалізації», де концептуалізація – це «абстрактний спрощений погляд на світ, який ми хочемо репрезентувати з певною метою» [18]. Іншими словами, онтологія – це репрезентація уявлень певної сфери реальності та відношень між ними. Таким чином, онтологія у галузі штучного інтелекту характеризується двома головними параметрами: предметною цариною та практичним призначенням аргументації.

За когнітивно-дискурсивного підходу до предметної царини входять пропозиційні структури, а їхня специфіка та відношення між ними визначаються метою аргументації. Отже, способи представлення аргументації, тобто її сценарій, стають однією з онтологічних властивостей. Сценарій аргументативної діяльності доцільно аналізувати в суб'єктивному та об'єктивному вимірах [1, 103]. До суб'єктивного плану належать перш за все усвідомлені адресантом цілі, його уявлення про способи їх досягнення та передбачувані результати; до об'єктивного – конкретні способи досягнення мети та межі, в яких реально діє адресант.

Отже, з позицій когнітивно-дискурсивного підходу наявність адресанта і адресата; мети, спрямованої на переконання адресата у правильності чи прийнятності певної позиції; засобів (вербальної та візуальної складової); сценарію аргументації визна-

чає онтологію, задає необхідні мінімальні умови для аргументації та дає змогу досліджувати її в різних типах дискурсу.

На нашу думку, створення аргументативної ситуації в дискурсі забезпечують принципи сингулярності, синергетизму, несуперечливості та процесуальності. Розглянемо їх більш детально.

Сингулярність. Поняття сингулярності поширене в багатьох сферах науки і техніки. У контексті нашого дослідження сингулярність розуміємо у трактуванні Ж. Дельоза як здатність події (у нашому випадку – аргументативної), якій притаманний певний смисл, розглядатися як одиничне явище і водночас, оскільки воно пов'язане з іншими подіями, як таке, що має континуальний характер, тобто подія не може існувати ізольовано від інших подій [4]. При цьому континуальність не приводить до розмивання смислу події чи його зміни. Смисл події залишається характеризуючим поняттям точки, яка, однак, має поліферований характер, що надає змогу розуміти таку поліферовану точку як серію. Іншими словами, будь-яка подія, наділена смислом, може бути інтерпретованою в межах такої проліферованої точки, що є серією чи лінією, яка вичерпує всі варіанти модифікації цієї точки. Отже, проліферована точка залишається точкою і водночас є серією, лінією, накладеною на інші лінії, які є по суті точками. Зв'язок точкових подій здійснюється завдяки накладанню ліній як проліферованих точок. Таким чином, проліферація дає змогу здійснювати зв'язок точкових подій завдяки серіації, де серія є сукупністю точок, проліферованих сингулярностей. Серія завдяки своїй модифікації здійснює перетворення смислу події та забезпечує її зв'язок з іншими подіями [7].

У контексті нашого дослідження сингулярність розуміється як непередбачуваність вектора розвитку аргументації у дискурсі при переході через певні комунікативні пороги, особливо в ситуації комунікативної кризи [6, 16]. Сингулярна характеристика аргументації у певному типі дискурсу дає змогу прогнозувати прояви комунікативної кризи за допомогою сигналів сингулярності, таких як жести, певні лексичні одиниці, і, за можливістю, запобігати кризі.

Синергетизм. У загальному смислі термін «синергія» розуміють як сумісну діяльність суб'єкта в цілісній діяльності. Синергія, яка у загальнонауковій методології ототожнюється з синергетизмом, є узгодженою поведінкою на макрорівні сукупності окремих елементів, що поводяться хаотично на макрорівні [5, 41]. Синергетизм як прояв внутрішньої цілісності системи проявляється у тому, що властивості системи не є сумою властивостей частин, які її становлять. Під час поєднання частин в єдине ціле виникає дещо якісно нове.

Ця властивість у процесі аргументації пояснює, яким чином реалізується персуазивна функція та досягається створення ефекту прийняття чужої картини світу завдяки використанню вербального та невербального кодів, яким початково не притаманна

аргументативність. Аргументація як сума аргументативних потенціалів створюється як результат діяльності комунікативної системи, керованої ззовні, за якого проявляються нові властивості цієї системи, які раніше не були їй притаманні.

Несуперечливість. В контексті дослідження аргументації несуперечливість розуміємо як структурну та змістовну цілісність, де всі компоненти (теза та аргументи) цілого (аргументація) спрямовані на досягнення єдиної мети та не вступають один з одним у протиріччя.

Процесуальність. Процесуальність стає головною характеристикою досвіду осягнення буття сучасної наукової думки, а категорія процесу посідає важливе місце у культурі та є робочим поняттям багатьох царин наукових розвідок. У загальному вигляді процес є сукупністю послідовних та пов'язаних між собою змін, яка може мати різну природу та спрямованість, може бути керованою чи некерованою і передбачає певний результат. Знання щодо сутності категорії процесуальності формувалися під впливом теорії відносності А. Ейнштейна у фізиці, теорії живого динамічного світу А. Вайтхеда та А. Бергсона у філософії, міждисциплінарної концепції синергетики, теорії Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, ризоматичної структури культури, вчення Е. Тоффлера «третя хвиля цивілізації», яке передбачає екологічність, індивідуалізовану освіту та самоосвіту, спеціалізовані засоби масової інформації. Концепція процесуальності, розроблена С.Л. Рубінштейном у психології, розкриває основний спосіб існування психічного. Психічне як одна зі складових аргументації існує як процес, не заданий початково, він живий, пластичний, безперервний, це процес, що постійно розвивається, породжуючи певні продукти чи результати, до яких вчений відносить психічні стани, поняття, почуття, образи [3]. В межах цих теорій світ постає не як ієрархічний простір, а як такий, що складається з подій, актів творчості, взаємодії, а способами існування в ньому є інтуїтивне охоплення, гра, участь в комунікації.

Процесуальність відображає сутність аргументативного процесу, його розвиток, що постійно перебуває в русі. Це низка етапів, що органічно витікають один з одного, забезпечуючи розвиток аргументативного сценарію. Принцип процесуальності по-різному проявляється в аргументації у різних типах дискурсу та жанру.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало змогу встановити, що принципи сингулярності, синергетизму, несуперечності та процесуальності проявляються у дискурсі та створюють аргументативну ситуацію. Сутностями, що задають онтологію аргументації є комуніканти, мета, сценарій, засоби (вербальні та невербальні), прогнозований результат. У плані подальших наукових досліджень перспективним вбачаємо аналіз особливостей названих компонентів аргументації у різних видах німецькомовного дискурсу в порівняльному та зіставному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. П. Философский текст: идеи, аргументация, образы / А.П. Алексеев – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 328 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А. Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та, 1997. – 299 с.
3. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2001. – 976 с.
4. Делез Ж. Тысяча плато: капитализм и шизофрения / Ж. Делез, Ф. Гваттари ; пер. Я. И. Свирский. – М. : У-Фактория, Астрель, 2010. – 895 с.
5. Синергетика и прогнозы будущего. Серия «Синергетика: от прошлого к будущему» / [С.П. Капица, С.П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий]. – 3-е изд. – М. : УРСС, 2003. – 288 с.
6. Качесова И. Ю. Коммуникативно-риторическая модель русского аргументативного дискурса : [монография] / И. Ю. Качесова. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2013. – 92 с.
7. Котелевский Д. В. Сингулярность // Современный философский словарь / Д. В. Котелевский, 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://encyclopedia_philosophy.academic.ru.
8. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е. С. Кубрякова. – М. : Знак, 2012. – 208 с.
9. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
10. Мартинюк А. П. Аргументація і сугестія в когнітивно-дискурсивному вимірі / А. П. Мартинюк // Шостий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика: До 85-річчя кафедри англійської філології. Тези доповідей / за ред. В.О. Самохіної. – Х., 2015. – С. 77–79.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія] / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
12. Степанов Ю. С. Париж – Москва, весной и утром / Ю. С. Степанов // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М. : Прогресс, 1999. – С. 3–11.
13. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х. : Константа, 2005. – С. 9–28.
14. Яскевич Я.С. Аргументация / Я. С. Яскевич // Социологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://enc-dic.com/sociology/Argumentacija-374.html>.
15. Biemann C. Ontology Learning from Text: A Survey of Methods / C. Biemann // LDV-Forum. – 2005. – Vol. 20. – № 2. – P. 75–93.
16. Eemeren van F. H. Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments / F.H. van Eemeren, R. Grootendorst. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1996. – 397 p.
17. Fahnenstock J. A rhetoric of argument / J. Fahnenstock. – New York : Random House, 1982. – 352 p.
18. Gruber T.R. A Translation Approach to Portable Ontology Specifications / T.R. Gruber [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dbis.informatik.hu-berlin.de/dbisold/lehre/WS0203/SemWeb/lit/KSL-92-17.pdf>.
19. Kjeldsen E. Where Is Visual Argument? // Reflections on Theoretical Issues in Argumentation Theory / E. Kjeldsen. – Springer International Publishing Switzerland. – 2015. – Vol. 28. – P. 107–120.
20. Lewinski M. Internet political discussion Forums as an argumentative activity type a pragma-dialectical analysis of online forms of Strategic manoeuvring in reacting critically / M. Lewinski. – Amsterdam : Rozenberg Publishers, 2010. – 240 p.
21. Nussbам E.M. Argumentation, Dialogue Theory, and Probability Modeling: Alternative Frameworks for Argumentation Research in Education / E.M. Nussbaum // Educational Psychologist. – 2011. – № 46: 2. – P. 84–106.
22. Toulmin S. The uses of argument / S. Toulmin – Cambridge : University Press, 1969. – 264 p.
23. Walton D. Argument Struktüre. A pragmatic Theory / D. Walton. – Toronto ; Buffalo : University of Toronto Press, 1996. – 178 p.

UDC 811.111'36

THE CONSTRUCTION "OFF WE STARTED, HE REMAINING BEHIND" AS AN "ABSOLUTE" UNIT OF THE LANGUAGE

Popovich E. S., Grodskaya E. B., Mykhailiuk S. L.
Odesa National Polytechnic University

The article represents different viewpoints of grammarians considering the issue of functioning of "absolute" units in language and speech. During the consideration of this problem scholars are adducing pro and contra arguments from the perspective of both theoretical and practical grammar.

Key words: absolute usage, Absolute Participle Construction, concept, term.

Попович О. С., Гродська Е. Б., Михайлюк С. Л. Конструкція Off we started, he remaining behind як «абсолютна» одиниця мови. Стаття представляє різні точки зору граматистів з проблеми функціонування «абсолютних» одиниць у мові та мовленні. В ході розгляду цього питання вчені висувають аргументи «за» та «проти» з позицій як теоретичної, так і практичної граматики.

Ключові слова: абсолютне вживання, незалежний дієприкметниковий зворот, поняття, термін.

Попович Е. С., Гродская Э. Б., Михайлюк С. Л. Конструкция Off we started, he remaining behind как «абсолютная» единица языка. Статья представляет различные точки зрения грамматистов по проблеме функционирования «абсолютных» единиц в языке и речи. В ходе рассмотрения этого вопроса ученые выдвигают аргументы «за» и «против» с позиций как теоретической, так и практической грамматики.

Ключевые слова: абсолютное употребление, независимый причастный оборот, понятие, термин.

Problem statement and its relationship with important scientific and practical tasks. Not a single grammarian has given a definition of the term «absolute» in English philology. Such definition can be found in some English explanatory dictionaries only [24–28].

However, as any term designating the most meaningful logical concepts requires exact definition and ground, the more so since this concept and its designated term is often found in works of grammarians.

The authors of this research paper will make an effort to present the points of view of the most linguists that spoke out on issue of the term "absolute" and those elements that, according to their opinion, can be adopted by it.

Analysis of the last researches and publications. By implication, the term "absolute" in any case is explained by some grammarians as it applies to a certain construction or one or another of its component. For example, Fischler, Arkadievskaya and coauthors, and others [1; 14].

A variety of the terms in particular used by the authors is explained by the fact that they examined this problem to detonate the construction "Weather permitting, we for a walk" underlined in the sentence. So, it is called:

- Absolute Participle Constructions [4; 5; 9; 16; 22];
- Nominative Absolute [14; 18];
- Absolute Participle Construction [6; 10; 15];
- Absolute Nominative Participle Construction [2; 7];
- Independent Participle Phrase [3].

Most authors of theoretical and practical grammars examining the absolute use of language units are limited to the construction traditionally called Nominative

Absolute only [8; 11; 12]. Some authors write about the use of the adjective, noun, adverb, word combination including a prepositional phrase in this construction.

The analysis of the definition of the term "absolute" given above allows to single out preliminary at least two descriptions of its contents namely – syntactic independence of one or another language unit from other components of the sentence and its usage without a component it usually combines with. It is easy to notice that the second out of these descriptions contains in itself the first one semantically. On this basis, the content of the grammatical concept of the term "absolute unit" can be defined at this stage of research as "used without anything it usually combines with".

All above said show that in English philology, there is no single opinion of syntactic functions of constituents of this construction, and also syntactic status of the whole construction on the whole [14; 21].

Except for this construction the term "absolute" often applies to some anglicizes mark the absolute use of infinitive, participle, verb in the Imperative Mood, adjectives (substantive adjectives) in a superlative degree, reflexive and reciprocal verbs (in the cases of pronouns omission), and some dialects (for example, C.E. Gursky calls them relatives).

As evident from the points of view given above, contradictions in statements not only make a term "absolute" clear but even do doubtful its usage for those who are going to undertake serious linguistic studies of text corps of different functional styles aimed at the analysis of absolute units. For such researchers, definiteness at an object of research selection is needed.

The aim of the paper is to attempt to begin consideration of one of the constructions that, according to the opinion of grammarians, belongs to the group of abso-

lute syntactic constructions of English and to make clear at least one of the speech units regarding its "absolute" descriptions.

Presentation of the main research material. We will try to analyze the language units all grammarians without an exception talk about as absolutely used. The constructions like "Off we started, he remaining behind" can be referred to such units. In this sentence as J. Cerme [17] explains the pronoun 'he' is absolutely used as a pronoun in the Nominative Case in the function of a subject usually combines with a verb in the personal form while in the constructions like these a pronoun in a nominative case in the function of a subject combines with participles, adjectives, dialects and nouns. Such explanation fully complies with the definition of content of notion for the term "absolute" given above.

If a pronoun is absolutely used in similar constructions according to J. Cerme, then J. Nesfield in one place of the work [19, 7] supposes that the participle is absolutely used here and literally on the next page he explains that the whole phrase is absolutely used.

To answer the question whether a participle is used in such constructions absolutely, it is necessary to take into account grammatical status of all constructions and their components. The material mentioned shows that constructions like "he remaining" are the secondary structures of predication consisting of the secondary subject (he) and the secondary predicate (remaining) in this case. Accordingly, J. Cerme calls these components a subject and a predicate although he does not use term "secondary". It is this grammatical status of the examined construction and their components that is understood by such anglicizes as O.M. Fischler [14, 43], Z.V. Sulimovskaya [13, 95]. Both coauthors and R. Quirk call such constructions "Absolute Clauses" [21, 760]. Therefore, the participle 'remaining' appears in the function of a predicate in this construction. However, mostly a predicate is expressed by either a verb in the personal form or verb in the personal form plus complement to it (primary predicate). In accordance with the definition of content of notion regarding the term "absolute" given above, a participle is not absolutely used in such constructions.

On the contrary, G. Show does not call the constructions like "my work completed" (in the sentence "My work completed, I left for home") a clause (a structure of predication) but a phrase exactly because it contains neither a subject nor a predicate [22, 25]. G. Show calls the group of words not containing a subject and a predicate the phrase.

But G. Show as well as R. Quirk with the coauthors considers that neither this single nor that component is absolutely used in such cases but all construction on the whole. As for the syntactic function of a participle (completed), then G. Show determines it as a modifying agent of a noun. O.S. Ahmanova in the "Linguistic dictionary" also considers that the adjective "dead" in the sentence "Henry dead, the crown was seized by his uncle" is a definition in an absolute construction [23, 59].

One of the syntactic structures that will be considered in the paper is a structure of modification consisting of a major term and a modifying agent to it. A

modifying agent will be realized in speech either an attribute (cold weather) or an adverbial (modifying agent) (The student studies well). As it was stated, the second compliment of the examined constructions is not an attribute but a secondary *predicate*.

Further examining the same constructions most anglicizes are quite right saying that all of them are used in the function of different adverbial modifiers: time, reason, manner, purpose and consequence, etc. [20]. It follows from here that the examined construction is a *modifying agent* in the sentence, and functionally basic components G. Show gives as an example in the sentence can be presented as follows: My work completed (modifying agent), I left for home (major member). And simultaneously a major member depends on a modifying agent in this sentence. This is a structure of modification.

L.P. Vinokurova in "Grammar of English" uses two terms to denote the construction like "No agreement having been reached", namely: the Nominative Absolute Participle Construction and the Absolute Participle Construction, supposing that the first "appears out-of-date for a modern language as an English noun does not have a nominative" [6].

However, such statement does not affect the morphological essence of a component standing before a participle, and the use of the term "Nominative" appears more successful because the personal pronoun that often functions in such constructions is always in the Nominative Case (he, she, we, etc.). These pronouns in the Nominative Case can replace such nouns in them as the man, the woman, the people, etc. The term 'Common Case' could be understood as the Objective Case that is never used in such constructions.

Therefore, it is fully clear that English grammarians (for example, J. Cerme) call the similar constructions the Nominative Absolute [17, 536] or Absolute Nominative [17, 42].

As to the second term used by L.P. Vinokurova, namely – the Absolute Participle Construction, it can be understood in two ways: "Absolute Participle Construction" and "Absolute Participle Construction", i.e. either as a construction with a participle that is used absolutely or as a construction in which a participle is absolutely used. First, both meanings of the term reflect the structure of these constructions inadequately, as a substantive component is an obligatory part in the Nominative Case. Second, it was already shown above that the examined constructions taken on the whole are not absolutely used and that the participle is not absolutely used in them either.

Conclusions from this research and prospect. Language and text units' search that can be named "absolute" is one of the interesting and necessary works conducted by the grammarians. Such units show certain processes in human consciousness and they must be considered carefully and objectively.

Research results showed that the described constructions like "Off we started, he remaining behind" for many grammarians remain debatable, if we examine them in the aspect of research of absolute units. If some researches find elements in them that can be adopted by "absolute", i.e. used absolutely, then oth-

ers have fully reasonable arguments to contest absolute descriptions found.

Nevertheless, a similar discussion appears useful enough too many linguists as it gives an opportunity to accept one or another point of view and begin fruitful research of the "absolute" elements of a text in

order to prove the correctness/incorrectness of different positions.

In future, it is assumed to undertake a study of other units used absolutely or in absolute constructions – infinitive, verbal forms in the imperative mood and so on.

REFERENCES

1. Грамматика английского языка с упражнениями / [К. А. Аркадиевская, Л. Б. Саратовская, Т. С. Ларина, В. Я. Береславский]. – М. : Высш. школа., 1975. – 208 с.
2. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. – М. : Высш. школа, 1973. – 421 с.
3. Беляева М. А. Грамматика английского языка / М. А. Беляева. – М. : Высш. школа, 1977. – 250 с.
4. Блиндус Е. С. Эквиваленты придаточных предложений в художественно-беллетристическом стиле современного английского языка / Е. С. Блиндус // Вопросы перевода и синтаксиса. XIII научно-техническая конференция. – Новосибирск, 1970. – С. 18–48.
5. Бурлакова В. В. Синтаксические структуры современного английского языка / В. В. Бурлакова. – М. : Просвещение, 1984. – 112 с.
6. Винокурова Л. П. Грамматика английского языка / Л. П. Винокурова. – Л. : Учпедгиз, 1954. – 334 с.
7. Гардон Е. М. Практическое руководство по употреблению неличных форм глагола / Е. М. Гардон, И. П. Крылова. – М. : Международные отношения, 1973. – 215 с.
8. Грамматика английского языка / В. Л. Каушанская, Р. Л. Ковнер, О. Н. Кожевникова ; под ред. Б. А. Ильиша. – Л. : Просвещение, 1967. – 319 с.
9. Дундукова Ю. Б. Абсолютная конструкция с предлогом «с», абсолютная конструкция без предлога в современном английском языке / Ю. Б. Дундукова // К вопросу о синтаксической синонимии. Ученые записки I МГПИИЯ. – М., 1963. – С. 50–85.
10. Современный английский язык / В. Н. Жигадло, И. П. Иванова, Л. Л. Иофик. – М. : ИЛИЯ, 1956. – 348 с.
11. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
12. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : ИЛИЯ, 1957. – 268 с.
13. Сулимовская З. В. Качественно-количественная характеристика грамматических комплексов в современном английском языке / З. В. Сулимовская // Иностранная филология. – 1987. – Вып. 87. – С. 65–71.
14. Фишлер О. М. Функции абсолютной конструкции состава N in N и ее отграничение от внешне сходных синтаксических образований / О. М. Фишлер // Материалы XXI научной конференции. – Чита, 1969. – С. 40–52.
15. Фролова Т. В. Грамматика английского языка / Т. В. Фролова. – М. : Учпедгиз, 1961. – 242 с.
16. Учебник английского языка / Л. С. Ямпольский, Г. П. Ятель, Е. Е. Реголянт. – 6-е изд., испр. и доп. – Львов : Вища школа, 1979. – 328 с.
17. Curme G. O. English Grammar / G. O. Curme. – N. Y. : Barnes and Noble, Inc., 1957. – 308 p.
18. Hook J. N. Modern American Grammar and Usage / J. N. Hook, E. G. Mathews. – N. Y. : The Ronald Press Company, 1956. – 457 p.
19. Nesfield J. C. English Grammar Past and Present / J. C. Nesfield – London : McMillan and Co., 1910. – 470 p.
20. Poutsma H. A Grammar of Late Modern English. Part 1 / H. Poutsma. – London : Groningen, 1904. – 540 p.
21. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – London : Longman, 1972. – 1120 p.
22. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 604 с.
23. Evans B. A Dictionary of Contemporary English / B. Evans, S. Evans. – N. Y. : Random House, 1957. – 671 p.
24. A Dictionary of American English Usage. – N. Y. : The New American Library, 1958. – 671 p.
25. The Universal English Dictionary. – London : Routledge and Kegan Paul, 1932. – 1447 p.
26. Webster's New World Dictionary of the American Language. – Cleveland and New York : The World Publishing Co., 1964. – 1692 p.
27. The World Book Dictionary. – London : World Book Co., 1978. – 3596 p.

УДК 811.38

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Приходько Г. І.

Запорізький національний університет

Стаття присвячена виявленню етнокультурного компоненту в структурі англійських фразеологізмів. Особливу увагу приділено ролі фразеології у процесах категоризації та концептуалізації.

Ключові слова: фразеологія, категоризація, концептуалізація, етнокультурна норма.

Приходько А. И. Этнокультурный компонент фразеологических единиц. Статья посвящена определению этнокультурного компонента в структуре фразеологизмов. Особое внимание уделено значению фразеологии в процессах категоризации и концептуализации.

Ключевые слова: фразеология, категоризация, концептуализация, этнокультурная норма.

Prihodko A.I. Ethnic-cultural component of phraseological units. The article deals with the question of ethnic-cultural component of the structure of phraseological units. Much attention is paid to the investigation of the role of phraseology in the process of categorization and conceptualization.

Key words: phraseology, categorization, conceptualization, ethnic-cultural norm.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток когнітивної лінгвістики в останні десятиліття дає змогу по-новому поглянути на багато понять, які традиційно використовуються в дослідженнях мови і мовлення. Ціла низка лінгвістичних проблем отримують нове висвітлення і нове вирішення завдяки їхньому дослідженню під новим кутом зору, і це насамперед проблеми категоризації і концептуалізації, мовної картини світу, співвіднесення мовних структур з когнітивними, тобто все те, з чим пов'язані розвідки ментальних репрезентацій та способів їхнього мовного вираження [4, 54].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукових праць, лінгвісти особливу увагу приділяють дослідженню функцій і місця фразеологізмів у відображенні етнокультурних явищ [1; 2; 5].

Фразеологічні одиниці є найбільш складними і суперечливими мовними знаками, що і обумовлює **актуальність** дослідження сутності цього мовного феномена і потребує комплексного рішення, що враховує специфіку семантичних, структурних і стилістичних властивостей фразеологізмів, а також еволюційних процесів, що відбуваються у сфері фразеології.

Метою запропонованої розвідки є розгляд культурологічного аспекту фразеофонду англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми заповнюють пропуски в лексичній системі мови, оскільки остання не може повністю забезпечити найменування освоєних людиною нових сторін навколишньої дійсності. Фразеологічні одиниці функціонують у мові також як і окремі слова, оскільки в їхній номінації закладено одне семантичне значення.

Основною ознакою, що відрізняє фразеологізм від вільного словосполучення, є його здатність функціонувати як готова цілісна одиниця в процесі комунікації. Для всіх типів фразеологізмів характерні стійкість, семантичні ускладнення, морфологічна та синтаксична фіксованість.

Категоризація фактів і подій реального світу у різних народів може мати велику варіативність, наявність якої пов'язана зі специфікою життєдіяльності конкретного народу, з існуванням певних етнічних стереотипів, детермінуючих процеси сприйняття та інтеграції.

Всі ці етнокультурні феномени посідають певне місце в комунікативно-пізнавальній діяльності суб'єкта, оскільки входять в систему регуляторів, які визначають характер і специфіку дискурсивної діяльності.

Сюди ж входить і набір морально-етичних установок, які представлені як універсальні, загальнолюдські цінності. Проте ієрархія цінностей, культивованих в тому чи іншому суспільстві, має свою специфіку. Якісні зрушення і модифікації, що відбуваються в соціумі, безперечно, знаходять своє відображення в організації фразеологічних одиниць.

Корпус лексико-семантичних засобів, який становить основу лексикону і граматикону мовної особистості, природно, більш чутливий до культурного компоненту, в ньому колоритно й яскраво віддзеркалюються національні особливості сприйняття навколишньої дійсності.

Знання усіх особливостей і конотативних атрибутів моральних, правових етичних, естетичних та інших норм конкретного соціуму є однією з найбільш важливих умов здійснення мовленнєвої діяльності та досягнення успішності виконуваних мовленнєвих операцій.

Морально-етикетні норми поведінки – це основа національної самосвідомості. Саме фразеологізми і є дзеркальним відображенням етнокультурних норм поведінки того чи іншого народу.

Фразеологічні одиниці, що характеризуються складною семантичною структурою і є мовними знаками вторинної номінації, мають здатність відтворювати навколишню дійсність, що дає змогу розглядати їх як інструмент пізнання останньої. Отже, фразеологічний фонд мови представляє значний інтерес для когнітивістики. Найбільшу когнітивну цінність становлять фразеологізми, що мають національно-культурний компонент [3, 222] в плані вираження або плані змісту.

Серед питань, які вирішуються в межах сучасної лінгвістичної парадигми, одне з пріоритетних місць посідає проблема когнітивно-семантичних царин та їхній розвиток в рамках певних лексико-фразеологічних систем.

Однією з головних проблем фразеології є визначення фразеологічної одиниці (фразеологізму, стійкого словосполучення, фрази). Фразеологія будь-якої мови дуже багата за формою та семантикою. Це складний конгломерат стійких сполучень слів, стилістичний діапазон яких коливається від нейтральних загальнолітературних виразів до жаргонних вульгаризмів [7, с. 75].

Фразеологізми посідають особливе місце серед інших знаків мовної системи. Вони є наслідком потреби у виразних засобах комунікації, а саме у вербальному вираженні почуттів, емоційних оцінок, засобів емоційного впливу, точних характеристик людини, предметів, явищ.

Зовнішня, матеріальна сторона фразеологізмів як знаків – це їхні компоненти, пов'язані між собою синтаксичним зв'язком, але через єдність семантики ці внутрішні зв'язки ослаблені, а зовнішній зв'язок слова з контекстом виражений чітко і зберігається, адже він є актуальним.

Фразеологічна одиниця – це завжди опосередкований знак. Він вказує на певне уявлення через інше уявлення.

Проблема фразеологічного значення – одна з найбільш складних не тільки у фразеології, а й у мовознавстві взагалі. Фразеологічна номінація істотним чином відрізняється від лексичної, оскільки вона відноситься до підтипу специфічної непрямої номінації й ускладнена конотативним значенням.

Лінгвісти відстоюють думку про те, що в основі фразеологізму лежать асоціативні трансфери, оскільки в процесі мовлення відбувається передача інформації не тільки об'єктивного, але й суб'єктивно-оцінного характеру. На відміну від лексем, значення яких потенційно охоплює всі ознаки і властивості предмета, дії тощо, фразеологізми належать до знаків мови, що виражають лише деякі якості [6, 254].

Таким чином, основна функція фразеологізму полягає не в номінації денотатів (референтів). Фразеологізм не стільки називає предмет думки, скільки характеризує його, дає йому оцінку – позитивну чи негативну, причому з певним ступенем інтенсивності.

Фразеологія базується на багатому історичному досвіді народу, вбирає в себе уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю та культурою людей.

Завдяки компресії соціального досвіду у фразеологізмах найбільш яскраво проявляється національно-культурна специфіка мови, її зв'язок з матеріальним і духовним життям народу, його історією, звичаями.

Одним з факторів, що ускладнюють семантику фразеологізму, є національно-культурна конотація. Остання може бути представлена як один з компонентів значення фразеологізму або як елемент семантики фону.

Важливим для контрастивного дослідження є аналіз фразеологічного пласта одиниць зі специфічною образністю. Порівняння образності таких одиниць можливо за допомогою порівняння компонентів фразеологізмів та їхніх атрибутів.

Серед фразеологізмів існує низка одиниць з компонентом-діалектизмом. Експресивність діалектизму підтримується тим враженням мовної свіжості, неординарності, яке він справляє на читача. Ступінь експресивності залежить від приналежності діалектного елемента до певного мовного рівня, від його семантичної прозорості та суб'єктивно-оцінної інформації, яку він несе.

На експресивність стійких виразів опосередковано впливають специфічні фраземні компоненти – переосмислені узагальнені антропоніми, топоніми тощо. Розчиняючись і переосмислюючись у фразеологічній єдності, вони набувають іншого значення, порівняно з тим, яке притаманне їм у словниковому складі мови. Узагальнений антропонім може ускладнювати метафоричний зміст фразеологізму, давати поштовх новому асоціативному осмисленню.

Вживання власних назв-образів у складі фразеологічних одиниць створює додаткові можливості експресивності: в одному випадку їх використання є більш в'їдливим, ніж вживання невласних найменувань, в іншому – введення антропонімів-образів пом'якшує гостроту виразу, слугує засобом евіфімізації.

Мовні знаки пов'язані зі знаками культури в цілому. Цей зв'язок можна визначити як асоціативний, символічний. Крім простого збереження інформації, фразеологізму притаманна функція прагматичного освоєння дійсності [8, 29]. Об'єктом назви і, найголовніше, оцінювання у фразеології є людська поведінка, окремі дії людей, риси їхньої зовнішності, внутрішні якості.

Фразеологічна система цінностей не відображає в повному обсязі сучасний стан системи цінностей досліджуваних соціумів, тому що конотації, закріплені у фразеологічних одиницях, у багатьох випадках стосуються періоду виникнення фразеологізму.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для культурологічного дослідження визначальним є сам спосіб репрезентації значень, внутрішня форма, образність. Порівняння національних, або етномаркованих, фразеологізмів дає змогу робити висновки про розбіжність в системі ціннісних установок соціумів, які виявляються в конотаціях, значущості та семантичному навантаженні того або іншого символу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация / Н. Ф. Алефиренко // Филол. науки. – 2002. – № 5. – С. 72–81.
2. Гамзюк М. В. Культурологічний аспект емотивності фразеологічних одиниць німецької мови / М. В. Гамзюк // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». – 2000. – Вип. 2. – С. 49–58.
3. Кравцов С. М. Фразеология и когнитивная лингвокультурология / С. М. Кравцов // Фразеология и когнитивистика: Идиоматика и когнитивная лингвокультурология. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2008. – С. 219–223.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. – М. : МГУ, 1996. – 315 с.
5. Плотникова, Л. И. Национально-культурная специфика фразеологических инноваций / Л. И. Плотникова // Фразеология и когнитивистика : материалы 1-й Междунар. научн. конф. (Белгород, 4–6 мая 2008 г.). – Белгород, 2008. – С. 289–293.
6. Пономаренко А. Ю. Експресивний компонент у безеквівалентних фразеологічних одиницях / А. Ю. Пономаренко // Гуманітарний вісник: Сер. «Іноземна філологія». – 2000. – № 4. – С. 253–257.
7. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка / Ю. М. Скребнев. – М. : Изд. Аст., 2000. – 260 с.
8. Тарнаева Л. П. Репрезентация национально-культурной специфики концептуализации явлений природы в русских и английских фразеологизмах / Л. П. Тарнаева // Международный семинар № 3 (6) «Проблемы идеотнической фразеологии». – СПб., 2005. – С. 29–33.

УДК 811.1+81'42+81'367.781'367.7

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА МОДЕЛЬ ЕКСПЛІЦИТНИХ ПРОМІСИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Прус Л. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто експліцитні промісивні мовленнєві акти. Здійснено комплексний аналіз структурно-семантичної моделі промісивних висловлень у політичному дискурсі. Проаналізовано їхні трансформаційні моделі.

Ключові слова: промісив, перформатив, структурно-семантична модель, протазис, аподозис.

Прус Л. В. Структурно-семантическая модель эксплицитных промиссивных речевых актов в политическом дискурсе. В статье рассмотрены эксплицитные промиссивные речевые акты. Осуществлен комплексный анализ структурно-семантической модели промиссивных высказываний в политическом дискурсе. Проанализированы их трансформационные модели.

Ключевые слова: промиссив, перформатив, структурно-семантическая модель, протазис, аподозис.

Prus L. V. The structural and semantic model of promissive explicit speech acts in political discourse. The article considers explicit speech act of promising. Complex analysis of structural and semantic model of promising pronouncements in political discourse is made. Their transformational models are analyzed.

Key words: promissive, performative, structural and semantic model, protasis, apodosis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У повсякденному житті кожна людина є невід'ємною частиною політичного дискурсу – адресатом, тобто об'єктом впливу різних інформаційних центрів з політичними промовами, агітаціями, виступами, пропагандистськими матеріалами, преси, телебачення, Інтернету, радіо, рекламних банерів тощо. Мовлення політика сповнене специфічних конструкцій, які дають можливість активно впливати на слухачів-адресатів, адже «з моменту зародження мова стала використовуватися з метою впливу і маніпуляції. І наш давній предок, який здогадався використовувати як знаряддя впливу слово, а не палицю, був, без сумніву, одним з перших маніпуляторів» [6, 71]. Задля реалізації інформативних і регулятивних цілей та для переконування громадян політики активно використовують у мовленні обіцянки, пропозиції, особисті зобов'язання, гарантування, тобто мовленнєві акти, визначені лінгвістами як комісиви або промісиви. Промісивний мовленнєвий акт може виражатися експліцитними перформативними актами та імпліцитно. У політичних промовах здебільшого вживають імпліцитні промісивні мовленнєві акти. Експліцитні висловлення дають змогу легко ідентифікувати промісиви, тому саме такі перформативні промісивні мовленнєві акти викликають неабиякий науковий інтерес.

У своїх виступах представники влади намагаються використовувати мовленнєві конструкції, що спонукають слухача позитивно реагувати безпосередньо на промовця, а також створювати індивідуальну картину лінгвістичного маркування іміджу

політика. Тому значної уваги потребує дослідження структурно-семантичної моделі експліцитних промісивних висловів політиків, що і зумовлює актуальність цієї наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних і зарубіжних науковців присвятили свої дослідження вивченню мовних і мовленнєвих особливостей промісивів, їхнього функціонального потенціалу та аналізу компонентів промісивного мовленнєвого акту (Д. Вандервекен, О. Гашева, А. Дедухо, О. Єрофєєва, Г. Почепцов, Дж. Сьорль та ін.). Але, незважаючи на популярність актів зобов'язань у політичному дискурсі, а отже, й актуальність їх дослідження, досі у мовознавстві немає цілісного й усебічного аналізу структурно-семантичної моделі експліцитного промісивного мовленнєвого акту.

Мета дослідження – виявлення й аналіз структурно-семантичної моделі експліцитних промісивних мовленнєвих актів у промовах політиків.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки завдань:

- розглянути перформативні промісивні мовленнєві акти та їхню структуру у лінгвістичних працях вітчизняних та зарубіжних науковців;
- проаналізувати структурно-семантичну модель прямого промісивного висловлення;
- виявити особливості моделювання експліцитних промісивних мовленнєвих актів у сучасному політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Універсальну структуру комісиву виділив Дж. Сьорль: «Я дієслово (тобі) + Я майбутнє Волітивне дієслово» і характеризує його трьома основними ознаками [8, 189]. Першою ознакою, яка вирізняє промісивний мовленнєвий акт від інших, є мета, яка

полягає у прийнятті адресантом обов'язку виконати щось. Друга ознака відрізняє промісиви направленням пристосування між словами і світом, оскільки їх ілокутивна мета полягає у відповідності світу словам (пропозиційного змісту). Третя ознака промісивів – вираження психологічних станів адресанта, що демонструють його намір виконати щось. Дж. Сьорль також виокремлює додаткові ознаки промісивних мовленнєвих актів, які розширюють чинники, що беруть участь у передачі адресантом актуального сенсу висловлення і в його сприйнятті адресатом: сила подачі ілокутивної мети, статус адресанта й адресата, співвідношення їхніх інтересів та співвідношення з дискурсом, який відіграє вирішальну роль у визначенні комунікативного наміру адресанта.

Дослідженням ілокутивної сили промісивного мовленнєвого акту та його складових займався відомий вчений Д. Вандервекен, який окреслив структуру промісиву за такими параметрами, як пропозиційний зміст, підготовча умова та умова щирості, що складають базову ілокутивну силу висловлення [9]. Пропозиційний зміст вчений описує як майбутню дію мовця і позначає знаком «0». Підготовча умова «Σ» є вираженням здатності здійснити дію, яка окреслена в пропозиційному змісті висловлення. Умова щирості, яку Д. Вандервекен позначає символом «Ψ» – намір адресанта виконати цю дію. При цьому виконується дія обов'язково має бути на користь адресата, тобто в його інтересах. Цей нюанс вчений визначає як «позитивну бенефактивність», оскільки суб'єкт «корисності» є обов'язковим учасником імперативної ситуації» [1, 7], що характеризує промісиви.

У промісивних висловленнях адресант завжди слугує гарантом реальності обіцяного. Ця особливість впливає на їхню структуру та семантичні ознаки: якщо підмет такого висловлення співвідноситься з адресантом мовлення, то він – агент, присудок – перформативне дієслово у формі дійсного стану: *I'll write, do, come, ring up* та ін. [5, 273]. Промісивними не можуть бути комунікативні акти з підметом-патієнсом (*I shall be beaten up, I shall be ignored*) та висловлення, у яких дієслово-присудок має форму дійсного стану, але підмет неагентивного типу (*I'll stumble over the chair; I'll overlook some mistakes*) [5, 273]. Висловлення такого типу можуть функціонувати як промісиви лише в особливих умовах – переосмислення семантичної структури дієслова, переведення його в розряд перформативних дієслів, яким притаманний інший набір семантичних ролей. Перформативні промісивні висловлення репрезентують категорію адресанта займенниками першої особи однини та множини. У політичному дискурсі форма першої особи множини вживається, якщо мовець виражає думку якоїсь спільноти, наприклад, політичної партії, будучи вповноваженою особою здійснити акт обіцянки: *Обіцяємо краще життя; Обіцяємо побудувати нову країну*. Часто в таких висловленнях особа мовця (за винятком граматичної особи дієслова *обіцяємо*) взагалі не представлена. Таке формулювання актів обіцянки

в політичному дискурсі є надто аморфним і за умови нещирості може вважатися популістським та розрахованим на довірливість слухачів. Якщо мовець бажає, щоб його словам повірили, він усілякими способами намагається підкреслити власну особу [3, 109].

О. Гашева та О. Єрофеева розробили структурно-семантичну модель прямого мовленнєвого акту обіцянки на матеріалі французької та англійської мов. Вони зазначили, що до прямих мовленнєвих актів обіцянки відносять висловлення лише з перформативним дієсловом *to promettre / to promise* (обіцяю), зазначивши, що ніяке інше перформативне дієслово не може виразити обіцянку [4, 128]. О. Гашева та О. Єрофеева стверджують, що всі інші синонімічні перформативні промісиви зі значенням обіцянки вживаються лише у трансформованих семантичних моделях [4, 129]. Ми не погоджуємося з цією думкою, оскільки вважаємо, що прямий перформативний промісивний мовленнєвий акт може висловлюватися і з іншими дієсловами-промісивами (гарантую, зобов'язуюся), оскільки вони мають лексичне значення обіцянки як основне, а деякі промісиви, які є певним відхиленням від перформативного канону (це так звані нестандартні перформативи): *даю слово, даю чесне слово, даю обітницю* тощо, навіть можуть своїм аналітизмом посилювати прагматичну силу і, крім того, надають можливість уводити конкретизатори-інтенсифікатори.

О. Гашева та О. Єрофеева зазначали, що прямий мовленнєвий акт обіцянки – це двочастинна конструкція, перша частина якої – протазис – репрезентована перформативним дієсловом, а друга – аподозис – передбачає наявність часів індикативу або інфінітив: *I promise that I'll do smth (I'll not do smth); I promise to do smth (I not to do smth)* [4, 128–129]. Елементом, який поєднує дві частини цієї семантичної моделі виступає займенник *that*, який вводить підрядне речення або частка *to*, яка інколи супроводжується заперечною частиною *not* чи її варіантами [4, 129]. Якщо сполучним елементом постає займенник *that*, то аподозис – підрядне речення, що має часи індикативу: *I promise you that I'll give you money* – *Я обіцяю, що я дам тобі гроші*; якщо сполучний елемент – приінфінітивна частка *to*, то аподозис – просте речення з інфінітивом: *I promise to give you money* – *Я обіцяю дати тобі гроші* [4, 129].

На нашу думку, структурно-семантична модель перформативного промісивного мовленнєвого акту в українській, російській та іспанській мовах є аналогічною і складається з протазису: займенник 1 ос. одн. або мн. + промісив (укр. *Я обіцяю (тобі, вам)*; рос. *Я обещаю (тебе, вам)*; ісп. *Prometo*), який містить займенник 1 ос. одн. або мн. (займенника може й не бути) та перформативне дієслово-промісив у першій особі однини (множини) теперішнього часу індикативу, і аподозису: *я + дієслово*, утвореного часом індикативу в значенні майбутнього виконання дії, або інфінітивом: укр. *Я обіцяю, що я дам тобі гроші; Я обіцяю дати тобі гроші*; рос. *Я обещаю, что дам тебе деньги; Я обещаю дать тебе деньги*; ісп. *Prometo que te devolveré el dinero; Prometo devolverte dinero*.

Сполучним елементом постає сполучник (укр. *що*; рос. *что*; ісп. *que*), який вводить підрядне речення, також це можуть бути слова-заперечення: *ні, ніколи, більше не*, що вводять інфінітив, або ж сполучного елементу може й не бути.

З погляду синтаксису повний експліцитний перформативний мовленнєвий акт має пропозиційну структуру складнопідрядного речення, головна частина якого містить предикат із семантикою обіцянки, а підрядна з'ясувальна частина є інформативною неперформативною частиною, що маніфестує саму обіцянку. Модусну головну частину речення формує предикат-промісив, диктумна частина (власне обіцянка) – підрядне з'ясувальне речення зі сполучником *що* [3, 108]. Цікавим є співвідношення часових планів таких структур: сказане в головній частині речення стосується плану сучасного (теперішнього часу), у підрядній – майбутнього часу. Таку синтаксичну структуру з промісивом *обіцяю* простежуємо у висловленні В. Путіна щодо питання про сприяння у відновленні промисловості: *«Если есть НПЗ в субъекте в субъекте Федерации, то это дополнительный рабочие места, налоговые поступления. И я понимаю заинтересованность руководства республики. Я обещаю, что мы вернемся к этому вопросу, соответствующее поручение и Минэнерго и «Роснефти» будет сформулировано»*. Аналогічну структуру використав В. Жириновський у зверненні до громадян Росії перед виборами на посаду Президента: *«Я обещаю, что обязательно добьюсь изменений в Основном законе в случае победы на выборах»*. У виступі колишнього Президента України Віктора Януковича на Всеукраїнському форумі молоді спостерігаємо таку ж синтаксичну модель, але без використання займенника та з промісивом *запевняю*: *«Запевняю, що усі ваші напрацювання та рекомендації будуть ретельно проаналізовані та опрацьовані. Держава вас почує і не залишиться осторонь»*. Зазначені висловлення повністю відповідають семантико-синтаксичній структурі прямого промісивного мовленнєвого акту: протазис репрезентований перформативними дієсловами *обіцяю, запевняю*, а сполучник *що* поєднує першу частину моделі з іншою, яка є підрядним реченням, що містить часи індикатива.

Зауважимо, що структура повних перформативних промісивних висловлень може набувати різних модифікацій. Так, наприклад, достатньо цікаво використав промісив *обіцяю* В. Путін у простому реченні на нараді з розвитку дитячо-юнацького спорту. Слід звернути увагу на перші два речення, які є інтенсифікаторами у висловленні: *«Это (утверждения о подобных планах) полная чушь, полная и абсолютная. Такого в нашей стране, во всяком случае, пока я президент, никогда не будет. Это я вам обещаю»*. У виступі Арсенія Яценюка на Форумі Об'єднаної

опозиції на Михайлівській площі в Києві простежуємо, що семантика акту-обіцянки може підсилюватися за допомогою асертиву: *«Мені прикро, що не всі сьогодні з нами. Але я знаю, що Юлія Тимошенко нас чує і вона буде з нами, я вас запевняю в цьому»*. Арсеній Яценюк констатує факт, впевнено використовує займенник *я* та предикат *знаю* і тільки після цього вводить промісив *запевняю*. Цікавим є співвідношення часових планів у структурі цього речення, адже підрядна частина поєднує у собі майбутній і теперішній час, що не притаманне для класичного варіанту промісивного мовленнєвого акту, де підрядне речення завжди виражає майбутній час.

З погляду синтаксису і морфології виділяють такі параметри, що визначають особливості вживання промісивного мовленнєвого акту у діалогічному мовленні:

- 1) тип висловлення;
- 2) стверджувальна / заперечна форма вираження;
- 3) дієслівно-часові форми [7, 17].

Вважаємо, що в українській, російській, англійській та іспанській мовах в експліцитних перформативних висловленнях промісиви завжди розповідні за типом висловлення. За формою вираження вони можуть бути стверджувальними або заперечними. У заперечних прямих промісивних висловленнях виражається зобов'язання не вчиняти певної дії в інтересах адресата. Зауважимо, що заперечення знаходиться лише а аподозисі, оскільки ілокутивна сила промісивного мовленнєвого акту вимагає вживання перформативного дієслова у стверджувальній формі. Якщо аподозис виражений підрядним реченням, то, як правило, воно містить майбутній час індикатива (в укр. мові майбутній час, в російській – будущее время, в англійській – Future Simple Tense, в іспанській – Futuro Simple) або інфінітив у значенні дії, яку буде виконано в майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Промісивні висловлення завжди розповідні, специфіка їхнього комунікативно-інтенційного змісту зумовлює властиве їм змістовне і формальне обмеження: промісиви завжди мають форму теперішнього часу, але безпосередньо виражають віднесеність дії до плану майбутнього у найзагальнішому вигляді. Тому з упевненістю можемо констатувати, що вони належать до розряду «дієслів, які дивляться вперед» [2, 223]. У промісивних мовленнєвих актах адресант у всіх випадках виступає як гарант реальності обіцяного. Семантико-синтаксична модель повних перформативних промісивних висловлень може набувати різних модифікацій. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному аналізі імпліцитних промісивних мовленнєвих актів та їхніх структурно-семантичних моделей у політичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимов Т. Бенефактивность и способы ее выражения в английских императивных высказываниях / Т. Акимов // Императив в разноструктурных языках: Тезисы докладов конференции «Функционально-типологическое направление в грамматике. Повелительность». – Л., 1988. – С. 7–9.
2. Арутюнова Н. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 156–250.

3. Дедухо А. Функціональні та структурно-семантичні особливості комісивів (на прикладі мовленнєвих актів обіцянки, клятви, присяги) / А. Дедухо // Філологічні науки : збірник наукових праць. – Вип. 1 (7). – Полтава : Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Короленка, 2011. – С. 106–113.
4. Ерофеева Е. Прямые и косвенные способы выражения речевого акта обещания в современном французском и английском языках / Е. Ерофеева, О. Гашева // Вестник Южно-Уральского государственного университета. – 2006. – № 6. – С. 128–132.
5. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / [И. Иванова, В. Бурлакова, Г. Почепцов]. – М. : Высш. Школа, 1981. – 285 с.
6. Иссерс О. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу / О. Иссерс // Вестник Омск. ун-та. – 1996. – № 1. – С. 71–74.
7. Колоколова Н. Женский речевой акт обещания в русском и французском языках : [монография] / Н. Колоколова. – Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2011. – 125 с.
8. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. XVII. : Теория речевых актов. – С. 170–194.
9. Vanderveken D. Les actes de discours: Essai de Philosophie du Langage et de l'Esprit sur la Signification des Enonciations / D. Vanderveken. – Bruxelles : Mardaga, 1988. – 226 p.

УДК 811.111'255.4

СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ АРТЛАНГІВ

Ребрій І. М.

Харківський університет повітряних сил імені Івана Кожедуба

У статті досліджено проблему глобальних стратегій перекладу артлангів на основі їхніх лінгвосеміотичних параметрів. Для апостеріорних артлангів пріоритетною є стратегія одомашнення, що реалізується через калькування. Для апіорних артлангів пріоритетною вважаємо стратегію очуження, що реалізується через транскодування.

Ключові слова: артланг, апостеріорний, апіорний, стратегія, одомашнення, очуження.

Ребрій И. Н. Стратегический аспект перевода артлангов. В статье исследуется проблема глобальных стратегий перевода артлангов на основе их лингвосемiotических параметров. Для апостериорных артлангов приоритетной является стратегия одомашивания, которая реализуется через калькирование. Для априорных артлангов приоритетной считаем стратегию отчуждения, которая реализуется через транскодирование.

Ключевые слова: артланг, апостериорный, априорный, стратегия, одомашивание, отчуждение.

Rebrii I. M. Strategic aspect of translating artlangs. The article deals with the problem of the strategies of artlangs translating, determined on the basis of their linguosemiotic characteristics. For a posteriori artlangs, domestication strategy is of priority. It is realized through loan translation. For a priori artlangs, foreignization strategy is of priority. It is realized through transcoding.

Key words: artlang, posteriori, priori, strategy, domestication, foreignization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поняття стратегії, яке має загальнонауковий характер, є одним з найпопулярніших засобів методики перекладознавчих досліджень. Стратегія є також одним із найстаріших наукових концептів теорії перекладу, теоретичне усвідомлення якого відбулося ще на початку XIX сторіччя і пов'язано з іменем видатного німецького філософа Фрідріха Шлейєрмахера, який у своєму геніальному трактаті «Про різні методи перекладу» (1813 рік) умістив систематику й методологію перекладу, на яких з часом сформувалися онтологічні засади сучасного перекладознавства. Нині існує декілька визначень та класифікацій перекладацьких стратегій, тому спробуємо виокремити та проаналізувати саме ті, що можуть допомогти у вирішенні головного завдання роботи – висвітлення особливостей перекладацького відтворення артлангів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча вчення про методи (підходи, стратегії тощо) перекладу в тій чи іншій формі («буквалістський»/«вільний», «за формою»/«за змістом», «еквівалентний»/«адекватний») буквально пронизує усю перекладацьку теорію, залишаючись, незалежно від домінуючого у той чи інший момент підходу, «повороту» чи парадигми, її стрижневим компонентом. Головним реформатором сьогодення у цій царині вважається американець Л. Венуті, який, спираючись на кількасотрічний досвід європейського та американського перекладу, творчо переосмислив доробок Ф. Шлейєрмахера та виокремив дві провідні стратегії перекладу: «одомаш-

нення» (або «доместикація» від англ. *domestication*) та «очуження»/«очужинення» (або «форенізація» від англ. *foreignization*). Вважається, що такий розподіл стратегій має «якісний» характер, адже вони стосуються сутнісних перетворень вихідного тексту у перекладі. У своїй програмній роботі “*The Translator’s Invisibility: A History of Translation*” Л. Венуті зазначає, що головними ознаками (пріоритетами) одомашненого перекладу виступають його «природність» (*naturalness*) та «плавність» (*fluency*). На противагу панівній стратегії одомашнення, «очужувальні переклади, не є прозорими, уникають плавності заради неоднорідної суміші дискурсів, упереджено інтерпретують вихідний текст і на додаток вихваляються своєю упередженістю замість того, аби приховувати її» [5, 34]. Інакше кажучи, у перекладах-очуженнях «перекладач навмисно порушує мовні та жанрові очікування цільової мови для того, аби позначити інакшість друготворів» [4, 3]. Додамо від себе, що спосіб створення інакшості при цьому може бути різним і необов'язково пов'язаним тільки з лінгвальним виміром оригіналу, що ми і спробуємо продемонструвати на прикладі перекладу артлангів – штучно створених мов художнього дискурсу.

Актуальність запропонованої розвідки визначається тим, що її проблематика відповідає загальним тенденціям розвитку світового перекладознавства. Водночас варто мати на увазі те, що «внутрішні характеристики перекладу, такі як перекладацький вибір, механізми пошуку, стратегії прийняття рішень» найчастіше «залишаються поза увагою дослідників, а отже, й визначень художнього перекладу» [1, 17–18].

Метою статті є виявлення глобальних стратегій перекладацького відтворення артлангів на основі

їхнього лінгвосеміотичного розшарування. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: встановити лінгвосеміотичні особливості різних видів артлангів як чинник їхнього перекладацького відтворення; визначити та схарактеризувати глобальні стратегії перекладу; провести порівняльний аналіз стратегій перекладу апостеріорного та апіорного артлангів.

Об'єктом дослідження виступають два головних лінгвосеміотичних різновиди артлангів – апостеріорні та апіорні, а **предметом** аналізу – стратегії їхнього перекладу українською мовою.

Матеріалом для верифікації гіпотез, сформульованих протягом дослідження, виступили одиниці таких артлангів, як «новомова» (*Newspeak*) з роману Дж. Орвелла «1984» та «кроляча мова» або «лапінська мова» (*Lapine Language*) з роману Р. Адамса «*Watership Down*» («Небезпечні мандри»).

Уважному досліднику неважко побачити очевидні паралелі між позицією Л. Венуті і думкою цілої низки інших учених, що пропонують власний погляд на стратегічну дихотомію, так само відштовхуючись від ідей Ф. Шлейєрмахера. Так, стратегія очуження сполучається з «аналітичним» перекладом В. Руднева [2] і «відкритим» перекладом Дж. Хауса [3], а одомашнення є цілком дотичним «синтетичному» і «прихованому» перекладу у термінах зазначених авторів. Очевидно, що у більшості реальних ситуацій перекладу можуть паралельно проявлятися обидві згадані стратегії, а співвіднесення, так би мовити, частки та ролі кожної з них у конкретному тексті варіюється на основі мовного та ситуативного контексту як у свідомій, так і в інтуїтивній формі. Те ж саме стосується і перекладу окремих мовностилістичних явищ, до складу яких відносяться артланги.

Для порівняння розглянемо окремо апостеріорні та апіорні артланги, адже принципова відмінність їхньої побудови вимагатиме принципової відмінності залучених перекладачем стратегій. Інакше кажучи, артланги становлять той унікальний цікавий випадок, коли переклад у глобальному сенсі скеровується насамперед структурними параметрами оригіналу і тільки потім семантичними. Таким чином, поряд із «якісним» розподілом стратегій на такі, що одомашнюють або, навпаки, очужують переклад, пропонуємо враховувати також «кількісний» параметр, згідно з яким стратегії поділяються на глобальні (суперординантні), тобто такі, що стосуються досліджуваного об'єкта в цілому, та локальні (субординантні), тобто такі, що скеровані на окремі компоненти / складові / одиниці в межах досліджуваного об'єкта. Глобальні та локальні стратегії розподіляються відповідно до дихотомії «частина – ціле». Відмінності між ними полягають у тому, що глобальна стратегія є одна і встановлюється на етапі передперекладацького опрацювання тексту, тоді як локальних стратегій може бути декілька, вони часто встановлюються та видозмінюються безпосередньо під час роботи над текстом перекладу. З цього випливає, що локальні стратегії мають бути узгоджені між собою, і це також є показником системності перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для створення апостеріорних артлангів використовуються елементи різних рівнів, запозичені з природних мов. Найбільш проблемним з погляду перекладу виявляється лексичний рівень, адже порівняльний аналіз артлангів нашої вибірки вказує на те, що письменники зазвичай приділяють значно більше уваги лексиці штучно сконструйованої мови, аніж її граматиці. Якщо апостеріорні лексеми складаються з морфем природної мови-донора, це означає, що відносно них може бути застосований такий спосіб перекладу, як калькування, а як відповідники виокремлених за рахунок морфемного членування складників використані словникові (системні) відповідники зазначених морфем.

Виходячи із зазначених фактів, висуваємо нашу першу гіпотезу стосовно того, що глобальною стратегією перекладу апостеріорних артлангів на лексичному рівні має бути намагання відтворити структурно-семантичні параметри вихідних одиниць і зберегти таким чином закладений автором принцип конструювання «мови у мові». За своєю суттю вважаємо такий переклад одомашнюючим, оскільки ані сприйняття, ані тлумачення новостворених артлангів не викликають у потенційного реципієнта будь-яких проблем чи ускладнень, тобто тут спостерігаються ті самі природність та плавність перекладу, що зводяться в абсолют прибічниками одомашнення. Це й не дивно, адже перекладач, обираючи такий шлях, будуватиме okazionalnі відповідники вихідних одиниць, керуючись прагненням не тільки еквівалентності, а й адекватності перекладу, що, зокрема, передбачає урахування законів евфонії. Парадоксально, але сам Дж. Орвелл, усіляко підкреслюючи штучність та неприродність *Newspeak*, зробив водночас усе можливе, аби слова в його складі вимовлялися легко та приємно:

"Because of the greater difficulty in securing euphony, irregular formations were commoner in the B vocabulary than in the A vocabulary. For example, the adjectival forms of Minitrue, Minipax, and Miniluv were, respectively, Minitruthful, Minipeaceful, and Minilovely, simply because -trueful, -paxful, and -loveful were slightly awkward to pronounce" [10, 250].

Крокуючи тим самим напрямом, ми у своєму власному перекладі есе про новомову спробували максимально уприємнити вимову новомовних конститuentів для українського читача, доместикуючи таким чином перекладений артланг заради естетичного задоволення приймаючої аудиторії, яка насправді сприймає новомову як похідну від української, а не від англійської:

«Оскільки досягти милозвучності було не так вже й легко, у Словнику В частіше зустрічалися відхилення від норми у порівнянні зі Словником А. Наприклад, від іменників Мініправда, Мінімир та Мінілюбов прикметники були утворені таким чином, аби максимально відповідати вимозі милозвучності: мінілюбний (а не мінілюбовний), мініправдний (а не мініправдивий), мінімінімирний (а не мінімировий). Забраковані форми були визнані складнішими для вимови» (власний переклад – І. Р.).

В іншому перекладі роману, надрукованому в

Інтернеті, український перекладач В. Данмер обирає аналогічну стратегію:

«Через величезну складність забезпечення благозвучності неправильні формації були більш широко розповсюджені у Лексиконі Б ніж у Лексиконі А. Наприклад, прикметникові форми слів МІНІ-ПРАВДА, МІНІМІР та МІНІЛЮБ були, відповідно, МІНІПРАВДОВИЙ, МІНІМИРОВИЙ та МІНІЛЮБОВИЙ просто через те що - ПРАВДИВИЙ, -МИРОЛЮБНИЙ та -ВЕЛЕЛЮБНИЙ були трохи незручні для вимови» [8].

Хоча ми й не ставимо за мету детально аналізувати російські переклади артлангів, показати на їхньому прикладі ту або іншу загальну перекладацьку стратегію не буде зайвим, оскільки більша частина залучених для верифікації друготворів йде на користь нашої гіпотези. Тому просто зазначимо, що обидва наявних переклади роману Дж. Орвелла «1984» (у виконанні В. Голишева та Д. Іванова і В. Недошивіна) демонструють стратегічний підхід на користь одомашнення новомови, адже в обох випадках перекладачі на лексичному рівні користуються калькуванням.

Єдиним перекладом, що (принаймні частково) не відповідає висунутій гіпотезі стосовно загальної стратегії перекладу апостеріорних артлангів, у нашої вибірці є переклад новомови українською мовою у виконанні В. Шовкуна. Справа в тому, що перекладач не відмовляється від стратегії одомашнення, проте використовує її поруч із протилежною їй стратегією очуження. Досягається такий ефект за рахунок того, що у перекладі зберігаються в оригінальному вигляді (тобто написані латиницею) усі без винятку новомовні одиниці, які в той же час супроводжуються калькованими українськими відповідниками або більш розлогими поясненнями у тих випадках, коли перекладач не зміг або не захотів створювати / підшукувати такий відповідник. Таким чином, збереження побудованих на англійській основі оригінальних одиниць є, безумовно, проявом очуження, оскільки вони не тільки повертають нас безпосередньо до оригіналу, нагадуючи про те, що основою новомови є все ж таки не українська, а англійська мова, а й залишаються незрозумілими тим українськомовним реципієнтам, які не володіють (або недостатньо володіють) вихідною мовою роману «1984». З іншого боку, супровід у формі українських еквівалентів та / або коментарів пояснень значною мірою згладжує очужувальний ефект, залишаючи читацьку аудиторію у зоні мовного комфорту:

«Оскільки складені слова важче вимовляти, неправильні утворення у словнику В трапляються набагато частіше, ніж у словнику А. наприклад, прикметникові форми Minitrue (Мініпрає), Minirax (Мінімур) і Miniluv (Мінілюб) були, відповідно, словами Minitruthful (Мініправа), Minipeaceful (Мінімур), Minilovely (Мінілюбів), які виникли через те, що -trueful, -paxful, -lovely не досить зручно вимовляти» [7, 286].

Отже, порівняльний аналіз трьох українських та двох російських перекладів новомови підтверджує нашу гіпотезу про те, що глобальною стратегією

перекладу апостеріорних артлангів є доместикація, яка проявляється у загальному прагненні перекладачів сконструювати нову штучну мову на основі автохтонних цільових лінгворесурсів, яка б по можливості відтворювала структурно-семантичні характеристики оригіналу, але водночас за своїми евфонічними параметрами сприймалась цілком природно типовими представниками іншомовної читацької аудиторії.

Спробуємо тепер дати відповідь на запитання про те, яка глобальна стратегія домінує при перекладі апіорних артлангів, що суттєво відрізняються від апостеріорних штучних мов за своїми лінгвосоціотичними характеристиками. Провідним принципом побудови апіорних артлангів є відносна незалежність від природних мов, з яких вони запозичують тільки елементи фонетичного рівня (звуки та їхні графічні репрезентації – літери). Тобто заперечувати наявність мов-донорів у них неможливо, однак їхній вплив на формування кінцевих конститuentів артлангу є мінімальним. Інше кажучи, апіорні артлангизми позбавлені внутрішньої форми і не мають морфемного членування, що унеможливорює структурно-семантичну еквівалентність при перекладі, а отже, висновок про їхній зміст виводиться тільки на основі «зовнішніх» коментарів автора та / або персонажів і не може бути збережений, спотворений або втрачений у процесі перекладу.

Отже, друга гіпотеза нашого дослідження полягає у тому, що глобальною стратегією іншомовного відтворення апіорних артлангів є прагнення перекладача зберегти закладену автором в оригіналі фонетичну своєрідність мови, що є єдиним можливим шляхом перекладацького збереження штучної мови (через значне смислове, стилістичне та сюжетне навантаження про вилучення артлангів у перекладі зазвичай не йдеться). Така стратегія матиме очужувальний характер, адже орієнтована тільки на вихідний текст і не передбачає будь-яких трансформаційних втручань з боку перекладача з метою приведення артлангу відповідно до норм цільової мови / культури або реципієнтських очікувань. Здається, що це правило діє навіть у тих випадках, коли за своїми евфонічними характеристиками створені автором артлангизми не видаються читачеві перекладу привабливими або хоча б такими, що легко вимовляються. Зібраний нами ілюстративний матеріал також дає чимало прикладів одиниць у складі артлангів, які у своєму українському варіанті звучать напрочуд немилозвучно:

“Hoi, hoi u embleer Hrair,

M’saion ule; hraka vair.”

(Hoi, hoi, the stinking Thousand, We meet them even when we stop to pass our droppings.) [9].

Гої, гої, у емблеєр Граїр,

М’сайон уле грака вайр.

Що приблизно означало:

Геї, геї, Тисяча Браєів,

Нає вам буруб’яшків! [6].

Втім, можливо, тут маємо той самий випадок, коли автор через непривабливу форму намагається передати аналогічно не дуже привабливий зміст. І хоча новотвори Р. Адамаса не можна повною мірою

назвати ониматопеями, певний звуковий символізм в них все ж таки прочитується.

Оскільки нині існує тільки один український переклад, для верифікації нашої гіпотези стосовно глобальної стратегії перекладу апіорних артлангів знову залучимо російські переклади. Перший скорочений варіант книги (переказ) був надрукований у 1988 році під назвою «Великое путешествие кроликов» (перекладач Є. Догель), а другий під назвою «Обитатели Холмов» був надрукований у 1996 році (перекладач Т. Чернишева). Порівняльний аналіз надає можливість з легкістю упевнитися в тому, що обидва російських перекладачі вдалися до очужувальної стратегії, відтворюючи вихідні одиниці за рахунок такого способу перекладу, як транскодування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У перебігу дослідження ми намагалися встановити глобальні стратегії перекладу артлангів, виходячи з їхнього лінгвосеміотичного наповнення. Для цього ми висунули дві гіпотези, кожна з яких

знайшла підтвердження на наявному мовному матеріалі. Це дає нам змогу зробити висновок про те, що глобальною стратегією перекладу апостеріорних артлангів, одиниці яких мають внутрішню форму та піддаються морфемному членуванню, є одомашнення. Засобом реалізації цієї стратегії виступає калькування, яке уможливорює поморфемне відновлення вихідних лексем, що робить їхнє сприйняття природним для цільової аудиторії. Глобальною стратегією перекладу апіорних артлангів, які запозичують у природних мов-донорів тільки фонетичне / графічне оформлення своїх конститuentів, є очуження. Засобом реалізації цієї стратегії виступає транскодування, за рахунок якого зберігається незвичний для українськомовного читача план вираження вихідних лексем. На перспективу ми плануємо розглянути локальні стратегії перекладацького відтворення артлангів, не тільки сформулювавши їхню сутність, а й встановивши чинники, які визначають ці стратегії в артлангах апостеріорного та апіорного типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казакова Т. Художественный перевод: в поисках истины / Т. Казакова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 224 с.
2. Руднев В. Введение в прагматическую семантику «Винни Пуха» / В. Руднев // Winnie Puh. Дом в Медвежьем Углу / А. Милн ; пер. с англ. Т. Михайловой. – 3-е изд., доп., исправл. и перераб. – М. : Аграф, 2000. – С. 8–53.
3. House J. Text and Context in Translation / J. House // Journal of Pragmatics. – 2006. – Vol. 38. – P. 338–358.
4. Myskja K. Foreignisation and resistance: Lawrence Venuti and his critics / K. Myskja // Nordic Journal of English Studies. – 2013. – № 12 (2). – P. 1–23.
5. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation / L. Venuti. – L. ; N.Y. : Routledge, 2004. – 353 p.
6. Адамс Р. Небезпечні мандри: Казкова оповідь / Р. Адамс ; пер. з англ. О. Мокровольського. – К. : Молодь, 1990. – 352 с.
7. Орвелл Дж. 1984 / Дж. Орвелл ; пер. з англ. В. Шовкун. – К. : Вид-во Жупанського, 2015. – 312 с.
8. Орвелл Дж. 1984 / Дж. Орвелл ; пер. з англ. В. Данмер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://toloka.to/t45955>.
9. Adams R. Watership Down / R. Adams [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://droppdf.com/v/2Ky9j>.
10. Orwell G. 1984 / G. Orwell. – N.Y. : A Signet Classic, 1981. – 268 p.

УДК 811.112.2:81'37

ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИКИ ЭМОТИВНОЙ ЛЕКСИКИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ XVII – XX ВЕКОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ)

Романова Н. В.

Херсонский государственный университет

В статье проанализированы семантические особенности эмотивной лексики нововерхненемецкого периода. Доказано, что семантика эмотивов в поэтическом немецком языке XVII – XX веков зависит от лингвистического и стилистического контекстов.

Ключевые слова: эмоция, эмотивная лексика, семантика, позитив, негатив, нейтральность.

Романова Н. В. Особливості семантики емотивної лексики в німецькій мові XVII – XX століть (на матеріалі поетичних текстів). У статті проаналізовано семантичні особливості емотивної лексики нововерхньонімецького періоду. Доведено, що семантика емотивів у поетичному німецькому мовленні XVII – XX століть детермінована лінгвістичним та стилістичним контекстами.

Ключові слова: емоція, емотивна лексика, семантика, позитив, негатив, нейтральність.

Romanova N. V. Semantic peculiarities of emotive vocabulary in the German language in the XVII – XX centuries (on the basis of poetic texts). The article is devoted to investigation of semantic peculiarities of emotive semantics vocabulary in the German language in the XVII – XX centuries. Emotive vocabulary is correlated with objectification of basic emotions. Basic emotion is a complex phenomenon which includes neurophysiologic, motive-expressive and sensual components.

Key words: emotion, emotive vocabulary, semantics, positive, negative, neutrality.

Постановка проблемы. Непрерывная деформация современного немецкоязычного социума и размытость его узуса, обусловленные научно-техническим прогрессом, глобализацией и культурной интеграцией человечества, активизируют интерес многих отечественных германистов к проблеме лексической семантики (см. труды Н. В. Гамзюка, Н. Г. Ищенко, В. В. Левицкого, А. Д. Огуя, Н. В. Романовой, В. Г. Таранца, В. И. Школяренко и др.). В этом контексте выбор темы нашего исследования обусловлен внеязыковыми и языковыми факторами. Сюда же можно присоединить и проблему периферийности анализа немецкоязычной эмотивной лексики в специфической форме коммуникации, что реализуется и передаётся в виде поэтического текста.

Поэтический текст, как известно, является креативным чувственным продуктом, создаваемым в рамках культуры и духовных потребностей социума [8; 9]. Доказано, что диалектика развития поэтического текста тесно связана с культурно-историческими эпохами: архаической, канонической и неканонической (индивидуально-творческой) [1; 7]. Безусловно, в каждой из этих эпох можно выделить те или иные семантические типы и подтипы эмотивной лексики, проследить особенности развития, сдвигов, изменений эмотивной семантики, выявить стереотипность или идеотипность подходов в её употреблении авторами поэтического творчества.

Анализ последних исследований и публикаций. В рамках антропоцентрической парадигмы семантика эмотивной лексики исследуется в нераз-

рывной связи с когнитивными, психическими, психологическими, социальными и культурными процессами. Например, В. И. Шаховский трактует семантику эмотивной лексики как субъективное лингвистическое явление, подчёркивая, что в лексико-семантической системе языка эмотивная лексика отражена неполно и ограничено. Денотаты эмотивного значения, по мнению ученого, являются результатом социологизированных эмоций говорящих [6, 19, 26]. Л. Р. Безуглая и И. О. Романченко включают в семантику эмотивной лексики эмоциональную оценку и контекст [2, 79]. При этом эмоциональная оценка рассматривается как динамичное и интенсивное явление, а контекст – как предметное. Научные достижения цитированных лингвистов базируются на материале художественных текстов и публицистики. В меньшей степени, как уже отмечалось, исследованы проблемы, связанные с лирическими произведениями (поэзией).

Целью статьи является описание динамики семантических процессов в немецкоязычной эмотивной лексике. Для достижения поставленной цели нужно решить несколько **задач**: 1) определить понятия семантики эмотивной лексики и эмоции; 2) выбрать лексические средства, которые обозначают эмоции человека из общего массива эквивалентных текстов; 3) классифицировать эмотивную лексику по семантическим признакам; 4) определить особенности семантики эмотивной лексики немецкого языка XVII – XX веков.

Изложение основного материала исследования. Семантика эмотивной лексики соотносится с множеством вариантов лексического значения эмо-

© Гриня Н. О. Сучасні лінгвістичні тлумачення контрасту як змістової категорії тексту

тива, среди которых выделяются основные значения и производные. Эмотив термируется определением «языковой (вербальной) носитель (базовой) эмоции» (Ю. Д. Апресян, Л. Г. Бабенко, Ш. Балли, А. Вежицкая).

В отечественной психологии эмоцией обозначено психическое состояние и психический процесс «в человеке и животном, в которых реализуются их ситуативные переживания» [4, 52]. Зарубежные психологи (Роб О. Стэнли, Грэм Д. Барроуз) отмечают, что термин «эмоция» зависит от точки зрения исследователя и контекста. В самом общем смысле эмоция является результатом а) «биологических и физиологических процессов», б) «психологических процессов», в) «социальных и культурных процессов», г) «когнитивных процессов» [5, 9–10, 12, 16]. Различают позитивные и негативные эмоции. По мнению М. Аргия, положительные эмоции зависят от культуры этноса и связаны с экстраверсией, образованием, работой, позитивными событиями в жизни и удовлетворённостью досугом; отрицательные эмоции детерминированы склонностью к тревожности, низким социальным статусом, плохим состоянием здоровья, низким самоуважением и стрессовыми ситуациями в жизни [7].

В качестве теоретической платформы мы используем теорию дифференциальных эмоций [3]. Под эмоцией будем понимать переживание, «которое мотивирует, организует и направляет восприятие, мышление и действия» индивида [3, 27].

Исследуя языковой феномен, мы выделили пять типов значений: позитивное, негативное, амбивалентное, нейтральное и неопределённое. Они реализуются в рамках таких семантических подтипов.

1) **Эмоциональное состояние** (негатив) *Was dich betrübt und labt, halt alles für erkoren* [9, 11], (позитив) *Der Künstler lacht und geht: Die Schöne schleicht / ihm nach* [9, 12], (амбивалентность) *Und wenn ich mich / an trübe Lust vergebe, / Schein, Lug und Spiel zu mir / anstatt des Wesens hebe* [9, 127], (неопределённость) *Der Schaffner schaut zur Tür herein / und lächelt vor sich hin. // Auch er weiß nicht, wohin er will. / Er schweigt und geht hinaus* [9, 191].

2) **Волюнтатив** (позитив) *Weich keinem Glücke nicht. Steh höher als der Neid. / Vergnüge dich an dir und acht es für kein Leid* [9, 11], (нейтральность) *Komm, hebe ruhig diese Decke auf* [9, с. 131].

3) **Объект** (как источник эмоционального состояния) (негатив – позитив) *Was klagt, was lobt man doch? Sein Unglück und sein Glücke / Ist ihm ein jeder selbst* [9, 11] (позитив) а) радость *Lieg und schlaf in Frieden du; / Unsre Lieb und unsre Freude!* [9, 26], б) удивление *Das mag etwas völlig Überraschendes sein* [9, 343], (негатив) *bedenke das Namenlose – / Unglück, das sich verbreitet* [9, 208], (нейтральность) *Du liebst mich nicht, du liebst mich nicht, / Das kümmert mich gar wenig* [9, 71].

4) **Манера говорения:** 1) женщины *Sie spricht so süß, wie Mädchen sprechen – / Mit Unschuld im Gesicht* [9, 12], 2) личности «Я» *Will mich wälzen und für Freude schreien* [9, 24], 3) мужчины *Doch der Mann in einer heitren Regung / Fragte noch: "Hat er was rausgekriegt?"* [9, 165].

5) **Чувство:** 1) сожаления *"Ach! können Sie denn nicht / Mir auch ein solches Kindchen stechen?"* [9, 12], 2) печали *Ach, es ist so dunkel in des Todes Kammer; / Tönt so traurig, wenn er sich bewegt* [9, 21], 3) страха *"Oh, Lü und Kinners, rief sie voller Graun"* [9, 32], 4) интереса *Ach, was soll der Mensch verlangen? / Ist es besser, ruhig bleiben?* [9, 47], 5) тоски *Ach, die Heimat hinter den Gipfeln, / Wie liegt sie von hier weit!* [9, 68], 6) радости *Oh, dreimal glücklich ist der Mann, / Den sie mit Liebe grüßen* [9, 78], 7) ирреальной угрозы *Oh, kennt ich nur den glücklichen Mann, / Oh, dass ich ihn nur fände, / So recht allein im grünen Wald, / Sein Glück hätt bald ein Ende* [9, 78], 8) горя *Die Wanderratten, oh wehe! / Sie sind schon in der Nähe* [9, 82], 9) ирреального отращения *Unser Herr nicht ganz allmächtig? / Oder treibt er selbst den Unfug? / Ach, das wäre niederträchtig* [9, 84], 10) удивления *Ei, da muss ich hinter kommen* [9, 102], 11) восхищения *und über den Ähren weit und breit / das blaue Schwalbenvolk blitzen sehen, / oh, dann fehlt uns nicht das bisschen Kleid* [9, 110].

6) **Эмоционально-оценочное отношение к окружающему миру:** (позитив) *Der Mond ist aufgegangen, / Die goldnen Sternlein prangen* [9, 17], (негатив) *So sind wohl manche Sachen, / Die wir getrost belachen* [9, 17].

7) **Продолжительность эмоционального состояния** (отрезок суток – день) *Wo ihr des Tages Jammer / Verschlafen und vergessen sollt* [9, 17], (стадия биологического развития – юность) *Und meiner Jugend Freuden gab ich ihr* [9, 57].

8) **Обращение** (негатив) *Wollst endlich sonder Grämen / Aus dieser Welt uns nehmen / Durch einen sanften Tod!* [9, 18], (позитив) *Möcht ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn!* [9, 42], (нейтральность) *O Menschheit, wie soll ich dich bewahren!* [9, 89], (сакральность) *Ach Gott, wie das dem Schmetterling / So schmerzlich durch die Seele ging* [9, 95], (цвет) *O Blau, was bist du? Stets nur weich und rau / Fühlt meine Hand, doch eine Farbe nie* [9, 137], (перечисление индивидуумов) *O einer, o keiner, o niemand, o du: / Wohin gings, da 's nirgendhin ging?* [9, 216].

9) **Изменение эмоционального состояния** *Heute will ich fröhlich, fröhlich sein* [9, 24].

10) **Интенсивность:** а) эмоционального состояния (позитив) *Es jubeln und lassen die andern / Den Fremden alleine stehn* [9, 68], (негатив) *Und alles schaut so grämlich trübe, / So krausverwirrt und morsch und kalt* [9, 76]; б) чувствительности мировосприятия *Er ist allein und spürt das sehr, / Die Mehrheit sitzt auf Holz* [9, 192]; в) эстетики *Von schrecklich schönen, / Träumt sein Gemüt* [9, 104].

11) **Характеристика:** 1) действия (позитив) *Denn er kommt mit seiner Freuden Schar / Heute aus der Morgenröte Hallen* [9, 24], (негатив) *Wer nie sein Brot mit Tränen aß* [9, 40], (неопределённость) *Und brachte heim mit schnellem Fuß / Dem Vater diesen letzten Gruß, / Der klang nicht froh* [9, 106], (нейтральность) *Der dort ruhig über die Straße geht, / Ist wohl nicht mehr erreichbar für seine Freunde* [9, 169], 2) процесса (нейтральность) *Die Welt war damals noch so gewöhnlich, / Und ruhig lebten hin die Leut* [9, 76], (негатив) *Träumst von Glück. Und lebst im Leid*

[9, 178], 3) движения *“Wo bin ich?” Voller Angst die Finger hasten / Auf feuchten Kissen hin und oben tasten* [9, 112].

12) **Проксемика** эмоционального переживания *Was weinst du neben dem Grabe* [9, 25].

13) **Этикет** *“Adieu, Frau Klön! Auf fröhlich Wiedersehn!”* [9, 32].

14) **Объём**: а) переживания *Freudevoll / Und leidvoll / Gedankenvoll sein* [9, 32], б) эмоции радости *All meine Freuden hab ich dir geschlachtet* [9, 58], в) эмоции презрения *Der Menge Spott hab ich gehetzt verachtet* [9, 58]; г) чувств *Ich bin ein Ozeanriese / auf dem Meer deiner Gefühle* [9, 349].

15) **Субъект** (как носитель эмоционального состояния) (негатив): страх *Hast du die Tränen gestillet / Je des Geängsteten?* [9, 39], горе *Mit uns, den Traurigen, du schöner Abend* [9, с. 145], гнев *Ja, die Bösen und Beschränkten / sind die meisten und die Stärkern* [9, с. 189], физическая боль *Durch die Hintertür / schleicht der Tod / umarmt den Atem / des Brüllenden* [9, 202], (позитив): радость *Das arglose Wort ist töricht. Eine glatte Stirn / Deutet auf Unempfindlichkeit hin. Der Lachende / Hat die furchtbare Nachricht / Nur noch nicht empfangen* [9, 169], (позитив-негатив) *Da war der Zahme / viel wilder / als der Wilde* [9, 251].

16) **Название** эмоций (и форма их проявления): вина *Denn alle Schuld rächt sich auf Erden* [9, 40], печаль *Auch ich war in Arkadien geboren, / Doch Tränen gab der kurze Lenz mir nur* [9, 56], горе и боль *So schwindet all mein Leid und Weh* [9, 70], страх *Hier – spricht man – warten Schrecken auf den Bösen* [9, 56], стыд *Das Pfäfflein runzelte sich und sprach: / Macht euch die Scham nicht rot?* [9, 93], позор *Tauchen musst Du können, musst Du lernen, / einmal ist es Glück und einmal Schmach* [9, 135], гнев *Auch der Zorn über das Unrecht / Macht die Stimme heiser* [9, 171], душевная боль *Ihr streut euch Zucker über die Schmerzen / und denkt, unter Zucker verschwanden sie* [9, 190], презрение *Es ist lächerlich / sagt der Stolz* [9, 257], радость *Und Freuden auf den Redlichen* [9, 56], счастье *Das Glück ist fort, der Beutel leer, / Und hab auch keine Freunde mehr* [9, 83], нежность *mir genügt deine Zärtlichkeit* [9, 346].

17) **Дифференциация** эмоций: страх перед совестью *Im hohlen Spiegel der Gewissensangst* [9, 58], качество жизни *Sie sprachen viel von hohen Lebensfreuden* [9, 62], тревога из-за отчаяния *Unruhe ist eine / Art von Verzweiflung* [9, 316].

18) **Признак** соматики (негатив): горе *Und schaute sie an mit traurigem Blick* [9, 67], страх *Es haben diese Käuze / Gar fürchterliche Schnäuze* [9, 81], боязнь *Und wissen, dass sie sterben müssen. / Dann wird ihr Herz bang* [9, 163], гнев и отвращение *Ein Anblick grässlich und gemein* [9, 115].

19) Эмоциональная **оценка** эмоции радости *Da streiten sich die Leut herum / Oft um den Wert des Glücks* [9, 69].

20) **Вкус** эмоционального состояния (негатив) *So muss ich weinen bitterlich* [9, 70].

21) **Переход** эмоционального состояния в физическое и изменение модальности переживания:

радость → страх → горе *Ich jauchze, ich zittre, ich weine mild, / Ich werde selbst zur Leiche* [9, 72].

22) **Трансформация** позитивного эмоционального состояния в негативное *Da liegt der bunte Tand, / Und klagten müssen nun, die eben lachten* [9, 94] и наоборот, трансформация негативного эмоционального состояния в позитивное *Die trübe Sehnsucht schwand, / Als leis mich fasste deine Hand* [9, 149].

23) **Интимные услуги** *Welche große Freude machen, / Mädchen nicht allein verstehn; / Als da ist: Ins Wirtshaus gehn* [9, 100].

24) **Количество** ощущения эмоции радости *Doppelte Freude* [9, 103].

25) (Невербальное / вербальное) **эмоциональное поведение** (позитив) *Ein Lächeln irrt verflogen / durch einen lauten Saal* [9, 111], (негатив) *Ihr habt überlebt / die zu euch grausam waren* [9, 247], (позитив – негатив) *Wer immer von seiner / Gutmütigkeit spricht / der ist grausam* [9, 252].

26) **Глобализация** мира *Durch dieses kleine fleischerne Stück / wird alles gehen: Jammer und Glück* [9, 129].

27) **Энергия эмоций** (негатив) *In ihren Herzen wütet wilder Brand, / Der wie ein Heyder-Kopf gespenstisch nagt* [9, 138], (позитив) *Und alles schwieg in mir / Vor deinem wunderbaren Licht, / Das still in deinen Augen steht* [9, 149].

28) **Акустика** эмоций *Und wo der Seele ungehörte Leiden / Im Echo als Gelächter widerhallen* [9, 144].

29) **Цвет** *Rot macht die Scham, die Reue bleich!* [9, 93]; *Er ist untröstlich / nicht grün zu sein* [9, 152].

30) **Процессуальность** *Das Schweigen* [9, 153].

31) **Эмоциональный** паттерн: горе и радость *“Es gibt was Bessers in der Welt / Als al ihr Schmerz und Lust!”* [9, 29]; радость и гнев *Dann siehst du ihn in Freude und Zorn, / von oben und unten, von hinten und vorn* [9, 155].

32) **Душевная боль** *Weh, dass kein anderes Wort mich tröste, / Und dies zurücke mich in Städte stößt!* [9, 159].

33) **Действие**, направленное против объекта (носителя эмоционального состояния) *Ein Schrei, der jetzt die Sterne schreckt* [9, 162].

34) **Последствия** эмоции гнева *Die Welt ist rot von unser Wut* [9, 162].

35) **Частота** событий (позитив) *Freute sich des Tals noch einmal und vergaß es* [9, 165], (негатив – позитив) *Das nächste Mal / bringst du mir zehnmal mehr Unglück / und zehnmal weniger Glück* [9, 227].

36) **Совместное** действие во время мятежа *Unter die Menschen kam ich zur Zeit des Aufruhrs / Und ich empörte mich mit ihnen* [9, 170].

37) **Описание**: 1) печали *Traurigkeit, die jeder kennt* [9, 175], 2) страха *Die Angst ist in mir aufgestanden, / Wie eine Frau, der etwas Furchtbares einfiel / und die dann – wenn sie zwei Stuben hat – / von der einen in die andere geht* [9, 212], *Angst vor der Angst / Angst was kommt / Denken vor Angst was kommt / Angst vor dem Denken was kommt / Angst vor dem Denken // Wenn es kommt / kommt es wegen der Angst / wegen der Angst vor dem Denken / die mir Angst macht* [9, 235], 3) позора *Eine Schande / die uns krank gemacht haben / haben uns beigebracht: /*

"Krankheit / ist eine Schande" / So konnten sie die Krankheit / noch ärger machen [9, 219], 4) бестыдства Schame / Es gibt auch Schamlosigkeit / aus Scham / Nur verwechseln wir Schamhaften / sie meistens / mit Unverschämtheit [9, 228], 5) счастья Tee mit Honig trinken / und Musik hören, / das ist Glück. / Sich freuen / über einen Freund, / weil er sich / über Kleinigkeiten freut, / das ist Glück [9, 326], 6) чувства одиночества Einsam bist du sehr alleine. / Aus der Wanduhr tropft die Zeit. / Stehst am Fenster. Starrst auf die Steine. / Träumst von Liebe, Glaubst an keine. / Kennst das Leben. Weißt Bescheid. / Einsam bist du sehr alleine – / Und am Schlimmsten ist die Einsamkeit zu zweit [9, 178], 7) чувства любви к себе Sich lieben / in einer Zeit / in der Menschen einander töten / mit immer besseren Waffen / und einander verhungern lassen / und wissen / dass man wenig dagegen tun kann / und versuchen / nicht stumpf zu werden / Und doch / sich lieben [9, 230], 8) чувства сострадания Zweifellos / ist Leiden weniger arg / als seine Arbeit zu tun / und wissen dass andere leiden // Also bitte ich / die Ertrinkenden um Mitleid / denn ich habe zuviel zu tun / um ihnen zu helfen [9, 237], 9) неприятного Unliebsam [9, 220], 10) враждебности Feindseligkeit macht nicht selig / Viel Feind viel Ehr / ist Saure-Trauben-Wort / und hat Deutschland zwei Kriege beschert [9, 225].

38) **Одежда** как символ эмоции горя Die Kindheit starb; nun trägt er Trauer / und hat den Anzug schwarz gewählt [9, 182].

39) **Кинесика:** 1) горя Kerns Mutter machte ihm Besuch. / Sie ging vor Kummerkrumm [9, 184], 2) страха смерти Die Menschen krochen winselnd unter die Betten. / Sie stürzten in ihre Keller und in den Wald [9, 195].

40) **Ирреальные признаки:** 1) территории Kennst du das Land? Es könnte glücklich sein [9, 186], 2) бытия Es könnte glücklich sein und glücklich machen! [9, 186].

41) **Желание действовать** Hast du wirklich Lust zum Zielen, / ziele bitte nicht nach dir [9, 189].

42) **Армагеддон** Und weder Weinen noch Lachen war mehr auf der Welt [9, 196].

43) **Метафора** Die Erde war aber endlich still und zufrieden und rollte. / völlig beruhigt, ihre bekannte elliptische Bahn [9, 196]; Hinter dem Fenster / lächelt das Leben / als wäre alles einfach / und ewig [9, 202]; Manchmal berühre / ich er zufällig / und erschrecke / über meine Blindheit [9, 353].

44) **Взаимосвязь эмоций с когнитивной сферой** Ruhig im Trüben fischen. / Gedächtnis aufzufrischen / und dabei sogar / Erinnerung, Haar um Haar [9, 209].

45) **Ограничение чувствительности тела** Man spürt nur, wie zerbrechlich / es ist im täglichen Gewühl [9, 210] и рода деятельности Nur noch tun, / was mir Freude macht, / und alles andre lassen [9, 347].

46) **Абстрактность** категории эмоционального Lebt ihre Grausamkeit / in euch jetzt weiter? [9, 247].

47) **Степень сравнения** эмоционального состояния Je trüber der Alltag / desto stiller sind meine Freuden [9, 248].

48) **Гармония** эмоционального и социального аспектов Wenn mein Glück vollkommen sein wird / ein

stilles harmloses Lächeln / dann mag die Bombe fallen / Mein Haus ist bestellt [9, 248].

49) **Духовное страдание** Eine Qual zu lernen / was ich nicht wissen will [9, 255].

50) **Производственные отношения (негатив)** Warum hast du es nicht getan? / "Weil ich Angst hatte" [9, 256].

51) **Части тела (гениталии) и болезнь** Wer sich seiner Schamteile schämt / und sie nicht liebkost und die Scham / derer die er liebt nicht liebkost ohne Scham / der ist krank [9, 258].

52) **Социально-моральная** природа человека Aber Mensch bin ich auch, / drum will ich auch lustig sein, / will mich meines Lebens freuen, / mit den Weibern dreckig sein [9, 262].

53) **Межкультурная** коммуникативная прагматика so dass man fast schon traurig wird, trotz diesem / Happy End [9, 265].

54) **Божественная** основа позитивных (счастье, любовь) и негативных (несчастье, смерть, позор, гнев, зависть, жадность, злость) чувств da sitzt unser Herrgott ganz munter / <...> / er hat's in der Hand jederzeit, / das Glück und das Unglück, den Tod und die Schand / und die Lieb und den Zorn und den Neid / und den Geiz und die Gier und die Gall und die Gicht – / ja, da gibt's eine sehr große Schar [9, 266].

55) **Эманация и структурность** эмоций wenn sich beim Schwimmen in Rückenlage / himmelwärts nur der Himmel türmt, / suchen die Angstlichen rasch das Ufer, // liegt plötzlich Angst in der Luft [9, 267].

56) **Коммуникативный** потенциал эмоций Wie übers Glück reden? / Wenn das einmal glückte: / Wäre das nicht das Glück? // Mir glückte es nie, / das Glück zu beschwören / ohne Unglücksgrundierung [9, 271].

57) **Словообразовательный** потенциал эмоций Der Wortstamm ist: Glücken. / Missglücken, Nichtglücken: / Verunglückte Zweige [9, 271].

58) **Философский** аспект динамики эмоций Vor allem Unglück / war Glück. Vor allem / Missglücken glückte es [9, 271].

59) **Индивидуально-личностные** черты bleib / wie du bist // und ärgere dich / täglich [9, 286].

60) **Специализация** медицинской практики In dieser Klinik ist / zuständig für: // <...> // Soziales, / Mitarbeiter a / Trauerarbeit, / Mitarbeiter b / Technische Hilfsmittel, / Mitarbeiter [9, 299].

61) **Ценностная шкала** Liebe ist wichtiger / als Zwänge, Ängste / und alle noch so / hochvernünftigen Erwägungen [9, 306].

62) **Механизм души** Ruhe des Körpers / und Stille im Geist / sind die Schlüssel / zum Eingang in die Seele [9, 312].

63) **Хаос мыслей** In meinem Kopf ist es / zu unruhig und zu laut, / zu viele Gedanken gehen / dort ein und aus [9, 339].

64) **Контраст жизни** Wenn ich die Freude teuer / mit Traurigkeit bezahlen muß, / kann sie mir gestohlen bleiben. / Wenn ich für mein Glück / Verzweiflung in Kauf nehmen soll, / will ich es nicht annehmen [9, 344].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, проведённый анализ позволяет характеризовать семантику эмотивной лексики как динамическую разветвлённую систему, которая

постоянно развивается и совершенствуется. При этом новые значения эмотивной лексики пополняются в силу действия как интралингвистических, так и экстралингвистических факторов. В XVII веке [9, 11] семантика эмотивной лексики охватывает три подтипа значений: эмоциональное состояние, волюнтаризм и объект (как носитель эмоционального состояния); в XVIII веке [9, 12–85] она резко возрастает до двадцати семантических подтипов: 1) эмоциональное состояние, 2) объект (как носитель эмоционального состояния), 3) манера говорения, 4) чувство, 5) эмоционально-оценочное отношение к окружающему миру, 6) продолжительность эмоционального состояния, 7) обращение, 8) изменение эмоционального состояния, 9) интенсивность эмоционального состояния, 10) характеристика эмоционального состояния, 11) проксемика, 12) этикет, 13) объём переживания, 14) субъект (как носитель эмоционального состояния), 15) название эмоций, 16) дифференциация эмоций, 17) признак соматики, 18) эмоциональная оценка эмоций, 19) вкус, 20) переход от одного эмоционального состояния в другое; в XIX веке [9, 86–196] она продолжает расширяться и достигает тридцати двух семантических подтипов: 1) эмоциональное состояние, 2) волюнтаризм, 3) манера говорения, 4) чувство, 5) обращение, 6) интенсивность эмоционального состояния, 7) характеристика эмоционального состояния, 8) субъект (как носитель эмоционального состояния), 9) название эмоций, 10) признак соматики, 11) трансформация эмоционального состояния, 12) интимные услуги, 13) количество ощущения эмоции радости, 14) (невербальное / вербальное) эмоциональное поведение, 15) глобализация мира, 16) энергия эмоций, 17) акустика эмоций, 18) цвет, 19) процессуальность, 20) эмоциональный паттерн, 21) душевная боль, 22) действие, направленное против объекта (носителя эмоционального состояния), 23) последствия эмоции гнева, 24) частота событий, 25) совместное действие во время мятежа, 26) описание эмоций, 27) одежда как символ эмоции горя, 28) кинесика, 29) ирреальные признаки, 30) жела-

ние действовать, 31) Армагеддон, 32) метафора; в XX веке [9, 197–356] она качественно меняется, количественно остаётся без изменений и составляет тридцать два семантических подтипа: 1) объект (как носитель эмоционального состояния), 2) продолжительность эмоционального состояния, 3) обращение, 4) объём переживания, 5) субъект (как носитель эмоционального состояния), 6) название эмоций, 7) дифференциация эмоций, 8) (невербальное / вербальное) эмоциональное поведение, 9) частота событий, 10) описание эмоций, 11) метафора, 12) взаимосвязь эмоций с когнитивной сферой, 13) ограничение чувствительности тела и рода деятельности, 14) абстрактность категории эмоционального, 15) степень сравнения эмоционального состояния, 16) гармония эмоционального и социального аспектов, 17) духовное страдание, 18) производственные отношения, 19) части тела и болезнь, 20) социально-моральная природа человека, 21) межкультурная коммуникативная прагматика, 22) божественная основа чувств, 23) эманация и структурность эмоций, 24) коммуникативный потенциал эмоций, 25) словообразовательный потенциал эмотивов, 26) философский аспект динамики эмоций, 27) индивидуально-личностные черты, 28) специализация медицинской практики, 29) ценностная шкала, 30) механизм души, 31) хаос мыслей, 32) контраст жизни. Семантика эмотивной лексики имеет свой жизненный цикл: рождение – развитие – угасание. Цикл «рождение» зафиксирован в XVIII веке (№ 4–21, 31), XIX веке (№ 22–30, 32–43) и XX веке (№ 44–64), цикл «развитие» может длиться от трёх веков: XVII – XIX (№ 1), XVII – XVIII, XX (№ 3), XVIII – XX (№ 7–8, 15–16) до двух веков: XVIII – XIX (№ 4–5, 10–11, 18, 31), XIX – XX (№ 35, 37, 43), цикл «угасание» прослеживается в XIX веке (№ 3, 9, 14, 17, 19–21) и XX (№ 1, 4–5, 10–11, 18, 22–24, 26–34, 36, 38–42).

Перспективным, на наш взгляд, является продолжение семантических исследований эмотивной лексики в художественных немецкоязычных текстах XVII – XX веков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. І. Белехова. – К., 2002. – 36 с.
2. Безугла Л. Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : [монографія] / Л. Р. Безугла, І. О. Романченко. – Х. : ФОП Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард ; пер. с англ. В.В. Мисник, А. Г. Татлыбаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
4. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
5. Пэйн Р. Эмоции и работа. Теории, исследования и методы применения / Р. Пэйн, К. Купер ; [пер. с англ. П. К. Власов, А. А. Киселёва, А. М. Шегда]. – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2008. – 544 с.
6. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
7. Argyle M. The Psychology of Happiness / M. Argyle. – London : Methuen & Co. Ltd., 1987. – 256 p.
8. Krukemeyer M. G. Vorwort / M. G. Krukemeyer // Deutsche Gedichte. – Köln : Claus Richter Verl., 2006. – S. 9.
9. Krukemeyer M. G. Deutsche Gedichte / M. G. Krukemeyer. – Köln : Claus Richter Verl., 2006. – 390 s.

УДК 81'373.45=111:340.113=161.2

АДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО ВОКАЛІЗМУ ТА ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВАРІАНТНОСТІ

Сергеева Г. А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються питання фонетичного освоєння англомовних запозичень в українській мові. Зокрема, аналізуються вокальні субституції, особливу увагу приділено проблемі виникнення термінів-варіантів, з'ясуванню причин та визначенню шляхів уникнення фонетичної варіативності англомовних запозичень у терміносистемі українського права.

Ключові слова: англомовне запозичення, юридична термінологія, фонетичне освоєння, фонетичні норми, система голосних, терміни-варіанти.

Сергеева Г. А. Адаптация англоязычных юридических терминов в системе украинского вокализма и проблема терминологической вариантности. В статье исследуются вопросы фонетического освоения англоязычных заимствований в украинском языке. В частности, анализируются вокальные субституции, особое внимание уделено проблеме возникновения терминов-вариантов, установлению причин их появления и путей устранения фонетической вариативности англоязычных заимствований в терминосистеме украинского права.

Ключевые слова: англоязычное заимствование, юридическая терминология, фонетическое освоение, фонетические нормы, система гласных, термины-варианты.

Serhieieva H. A. Adaptation of the English law terms to the system of vowels of the Ukrainian language and problem of variant forms in terminology. The article deals with theoretical and practical aspects of the process of the English law terms adaptation to the phonetic system of the Ukrainian language, in particular vocal substitutions are analyzed in terms of arising of variant forms in the Ukrainian law terminology, the reasons behind this phenomenon are established and recommendations to eliminate it are given.

Key words: English loan word, law terminology, phonetic adaptation, phonetic rules, system of vowels, variant forms of the terms.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання розвитку лексичного складу української мови посідає чільне місце серед наукових проблем, що є предметом постійної уваги мовознавців, серед яких слід виокремити дослідження лексики іншомовного походження, які з різною інтенсивністю здійснюються протягом всієї історії існування філологічної науки. Увага науковців до вивчення запозичень обумовлюється тим, що лексичний вплив інших мов поряд із дією внутрішньомовних тенденцій є важливим чинником розвитку та неологізації лексичної системи мови та термінології, що є її невід'ємною складовою.

Останні десятиліття дослідники виявляють значний інтерес до аналізу запозичень з англійської мови, яка стала основною мовою-джерелом запозичень для багатьох європейських мов, у тому числі для української мови. Помітним є і вплив англійської термінології на розвиток української правничої терміносистеми, формування якої в межах єдиного європейського правового поля зумовлюється інтеграційними процесами у світовій спільноті та інтернаціоналізацією права. Дослідження проблеми запозичених англومовних правничих термінів в різ-

них її аспектах дає змогу відповісти на певні теоретичні питання, що можуть сприяти подальшому розробленню теорії взаємодії мов, проблем білінгвізму та освоєння запозичень, а також вирішити практичні завдання, пов'язані, зокрема, з проблемою унормування української правничої термінології та актуальними питаннями фахової лексикографічної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблеми англomовних запозичень в українській літературній мові досліджувались у працях Л. Архипенко, Я. Голдованського, І. Каминіна, Л. Кислюк, А. Рижикової, В. Сімонок, проте як ціла термінологічна група, зокрема в термінології права, англomовні запозичення та особливості їх освоєння в системі української мови, у тому числі на фонетичному рівні, в україністиці не досліджувались. Саме відсутність такого аналізу та потреба системного опису та унормування терміносистеми права, одним зі складників якої є англomовні запозичення, і визначають **актуальність** дослідження.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів фонетичного освоєння англізмів у системі українського вокалізму. Для цього необхідно виконати певні **завдання**, зокрема увага буде приділена виявленню та аналізу термінів-варіантів, що виникли на українському мовному ґрунті внаслідок фонетичного освоєння запозичень, встановлення причин їх

появи та визначення можливих шляхів подолання цього негативного для термінології явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення визначеної вище мети було проаналізовано більше 300 запозичених з англійської мови терміноодиниць. Об'єктом спостереження за процесом пристосування англомовних термінів до системи голосних української мови є вокальні субституції. Відповідно до конкретної мети у статті буде описано ті з них, що спричиняють виникнення фонетичної варіантності у системі мови-реципієнта. Зауважимо, що при розв'язанні поставлених завдань слід враховувати, з одного боку, неадекватність фонетичних систем двох взаємодіючих мов, що є однією з причин виникнення складних діафонічних відносин дивергентного характеру або конвергентних зв'язків, а з іншого, – відносну хронологію появи запозичення, що зумовлює вплив на способи фонологічного засвоєння запозичень таких чинників, як шлях запозичення, наявність мов-посередників, мовна традиція, мовна норма.

Важливо відзначити, що дослідження процесу освоєння англомовних запозичених термінів у системі вокалізму української мови, відображення результатів якого виходить за рамки цієї публікації, показало, що механізм трансформації фонемного складу англіцизмів не відрізняється від загальних способів освоєння запозичень. Здійснений аналіз свідчить про те, що англомовні терміни переважно пристосувалися до фонологічних норм сучасної української мови, втрачаючи невластиві мові-реципієнту риси. Слід зазначити, що значні кількісні та якісні розбіжності в системах голосних англійської та української мов зумовили те, що в процесі адаптації більшої трансформації фонетичний склад запозичених лексем зазнав саме в системі вокалізму. При цьому спостерігаємо поширення, як правило, дивергентних діафонічних відносин, коли одна голосна реалізується в межах декількох фонем української мови. При цьому очевидно, що найбільшою фонетичною варіативністю при відтворенні засобами української мови характеризуються англійські фонemi, невластиві мові-реципієнту.

Отже, подамо стисло порівняльну характеристику системи голосних англійської та української мов, що є теоретичною основою для здійснення аналізу. До ізоморфних рис слід віднести існування в обох мовах подібних монофтонгів, чинників, які визначають їх класифікацію, та здебільшого подібні фонологічні характеристики. Аломорфними рисами насамперед є різна кількісна репрезентація голосних в обох мовах, їх якісні характеристики та принципи організації системи фонем. Зокрема, англійська фонетична система характеризується виразним вокалізмом, тоді як українську мову відносять до мов консонантного типу – кількісний склад голосних фонем в англійській мові в декілька разів перевищує кількість українських голосних (відповідно 20/6) [1, 21].

До фонетичних особливостей англійського вокалізму, крім кількісних показників, слід також віднести наявність фонологічних опозицій, які не характерні для голосних української мови, зокрема стабільність артикуляції (монофтонги – стабільна

артикуляція, дифтонги – змінна) та тривалість (довгі та короткі голосні). У зв'язку з цим серед англійських голосних розрізняють 10 монофтонгів (7 коротких, 3 довгих) та 2 дифтонгоїди. Інші 8 голосних є дифтонгами.

Отже, очевидно, що наявність значних кількісних та якісних розбіжностей у системах вокалізму англійської та української мов викликає неадекватність репрезентації відповідних фонем в обох взаємодіючих мовах. Так, деякі українські голосні мають кілька репрезентантів у системі англійського вокалізму, наприклад фонема /i/, якій в англійській мові відповідають фонemi /i:/ (довга) та /i/ (коротка), а українська голосна /и/ взагалі не має в англійській мові ідентичного звукового відповідника. В українській мові відсутні аналоги багатьох англійських голосних звуків [4, 23].

Ці обставини зумовлюють переважно дивергентне діафонічне ототожнення, коли одна англійська фонема відтворюється в українській мові кількома різними фонемами, що іноді стає причиною виникнення варіантних форм у межах фонетичного та змішаного типів субституції. Так, дослідження виявило випадки виникнення варіантних форм у запозиченнях з фонемами /i/ та /i:/.

Зазвичай слова з довгим і коротким голосним /i/, запозичені з інших мов, зокрема з німецької, оформлюються в українській мові фонемами /и/ та /і/ [5, 49–50] і передаються на письмі відповідними літерами, що пояснюється впливом орфографічних норм української мови. Зокрема, правописні норми, пов'язані з адаптованими на українському мовному ґрунті словами іншомовного походження, за твердженням А. Грищенка [8, 94], значною мірою зумовлені тенденцією до відтворення живого звучання. Однак відповідно до орфографічних норм, які викладені в редакції правопису 1993 р., існує кілька типових випадків диференціації орфограм у загальних назвах, залежно від фонетичного оточення, початкової або кінцевої позиції у слові.

Так, вживання *и* /и/ та *і* /і/ в загальних назвах іншомовного походження регулюється кількома правилами. Зокрема, літера *и*, яка передає на письмі фонему /и/, пишеться: 1) на початку і в кінці слова (ідея, журі); 2) після *б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н* перед наступним приголосним (бізнес, логіка, архів), за винятком деяких давніх запозичень, в яких у тій же позиції пишеться *и* (бурмістер, лиман); 3) після всіх приголосних перед *є, я* та *й* (діалектика, аудієнція). Написання літери *и* в загальних назвах іншомовного походження регулюється так званним правилом дев'ятки, за яким після приголосних *д, т, з, с, ц, ж* (*дж*), *ч, ш, р* перед наступним приголосним, крім *й*, пишеться літера *и* на позначення фонemi /и/.

У правничих термінах, запозичених з англійської мови, більшість слів із цими фонемами зазнала субституції відповідно до норм української орфографії, зокрема /i/ та /i:/ → /и/ за правилом дев'ятки, наприклад, /i/ → /и/: *verdict* – *вердикт*; *discount* – *дисконт*; *leasing* – *лізинг*; /i:/ → /і/: *green card* – *грін-кард*; *time sheet* – *таймшїт*; *freehold* – *фрігольд*.

Вищезгаданим правописним нормам також цілком відповідає фонетична трансформація англій-

ських голосних /i/ та /i:/ → /i/, наприклад, /i/ → /i/ : *business* – бізнес; *domicile* – дім; *dumping* – демпінг; /i:/ → /i/ : *impeachment* – імпічмент; *leasehold* – лізгольд.

Проте слід зазначити, що в застосуванні правил правопису літер *и* та *і* в словах іншомовного походження під час відтворення англійських голосних /i/ та /i:/ українськими фонемами /и/, /і/ спостерігається певна непослідовність. Нами виявлено декілька слів, у яких у процесі субституції спостерігається відхилення від правил української орфографії. У словах *bailiff* – бейліф, *dismissal* – дисмисл, де англійська /i/ повинна була замінитися фонемою /и/, відбулася субституція /i/ → /и/, причиною чого може бути певна подібність між англійською короткою /i/ та українською фонемою /и/, яка відчувається на слух, оскільки їх артикуляція в обох мовах досить близька.

Слід зазначити, що у зв'язку з непослідовністю передавання цієї фонemi в українській мові певні розбіжності спостерігаються також щодо застосування на практиці правила дев'ятки, про що свідчить освоєння термінів *up-tick* – ан-тік та *dawn-tick* – даун-тик, в яких фонема /i/, знаходячись в однаковому фонетичному оточенні, зазнала субституції двома різними звуками, що також приводить до виникнення фонетичних варіантів, наприклад: *dealer* – дилер – ділер. Перший варіант з'явився, як ми вважаємо, внаслідок дотримання правописних норм української мови (правила дев'ятки), а другий – як наслідок дотримання вимовних норм першоджерела, оскільки вимова українського монофтонга /i/ нагадує другу фазу артикуляції англійського дифтонгоїда /i:/, або, можливо, впливу російської мови (рос. мова: дилер). Подібна формальна неусталеність спостерігається також у терміна *forfeiting*: *форфейтинг* – *форфейтінг*.

Щодо правила дев'ятки, то деякі вчені вважають, що вимова і написання «и» /и/ на місці етимологічного /i/ спотворює правильну вимову та не має під собою жодного наукового ґрунту [6; 2, 79]. М. Вакуленко з цього приводу навіть зауважує, що «розширене трактування «правила дев'ятки» призводить до витіснення букви «і» з української абетки, що науково не виправдано» [2, 80], і пропонує у нових запозиченнях дотримуватись першоджерела, зокрема вважати нормативним термін *ділер*. Наше ж дослідження показало, що кількісно переважають запозичення, у яких довга та коротка фонема /i/ оформлюється українською голосною /і/, яка відтворюється на письмі літерою «і», тому навряд чи можна говорити про витіснення літери «і». До того ж, формальний варіант *дилер* відповідає нормам чинного українського правопису, зазнав повного формального освоєння і, вважаємо, повинен вживатися в українській правничій термінології як нормативний.

При цьому слід зазначити, що в позиції на початку слова англійська фонема /i/ зазнає регулярної субституції фонемою /и/, яка на письмі передається літерою «и», наприклад: *investor* – інвестор; *incorporation* – інкорпорація; *impeachment* – імпічмент; *implementation* – імплементація. Це свідчить про підпорядкування цих запозичень чинним

нормам української мови, відповідно до яких літера «и» в українській літературній мові не вживається на початку запозичених слів [8, 28]. Однак при цьому слід зауважити, що взагалі українській мові властива фонема /и/ та відтворення її на письмі на початку деяких питомих слів перед голосними /н/ та /р/ (інший, іншомовний, индик, иній), що засвідчено словниками початку ХХ ст. (наприклад, Словарь української мови Б. Грінченка 1907 р.) і знайшло відображення у «Проекті найновішої редакції українського правопису», який, однак, так і не був прийнятий.

Невелика частина англомовних запозичень із фонемами /i/ та /i/, очевидно, під впливом їх орфографічного позначення в мові-джерелі – графеми *e* – оформилася в українській правничій термінології фонемою /е/, наприклад: /i/ → /е/ : *delivery* – делівері; *demurrage* – демередж; *default* – дефолт; /i:/ → /е/ : *repatriation* – репатріація; *refunding* – рефундування. Можливою причиною такої субституції може бути і аналогія до запозичених раніше слів із префіксами латинського походження *de-* та *pe-* [7, 129], що, очевидно, є спільною адаптаційною традицією для багатьох мов, у тому числі неслов'янських. Порівняймо: укр.: детектив; рос., болг., схв.: детектив; бр.: дэтэктыу; польск.: *detectyw*; ч.: *detectiv*; нім.: *Detective*; фр.: *detective*; укр.: репатріація; рос.: репатриация; польск.: *repatriacja*; фр.: *repatriement*; нім.: *Repatriierung*.

У правничих термінах, запозичених з англійської мови, нами виявлено ще кілька варіантів передавання голосної фонemi /i/ на українському мовному ґрунті: фонемою /а/ : *electorate* – електорат; *alternate* – альтернат; сполученням фонем /ji/ : *underlying* – андерлаїнг; *apartheid* – апартейд.

Перший випадок можна пояснити, на наш погляд, тим, що при запозиченні цих термінів зразком слугувала графічна форма англійських слів, тобто вони були українізовані шляхом транскрибування, про що свідчить фонетичний склад цих лексем. Хоча вірогідним є можливість впливу традиційного освоєння слів з латинським суфіксом *-ate* як *-am*, оскільки суфікс *-ate* в англійській мові є запозиченням з латинської мови. У другому випадку англомовний термін через нехарактерний для української мови збіг голосних оформився відповідно до орфографічних норм мови-реципієнта – за допомогою епентетичного /j/.

Терміни-варіанти зафіксовані також при адаптації запозичень з диграфом *au*, який традиційно передається сполученням монофтонгів *a* та *у*. Аналогія простежується, зокрема, щодо запозиченого на початку ХVІІІ ст. із латинської мови через польське посередництво терміна «аудитор» (лат. "auditor"). Однак слід зауважити, що специфічною рисою фонетичного засвоєння запозичень, зокрема англомовних правничих термінів з диграфом *au*, в українській мові, поряд з його трансформацією в *ау*: *аудитор*, *інаугурація*, є консонантизація голосного верхнього підняття як спосіб ліквідації вокального сполучення *ау*, не характерного для української мови, та субституція іншомовного буквосполучення *au* диграфом *ав*: *авдитор*, *інаугурація*. Освоєння диграфа *au* шля-

хом консонантизації є, на думку дослідників, винятково рисою української адаптивної традиції (пор.: рос. аудитор, инаугурация; польськ. Auditor) [3, 33].

Ще одним чинником виникнення варіантності при освоєнні англійців в українській мові є терміни зі зредукованим голосним. Досліджена нами група таких англомовних запозичень зазнала в українській мові повної звукової субституції. При цьому спостерігаємо дивергентну ідентифікацію, тобто субституцію цієї фонемі кількома українськими голосними. Слід зазначити, що, на наш погляд, спостерігається певна залежність субституції англійської зредукованої фонемі від того, фонемний чи графемний склад англійського слова відтворюється під час його запозичення. Відповідно до цього запозичення з цією фонемою в українській правничій термінології можна розділити на транскрибовані та транслітеровані. У разі транслітерації англійських правничих термінів літери *a, o, e, u*, які в мові-джерелі в ненаголошеному складі позначають на письмі зредуковану фонему, ототожнюються носієм української мови з елементами української графічної системи і відтворюються відповідними українськими фонемами. Тому всі графічні запозичення в українській мові зазнають регулярної простої субституції фонемами */a/, /o/, /y/* після твердого та */e/* після твердого та м'якого приголосного, наприклад: *abandon* – абандон; *barratry* – барампія; *electorate* – електорат; *investor* – інвестор; *barter* – бартер; *corruptionner* – корупціонер; *subvention* – субвенція.

В освоєнні правничих термінів з цією фонемою способом транскрибування простежується характерна особливість. Нейтральна голосна у більшості слів передається українською фонемою */e/*, яка стоїть після твердої приголосної і вимова якої найбільше відповідає вимові співвідносної фонемі в мові-джерелі. Причому така субституція відбувається не тільки у випадках, коли зредукована голосна передається на письмі англійською літерою *e*, графічний образ якої співпадає з українською *e*, наприклад: *underwriter* – андерайтер; *impeachment* – імпічмент, але й у термінах *franchisor* – франчайзер; *clearance* – кліренс тощо, де ця фонема позначається на письмі відповідно літерами *o* та *a*.

Однак на фонетичну субституцію зредукованого голосного у термінах, які на українському мовному ґрунті відтворюють фонематичний склад своїх

англомовних прототипів, наприклад: *consulting* – консалтинг; *provider* – провайдер, очевидно, вплинула орфографія мови-джерела. Нейтральна фонема у наведених термінах зазнала трансформації українською фонемою */o/*, яка позначається на письмі українською літерою «о», графічно тотожною англійській «o». Таким чином, простежується закономірна тенденція до субституції англійських зредукованих голосних українськими голосними повного творення. Слід зазначити, що саме це варіювання під час адаптації і може ставати причиною небажаної фонетичної варіантності: *rieltor* – ріелтер, ріелтор.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз формального освоєння англомовних правничих термінів на фонетичному рівні української мовної системи та отримані результати, що висвітлені у статті, дають змогу зробити висновок про те, що механізм трансформації фонемного складу англомовних термінів не відрізняється від загальних способів освоєння запозичень в українській літературній мові. Спостереження за особливостями процесу фонетичного освоєння англомовних запозичень-термінів в українській мові свідчать про посилення тенденції до відтворення зовнішньої форми англійських слів шляхом транслітерування, що зумовлено, очевидно, насамперед писемним шляхом запозичення правничої термінології при перекладі англомовної юридичної літератури. Відносимо це до специфічних рис запозичення термінологічних мовних одиниць.

При фонетичній трансформації запозичень спостерігається паралельне відтворення фонемного та графемного складу англійських термінів, що поряд із звуковою дивергенцією є одним із чинників виникнення у мові-реципієнті фонетичних варіантів. Такі терміни-варіанти вважаємо не повністю освоєними на фонетичному рівні української мови. Пропонуємо залишати їх як нормативні терміни, звуковий склад яких не суперечить фонетичній системі та орфографічним нормам української мови, і в той же час є найбільш наближеним до вимови оригіналу.

Подальші дослідження в цій сфері лінгвістичної проблематики можуть бути присвячені вивченню питань, пов'язаних з дискусійними нормами українського правопису в аспекті унормування орфографічного оформлення іноземних слів, запозичених не лише з англійської мови, а й з іноземних мов взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : [навчальний посібник] / А. Білецький. – К. : АртЕк, 1997. – 224 с.
2. Вакуленко М. О. Про переклад та запозичення чужомовних слів / М. Вакуленко // Вісн. НАН України. – 1995. – № 11–12. – С. 78–81.
3. Демьянов В. Г. Фонетико-морфологическая адаптация иноязычной лексики в русском языке XVII в. / В. Демьянов. – М. : Наука, 1990. – 159 с.
4. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов : [навч. посібник] / І. Корунець. – К. : Либідь, 1995. – 239 с.
5. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Лисенко. – Х., 1999. – 170 с.
6. Огієнко І. І. Український стилістичний словник. Підручна книга для вивчення української літературної мови / І. Огієнко. – Львів : Вид-во Укр. книгарні, 1924. – 496 с.
7. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за ред. І. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 438 с.
8. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / за ред. А. Грищенка. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.

УДК 811.161.1'37

РОЗШИРЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ

Сімонок В. П.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Висвітлено ступінь освоєння іношомовного слова українською мовою, яка дає змогу визначити виникнення полісемії як одну з її ознак. Поява похідних значень пов'язана не з системою значень мови-джерела, а з системою української мови.

Ключові слова: полісемія, ступінь освоєння, похідне значення, мова-джерело, семантична структура, багатозначне слово.

Сімонок В. П. Расширение семантической структуры заимствованных слов. Освещена степень освоения иноязычного слова украинским языком, которая позволяет определить возникновение полисемии как одну из ее признаков. Появление производных значений связано не с системой значений языка-источника, а с системой украинского языка.

Ключевые слова: полисемия, степень освоения, производное значение, язык-источник, семантическая структура, многозначное слово.

Simonok V. P. The extension of semantic structure of borrowed words. The article deals with the degree of development of borrowed words by the Ukrainian language, which allows defining polysemy as one of its features. The appearance of derivative meanings is not connected with the system of meanings of the source language, but with the system of the Ukrainian language.

Key words: polysemy, degree of development, derivative meaning, source language, semantic structure, polysemantic words.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Серед багатьох аспектів дослідження запозичених слів майже недослідженими залишаються процеси їхнього освоєння лексико-семантичною системою української мови. Тому слід звернутися до питання про розвиток семантичної структури багатозначних лексем. Динаміка запозичених слів в українській мові полягає не тільки в збільшенні їхньої кількості, а й в участі у лексико-семантичних процесах, властивих лексиці взагалі. Одні слова приходять в мову і певний час сприймаються як неологізми, інші ж старіють і внаслідок різних причин переходять у клас архаїзмів чи історизмів, треті зазнають тих чи інших семантичних перетворень і стають невід'ємною частиною основного лексичного складу української мови. Українська та романо-германські є специфічними концептуально-мовними системами зі своїми особливими засобами відображення дійсності. Мовна система кожної з них прагне до постійного системного поповнення свого словника новими одиницями.

Актуальною проблемою сучасної лінгвістики є те, що центром підвищеної уваги є питання функціонування різних груп лексики і семантичних зрушень у словах. Поява і зникнення, відродження й архаїзація слів, значень стимулюють активізацію потенційних можливостей у самій лексико-семантичній системі. Розвиток української мови в останні роки сприяв входженню значного за обсягом масиву

іношомовних слів, зокрема, з романо-германських мов, активним процесам семантичних і стилістичних зрушень, кардинальним змінам соціальних конотацій.

Мета статті — дослідити лексико-семантичні процеси в системі іношомовних слів під час їхнього освоєння українською мовою.

Завдання статті полягає у визначенні багатозначності як ступеня освоєння англійських, німецьких та французьких запозичень.

Предметом дослідження обрано запозичення з англійської, німецької та французької мов, що ввійшли до словникового складу української мови.

Питання про багатозначність слова, характер зв'язків між окремими значеннями в його структурі віддавна є центром уваги лінгвістів. При цьому обговорюють два аспекти дослідження полісемії: 1) визначення її природи і місця в мовній системі; 2) характер семантичних змін у багатозначному слові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У поглядах на полісемію та її місце в мові існує два напрями: 1) заперечення існування багатозначності слів, думка про те, що кожне нове значення слід вважати омонімом; 2) визнання існування полісемії.

Перший полягає в тому, що в мові не може бути полісемії, оскільки всі випадки називання різних явищ одним звуковим комплексом належать до омонімії. Другий підхід полягає в тому, що всі значення полісемантичного слова намагаються об'єднати єдиним «загальним значенням». Обидва підходи до проблеми значення слова передбачають, що воно є симетричною одиницею, тобто існує пряма кількісна залежність між одиницями змісту і одиницями вираження: одне слово — одне значення.

Багатозначність визнається реальним явищем мовної структури О. С. Ахмановою, В. В. Виноградовим, В. М. Русанівським, А. П. Грищенком, Л. А. Лисиченко, Л. М. Пелепейченко, А. А. Уфимцевою, Д. М. Шмельовим. Вона пов'язана з тим, що слово є асиметричною одиницею, в якій немає повної симетрії між планом змісту і планом вираження: не кожній одиниці смислу відповідає окрема одиниця мови – слово. Таким чином, одне слово може мати кілька пов'язаних між собою значень, тобто бути багатозначним.

Відмінності у поглядах на багатозначність у дослідників виявляються не в питанні про те, чи існує полісемія, а в принципах визначення семантичної структури, способах розмежування окремих значень полісемантичної структури, розрізненні полісемії та омонімії, методиці дослідження.

Семантична структура багатозначного слова, тобто співвідношення між різними його значеннями, залежить від внутрішньомовних зв'язків слова і, в свою чергу, визначає ці зв'язки, будучи елементом власне повної її характеристики. Незважаючи на те, що в науковій літературі існують різні погляди на багатозначність, дослідники погоджуються з тим, що відповідне явище в мові не тільки існує, а й виконує важливу системно організуючу функцію, яка дає можливість найменшою кількістю слів достатньо повно й точно відбивати всю різноманітність явищ довкілля.

В. В. Виноградов писав про те, що «жодна мова не була б спроможною висловлювати кожну конкретну ідею самостійним словом або кореневим елементом. Конкретність досвіду є безмежною, ресурси ж найбагатшої мови – суворо обмеженими» [3, 18]. Вчений вказує на функцію багатозначності – бути одним із важливих засобів організації лексичної системи. Коли б для кожного нового явища і поняття виникала нова назва, то лексичний склад став би безмежним за обсягом і незручним для користування.

І. М. Сеченов так обґрунтував узагальнюючу роль слова і наявність полісемії з погляду психології: «Коли б людина запам'ятовувала кожне із вражень окремо, то від предметів найбільш буденних, якими є, наприклад, людські обличчя, стільці, дерева, будинки тощо, що є повсякденним оточенням нашого життя, в голові її лишалась би така величезна кількість відбитків, що осмислення їх, в усякому разі в словесній формі, стало б неможливим, тому що неможливо знайти десятки й сотні тисяч різних назв для суми всіх побачених берез, людських облич, стільців, і як впоратися в думці з таким величезним матеріалом?» [6, 439]. Це пояснення повною мірою стосується явища полісемії, оскільки вона забезпечує одну з важливих вимог до мови як до знакової системи – за допомогою мінімальної кількості знаків передавати максимальну інформацію.

Р. О. Будагов, констатуючи, що в будь-якій мові більшість слів характеризується багатозначністю, доходить висновку про існування «закону багатозначності» [1, 117–121].

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатозначність слова є одним із важливих засобів

системної організації лексичного складу мови. Якою б мірою новизни не відрізнялося слово, воно завжди співвідноситься із якимись компонентами лексичної системи і включається в семантичну структуру за певними ознаками.

Для визначення ступеня освоєності запозичених слів суттєвим є виникнення в них похідних значень, пов'язаних не з системою значень мови-джерела, а з системою української мови.

Однією з ознак ступеня освоєності іншомовного слова є розвиток у нього системи похідних значень, тобто виникнення багатозначності. При цьому, як свідчать дослідники, можливі кілька варіантів.

1) Запозичення прямого значення, яке в українській мові розвиває похідні. Запозичені слова у мові-реципієнті на основі запозиченого значення можуть розвинути систему похідних, не властивих мові-джерелу. При цьому спостерігаються певні закономірності розвитку семантичної структури слова, зумовлені типологічними особливостями української мови. Зміна значення запозиченого слова, порівняно з його іншомовним прототипом, є абсолютно закономірним явищем – результатом його розвитку в новій мові, а не непорозумінням або перекрученням, як іноді розглядається це явище деякими фахівцями, що вивчають запозичення. Такі якісні семантичні зміни називаються процесом розширення і звуження значень. Перехід від родового поняття до видового в семантиці веде до звуження, перехід від видового до родового створює розширення. Л. А. Булаховський, Л. Блумфільд, В. Г. Гак, Б. А. Плотников вважають цей процес одним з основних видів зміни слова. На думку В. Г. Гака, на семантичному рівні процес розширення є «усуненням деяких диференційних сем, які відбивають у значенні слова уточнення ідеографічного, стилістичного або емоційного характеру» [4, 89]. Процес звуження має протилежний характер і зводиться до включення в семантему (ЛСВ) деяких компонентів тієї самої якості. У мовленні розширення обсягу вживання відбувається в тих випадках, коли в новому значенні слово охоплює більше коло понять (уявлень), тобто може бути вжите як засіб називання ширше, ніж раніш. Саме якісна характеристика сем, які усуваються або з'являються в структурі значення, а не їхня кількість, становить основу процесу. Зміни квантитативного характеру, які стосуються семантичної структури слова в цілому, а саме збільшення кількості ЛСВ та втрата їх, описуються за допомогою термінів ускладнення та спрощення семантичної структури слова.

Процеси розширення і звуження значення можуть відбуватися в запозичених словах як результат розвитку їхньої семантики, коли поряд із зміненим значенням (більш вузьким або широким) у мові-реципієнті продовжує співіснувати і попереднє вихідне значення. Ці процеси можуть відбуватися під час самого процесу запозичування, коли попереднє вихідне значення існує тільки в мові-джерелі, а у мові-реципієнті функціонує лише змінене значення.

Розширення значення спостерігається у запозиченого з німецької мови слова *бутерброд*. У німецькій *Butterbrot* означає «шматок хліба, намазаний маслом», а в сучасній українській мові це запо-

зичення має більш загальне родове значення (вид страви – шматок хліба з чимось їстівним), видові значення якого позначаються словосполученнями на зразок «бутерброд з маслом, бутерброд з ковбасою, бутерброд з сиром». Запозичення *зафрахтувати* означає «найняти судно для перевезення вантажів», у загальноживаній мові дає значення «взагалі найняти що-небудь». Розширення відбувається на основі узагальнення семи для позначення об'єкта, на який спрямована дія, у структуру деривата.

2) Запозичення прямого значення і одного чи кількох похідних з мови-джерела. Цей шлях розвитку значення особливо поширений у суспільно-політичній лексиці, адже такі слова є історизмами у мові-джерелі. Прикладом цього може бути слово *конвент* – збори, засідання. У своєму прямому значенні воно увійшло з латини у французьку мову як назва представницьких зборів найвищого законодавчого органу часів Французької революції 1792–1795 рр. Інше значення цього слова – «законодавчий орган, що скликається для складання або зміни конституції» – є актуальним в деяких країнах і зараз, а перше вживається як історизм, коли йдеться про події часів Французької революції.

Прикладом смислового розвитку є полісемантичне слово *паритет*. Від юридичного терміна в значенні «принцип рівноправності сторін у чому-небудь» утворюється нове значення шляхом випадіння диференційної семи «сторона».

Від економічного терміна в значенні «стійке співвідношення в золоті грошових одиниць різних країн» формується ЛСВ «рівне співвідношення показників будь-яких явищ». У цьому разі спостерігається випадіння видових сем «золото», «грошова одиниця», «країна» твірного ЛСВ, поява узагальнених диференційних сем «будь-який», «явище» у структурі деривата.

У процесі розвитку семантичної структури слова Л. А. Лисиченко виділяє три таких типи: семантичне ускладнення (збільшення кількості значень), семантичне спрощення (зменшення кількості значень) і переінтеграція (зміна позиції певного ЛСВ в ієрархії значень у лексемі) [5, 43]. Усі ці процеси властиві й запозиченим словам. Прикладом ускладнення семантичної структури може бути французьке запозичення *манжета* (фальшиві рукава, що захищають одяг). Це слово отримало в українській мові нове значення, пов'язане з технікою: «кільце для скріплення труб», що виникло шляхом метафоричного переносу за подібністю функцій на основі прямого номінативного значення «вилога, закарваш рукава». Тобто це перенесення пояснюється семантичною аналогією, «коли паралелізм утворюється в результаті розвитку одних компонентів з орієнтацією на значення інших як наслідування моделей одних членів групи з боку інших» [7, 10].

Розглянемо три основні способи розвитку семантичної структури запозичених лексем.

1) Ускладнення структури лексеми власне українськими значеннями з семантичними утвореннями. Слово *рекрут* (солдат, якого щойно призвали на військову службу) формує нове значення – «спортсмен, якого щойно взяли до складу спортивної команди».

Відбувається модифікація архісеми в межах лексико-семантичної парадигми «назви осіб за родом діяльності», випадіння сем «військовий», «служба» з твірного значення і введення видових сем «спортивний», «команда» у структуру деривата.

2) Ускладнення, коли значення слів відрізняються культурно-історичним компонентом і належать до різних семантичних парадигм. Прикладом може бути запозичене з англійської мови слово *парламент*, яке походить від французького дієслова *parler* – говорити. У Франції до революції XVIII ст. ця назва означала «найвищий судовий орган». У Великій Британії та ряді інших країн це – «найвищий законодавчий орган». Це слово є синонімом вищого законодавчого органу України – Верховної Ради.

3) Ускладнення, що полягають:

– у втраті запозиченого прямого значення і переінтеграції значень у структурі лексеми; наприклад, слово *маріонетка* (фр. *marionnette*) має значення: «невелика фігури євангельської діви Марії в середньовічній ляльковій виставі», «лялька, яку приводить у рух за допомогою ниток, шнурів автор-ляльковод, схований від глядача»; інша назва – *фантомі*; на його основі спостерігається і модифікація архісеми «лялька» шляхом переходу до родового компонента «слухняність» (людина, держава, уряд), це стосується маріонеткових режимів країн Африки та Латинської Америки, які прислуговували уряду Америки; значення «слухняність», пов'язане з лялькою, перейшло на людину;

– у витісненні запозичених слів власне українськими назвами: *аероплан* – літак, *корнер* – кутовий, *аплодисменти* – оплески;

– у втраті запозичених прямих значень і заміні їх новими, що виникли на ґрунті української мови, наприклад, *cottage* (англ.) – «невеликий будинок» (часто у курортному районі поблизу моря), «готель, сільська лікарня»; *котедж* (укр.) – «невеликий заміський будинок з ділянкою землі»; *tent* (англ.) – «намет», «житло»; (шотл. іст.) – «переносна кафедра проповідника», *тенн* (укр.) – «навіс для захисту від сонця, інколи від дощу»; *sandwich* (англ.) (спец.) – «слоїста конструкція», «жива реклама»; *сендвіч* (укр.) – «бутерброд з якою-небудь закускою».

Інколи розвиток значення знаходить вираження у вторинному вживанні слова стосовно реалій українського життя. Так, Верховну Раду називають парламентом, міського голову – мером, голову облвиконкому – губернатором тощо. Подібні слова спочатку використовуються як засіб увиразнення мови, але поступово вони освоюються і набувають номінативного (але не термінологічного) значення. Можливо, таке вживання запозичених слів пояснюється прагненням лексичної системи до інтернаціоналізації суспільно-політичної, культурно-історичної лексики. Наприклад, у наш час вживається слово *мер* замість слова *міський голова*. Перевага першому слову може надаватися через його лаконічність.

При розгляді спрощення семантики запозиченого слова виділяють два явища: власне спрощення (зменшення кількості ЛСВ в багатозначній лексемі) і звуження семантики окремих ЛСВ.

Спрощення семантики в запозичених словах виявляється в тому, що в українську мову переймаються не всі ЛСВ мови-джерела, а тільки частина їх, а то й один. Прикладом цього може бути англійське запозичення *сендвіч*, яке мало спочатку в українській мові тільки значення «дві складені разом скибки хліба з маслом, сиром, ковбасою тощо між ними», на українському ґрунті це слово отримало похідне значення «людина, яка несе два рекламних щитки, один – спереду, другий – ззаду».

Запозичуючи слово, ми його немовби вириваємо з рідної мовної системи, пересаджуючи на чужий ґрунт без його родичів. А оскільки ці родичі і супутники надають слову значення, то у запозичених словах ми помічаємо звичайне звуження значення. Може бути й навпаки – на власне українському ґрунті слово може набувати нового значення.

На це явище звертав увагу Л. А. Булаховський: «При запозиченні слів з однієї мови в іншу засвоєне слово звичайно стає вузьким, спеціальним за своїм значенням, і це зрозуміло: слова запозичуються звичайно ізольовано, в поодиноких випадках їх уживання, а не тими етимологічними групами (гніздами), якими вони живуть на рідному ґрунті» [2, 68].

Спрощення семантичної структури відбувається на рівні лексеми. Звуження значення пов'язане із семантикою окремого ЛСВ. Звуження значення слова при запозиченні вважається закономірним і характерним процесом. Приблизно 2/3 слів, що мали у мові-джерелі кілька значень, звузили свій обсяг до одного значення.

Спрощення семантичної структури слова відбувається, наприклад, при найменуванні особи, коли уточнюється виконувана нею робота. Іменник *ґрація* у переносному значенні «надзвичайно струнка жінка» при перенесенні до сфери спорту утворює ЛСВ «спортсменка з художньої гімнастики».

Родовий компонент «жінка» конкретизується в сему «спортсменка». В основі семантичного зрушення лежить актуалізація імпліцитної ознаки «витонченість у рухах, позі», яка має експліцитне вираження в прямому номінативному значенні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що семантична структура багатозначного слова-етимона при запозиченні спрощується. Багатозначне слово приходить у мову, що приймає, з обмеженим колом значень, порівняно з мовою-джерелом. Основне номінативне значення, порівняно з іншими значеннями слова, має здебільшого найменше диференційних ознак і є опорою й суспільно усвідомленим фундаментом всіх інших значень. Щодо слів, які спростили свою семантичну структуру і увійшли в українську мову лише з одним значенням, виникає питання, яке із значень (основне, первісне або неосновне, вторинне) закріпилося в українській мові. Семантичні зміни в запозиченнях неминучі. Крім ускладнення і спрощення семантичної структури багатозначної лексеми, виділяють ще процес переінтеграції значень, при якому змінюється позиція ЛСВ в їх ієрархії. У результаті запозичене слово починає означати речі й поняття, які відрізняються від тих, які воно означало в своїй рідній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будагов Р. А. Человек и язык / Р. А. Будагов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 262 с.
2. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. школа, 1955. – 248 с.
3. Виноградов В. В. Об омонимии и смежных явлениях / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 3–17.
4. Гак В. Г. К проблеме гносеологических аспектов семантики слова / В. Г. Гак // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тез. докл. – М., 1971. – С. 95–98.
5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Л. А. Лисиченко. – Х. : ХДПУ, 1997. – 137 с.
6. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – М., 1974. – 439 с.
7. Тараненко О. О. Полісемантичний паралелізм і явище семантичної аналогії / О. О. Тараненко. – К. : Наук. думка, 1980. – 114 с.

УДК 81'22(811.161.2+811.111):81'37

СЕМАНТИКА ТИПІВ ЗВ'ЯЗКІВ АКСІОНОМЕНІВ У МЕЖАХ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ

Сорока Т. В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті досліджуються типи зв'язків між українськими та англійськими аксіономенами, що ґрунтуються на ідентичності, близькості й контрастивності змісту сем. Особлива увага приділена трьом видам зв'язків («входження», «сходження», «розходження») з конкретизацією їхніх різновидів.

Ключові слова: матриця, аксіономен, сема, семантичний зв'язок.

Сорока Т. В. Семантика типов связей аксиоменов в пределах системы ценностей неродственных языков. В статье анализируются типы связей между украинскими и английскими аксиоменом, основанные на идентичности, близости и контрастивности содержания сем. Особое внимание уделяется трем видам связи («вхождение», «схождение», «расхождение») с конкретизацией их разновидностей.

Ключевые слова: матрица, аксиоменом, сема, семантическая связь.

Soroka T. V. Semantics of axionomen relations within the value system of unrelated languages. The purpose of the article is to highlight system-defined semantic relations between Modern Ukrainian and English axionomens of different degrees of polysemy within matrices. The usage of three basic types of semantic connections ("entry", "convergence", "divergence") has been justified.

Key words: matrix, axionomen, seme, semantic relation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Враховуючи системний характер мови, сучасна семасіологія па перший план висуває дослідження великих груп слів, пов'язаних між собою в межах не лише лексико-семантичного поля як особливого угруповання слів, а й матриці як фрагмента лексичної системи і моделі семантичних зв'язків аксіономенів¹ української та англійської мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці статей, присвячених аналізу мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського та англійського народів, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими та естетичними цінностями [2; 3; 4], викладені результати авторського наукового дослідження співвідношень за спільними семантичними ознаками груп аксіономенів окремо як з найвищим і середнім ступенем полісемії, так і моносемантів на матеріалі двох мов із застосуванням матричного методу. Однак і досі не розв'язаним залишається питання щодо типів зв'язків між аксіономенами різних ступенів полісемії, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [5; 6]. Цим зумовлюється **актуальність** статті.

Мета дослідження полягає в розкритті системних семантичних зв'язків між україномовними та

англомовними аксіономенами, заснованих на спільності, близькості або протилежності змісту їхніх сем в межах матриць неспоріднених мов. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) встановити семантичну структуру слів на позначення цінностей в двох мовах; 2) комплексно проаналізувати співвідношення досліджуваної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи семантику слів на позначення цінностей через розкриття їхніх системних зв'язків, виділяємо такі типи відношень: «входження», «сходження» і «розходження» [1], які, в свою чергу, діляться на підвиди.

«Входження» – це тип зв'язку, що базується на спільності сем. Назвемо його підвиди:

– **Гіперо-гіпонімічний** (родо-видовий) зв'язок, який передбачає, що обидві одиниці мають однакові семи, однак видова одиниця включає також одну або декілька конкретних сем. Наприклад, аксіономени *довершеність* і *майстерність* характеризують повноту позитивних людських якостей (спільні семи «висока якість, довершеність», «ступінь досконалості»), однак видова мовна одиниця *майстерність* різниться семою «умілість, вправність», що розкриває добрі навички до чогось. Іменники *life* і *vitality* пов'язані через сему «animation» (жвавість; життя, життєдіяльність), тоді як видова лексема *vitality* диференціюється семою «ability, capacity» (здібності, здатність (до чого-небудь, на що-небудь);

– **Перетин** передбачає, що лексичні одиниці на позначення цінностей мають спільні та відмінні семи. Так, відповідно до багатофункціональних еквівалентних сем «вигук» і «exclamation» українські (*Бог, віра, доля, здоров'я, людина, слава, щастя*) й англійські (*soul, faith, beauty, God, peace, goodness, health*) аксіономени, вживаючись у складі фраз,

¹ Аксіономен (від грецької ἀξία – «цінність» і латинського помен – «ім'я, назва») є робочим терміном, впровадженим у науковий обіг автором статті для позначення найменування цінності.

семантизуються як вольові або почуттєві вияви. Лексичні одиниці *spirit, love, style, soul, space, memory, morality, glory, patience, vitality* пов'язані через сему "another word for", виступаючи словами-замінниками. Наскрізна ідея декларування добра як позитивного фактора життєдіяльності людей проходить крізь перетин лексичних значень аксіономів двох мов за відповідними семами: *честь, слава* («добре ім'я»); *благо, благодать, благополуччя, блаженство, добро, користь, щастя* («добро, щастя»); *mercy, good, charity, benevolence, goodness, humanism, generosity* ("kindness" – доброта).

Гіперо-гіпонімічний зв'язок спостерігаємо між аксіономами *гуманізм і людяність*, які мають спільну сему «людинолюбство», однак лексема *гуманізм* реалізується через три додаткові семи «в науці», «ставлення», «загально визнане значення», а лексема *людяність* – через сему «абстрактний іменник до ...». Естетичні аксіономи *врода, краса, грація* пов'язані через сему «ознака гарного, прекрасного», але при цьому мають і відмінні семи «гарні краєвиди» (*врода*), «оздоба, прикраса» (*краса*), «витонченість» (*грація*).

– Синонімічний зв'язок передбачає перетин та гіперо-гіпонімічний зв'язок між одиницями, які належать до спільного чи сусідніх ієрархічних рівнів. Наприклад, іменники *добродіє, чесність і порядність* мають однакові семи «властивість / якість за значенням», «втілення чесності, порядності», однак значення лексеми *добродіє* розкривається за рахунок семи «позитивна риса, якість», «невинність, цнотливість», а *чесність* – семи «ставлення». Слова знання і компетентність об'єднані синонімічним зв'язком через спільну сему «поінформованість, обізнаність»; крім того, іменник *знання* тлумачиться як «рівень пізнання», «достовірні відомості», а семантика слова *компетентність* розкривається через сему «властивість / якість за значенням «компетентний»». Семою «aid» (допомога; підтримка) перетинається пара синонімів *benevolence і charity*, в якій гіперонім *benevolence* додатково тлумачиться як податок («tax»), а гіпонім *charity* – як безстороння любов («impartial love»).

– Градуальний зв'язок об'єднує синонімічні одиниці, що позначають різні ступені або рівні позначеного поняття і відрізняються семами типу «дуже», «незначне», «максимально». Наприклад, іменники *щастя і блаженство* характеризують певні рівні цих станів (спільна сема «добро, щастя»), однак *блаженство* різниться семами «велика насолода», «раювання», розкриваючи вищий ступінь семантики задоволення. Аксіономи *blessing* (блаженство, щастя) і *felicity* (блаженство) однаково маніфестують відчуття глибокого вдоволення, викликаного Божою милістю (*blessing: «favour bestowed by God»*) або перебуванням у стані великого щастя (*felicity: «great happiness»*).

– Партитивний зв'язок передбачає, що досліджувані аксіономи позначають відповідні цінності в цілому і їх частини через зв'язок між семами в лексичних значеннях, а також здатність в словникових дефініціях виступати взаємними визначниками.

Наприклад, перша сема десятизначного аксіономена *свобода* («відсутність політичного й економічного гноблення, утиску та обмежень; воля») підтверджує той факт, що слово *свобода* є частиною шістнадцятизначного аксіономена *воля*, який, в свою чергу, тлумачиться через сему «свобода, незалежність». Партитивність між англійськими аксіономами *luck* (удача) і *fortune* (щастя; удача) визначається спільною семою «good fortune» (щастя, удача, везіння) (Пор.: *fortune: luck, especially good luck; luck: something fortunate that happens to somebody*), але в кожному окремому випадку має місце додаткове непряме значення, як-от: майно, статок (*fortune: «property»*) та факт, подія (*luck: «fact (of), event»*).

Під «сходженням» маємо на увазі зв'язок, заснований на близькості змісту сем. Сходження включає такі різновиди.

– Фазовий зв'язок виявляється через семи, які вказують на початкову та кінцеву фази. Так, семою «прагнення до мети», що вказує на початкову фазу, об'єднані лексичні значення аксіономів *воля, мрія, цілеспрямованість*, а семою «intention, purpose» (намір, мета, прагнення) – аксіономів *spirit, mind, dream, will*.

Сутність кінцевої фази розкривається семою «добрі вчинки, наслідки, результати», яка є спільною для полісемантів *добро, користь, справедливість, удача, успіх*, або семами «дозвіл, зняття заборони», «творча знахідка, досягнення», характеризуючи в першому випадку аксіономи *воля, добро, право, свобода*, а в другому – *удача, успіх, щастя*. Англійською семою «source (of)», що уособлює джерело, основу; початок, першопричину, об'єднані аксіономи *pride, authority, comfort, care, hope, felicity*.

– Тяжіння проявляється через семи, які вказують на наступну дію. Наприклад, лексичні значення іменників *життя, історія, прогрес* об'єднуються через сему «розвиток», що експлікує процес, унаслідок якого відбувається перехід від одного якісного стану до іншого, вищого, а заданий курс, напрям (сема «course») сприяє розвиткові життя (*life*), прогресу (*progress*), кар'єрі (*career*).

– Ремінісцентний зв'язок виявляється через семи, які вказують на стан, дію, що передували теперішньому. Такі семи мають семантичні ознаки «після чогось», «внаслідок (чогось)», через (щось)». Наприклад, лексичні значення іменників *доля і удача* поєднуються ремінісцентним зв'язком через сему «перебіг подій, збіг обставин», експлікуючи їх як такі, що ніби не залежать від бажання, волі людини. Сема «угода, договір» констатує заздалегідь встановлені взаємні зобов'язання сторін і об'єднує ремінісцентним зв'язком лексичні значення аксіономів *злагода, мир, право*. Англійська сема «training» пояснює сутність навчально-виховного засобу як передумови, що закладає підвалини культури (*culture*), дисципліни (*discipline*) і освіти (*education*).

Високі, благородні почуття людини можуть слугувати підґрунтям для формування соціальних, моральних і релігійних цінностей. Так, сема «почуття задоволення» є спільною для аксіономів *блаженство, гордість, добро, щастя* і ана-

логічна за змістом семі "pleasure" – для слів *love, honour, pride, happiness*; сема «почуття поваги» об'єднує аксіономени *благоговіння, любов, повага, честь*, а сема «почуття прихильності, доброзичливості» – аксіономени *благоговіння, доброта, любов, співчуття, симпатія, уважність*, так само як сема прихильності, відданості ("affection, attachment") – лексичні одиниці *love, spirituality, aestheticism, devotion, religiosity*.

– *Темпоральний зв'язок* проявляється через семи, що вказують на часову віднесеність. Так, іменники *життя, час* об'єднані темпоральним зв'язком через сему «період часу, вік, літа». Англomовними відповідниками зазначених українських аксіономени виступають іменники *life, time*, які, в свою чергу, семантизують тривалість життя ("lifetime"). Сема «дозвілля», що уточнює вільний від праці час, входить в семантичну структуру аксіономени *свобода, час*. Вказівка на проміжок часу, обмежений певними датами, подіями ("period"), є загальною для п'яти аксіономени: *life, time, grace, space, pride*, а сема "interval" (інтервал) тлумачить мовні одиниці *time, space*.

– *Локальний зв'язок* розкривається через семи, що мають локальні характеристики. Так, семи «маєток, помістя, володіння», «країна» об'єднують лексичні значення аксіономени *держава і батьківщина*. Спільна для слів *space, civilization* сема "area(s)" (простір, ділянка(и)), так само як "country, state" (країна, держава) для лексичних одиниць *power, sovereignty, democracy* представляє семантичний аспект «локальності», розкриваючи сутність певної місцевості, повноважень, суверенності, демократизму.

– *Інструментальний зв'язок* виявляється через семи позитивного або негативного забарвлення, які вказують на предмет, речовину, явище, що зумовили певний стан речей. Так, метамовне позначення семи «те (ті), що (чим)» з уточнюючою характеристикою трансформується в архісему (предмет, явище, стан тощо) для формування конкретності і визначеності дефініцій аксіономени *гордість* («те, чим гордяться»), *життя* («те, що реально існує»), *культура* («те, що створюється для задоволення духовних потреб людини»), *мрія* («те, що створене уявою, фантазією»), *надія* («те, на що можна надіятися, покладатися, що є вірадою, опорою для кого-небудь»), *наука* («те, що повчає, дає життєвий досвід; порада, урок, напучення»), *обов'язок* («те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління»), *пам'ять* («те, що нагадує про кого-, що-небудь»), *честь* («те, що дає право на пошану, повагу, визнання»), *щастя* («те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь»), *творчість* («те, що створено внаслідок такої діяльності, сукупність створеного кимось»). В англomовному досліджуваному матеріалі спостерігається сема "legal document" на позначення юридичного документа, що підтверджує право на здійснення влади (*power*), реалізацію волі (*will*), упровадження конституції (*constitution*).

«Розходження» позначає зв'язок, заснований на протилежності змісту сем і включає такі види.

– *Антонімічний зв'язок*, що передбачає полярність слів на позначення цінностей, наприклад, аксіономени *користь* («матеріальна вигода для кого-небудь») / *щедрість* («властивість / якість за значенням «щедрий»»); *стриманість* або англ. *moderation* / *наполегливість* або англ. *persistence*; *приватність* / *solidarity* (солідарність); *humility* (сором'язливість) / *initiative* (ініціатива, спритність), *informality* (неформальність) / *legality* (легальність; дотримання букви закону).

– *Несумісність* проявляється через так звані інклюзивні негативні семи, які мають відбивальний характер і генетично не залежать від якихось інших сем. Їхня наявність в структурі значення пояснюється самою специфікою об'єкта номінації. Досліджуваний мовний матеріал засвідчив, що в словникових тлумаченнях деяких аксіономени зустрічаються вказівки на експліцитну (з прийменником *без* або часткою *не*) або імпліцитну негацію. Наприклад, аксіономен *слава* за «інклюзивними негативними семами» «поговор, пересуди», «безчестя, ганьба» (імпліцитна негація) експлікує свідомо неправдиві або викликані необізнаністю з фактами чутки, звістки про кого-, що-небудь; плітки або те, що завдає неслави. Вказані семи виконують диференційні функції, відмежовуючи лексичні значення негативного забарвлення від інших значень тематичного ряду позитивної семантики: «загально-визнане значення», «визнання», «добре ім'я», «героїчні подвиги», «бойовий поклик». Аксіономени *art і diplomacy* об'єднуються семою «cunning» на позначення хитрості, підступництва, лукавства в формі неправдивих слів, що інколи застосовуються як маніпуляції в спілкуванні між людьми. Негативна за ознакою сема «prison sentence» (покарання через позбавлення волі) характеризує аксіономен *life* (життя) як довічне ув'язнення, а *time* (час) – як певний термін перебування під арештом.

– *Протидія* виявляється як дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй. Так, у п'ятій групі аксіономени із середнім ступенем полісемії сучасної української мови наявні контрастні семи «відмовлення від життєвих благ» і «в науці», які вказують на протидію і об'єднують лексичні значення шестизначного слова *аскетизм*. Дія «відмовлення від життєвих благ» у відлюдництві і, як наслідок, «умертвіння плоті» через надзвичайну стриманість для досягнення моральної досконалості, спрямована проти іншої дії – наукового обґрунтування положень *аскетизму* як релігійно-етичного вчення, і, по суті, перешкоджає їй. Протидія сем спостерігається в семантичній структурі аксіономени *liberty і freedom*, де контрастують вказівки на фамільярність, безцеремонність ("familiarity") і першочергове право, привілей ("right, privilege").

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, провівши аналіз функціонування сем у межах системи цінностей української та англійської мов відповідно до виділених типів зв'язків «входження», «сходження» і «розходження», відзначимо, що всі представлені їхні підвиди (*ginepo-*

гіпонімічний (родо-видовий) зв'язок, перетин, синонімічний зв'язок, градуальний зв'язок, партитивний зв'язок, фазовий зв'язок, тяжіння, ремінісцентний зв'язок, темпоральний зв'язок, локальний зв'язок, інструментальний зв'язок, антонімічний зв'язок, несумісність) детально охарактеризовані прикладами співвідношень аксіономенів в межах дослі-

джуваного аксіологічного фрагмента лексичної системи двох мов.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у поглибленому вивченні ціннісних парадигм українського, англійського та французького мовних соціумів, досліджуючи багатозначну та моносемічну структуру аксіономенів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полевые структуры в системе языка : сб. науч. труд. / [под ред. З. Д. Поповой]. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 198 с.
2. Сорока Т. В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів / Т. В. Сорока // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан. – 2014. – Вип. 12. – С. 189–200.
3. Сорока Т. В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії / Т. В. Сорока // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» : зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак. – 2014. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 64–67.
4. Сорока Т. В. Семантична характеристика аксіономенних спільностей (на матеріалі сучасної англійської мови) / Т. В. Сорока // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. II (170). – С. 288–296.
5. Словник української мови : у 11-ти т. / [І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.
6. Oxford English Dictionary : in 12 vol. / [chief ed. James Murray]. – London : Oxford University Press, 1963.

УДК 811.111:342'9:81'272

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ У СУЧАСНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Сотников А. В.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено вивченню технік і тактик маніпулятивного впливу на цільову аудиторію в медіа-дискурсі. Особливу увагу приділено естетичній інформації повідомлення, стратегії апеляції до небезпеки, аналізу основних технік і тактик маніпуляції.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивний вплив, стратегія, тактика, цільова аудиторія.

Сотников А. В. Манипуляционное влияние в современном медиа-дискурсе. В статье рассматриваются техники и тактики манипуляционного влияния на целевую аудиторию в медиа-дискурсе. Особое внимание уделяется эстетической информации сообщения, стратегии апелляции к безопасности, анализу основных техник и тактик манипуляции.

Ключевые слова: манипуляция, манипуляционное влияние, стратегия, тактика, целевая аудитория.

Sotnykov A. V. Manipulation in the contemporary media-discourse. The article is dedicated to the techniques and tactics of the manipulative influence on the target audience in media-discourse. Manipulation is viewed as the specific activity aimed at the recipient's consciousness modification.

Key words: manipulation, manipulative influence, strategy, tactics, target audience.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На думку О. С. Іссерс [6, 102], стратегія маніпулятивного впливу є планом комплексного мовленнєвого впливу для «обробки» співрозмовника. Маніпулятивні стратегії спрямовані на перебудову когнітивної свідомості аудиторії, що змінює характер мовних засобів, які використовуються, граматичну структуру дискурсу. Ю. М. Урнов [14] наголошує на тому, що кожен маніпулятивний крок базується на активації певної емоційної реакції адресата, що збільшує ефективність маніпуляції, а у разі активації саме емоційного спектру потенціал маніпулятора зростає майже вдвічі. Загальнофілологічна тенденція до антропоцентричності сучасних лінгвістичних студій та міждисциплінарні дослідження сприяють зростанню **актуальності** дослідження маніпуляції в медіа-дискурсі, оскільки саме людина є його реципієнтом.

Актуальність статті визначається зростанням ролі медіа-дискурсу у формуванні суспільної думки, збільшенням обсягу маніпуляції в засобах ЗМІ та необхідністю протидіяти такому маніпулятивному впливу. До таких засобів відносять мережу Інтернет, телебачення, соціальні мережі. Тому актуальність дослідження засобів та тактик маніпулятивного впливу набуває актуальності.

Мета статті полягає у виявленні технік і тактик маніпулятивного впливу на цільову аудиторію в медіа-дискурсі.

Для досягнення поставленої мети сплановано вирішення таких **завдань**:

- визначити ключові ознаки сучасного медіа-дискурсу,
- висвітлити основні техніки і тактики маніпулятивного впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як зазначає Г. Г. Почепцов [12, 8–9], «інформаційна війна складається з наступальних та оборонних компонентів, але починається з цільового проектування та розробки власної «архітектури командування, управління, комунікацій, комп'ютерів та розвідки <...> Зростання потужності інформаційних механізмів сучасного суспільства посилює його залежність від Інтернету». Серед основних типів «зброї» називають засоби передачі хибної чи викривленої інформації та інформаційно-психологічний пропагандистський вплив [9, 9]. **Матеріалом** дослідження виступає медіа-дискурс, оскільки, на нашу думку, він сьогодні наявний в усіх каналах висвітлення новин та формування суспільної думки.

В. І. Карасик [8, 299] зазначає, що медіа-дискурс диференціюють за двома головними ознаками – характером аудиторії, що виявляється в його визначенні як масово-інформаційного, та засобами дії на адресата в разі його інтерпретації як медійного. С. І. Потапенко [11, 11] наголошує на тому, що сучасному медіа-дискурсу притаманні дві особливості: він поділяється на підтипи й об'єднується з іншими спільними практиками, у чому відображене явище дискусійного симбіозу. Так, масово-інформаційний легко поєднується з науковим, політичним, медичним та іншими, залежно від конкретної стратегічної мети, що стоїть перед його автором. З огляду на те, що сьогодні до послуг широкої аудиторії пропонується увесь діапазон сучасних технічних засобів та технологій поширення масової інформації, питання інформаційної безпеки суспільства, з одного боку, та знання основних ознак маніпулятивного впливу на цільову аудиторію, з іншого боку, стає дуже важливим. Т. С. Злотнікова [5, 145] вказує на такі ознаки масової свідомості: 1) маса імпульсивна і її імпульси керовані; 2) легко збуджується і її легко змусити повірити у факти, що повідомляються, до того ж,

почуття маси прості; 3) маса категорична, вона не знає ані сумнівів, ані невпевненості; 4) маса знищує особистість.

Таким чином, основними характеристиками людини маси є: 1) відображення суспільної свідомості; 2) зниження рівня реакції; 3) послаблення інтелектуальної діяльності; 4) неспроможність відкласти дію чи помірковано аналізувати ситуацію; 5) схильність до гіперемоційності та ефективність дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маніпуляція в дискурсі розпочинається з вибору необхідної стратегії. Слід зазначити, що стратегія розглядається як спосіб уявлення, репрезентації реальності [17, 81] та упорядкування мовлення [13, 107]. Втім, сучасна лінгвістика користується поняттям комунікативних стратегій. Останні пов'язують з вираженням інтенцій мовця [13, 108; 16, 29], досягненням мети комунікації [1, 118], планом комплексного мовленнєвого впливу [6, 102] чи типом поведінки одного з комунікантів у певній ситуації спілкування [9, 194]. Стратегії медіа-дискурсу дають змогу для його орієнтаційного прогнозування. В текстах новин, наприклад, використовується принцип перевернутої піраміди, коли найважливіша інформація виноситься на початок повідомлення [18, 197]. В текстах газет використовується циклічна будова, тобто основна інформація виноситься у заголовок, набуває конкретного втілення у вступі і циклічно актуалізується в подальших абзацах.

Вважаємо, що стратегії апеляції до безпеки надають можливість маніпулювати свідомістю аудиторії. С. І. Потапенко наводить такі види стратегій апеляції до безпеки, як фізична безпека, суспільна безпека, міжнародна безпека, ступінь безпеки, підтримання безпеки, відновлення безпеки [11, 271–299]. Фізична безпека актуалізується в дискурсі шляхом акцентування чи ідентифікації джерела такої безпеки, що дає маніпулятору можливість досягти бажаного ефекту. Така акцентуалізація може досягатися або у вербальний спосіб, або за допомогою зображення залежно від обраної тактики. На нашу думку, вищенаведені види стратегії апеляції до безпеки перетинаються в спосіб, який дає змогу трактувати їх як тактики. Стратегія апеляції до безпеки зазвичай використовується в політичних промовах, під час загострення соціального протистояння тощо. Тактика розуміється як певна мовленнєва дія, спрямована розв'язання одного завдання в межах однієї стратегічної мети. Е. М. Верещагін [2, 13–14] наголошує на тому, що така тактика «виокремлюється на ознакою єдиного смислу, який може бути виражений різноманітними вербальними та невербальними засобами».

А. Моль [10, 24] розрізняє поняття семантичної та естетичної інформації. За ним, семантична інформація настроює людей діяти відповідно до своїх переконань і інтересів. Семантична інформація у відкрити спонукає людину до певних дій. Вона звернена до логіки і здорового глузду людини. Естетична інформація, на думку А. Моля, є такою, що не може бути виражена в адекватний спосіб, яка не здатна викликати відповідне сприйняття, настрої чи емоційний стан. Г. Шиллер [15, 27] зазначає, що мані-

пуляція має залишатися непомітною для адресата, оскільки лише тоді він вірить у те що відбувається, іншими словами, необхідна хибна реальність. Саме використання естетичної інформації, яку неможливо перевірити за допомогою логіки, попереднього життєвого досвіду чи особистих переконань, є майже необмеженим ресурсом маніпулятивних дій.

Аналіз праць, присвячених маніпуляції свідомістю (Е. Л. Доценко [4], Г. В. Грачева та І. Ю. Мельника [3]), свідчить про те, що естетична інформація надає суттєві можливості для маніпулювання свідомістю як для підтримки офіційного політичного курсу влади, так і для руйнування політичних вподобань чи стереотипів суспільства. Об'єктом естетичної інформації є ті цінності людей, на яких базуються їх переконання. Ці цінності досить часто не ґрунтуються на фактах і доказах, а створюються колективним досвідом. При цьому вони, як правило, чітко не усвідомлюються самою людиною. Дослідники вказують на такі основні технології маніпуляції в медіа-дискурсі: спотворення інформації, фабрикація фактів, замовчування інформації, терміновість інформації та сенсаційність. Щодо спотворення інформації, слід зазначити, що, наприклад, Е. Л. Доценко виокремлює такі прийоми, як підташовування фактів або зсув по семантичному полю поняття [4, 109], а С. Кара-Мурза наголошує на фабрикації фактів, маніпулятивній семантиці, спрощенні та стереотипізації [7, 274–287]. При фабрикації фактів малі зрушення, що приводять до «поляризації» потоку повідомлень, повинні бути нижче за поріг семантичної сприйнятливості середнього одержувача, іншими словами, середньостатистичний адресат не має помітити маніпуляцію. Під маніпулятивною семантикою розуміють зміну сенсу слів та понять. В медіа-дискурсі зазвичай використовують повідомлення з обривків вислову, інтерв'ю чи відеоряду події. Це призводить до зміни контексту, завдяки чому створюється абсолютно нове повідомлення. Особливістю використання маніпулятивної семантики є те, що окремі слова повідомлення при аналізі з боку адресата не є брехнею, але загальне повідомлення може не мати нічого спільного з реальністю. Використання спрощення базується на існуванні обмежень на складність повідомлення.

Існує таке правило, що повідомлення має мати рівень зрозумілості, що відповідає коефіцієнту інтелектуальності приблизно на 10 пунктів нижче середньостатистичного коефіцієнту соціальної групи, на яку розраховане повідомлення. Таким чином, спрощення характеризується дохідливою лексикою, простими синтаксичними структурами, швидко охоплює широкі верстви населення. На нашу думку, класичним прикладом спрощення є гасло «Свобода, рівність, братерство», яке швидко знайшло своїх прихильників і майже не аналізувалося з позиції логіки, хоча критичний аналіз свідчить про те, що свобода майже завжди обмежена, рівність та братерство в будь-якому суспільстві недосяжні. Спрощення дає змогу висловлювати головну думку, яку потрібно вселити аудиторії, в «короткій, енергійній і вражаючій формі» – у формі твердження. Твердження в означає відмову від обговорення, оскільки

влада людини або ідеї, яка може піддаватися обговоренню, втрачає всяку правдоподібність.

Крім цього, спрощення зазвичай супроводжується повторенням. Саме повторення надає повідомленню додаткового переконання та ваги, перетворює його на нав'язливу ідею. Згодом таке повідомлення зводить до мінімуму міркування адресанта, перетворює думку на дію і починає існувати поза особою, часом чи простором. Використання стереотипізації призводить до того, що адресат беззаперечно приймає повідомлення без внутрішньої боротьби та критичного аналізу. За допомогою стереотипізації маніпулятори можуть змінити моральні та традиційні цінності суспільства, знищити культурний спадок.

Важливість терміновості інформації була яскраво підтверджена Г. Шиллером: «Помилкове відчуття терміновості, що виникає через упор на негайність, створює відчуття надзвичайної важливості предмета інформації, яке також швидко розсипається. Відповідно, слабшає здатність розмежовувати інформацію за ступенем важливості. Повідомлення, що швидко чергуються, <...> заважають складанню оцінок і думок. При такому стані речей розумовий процес сортування, який в звичайних умовах сприяє осмисленню інформації, не в змозі виконувати цю функцію» [15, 46]. Накопичення хибних «термінових» повідомлень призводить до того, що адресат губиться в потоці інформації і втрачає здатність до логічного аналізу. Щодо сенсації, то це дієвий спосіб фрагментації проблемних аспектів, дроблення інформаційного потоку з метою приховування справжньої проблеми, відволікання уваги суспільства від нагальних проблем, зняття соціальної напруги. Звичайно, сенсація готується фахівцями заздалегідь, вона транслюється за допомогою всіх наявних технічних засобів (телебачення, Інтернет, соціальні мережі, радіо) і в більшості випадків спотворює справжню подію чи зменшує її важливість. Як правило, сенсації в медіа-дискурсі з'являються саме тоді, коли в суспільстві зростає соціальна напруга, поглиблюється соціальна стратифікація чи загострюються конфлікти інтересів. Одним з таких прикладів є події в Сирії, коли невдалі спроби повстанців зупинити наступ урядових сил призвели до сенсації, яку майже миттєво повідомили всі ведучі інформаційні агентства світу, а саме урядові війська знищують цивільне населення.

Технології маніпулятивного впливу в медіа-дискурсі складаються з тактик, які дають можливість досягати певних тактичних, а інколи й стратегічних цілей. Серед найпоширеніших тактик маніпуляції в медіа-дискурсі можемо назвати тактику нівелювання авторитету (є втіленням стратегії дискредитації), яка використовує протиставлення понять чи образів (наприклад, типове в засобах ЗМІ протиставлення «євроатлантистів» та «ретроградів»); тактику навішування ярликів чи представлення стану речей у вигідному світлі (наприклад, нещодавні події в Німеччині, пов'язані з мусульманськими біженцями, коли майже всіх мусульман оголосили ворогами демократії та стабільності); тактику замовчування фактів чи їх викривлення (наприклад, під час військової операції США в Афганістані засоби ЗМІ видавали повідомлення про гучні перемоги коаліції, але замовчували те, що саме спецслужби США були причетні до підготовки терористів за часів СРСР); тактику фрагментації цілісної картини світу (наприклад, в медіа-дискурсі широко повідомлялося про переваги ратифікації економічної частини Асоціації з ЄС, при цьому майже не говорилося про можливі негативні наслідки такого кроку); тактику інклюзивності та дистанціювання (стратегія формування групової ідентифікації, різновид стратегії дискредитації), що полягає в створенні образу «ворога», протиставленням за критерієм «свій – чужий» (наприклад, публікації на інтернет-сайті «Миротворець», на якому були наведені «ворожі» представники ЗМІ, розподіл за расовими, національними та іншими ознаками).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Об'єктом дій маніпулятора виступає естетичний компонент повідомлення, оскільки саме він пов'язаний з емоційною сферою і майже не піддається критичному логічному аналізу. Маніпуляція залучає складний комплекс тактичних кроків маніпулятора з залученням необхідних лексичних, синтаксичних та прагматичних складових повідомлення. Крім цього, вважаємо, що найважливішою складовою маніпулятивного впливу на цільову аудиторію із залученням мультимедійних засобів виступає просодія мовлення, якій дослідники не приділяють достатньо уваги. Подальші дослідження маніпулятивного впливу в медіа-дискурсі мають залучати комплексну взаємодію лексичних, синтаксичних, прагматичних та просодичних складових маніпуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр Академія, 2004. – 344 с.
2. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Ит-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1999. – 84 с.
3. Грачев Г. В. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. В. Грачев, И. Ю. Мельник. – М. : Эксмо, 2003. – 153 с.
4. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко – М. : ЧеРо ; Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
5. Злотникова Т. С. Человек – хронотоп – культура / Т. С. Злотникова. – Ярославль : Ремдер, 2003. – 172 с.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 294 с.
7. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2005. – 832 с.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
10. Моль А. Социодинамика культуры / А. Моль ; пер. с фр., предисл. Б. В. Бирюкова. – 3-е изд. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
11. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : [монографія] / С. І. Потапенко. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
12. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2000. – 576 с.
13. Тарасова И. П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез / И. П. Тарасова. – М. : Высшая школа, 1992. – 175 с.
14. Урнов Ю. М. Эмоции в политическом поведении / Ю. М. Урнов. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 240 с.
15. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Г. Шиллер ; пер. с англ., ред. Я. Н. Засурского. – М. : Издательство «Мысль», 1980. – 325 с.
16. Янко Т. Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии (на материале русского языка) / Т. Е. Янко // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 28–55.
17. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / N. Fairclough // Marges linguistiques. – 2005. – № 9. – P. 76–94.
18. Scollon R. Mediated Discourse as Social Interaction: A Study of New Discourse / R. Scollon. – L. : Longman, 1998. – 316 p.

УДК 811.133.1'367

ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ КОГЕЗІЇ У СТРУКТУРІ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ Ф. МОРІАКА)

Станіслав О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено проблемі когезійної зв'язності тексту в структурі внутрішнього мовлення. На матеріалі творів реалістичного напрямку, зокрема психологічної прози Ф. Моріака, визначено основні синтаксичні засоби когезії, що уможливають цілісність художнього твору на синтаксичному рівні. Встановлено, що композиційно-структурні, експліцитні, імпліцитні способи когезії в літературі реалізму представляють синтагматичний тип синтаксису та знаходяться в сильній функціональній позиції.

Ключові слова: когезійна зв'язність, внутрішній монолог, потік свідомості, аутодіалог, експліцитні засоби когезії, імпліцитні засоби когезії.

Станіслав О. В. Особенности синтаксической когезии в структуре внутренней речи (на материале психологической прозы Ф. Мориака). Статья посвящена проблеме когезийной связности текста в структуре внутренней речи. На материале произведений реалистического направления, в частности психологической прозы Ф. Мориака, рассмотрены основные синтаксические средства когезии, которые обуславливают целостность художественного произведения на синтаксическом уровне. Установлено, что композиционно-структурные, эксплицитные, имплицитные способы когезии в литературе реализма представляют синтагматический тип синтаксиса и находятся в сильной функциональной позиции.

Ключевые слова: когезийная связность, внутренний монолог, поток сознания, аутодиалог, эксплицитные средства когезии, имплицитные средства когезии.

Stanislav O. V. The peculiarities of syntactic cohesion in the structure of inner speech (based on the material of psychological prose of F. Mauriac). The article deals with the problem of cohesive connectedness of text in the structure of inner speech. On the material of works of realistic direction, psychological prose of F. Mauriac in particular, the main syntactic means of cohesion, that do possible the integrity of the artwork on the syntactic level. The analysis of material showed that an important value for the cohesive connectedness of expressions in the structure of inner speech realistic text has both formal, explicit means of cohesion and implicit methods of syntactic connectedness.

Key words: cohesive connectedness, internal monologue, stream of consciousness, autodiologue, explicit means of cohesion, implicit means of cohesion.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження особливостей когезії (зв'язку речень у межах висловлення, надфразової єдності) представляє одне з важливих завдань сучасного мовознавства, лінгвістики тексту, комунікативного синтаксису, стилістичного аналізу тощо, оскільки уможливило більш глибоке розуміння як внутрішньої структури висловлення, так і тексту в цілому. Синтаксична сполучуваність – це зміст і форма всього синтаксису [2, 34], тому вивчення синтаксичних зв'язків (когезії) залишається актуальним науковим та практичним питанням для науковців. Отже, **актуальність** теми є безсумнівною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми синтаксичної зв'язності постійно знаходяться в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних синтаксистів (О. Андрієвської, О. Ахманової, Л. Ведіної, В. Гака, К. Долініна, Л. Ілії, О. Реферовської, О. Рочняка, Н. Шигаревської, Ch. Bally, F. Brunot, J. Damourette, J. Dubois, A. Martinet, A. Sauvageot,

A. Séchehayе, R.-L. Wagner та багатьох інших).

Метою нашої розвідки є розгляд функціонування когезії в структурі внутрішнього мовлення сучасної французької літератури реалістичного спрямування.

Для цього ми ставимо такі **завдання**: на матеріалі психологічної прози Ф. Моріака визначити основні засоби когезійної зв'язності тексту у контексті визначальних рис художнього реалізму; довести, що різні види внутрішнього мовлення літератури реалізму представлені синтагматичним типом синтаксису; обґрунтувати, що в структурі внутрішнього монологу, потоку свідомості, аутодіалогу реалістичної літератури синтаксична когезія перебуває у сильній функціональній позиції та слугує цілісності тексту в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Яскравим спадкоємцем та наслідувачем традицій великих реалістів XIX століття виступає Франсуа Моріак (François Mauriac, 1885–1970), лауреат Нобелівської премії 1952 року. У своїх творах на прикладах особистих трагедій героїв письменник прагнув типізувати образ буржуазного способу життя, нещадно критикуючи закони та мораль суспільства. Уникнення деталізації образу, зміщення

фокусу зображення у бік внутрішнього стану персонажів, заглибленість художнього мислення, прагнення психологічного, філософського аналізу – це ті особливості творчості Ф. Моріака, що дають змогу говорити про нього як про письменника оновленого реалістичного напрямку; зокрема сімейного, психологічного роману.

Як прибічник реалістичного методу новітніх часів Ф. Моріак наполягав на необхідності кожному справжньому художнику мати свій власний стиль: не безпосередньо копіювати дійсність, а творчо осмислювати факти, явища, драматизувати буденні конфлікти, загострювати ситуації, максимально посилювати почуття.

В основі реалістичного погляду письменника на світ полягає визнання об'єктивного зв'язку між людиною і суспільством, усвідомлення історичних закономірностей розвитку суспільства, втілення ідей гуманізму.

Ф. Моріак як неповторного творця психологічного роману називають «портретистом людської душі», а невеликий за обсягом роман Ф. Моріака «Гадючник» (*“Le Nœud de vipères”*, 1932 рік) посідає особливе місце у спадщині письменника. Сюжет «Гадючника» – боротьба за спадщину. Роман позначений історичною і соціальною конкретністю. Ф. Моріак цілком точно, реально визначає всі перипетії цієї «сімейної війни». Дружина, яка беззаперечно, категорично обстоює інтереси «своїх» дітей проти чоловіка – їхнього батька. Діти й онуки, що в безмежному егоїзмі вважають уже своєю власністю батькові гроші, бажають йому смерті. Злочинна змова родичів проти глави сім'ї, якого хочуть віддати під опіку. Взаємна ненависть, конкуренція, пристрасті під респектабельною поверхнею буття надають роману узагальнений соціальний зміст.

У центрі роману стоїть герой-оповідач. Це багатогранний і виправдано суперечливий образ. Син заможної селянки, здібний, не позбавлений в молодості «передових ідей», одружившись на дівчині із середовища місцевої комерційної знаті, починає «пливти за водою», діяти відповідно до моральних законів часу, досягає успіху, стає мільйонером. Безсоромна гонитва його дітей за спадщиною викликають у нього жадобу помсти. Озираючись на власне життя, він бачить у ньому такий самий егоїзм, ненаситну гонитву за грішми й землею, ганебні пристрасті. Звідси – почуття гіркої самотності й відризи до самого себе.

Розглянемо приклад внутрішнього монологу як одного з видів внутрішнього мовлення, що розпочинає оповідь.

“Tu seras étonnée de découvrir cette lettre dans mon coffre, sur un paquet de titres. Il eût mieux valu peut-être la confier au notaire qui te l'aurait remise après ma mort, ou bien la ranger dans le tiroir de mon bureau, – le premier que les enfants forceront avant que j'aie commencé d'être froid. Mais c'est que, pendant des années, j'ai refait en esprit cette lettre et que je l'imaginai toujours, durant mes insomnies, se détachant sur la tablette du coffre, – d'un coffre vide, et qui n'eût rien contenu d'autre que cette vengeance, durant presque un demi-siècle, cuisinée. Rassure-toi; tu

es d'ailleurs déjà rassurée: “Les titres y sont”. Il me semble entendre un cri, dès le vestibule, au retour de la banque. Oui, tu crieras aux enfants, à travers ton crêpe: “Les titres y sont” [5, 27].

Уривок представляє складну форму односторонньої мовленнєвої взаємодії індивіда з самим собою. Представлений внутрішній монолог – це ланцюг роздумів, уявлень головного героя про те, яким чином будуть розвиватись події відразу після його смерті; це свого роду візуалізація картини, у який спосіб члени його родини будуть відкривати сейф, шукати цінні папери, гроші, читати лист покійного.

Аналіз матеріалу показав, що у структурі внутрішнього монологу зв'язність висловлення на синтаксичному рівні відбувається частково на композиційно-структурному рівні, а також допомогою експліцитних граматичних та лексико-семантичних засобів вираження. На це вказує послідовний тип зв'язку речень у межах цього висловлення, коли тема або рема попереднього речення лінійно переходять у наступне речення [1, 645], відображаючи рух, динаміку думки. За допомогою слів та виразів, що маркують місце розгортання основних подій (*dans mon coffre, sur un paquet de titres, dans le tiroir de mon bureau, sur la tablette du coffre, un coffre vide, le vestibule*), спостерігаємо хід уявлень, роздумувань героя, які виникають в результаті його переживань та медитацій. Використання різного роду займенників у функції детермінативів (*mon coffre, cette lettre, ma mort, mon bureau, mes insomnies, cette vengeance, ton crêpe*), засобів кореференції (наприклад, прономіналізації, *cette lettre – la*), тематичної лексики (*lettre, un paquet de titres*), яка становить ключові слова оповіді, стилістичних синонімів (*pendant des années – un demi-siècle, toujours – durant mes insomnies*), часткового повтору (*un cri – crier; se rassurer – être rassuré*) та інших експліцитних способів когезійного зв'язування перетворюють висловлення у цілісний внутрішній монолог.

Однак дослідження засвідчує, що в структурі внутрішнього монологу першочергове значення відіграють все ж таки імпліцитні засоби синтаксичної когезії, які на рівні образного мислення, індивідуальних почуттів уможливають зв'язність тексту. Ці засоби завжди базуються на суб'єктивних перцепціях, на особистому досвіді, знаннях, творчих можливостях. У розглянутому фрагменті внутрішнього монологу можна виокремити образну когезію, яка реалізується через співіснування абстрактного і конкретного. На нашу думку, абстрактне поняття помсти (*vengeance*) знайшло своє відображення у конкретному предметі – листі-сповіді героя-оповідача (*cette lettre*). Бажання розплати, відчуття глухого кута, ворожості до своїх близьких породжує настрій роздарувати свою спадщину будь-кому, тільки не своїм рідним, й помститися в такий спосіб. Лист-сповідь утілює специфічним, самобутнім прийомом внутрішній світ головного героя, демонструє становлення, розвиток його переконань, зміну поглядів на життя. Якщо початок щоденника – це звинувачувальна промова жертви, яка звертається до своїх ворогів, то в подальшому герой починає збиватися з цього тону й чергує гнівні докори з гіркими сло-

вами самозвинувачення. Спостерігаємо діалектику образу в динаміці й, відповідно, поступове розгортання образної когезійної зв'язності тексту.

Можна стверджувати, що в структурі внутрішнього мовлення реалістичної прози поряд із експліцитними засобами когезії яскраво, активно проявляють себе імпліцитні способи зв'язності, які корелюють з філософськими принципами логічності, структурної ієрархії, взаємозв'язку мови і мислення, мови і свідомості; вони ґрунтуються на таких домінантах культурної парадигми, як антропоцентризм, гуманізм, функціоналізм, прагматизм, раціоналізм.

Окремо хочемо акцентувати увагу на епістолярній формі оповіді. Роман, що написаний у вигляді листа-сповіді, щоденника, який адресований героєм своїй дружині, перетворює текст на своєрідний «потік свідомості», фіксацію плину роздумів оповідача. Проте у Ф. Моріака цей структурний прийом (на протиріччя його інтуїтивістському різновиду, характерному для модерністської традиції) лише допомагає автору виразніше сформулювати свою соціально-філософську концепцію, зобразити душевний стан своїх персонажів. Наведемо зразок такого «потіку свідомості» у структурі внутрішнього мовлення.

"Je relis ces lignes écrites hier soir dans une sorte de délire. Comment ai-je pu céder à cette fureur? Ce n'est plus une lettre, mais un journal interrompu, repris... Vais-je effacer cela? Tout recommence? Impossible: le temps me presse. Ce que j'ai écrit est écrit. D'ailleurs, que désirai-je, sinon m'ouvrir tout entier devant toi, t'obliger à me voir jusqu'au fond? Depuis trente ans, je ne suis plus rien à tes yeux qu'un appareil distributeur de billets de mille francs, un appareil qui fonctionne mal et qu'il faut secouer sans cesse, jusqu'au jour où on pourra enfin l'ouvrir, l'éventrer, puiser à pleines mains dans le trésor qu'il renferme.

De nouveau je cède à la rage. Elle me ramène au point où je m'étais interrompu: il faut remonter à la source de cette fureur, me rappeler cette nuit fatale... Mais d'abord, souviens-toi de notre première rencontre [5, 48].

Відзначаємо, що речення у рамках висловлення когезійно пов'язані паралельним типом синтаксичного зв'язку. Усі речення так чи інакше співвідносяться з першим реченням (*Je relis ces lignes écrites hier soir dans une sorte de délire*), доповнюють його, розвивають основну думку. Перше речення – зачин – задає тему, тональність усьому висловленню. Когезійну сполучуваність уможлиблює також використання: сполучників та сполучникових слів (*D'ailleurs...*, *Mais d'abord...*); часових маркерів (*hier soir*, *le point où je m'étais interrompu*, *cette nuit fatale*, *mais d'abord*, *notre première rencontre*), які позначають перебіг, уривчастість думок, споминів оповідача; риторичних запитань (*Comment ai-je pu céder à cette fureur? Vais-je effacer cela? Tout recommencer? D'ailleurs, que désirai-je, sinon m'ouvrir tout entier devant toi, t'obliger à me voir jusqu'au fond?*) як ознак внутрішнього монологу; лексем, що вказують на душевний стан, емоційну нерівновагу героя-оповідача (*une sorte de délire*, *cette fureur*, *la rage*), деяку

сумбурність його мисленевих процесів; розгорнутої метафори (*qu'un appareil distributeur de billets de mille francs, un appareil qui fonctionne mal et qu'il faut secouer sans cesse, jusqu'au jour où on pourra enfin l'ouvrir, l'éventrer, puiser à pleines mains dans le trésor qu'il renferme*), стилістичних синонімів (*ces lignes écrites, une lettre, un journal interrompu*) та інших експліцитних та імпліцитних засобів.

Втім, цей «потік свідомості» в новітній реалістичній прозі представлений синтагматичним (ієрархічним) типом синтаксису. Оповідач сам направляє хід своїх думок у логічне русло, надає їм послідовності, причинно-наслідкової зв'язності (*Elle (la rage) me ramène au point où je m'étais interrompu: il faut remonter à la source de cette fureur, me rappeler cette nuit fatale... Mais d'abord, souviens-toi de notre première rencontre*). Синтаксична когезія прагне створення цілісної, упорядкованої й логічно осмисленої картини світобачення автора, в якій домінує ідея ієрархічності, підпорядкованості, субординації частин у межах цілого.

Отже, приклади внутрішнього мовлення (зокрема, «потіку свідомості») у творах реалістичного напрямку представляють зразки синтагматичного типу синтаксису, який уможлиблює тісну когезійну зв'язність частин висловлення між собою, та утворення суцільної текстової тканини.

Художній текст Ф. Моріака як зразок реалістичної психологічної прози насичений також внутрішніми діалогами (аутодіалогами), коли послідовні, взаємопов'язані вислови, відтворюють у внутрішній розмові із самим собою різні смислові позиції героя. Це «боротьба емоційного з раціональним, яка виражена двома внутрішніми голосами» [3, 177] і покликана забезпечувати динамічність розгортання внутрішнього мовлення персонажа. Проаналізуємо такий фрагмент.

"Je fondai un cercle d'études qui se réunissait au café Voltaire, et où je m'exerçais à la parole. Si timide dans le privé, je devenais un autre homme dans les débats publics. J'avais des partisans, dont je jouissais d'être le chef, mais au fond je ne les méprisais pas moins que les bourgeois. Je leur en voulais de manifester naïvement les misérables mobiles qui étaient aussi les miens, et dont ils m'obligeaient à prendre conscience. Fils de petits fonctionnaires, anciens bourgeois, garçons intelligents et ambitieux mais pleins de fiel, ils me flattaient sans m'aimer. Je leur offrais quelques repas qui faisaient date et dont ils parlaient longtemps après. Mais leurs manières me dégoutaient. Il m'arrivait de ne pouvoir retenir une moquerie qui les blessait mortellement et dont ils me gardaient rancune.

Pourtant ma haine antireligieuse était sincère. Un certain désir de justice sociale me tourmentait aussi <...>. Je souffrais de reconnaître que nous avions, mes adversaires et moi, une passion commune: la terre, l'argent. Il y a les classes possédantes et il y a les autres. Je compris que je serais toujours du côté des possédants. Ma fortune était égale ou supérieure à celle de tous ces garçons gourmés qui détournaient, croyais-je, la tête en me voyant et qui sans doute n'eussent pas refusé ma main tendue. Il ne manquait d'ailleurs pas de gens, à droite et à gauche, pour me reprocher, dans les réunions

publiques, mes deux mille hectares de bois et mes vignobles [5, 44–45].

Розглянутий аутодіалог – це приклад поліфонії внутрішніх точок зору головного героя. Характерна композиційно-мовленнєва форма висловлення структурно виглядає як черговість пов'язаних речень, що сполучені комбінованим типом синтаксичної когезії. Встановлено, що визначальну роль при зв'язуванні речень в аутодіалозі відіграють експліцитні та імпліцитні засоби. Серед експліцитних лексико-семантичних способів синтаксичної когезії вкажемо на широке використання засобів кореферентності: стилістичних синонімів (*la fortune – la terre – l'argent – deux mille hectares de bois – les vignobles*), стилістичних антонімів (*les partisans – les adversaires, à droite – à gauche, mépriser – aimer*), явища прономіналізації (наприклад, *des partisans – je ne les méprisais pas, je leur en voulais de manifester*). В результаті аналізу виявлено, що між цими експліцитними засобами когезії встановлюється бінарна (*les partisans – les adversaires, à droite – à gauche, les possédants – les autres*) або багаточленна (*la fortune – la terre – l'argent – deux mille hectares de bois – les vignobles*) кореляція, тобто лексико-граматична співвіднесеність між елементами висловлення. Така кореляція відбувається на основі логічної обумовленості, компліментарності, протиставлення тощо.

Окремо відзначимо вживання тематичної лексики на позначення емоційного стану героя-оповідача, його внутрішніх переживань (абстрактні іменники: *haine, désir, passion, moquerie, justice sociale*; прикметники: *sincère, timide, intelligent, ambitieux*; дієслова: *mépriser, aimer, souffrir, dégoûter, reprocher* тощо). Така лексика в аутодіалозі демонструє різні, іноді протилежні, суперечливі відчуття, що дивним чином поєднуються в одній людині. Однак це ефективний засіб когезійного зв'язування речень у межах аутодіалогу.

Дослідження ствердило вагоме значення імпліцитних способів когезії, що формально корелюють із вербальними елементами висловлення. Зокрема,

привертає увагу такий стилістичний прийом, як розгорнута антитеза, яка завжди є виправданою, доречною та природною в аутодіалозі. Антитеза, розвиваючи висловлення зсередини, демонструє внутрішню розмову, боротьбу героя, стверджуючи тим самим його неоднозначність. Ця стилістична фігура, з одного боку, порівнює, позиціонує поняття, думки, а з іншого – з'єднує усі речення в одне семантичне ціле, створює цілісну картину внутрішнього світу героя-оповідача. Антитеза базується на ряді стилістичних антонімів (*les partisans – les adversaires; mépriser, dégoûter – aimer*), афективному оксюмороні (*ma haine était sincère*) тощо.

Зазначимо також, що аутодіалог, порівняно з іншими видами внутрішнього мовлення реалістичної прози, відзначається специфічними просодичними характеристиками [4, 16]. Не можемо не вказати на особливий ритм, темп, очевидну емоційну забарвленість висловлення, які реалізуються через більш довгі паузи всередині аутодіалогу, його своєрідну мелодику. Нині спостерігаємо тісний зв'язок просодичних факторів та стилістичних засобів, які разом творять зв'язність тексту та його модальність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, здійснивши аналіз зразків внутрішнього мовлення, а саме: внутрішнього монологу, «потoku свідомості» та аутодіалогу на матеріалі психологічної прози Ф. Моріака, ми довели, що засоби синтаксичної когезії (структурно-композиційні, експліцитні, імпліцитні) у цих видах реалістичної прози представляють синтагматичний (ієрархічний), класичний тип синтаксису та перебувають у сильній функціональній позиції.

Наступним кроком дослідження може стати розгляд особливостей синтаксичної когезійної зв'язності в інших структурних складових прозових творів, наприклад, в оповіді, діалозі. Перспективи подальших розвідок убачаємо також в ґрунтовному аналізі когезійної зв'язності у французькій літературі екзистенціалізму, імпресіонізму, сюрреалізму тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет-2000, 2004. – 839 с.
2. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: [монографія]. – Видання 2-ге, вип. і доп. / Анатолій Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 294 с.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 261 с.
4. Рочняк А. Способы соединения макросинтагматических конструкций в тексте (на материале современного французского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / А. Рочняк. – Львов, 1972. – 20 с.
5. Mauriac F. Le nœud de vipères / F. Mauriac. – Paris : Éditions Bernard Grasset. Le Club de la Femme, 1971. – 251 p.

УДК 81:001.4

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Стацюк Р. В.

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

Статтю присвячено дослідженню основних підходів до визначення поняття «термін» в сучасному мовознавстві. У роботі здійснений комплексний аналіз характерних ознак терміна, що відрізняють його від загальноновживаної лексики.

Ключові слова: поняття «термін», ознаки терміна, термінологія, сучасне мовознавство.

Статция посвящена исследованию основных подходов к определению понятия «термин» в современной лингвистической науке. Статья посвящена исследованию основных подходов к определению понятия «термин» в современном языкознании. В работе осуществлен комплексный анализ характерных признаков термина, отличающих его от общепотребительной лексики.

Ключевые слова: понятие «термин», признаки термина, терминология, современное языкознание.

Statsyuk R. V. Main approaches to defining the notion of «term» in modern linguistics. The article focuses on some main approaches to defining the notion of "term" in modern linguistics. A complex analysis of some characteristics of term which differ it from commonly used lexicon has been made.

Key words: the notion of "term", characteristics of term, terminology, modern linguistics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблеми термінології та термінознавства як науки, що вивчає спеціальну лексику з погляду її типології, походження, форми, функціонування, створення, упорядкування та використання, традиційно посідають одне з найважливіших місць в лінгвістиці, що обумовлено особливим місцем термінології в системі сучасного наукового знання. Зберігаючи свій мовний характер, термінологія є частиною галузі науки або техніки і певною мірою виконує допоміжну функцію. За визначенням Б. Н. Головіна, термінологія – це співвіднесена з професійною сферою діяльності (областю знання, техніки, управління, культури) сукупність термінів, пов'язаних один з одним на понятійному, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях [4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципові підходи до вивчення терміна і термінології у вітчизняній лінгвістичній науці засновані на дослідженнях Т. Р. Кияка, Д. С. Лотте, О. О. Реформатського, В. П. Даниленка, В. М. Лейчика, Г. О. Винокура та інших мовознавців. На думку більшості з них, основним елементом термінології як складової будь-якої терміносистеми виступає термін. Таким чином, не визначивши місця терміна в сучасному мовознавстві та його основних ознак, ми не зможемо всебічно розглядати будь-яку терміносистему. Це і зумовлює **актуальність** наукової розвідки.

Мета статті полягає у визначенні місця терміна в сучасній лінгвістичній науці. Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**: виявити основні

причини різноманіття дефініцій поняття «термін»; здійснити комплексний аналіз характерних ознак терміна, що відрізняють його від загальноновживаної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, слово «термін» походить від латинського "terminus", що означає «кінець, межа, закінчення». У Середньовіччя це слово набуло значення «визначення, позначення», а в давньофранцузькій мові "terme" мало значення «слово». На думку Е. Літтре, О. Блоха, В. фон Вартбурга, П. Робера, саме воно породило у французькій мові "terme" – термін в сучасному розумінні. В англійській мові слово "term" було запозичене зі старофранцузької ("terme" – «межа») [26, 3].

Аналіз лінгвістичних доробків вітчизняних та зарубіжних учених, присвячених питанням термінології, показав, що існують різні дефініції терміна, незважаючи на уявну семантичну очевидність цього поняття.

О. Д. Пономарів, наприклад, дає таке визначення: «Термін – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам» [20, 91].

Б. Н. Головін розглядає термін як слово або підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, виражає і формує професійне поняття та вживається в процесі пізнання і освоєння наукових та професійно-технічних об'єктів і стосунків між ними [5].

На думку Д. Р. Хайрутдінова, термін – це лексична одиниця, що функціонує в науковому тексті як мінімальний носій наукового знання, а також як

елементарна номінативна одиниця-знак, за якою на основі домовленості закріплено наукове поняття, обмежене визначенням [25, 24].

Різноманітність дефініцій поняття «термін» насамперед пояснюється відсутністю чітко визначених його характерних ознак, в результаті чого кожен науковець розуміє це явище по-своєму.

Д. С. Лотте, наприклад, розглядаючи терміни як особливі слова в лексичному складі природної мови, дає таке тлумачення: «Термін – це лексична одиниця певної мови для спеціальних цілей, що позначає загальне, конкретне або абстрактне поняття теорії певної спеціальної галузі знань або діяльності». У наведеному визначенні автор наголошує на таких важливих моментах:

1) терміни володіють усіма семантичними та формальними ознаками слів і словосполучень природної мови;

2) терміни функціонують як такі саме в лексичній мові для спеціальних цілей, а не в лексичній тієї чи іншої природної мови в цілому;

3) у лексичній мові для спеціальних цілей терміни використовуються як засіб позначення спеціальних загальних понять – результат когніції у спеціальних сферах знань і діяльності;

4) терміни є елементами терміносистем, що відображають (моделюють) теорії, якими описуються спеціальні сфери – об'єкти мови для спеціальних цілей [15, 20–32].

На противагу Д. С. Лотте, Г. О. Винокур досліджує терміни не як особливі слова, а як слова в особливій функції – номінативній: «Особлива функція, в якій виступає слово як термін, це функція називання» [2, 5–6]. Таку точку зору поділяє і О. О. Реформатський, який під терміном розуміє «мовний знак, основна функція якого – відтворювати у свідомості людини якнайповніше уявлення про об'єкт спеціальної галузі знань зі всіма його властивостями та якість» [22, 47–48].

Інша група дослідників за основу визначення терміна бере його співвіднесеність з науковим поняттям, яке іноді називається «спеціальним об'єктом», «спеціальним поняттям». В. І. Сифоров і Я. А. Клімовицький з цього приводу зазначають: «Термін» – це слово (або словосполучення), знак якого співвіднесений з відповідним поняттям у системі понять цієї галузі науки або техніки [12, 80]. Саме співвіднесеність з науковим поняттям розглядає Т. Р. Кияк як головну ознаку, що відрізняє термін від загальноживаного слова: «Терміни позначають глибокі наукові поняття, на відміну від звичайних слів, які позначають повсякденні, примітивні поняття» [13, 28].

Існують також тлумачення, що пов'язують термін здебільшого з мовою науки. Наприклад, В. П. Даниленко вважає, що «термінами називаються спеціальні поняття, які виникають не в ужитку, а у відповідних областях наукової і практичної діяльності» [9, 14]. Термінологія в цьому контексті аналізується в межах тієї системи, в яку вона певним чином входить, тобто у складі лексики мови науки.

Як зазначалося вище, спочатку лінгвісти досліджували термін не як динамічний, функціонуючий в живій мові і, отже, підданий змінам елемент, а як

статичний елемент сфери фіксації. Часто в результаті подібного підходу термінам приписувалися властивості і характеристики, які у них фактично були відсутні.

Основоположник російської термінологічної лексики Д. С. Лотте досліджував «ідеальний» термін, тобто термін монозначний, що точно описує науково-технічне поняття, виступаючи у формі іменника. Він вважав, що термін, на відміну від звичайного слова, завжди виражає суворо фіксоване поняття й має бути коротким, позбавленим багатозначності, синонімії й омонімії. З цим важко погодитися повністю, оскільки термін, будучи мовною одиницею, належить мові і підпорядковується її законам, модифікуючись і пристосовуючись до них в кожному конкретному випадку залежно від умов і мети його застосування. У цьому контексті слушно зазначив В. П. Даниленко: «Будь-який термін повинен розглядатися з урахуванням впливу на нього не лише мовної і понятійної системи, але й того свідомо привнесеного в значення терміна «начала», яке виходить від суб'єкта (дослідника)» [9, 204].

На початку 1970-х років лінгвісти стали досліджувати вже не «ідеальний» або «бажаний», а реальний термін, яким він є насправді. Багато мовознавців у цей період ставлять під сумнів як нездійсненні «вимоги до терміна», сформульовані Д. С. Лотте [4, 64–67; 23, 62–64]. У подібних дослідженнях робиться акцент на те, що термін – це слово в особливій функції, а не особливий тип лексичної одиниці. Ця концепція була розроблена видатним мовознавцем Г. О. Винокуром, який наголосив на тому, що «в ролі терміна може виступати будь-яке слово <...> Терміни – це не особливі слова, а лише слова в особливій функції» [2, 5].

У результаті аналізу описаних різними дослідниками лінгвістичних характеристик терміна можна виділити такі основні ознаки, властиві йому.

1) Термін точний та однозначний. За твердженням О. О. Реформатського, терміносистема слугує для терміна тим «термінологічним полем», в межах якого він точний і однозначний. За межами термінологічного поля термін втрачає свої властивості (стає членом іншої термінологічної системи або детермінологізується) [22, 51].

У сучасному мовознавстві побутує думка про те, що власне ознака точності терміна і є головним засобом досягнення ясності професійного спілкування. Точність терміна передбачає правильне або принаймні не викривлене (нейтральне) лексичне відображення ознак, які характеризують поняття, що термінується [16, 5]. У разі викривлення або хибного розуміння ознак термінованого поняття виникає ситуація, що є комунікативною неточністю.

З метою подолання неточності в термінології до терміна висувається вимога незалежності від контексту. Принцип незалежності терміна від контексту був розроблений Д. С. Лотте, який зазначав: «Смисловий зміст терміна обумовлено тим поняттям, яке цей термін повинен виражати; його значення не може залежати від того речення, в якому він ужитий, а має визначатися лише всією системою понять і, відповідно, термінологією цієї галузі знання» [17, 74].

О. О. Реформатський вважав, що, на відміну від точності, однозначність терміни отримують не через умови контексту, а через приналежність до цієї термінології [22, 51].

Всі дослідники одностайно вважають, що однозначність термінів свідчить про упорядкованість та точність, а звідси про високу інформативність термінологічних систем. Однак як у молодих науках, що розвиваються, системи понять яких ще повністю не сформувались, так і в науках, що мають тривалу історію і за своїм походженням пов'язані з виробництвом, системи понять яких недосить впорядковані, про цілковиту точність та однозначність не можна говорити. Точність термінології як системи однозначних слів передбачає відсутність синонімічних термінів. Та насправді терміни нерідко бувають багатозначними: одне слово-термін слугує для вираження різних понять і, навпаки, часто для позначення одного й того ж поняття існує два і більше термінів-синонімів.

Отже, точність та однозначність термінів – це лише тенденція, ідеал, до якого прагне і повинна прагнути будь-яка термінологія.

2) Термін дефінітивний, тобто він є найменуванням спеціального поняття, регламентованого у своїх межах дефініцією [9, 8]. Т. Л. Канделаки, наприклад, в основу визначення поняття «термін» ставить саме вимогу побудови дефініції: «Термін – це слово або лексикалізоване словосполучення, що вимагає для встановлення свого значення у відповідній системі понять побудови дефініції» [11, 7].

Незважаючи на те, що співвідношення терміна і поняття стоїть на першому плані при визначенні сутності терміна, єдина точка зору щодо цього питання в сучасному мовознавстві відсутня. На думку Д. П. Гродського та К. А. Левковської [6; 14], термін має лексичне значення, проте це лексичне значення не може бути зведене до позначуваного поняття. Друга група дослідників (зокрема, А. Шафф та О. М. Галкіна-Федорук [3; 27]) дотримується іншої концепції: термін має лексичне значення, яке зводиться до позначуваного поняття. З точки зору В. А. Звегинцева та Л. А. Капанадзе, [10; 12] терміни семантично збігаються з позначуваними поняттями, не маючи при цьому лексичного значення. У свою чергу, Т. Р. Кияк [13] переконаний в тому, що терміни позначають глибокі наукові поняття, на відміну від звичайних слів, які позначають повсякденні, примітивні поняття.

Ми поділяємо погляди А. Шаффа та О. М. Галкіної-Федорук щодо співвідношення терміна та поняття, однак вважаємо за необхідне наголосити на таких пунктах:

- поняття, що позначається терміном, пов'язане з іншими поняттями тієї ж предметної області і є елементом системи понять;
- термін, будучи елементом термінологічної системи, пов'язаний з іншими термінами.

3) Термін системний, тобто він належить до певної термінологічної системи, яка, в свою чергу, співвідноситься з системою понять конкретної спеціальної галузі знань або діяльності. Саме системність, на думку Л. А. Капанадзе, є однією з осно-

вних характеристик терміна: «Системність терміна, суворозалежність одиниць всередині термінології – ось головна характерна риса цього розряду слів. Не можна вилучити або додати до цих систем будь-яку частину, не змінивши інших частин, не зумовивши загального перегрупування термінів» [12, 79].

Вперше питання про системність термінології було висунуте Д. С. Лотте, який дав таке визначення: «Системою понять кожної науки відповідає система термінів, в якій терміни мають цілком визначені місця, що залежать від місця відповідного поняття у всій цій системі понять» [17, 81].

Досить вірною у цьому питанні є думка, сформульована Б. Ю. Городецьким та В. В. Раскіним: «Окремо взятий термін сам по собі є фікцією. Він існує лише в системі термінів, тобто поряд з іншими термінами, з якими він пов'язаний певними відносинами» [21, 171].

Проте системність терміна розуміється по-різному: одні автори вбачають у ній класифікаційну сутність [8, 58]; інші вважають, що терміну властива системність словотворча [22, 51]; на думку третіх, термін системний подвійно: як елемент термінологічної системи, з одного боку, і як елемент системи мовної – з іншого [1, 31].

Отже, системність є однією з найбільш важливих умов існування терміна. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти упорядковану сукупність термінів, які адекватно виражають систему понять теорії, що описує деяку спеціальну сферу людських знань чи діяльності.

4) Термін номінативний. У сучасному мовознавстві функція називання визначається як основна та найважливіша ознака терміна. Досліджуючи термін з функціональної точки зору, В. Н. Шевчук зазначає: «Основна функція будь-якого терміна, в тому числі і військового, – номінативно-дефінітивна, тобто номінація (найменування) і вираження спеціального поняття, регламентованого у своїх межах дефініцією» [28, 20].

Вперше номінативну функцію терміна виділив Г. О. Винокур: «Особлива функція, в якій виступає слово як термін, – це функція називання» [2, 5–6].

Таким чином, специфіка реалізації номінативної функції у терміна полягає в тому, що він позначає спеціальне поняття певної спеціальної сфери людської діяльності: науки, техніки, виробництва.

5) Термін стилістично нейтральний, тобто позбавлений емоційно-експресивного забарвлення. Доволі слушно з цього приводу зазначає О. Н. Толкіна: «Суворий інтелектуальний зміст, що виключає емоційно-експресивні моменти, робить термін нейтральним мовним знаком, який в межах спеціального спілкування не містить в собі елементів ставлення до предмета промови, а несе лише відповідну інформацію про нього» [24, 59].

Схожу теорію висуває і О. О. Реформатський: «Термін принципово лежить поза експресії. Він точний і холодний, і сфера експресії для терміна всередині термінології недозволена, оскільки він позначає «чисті поняття», неускладнені або майже неускладнені емоційними відтінками» [22, 52].

Існує також група вчених (Л. Ф. Парпаров, В. В. Петров), які вважають зовсім навпаки, мотивуючи свою точку зору тим, що терміни, особливо на етапі становлення термінологічної системи, можуть висловлювати ставлення того, хто говорить, до предмета і бути експресивними [18, 1178; 19, 82].

Ми ж схильні вважати, що будь-яке слово, яке стає членом термінологічної системи, втрачає в результаті зміни значення своє колишнє емоційне забарвлення і стає стилістично нейтральним.

б) Термін мотивований. У вітчизняному мовознавстві під поняттям «умотивованість» розуміють «відповідність лексичного значення терміна (прямого, безпосереднього, внутрішнього значення слова чи словосполучки) до позначеного ним поняття» [7, 15].

На рівні мотивації здійснюється асоціативний зв'язок між семантичними елементами номінативної одиниці й відповідним лексичним значенням. Межі мотивації визначаються тією частиною лексичного значення, котра аналізується у внутрішній формі.

Підкреслюючи особливу практичну важливість явища вмотивованості у процесі термінологічної мотивації, О. І. Білінова зазначає: «Слід максимально використовувати функціональне навантаження внутрішньої форми слова-терміна і бережливо ставитися до фактора його мотивації, тому що вдало обрана при створенні терміна внутрішня форма може слугувати знаряддям пізнання розвитку наукового поняття» [7, 93].

Отже, умотивованість – це та кількість інформації, що була включена до внутрішньої форми та знайшла відображення у відповідному значенні лек-

сичної одиниці; це структурно-семантична характеристика лексичної одиниці, що експлікує засобами мови раціональний лексико-семантичний зв'язок між значенням і внутрішньою формою цієї одиниці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показує проведене дослідження, головна причина різноманіття дефініцій поняття «термін» обумовлена відсутністю єдиної позиції серед мовознавців щодо сутності терміна. Таким чином, одні вчені розглядають терміни як особливі слова, а інші – як слова в особливій функції. Існує також група дослідників, які за основу визначення терміна беруть його співвіднесеність з науковим поняттям та мовою науки.

Враховуючи той факт, що термін – це динамічний елемент, який функціонує в живій мові і постійно піддається змінам, серед основних його характерних ознак слід виділити такі: 1) точність; 2) дефінітивність; 3) системність; 4) номінативність; 5) стилістична нейтральність; 6) мотовованість. Однозначність терміна вимагає відсутності лексико-семантичних процесів у термінології, тобто синонімії, омонімії та полісемії. Однак С. В. Гриньов зазначає: «У цьому випадку необхідно враховувати використання термінологією для позначення спеціальних понять звичайних мовних знаків, тобто слів, які зберігають свої властивості, у тому числі багатозначність, синонімічність, омонімічність. Термін тільки у своєму полі зберігає точність, стислість, моносемічність і відсутність експресивності» [7, 128]. Таким чином, однозначність не слід розглядати як основну ознаку, що відрізняє терміни від загальноживованої лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М. : Просвещение, 1965. – 492 с.
2. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур. – М. : Труды МИФЛИ, 1939. – 520 с.
3. Современный русский язык / [Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский]. – М. : Изд-во МГУ, 1962. – 344 с.
4. Головин Б. Н. О некоторых проблемах изучения терминов / Б. Н. Головин // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – С. 64–67.
5. Головин Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1980. – 276 с.
6. Горский Д. П. Вопросы абстракции и образования понятий / Д. П. Горский. – М. : Изд-во АН СССР, 1961 – 352 с.
7. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / [А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько]. – К. : KM Academia, 2000. – 218 с.
8. Даниленко В. П. Как создаются термины? / В. П. Даниленко // Русская речь. – 1967. – № 2. – С. 54–61.
9. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
10. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика / В. А. Звегинцев. – М. : Просвещение, 1968. – 336 с.
11. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 167 с.
12. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 75–85
13. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : [учеб. пособие] / Т. Р. Кияк. – К. : УМКВО, 1989. – 103 с.
14. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала / К. А. Левковская. – М. : КомКнига, 2005. – 296 с.
15. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : ЛКИ, 2007. – 254 с.
16. Лотте Д. С. Краткие формы научно-технических терминов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1971. – 84 с.
17. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 160 с.
18. Немецко-русский военный словарь / под ред. Л. Ф. Парпарова. – М. : Воениздат, 1978. – 1500 с.
19. Петров В. В. Семантика научных терминов / В. В. Петров. – Новосибирск : Наука, Сибирское отделение, 1982. – 127 с.

20. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української літературної мови / О. Д. Пономарів. – Тернопіль, 2000. – 276 с.
21. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М. : Наука, 1986. – С. 163–198.
22. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский // Вопросы терминологии. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46–54.
23. Романова Н. П. О типологии терминов / Н. П. Романова // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1972. – С. 62–64
24. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е. Н. Толикина / Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 53–67.
25. Хайрутдинов Д. Р. Географическая терминология: арабские, русские, английские параллели : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Д. Р. Хайрутдинов. – Казань, 2009. – 171 с.
26. Хаютин А. Д. Термин, терминология, номенклатура / А. Д. Хаютин. – Самарканд : Самарк. гос ун-т им. Алишера Навои, 1971. – 129 с.
27. Шафф А. Введение в семантику / А. Шафф. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1963. – 376 с.
28. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке / В. Н. Шевчук. – М. : Воениздат, 1983. – 231 с.

УДК 81'38:801.81(73):159.954.3(045)

ОБРАЗ МОЛОДОЇ ДІВЧИНИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Сташко Г. І.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено вивченню лінгвостилістичних засобів створення образу молоді дівчини в американській фольклорній пісні, зокрема окреслено їхні функції. Виокремлено стилістичні засоби семасіології, синтаксису та фонетики, які формують образ дівчини в американському пісенному фольклорі. Встановлено, що музичний, соціокультурний та історичний аспекти увиразнюють жіночі образи.

Ключові слова: американський пісенний фольклор, образ дівчини, стилістичні засоби семасіології, фонетики, синтаксису.

Сташко Г. И. Образ молодой девушки в американском песенном фольклоре. В статье исследованы лингвостилистические средства создания образа молодой девушки в американской фольклорной песне. Обозначены их функции, выделены стилистические средства семасиологии, синтаксиса и фонетики, которые оптимально формируют образ девушки в американском песенном фольклоре. Установлено, что музыкальный, социокультурный и исторический аспекты делают женские образы более выразительными.

Ключевые слова: американский песенный фольклор, образ девушки, стилистические средства семасиологии, фонетики, средства синтаксиса.

Stashko H. I. The image of a young girl in American song folklore. The present article deals with the stylistic means of creating the image of a young girl in American folk songs, their image-creating functions in folk song texts have been analyzed in particular. In this respect, stylistic means of semasiology, syntax and phonetics that help to create the image of a young girl in American song folklore are defined. It is proved that historical, music and cultural aspects in the complex investigation of young girl images are of great importance.

Key words: American song folklore, girl image, stylistic means of semasiology, syntax, phonetics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день однією з актуальних проблем в історичній, філософській, соціологічній, лінгвістичній та культурологічній царині є гендерні дослідження та образність. До фокусу зору вчених соціологів та філософів здебільшого потрапляють культурні та соціально-психологічні параметри, які обумовлюють стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості, їхню ієрархію та роль у суспільстві, ставлення суспільства до індивіда на основі гендерних відмінностей. Для фольклористики – це новий, проте перспективний аспект осмислення фольклорних текстів. З цієї позиції особливий інтерес для нас становить питання лінгвостилістичних та екстралінгвістичних засобів створення жіночих образів в американському пісенному фольклорі (далі – АПФ), а саме як стилістичний арсенал у вдалому музичному супроводі може створити потрібні національно-етнічні стереотипи та відновити етапи еволюції жіночих образів в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що жіночі образи в американському фольклорі привертали увагу як зарубіжних (М. Е. Brown, С. R. Farrer, R. A. Jordan, S. J. Kalcik, L. Kerschen, K. M. McAndrews, С. Асірян), так і українських (В. А. Дмитренко, Н. І. Панасенко, А. С. Птушка,

Л. В. Сазанович, О. В. Ткачик) дослідників, проте образ молоді дівчини в американській фольклорній пісні практично не досліджений.

Актуальність дослідження зумовлена спрямуванням сучасних етнопоетологічних та лінгвопоетологічних студій на розкриття взаємозв'язку між культурою і мовою, що віддзеркалений в американському фольклорі, зокрема і пісенному.

Метою наукової розвідки є аналіз лінгвостилістичних засобів створення образу молоді дівчини в американських фольклорних пісенних текстах, що виступає **матеріалом** дослідження, з урахуванням соціокультурного та історичного чинників.

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**: вивчити та визначити інвентар засобів стилістичної семасіології, стилістичного синтаксису та стилістичної фонетики, що беруть участь у створенні образу дівчини в АПФ; встановити соціокультурні та історичні чинники впливу на створення образу дівчини в АПФ; обґрунтувати комплексний підхід до інтерпретації образності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жіночі образи в АПФ найширше представлені палітрою образів дівчини. Зумовлено це кількома факторами. По-перше, ця категорія інформаційно найактивніше представлена в соціумі, до неї спостерігається великий інтерес з боку чоловічої статі. Адже здебільшого жінка є адресатом, а чоловік звертається до неї або описує її в пісні. Крім того, майже всі авторські пісні написані поетами-чоловіками.

По-друге, дівчина часто викликає полярні почуття, від кохання до ненависті, тоді коли мати, наприклад, має лише позитивний образ. Саме почуттєва база є основною причиною створення пісень.

Розглянемо основні типи образу дівчини та засоби їх створення в АПФ, спираючись на праці провідних вчених [2; 3; 4; 5; 6; 7] для інтерпретації отриманих результатів.

Ми виокремили ключові пісні зі збірників АПФ [8; 9; 10] та згрупували їх за критеріями. Багато пісень підпадають під кілька критеріїв одночасно, тому ми орієнтувалися на основну сюжетну лінію в пісні. Крім того, образи з негативною поведінкою не несуть чистого негативу, дівчина замальовується як вродлива та кохана, проте не лояльна до хлопця з певних причин. Отже, образи дівчини можна згрупувати таким чином (від поширених до непоширених):

- 1) образ коханої дівчини;
- 2) образ померлої дівчини;
- 3) образ вродливої дівчини;
- 4) образ вірної дівчини;
- 5) образ закоханої дівчини;
- 6) образ зрадженої дівчини;
- 7) образ зрадниці;
- 8) образ меркантильної дівчини;
- 9) образ сміливої дівчини;
- 10) образ нареченої;
- 11) гумористичний образ;
- 12) образ сумної дівчини;
- 13) асоціальний образ дівчини;
- 14) іронічний образ;
- 15) образ жорстокої дівчини;
- 16) образ дівчини-вбивці.

Звернемося до більш детального аналізу кожного типу образу дівчини. Найчисельнішою групою є образ коханої дівчини, який вдало розкривається в таких піснях, як "Oh Susanna", "Cindy", "The Yellow Rose Of Texas", "Down In The Valley", "Buffalo Gals", "Enraptured I Gaze", "Dear Evelina, Sweet Evelina", "Sourwood Mountain", "You Are My Sunshine". Кохання до адресата кожної пісні виражається різними засобами. Епітети підкреслюють вдалі риси (*sweet voice; sweet Cindy; my true love*), зовнішня краса описана метафорами (*she is a yellow rose* та *she is the sweetest rose; she is an angel; my true love is a blue-eyed daisy*) та порівняннями (*eyes as diamonds, eyes like dew; she's fair as a rose, like a lamb she is meek*). Повтори тих частин, які містять стилістичні фігури, інтенсифікують певні риси характеру чи зовнішності коханої дівчини (*you are my sunshine, my only sunshine*). Крім того, повтор фраз, де хлопець освідчується в коханні, «гіперболізує» його почуття (*I've sworn that I'll love her for ever and ever; I asked her if she'd be my wife, be my wife, be my wife*). Повтор імені (*Cindy, Cindy; dear Evelina, sweet Evelina*) є поширеним явищем для АПФ, він підкреслює повагу до дівчини. Завдяки полісиндетону в "The Yellow Rose Of Texas" створюється враження нескінченного щасливого життя з коханою:

Oh now I'm going to find her, for my heart is full of woe,

And we'll sing the songs together, that we sung so long ago

We'll play the bango gaily, and we'll sing the songs of yore,

And the Yellow Rose of Texas shall be mine forevermore.

Авторські пісні мають ексклюзивні стилістичні засоби, які прикрашають жіночі образи. Оксюморон *sweet poison of love* в "Enraptured I Gaze" лаконічно описує і приємну, і неприємну сторони кохання, додаючи відчуття поєднання кислого та солодкого, білого та чорного.

Інверсія при відповідному лексичному наповненні фрази привертає увагу та робить образ дівчини виразним або підкреслює почуття (*we nevermore will part; my senses enchanted are lost in delight* та безпосередня назва пісні в "Enraptured I Gaze"). Емфатичні конструкції також виносять почуття до дівчини на перший план (*I do love my love*).

Як показали результати дослідження, ті частини тексту, де йдеться про саму дівчину та про почуття до неї є найбільш насиченими в плані стилістичних засобів. Наприклад в пісні "Dear Evelina, Sweet Evelina" в рядках, що знаходяться в безпосередній близькості, є інверсія, епіфора, простий повтор, дві метафори, епітет, не враховуючи слів про кохання. Таке поєднання засобів створює потужну емоцію, неземне кохання до адресата:

Lives fond Evelina, the sweet little dove, the pride of the valley,

the girl that I love.

Dear Evelina, sweet Evelina, my love for thee shall never, never die.

Трохи уособлено стоїть образ сумної дівчини в "Red River Valley". Кохана сумує за хлопцем, який їде далеко та зізнається в коханні. Хоча в створенні образу приймають участь ті ж самі засоби, на кшталт епітета (*sweet smile*) та метафори (*they say you are taking the sunshine that brightens our pathway a while*), сум від розлуки відчувається в кожному слові (*leaving, adieu, miss, lonely, sad, grief, breaking, pain*).

Образ вродливої дівчини ("Black Is The Color Of My True Love's Hair", "The Colorado Trail", "Ida Red", "Shady Grove", "Dark Eyes") має схожий алгоритм опису. Акцент робиться на метонімії (*Dark Eyes, talk to me!*), епітетах (*eyes of ecstasy, eyes of love and fear, true eyes, dear eyes* та *gleaming eyes of love; wondrous hair*), гіперболі (*prettiest girl you've ever seen*) та метафорах (*Dark Eyes, you stole my heart*). Численні прикметники, які описують красу, поєднуються з майстерними метафоричними порівняннями (*Cheeks as red as a blooming rose, eyes the prettiest brown; she's the darling of my heart, prettiest girl in town*) для яскравішого ефекту. Прийом порівняння (*eyes like the stars above; eyes like a morning star; cheeks like a rose; her lips are like a rose so fair* та *that girl is sweeter than gingerbread*) малює принцеса та водночас акцентує увагу на людських цінностях. Повтор, як правило, охоплює найважливіші нотки в пісні. Якщо для опису вроди важливі прикметники, то повтор прикметників та частин тіла (*Black, black, black is the color of my true love's hair* в однойменній пісні) є підсиленням ключових елементів створення образу вродливої дівчини. Кохання читається

між рядків, хоча пряме зізнання відсутнє. Можливо, юнак знаходиться на стадії захоплення дівчиною та соромиться зізнатись в коханні. Велика кількість пісень з такими образами свідчить про рожеві окуляри, через які всі закохані дивляться на світ та помічають лише добре. Гіпербола в піснях такого типу в комплексі з метонімією (*For eternity, Dark eyes, talk to me!*) чи літотою (*There ain't no girl in this whole world prettier than mine*) доводить правильність нашого припущення.

Образ меркантильної дівчини ("Bicycle Built For Two", "Pretty Saro"), як не дивно, схожий на образ вродливої дівчини. Але фокус робиться на негативній відповіді через відсутність багатства. Аналіз не виявив специфічних засобів, які б ёмко змальовували меркантильність.

Образ померлої дівчини ("Annie Lisle", "Rattlesnake Mountain", "The Colorado Trail", "Silver Dagger", "Lilly Dale", "Cowboy Jack", "Charming Beauty Bright") переважно створюється саме на емоціях печалі та горя, що йдуть від юнака, який втрапив свою кохану. Метафоричне порівняння в описі його стану, коли він дізнається про смерть коханої (*the tears from my eyes fell like showers of rain*) та повтор слів зі значенням смутку (*pity, pity me*) передають його горе. Ономатопея (*sigh*) є потужним інструментом точної та лаконічної передачі емоцій. Перифраз (*when he reached the prairie he found a new made mound*) та евфемізми (*they sadly told him that they laid his loved one down*) використовуються для опису факту смерті, вони знижують градус реальності жахливого кінця. Нотки суму примножують завдяки опису природи, що сумує. Епітети (*lonely prairie* в "Cowboy Jack"; *lonely night, dark sky, dark stormy night*), ономатопея (*weep all you little rains, wail, winds, wail*) виражають те, що на душі у хлопця. Контраст вроди, кохання та смерті дає вибух емоцій, чому сприяють епітети (*and he learned to love a maiden with eyes of Heaven's own blue*), метафоричне порівняння (*eyes like a morning star* та *cheeks like a rose*) тощо.

Образ закоханої дівчини ("The Cruel War") кардинально відрізняється від образу коханої дівчини. Пісень з таким образом небагато, до того ж, вони бідні на стилістичні засоби, за винятком стилістичного синтаксису, як-то повторів (*I want to be with him from morning till night, I want to be with him, it grieves my heart*) чи інверсії (*men's clothes I'll put on*). І навіть в наведених прикладах видно, що образ закоханої дівчини є інтегральною частиною образу сміливої дівчини ("The Cruel War"), тому інверсія описує її наміри. В комплексі це дає споріднений образ вірної та відданої дівчини ("The Cruel War", "Midnight Special", "She Wore A Yellow Ribbon"). Говорячи про дівчину, яка є закоханою, варто відзначити базову умову: дівчина давно закохана. Такий образ притаманний сюжетам, де треба чекати та підтримувати хлопця у важку для нього хвилину своїм перевіренням коханням. Можливо, це еквівалент образу друга, який відсутній у цій категорії. Побутує думка, що дружби між чоловіком та жінкою не існує. Саме такі пісні її підтверджують.

На наше переконання, жіночий образ детально вимальовується тоді, коли засоби стилістичного синтаксису підсилюють засоби стилістичної семасіології. Ізольовано засоби стилістичного синтаксису виконують функцію ритму та в комплексі з музикою розпорошують ключові образи. Ймовірних причин відсутності засобів стилістичної семасіології дві: закохані дівчата говорять лише про коханих та традиційне ставлення до чоловіків як до несентиментальних істот. Крім того, військова тематика, популярна за часів воєн та в післявоєнний період, змушувала сприймати чоловіка як грубого та неемоційного [1]. Як показали результати дослідження, пісні, популярні в часи війни, здебільшого мають образи коханих. Їх співали солдати для укріплення бойового духу та через ностальгію.

Продовжуючи військову тематику, звернемося до пісні "Soldier, Soldier, Will You Marry Me?", де є гумористичний образ дівчини, яка так хотіла вийти заміж за солдата, що готова була купити для хлопця все: від капелюха до штанив. Та, як виявилось, він вже був одружений та мав трійко дітей. За рахунок чого досягається комічний ефект? Зевгма на початку (*Soldier, soldier will you marry me, with your musket, fife and drum?*) та в кінці пісні (*Oh, how can I marry such a pretty girl as you, with a wife and three kids back home?*) у вигляді діалогу між дівчиною та хлопцем швидше натякає на договір, ніж на кохання. Інверсія та емпатична конструкція на початку кожного куплету з описом дій дівчини підкреслюють перевернутість традиційного перебігу процесу закоханості: *Off to the haberdasher she did go, as fast as she could run*. Жвава мелодія та ритм не дають шансів на серйозність намірів. У схожому ключі створюється образ обраниці в пісні "Billy Boy", якій не судилося стати дружиною через вік. Саме ця деталь підкреслена метафорою на початку історії (*She's the joy of my life, she's a young thing*) та в кінці (*There's a twinkle in her eye, she's a young thing*), а також веселою розв'язкою сюжету (– *How old is she now, Billy Boy, Billy Boy? – Three times six and four times seven, twenty-eight and eleven, she's a young thing and cannot leave her mother*).

Образ нареченої у "Wait For The Wagon" є серйозним, на відміну від нареченої в попередній пісні. Цьому сприяє вертикальний контекст та використання відповідних стилістичних засобів. Пісня часів освоєння нових територій, в якій знайшлося місце романтиці. Образ дівчини ідеально вписується в загальний сюжет. Епітети при звертанні до дівчини (*sweet Phyllis, my dear lovely bride*) доповнюються гіперболою (*where the blossoms smell the sweetest*) та метафоричним порівнянням (*we'll take a ride where the river runs like silver*) при описі природи в тих краях, куди вони разом поїдуть (*Together, on life's journey we'll travel till we stop. And if we have no trouble, we'll reach the happy top*).

Образ нареченої, яка так нею і не стала, тому що вбила свого коханого, має сильніші елементи образу дівчини-вбивці в "The Banks Of The Ohio". Кохання підтверджує лише персоніфікація (*I asked my love to take a walk*), тоді як сцена вбивства підкреслена ономатопеєю (*I cried, "My God, what have I done?"*) для надання реальності прозріння від скоєного та

гіперболою (*I wandered home 'tween twelve and one*), яка показує неадекватність стану дівчини. Каяття та кохання до хлопця умовно реабілітують дівчину, і її образ не сприймається так негативно.

Інший приклад – це образ жорстокої дівчини в пісні "Katie Cruel", який привернув увагу перевернутим сприйняттям, насамперед завдяки інверсії в імені дівчини. Слово *cruel* (жорстокий) в імені дівчини має негативне забарвлення, але сам образ викликає позитивні емоції. Причиною є контрастивний стиль опису її життя та характеру. Кардинальні зміни відбулись через кохання (*I go through the woods to my heart's desire*), а незламність дівчини приємно вражає (*I know who I love, and I know who does love me; I know where I'm going, and I know who's going with me*), вона підкріплена одразу кількома засобами: анафорою, полісиндетоном та емфатичною конструкцією. Водночас зовнішність дівчини яскраво зображена за допомогою метафоричних порівнянь (*eyes as bright as coal, lips as bright as cherry*) та метафори (*they called me the roving jewel*), які остаточно трансформують образ, переносячи фокус з імені дівчини на її чесноти.

Схожі перевернуті образи мають пісні "Lily Of The West" та "On Top Of Old Smokey". Образ зрадниць прояснюється ненадовго в середині сюжету, але кінцівка повертає головним героїням позитивне сприйняття. Такому каламбуру в сприйнятті сприяють стилістичні засоби в тандемі з музичним супроводом. В "Lily Of The West" епітети з перифразом та порівнянням (*her rosy cheeks, her ruby lips like arrows pierced my breast*) в двох рядках створили образ дівчини надзвичайної краси. Метафорична антономазія та інверсія для позначення імені (*the name she bore was flora, the Lily of the West*) акцентували ніжність. Вказані принади зачарували хлопця, що підтверджує метафора (*she robbed me of my freedom*). Його поведінка протилежна до адекватної, що підкреслено перифразом (*this man of high degree, I saw him kiss my Flora*) для позначення опонента та метафорою (*blinded by my jealousy I pierced him in the breast*), щоб пояснити свій вчинок. Як результат, образ дівчини-зрадниці тьмяніє на фоні сюжетної лінії, та запам'ятовується лише по ключових словах, використаних для опису.

"On Top Of Old Smokey" зображує ще одну копію образу зрадниці. Епітети (*true love, false-hearted lover*) та метафора (*a false-hearted lover is a thief*) комплектують образ дівчини, спираючись на почуття. Гіпербола (*She'll hug you and kiss and tell you more lies than the cross ties on the railroad or the stars in the skies*) малює поведінку зрадниці, а ономатопея (*on top of Old Smokey I went there to weep*) лаконічно та точно говорить про розпач хлопця. І хоча за текстом зрадила дівчина, останній куплет доводить інше (*I lost my true lover for a courtin' too slow*), що і знімає з неї звинувачення.

Образ зрадженої дівчини ("Careless Love", "Come All You Fair And Tender Ladies"), хоча і є протилежним, має однаковий набір засобів для створення образів. В цьому випадку всі перераховані засоби описують хлопця-зрадника та розпач зрадженої дівчини. Епітети (*true love, false-hearted lover*)

для образу хлопця та ономатопея (*weep, moan*) для вираження стану дівчини повторюються в наведених піснях також. Відрізняє образ зрадниці від образу зрадженої дівчини детальніший та більш щемливий опис стану останньої. Евфемізм відзначає кінець кохання (*I'd locked my heart in a box of golden and fastened it up with a silver pin*), перифраз дає формулювання нещасливого кохання (*love was such a killing thing*), а гіпербола збільшує розміри печалі та розпачу, виражені ономатопеєю (*night and day I weep and moan*). Загалом помітно збільшується співпереживання зрадженої дівчині, ймовірно, тому, що роль жертви викликає драматичнішу реакцію.

Іронічний образ дівчини в "Clementine" теж можна віднести до попередньої категорії, адже вона є зрадженою. Проте іронія, яка нашарована на зраду, читається виразніше. Опис зовнішності Клементайн за допомогою порівняння (*light she was and like a fairy*) та класичних епітетів (*ruby lips*), типових для опису дійсно красивих дівчат, повтор для вираження почуття розлуки з нею (*How I missed her! How I missed her! How I missed my Clementine!*) сприймаються різко та болісно після порівняння для опису її взуття (*and her shoes were number nine; herring boxes without topses sandals were for Clementine*) та метафори в кінці:

In the church yard in the canyon where the myrtle doth entwine,

There grows roses and other posies fertilized by Clementine.

Співчуття головній героїні затьмарюється почуттям несправедливості завдяки контрасту дій та емоцій. Ця сумна пісня має веселу мелодію, яка швидше продукує іронічний ефект, ніж сум.

Асоціальний образ дівчини ("New York Girls", "Cripple Creek", "There Is Tavern In The Town") представлений дівчатами легкої поведінки. Образ повторює алгоритм створення образу красивої дівчини. Тобто він ніби і позитивний через порівняння (*as sweet as any wine*) та епітет (*baby blue eyes* та *sweet kisses; dark damsel*) для опису красивої зовнішності та вражень, але опис поведінки за допомогою порівняння (*they jump on a boy like a dog on a bone*) та епітету з назвою кварталу притонів (*Bowery girl*) розставляє всі крапки над «і». Незважаючи на всі негативні нюанси, образ загалом позитивний, а пісні швидше описують негативно чоловіка, який зраджує свою кохану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, слід наголосити на подібності образів дівчини та дружини. Більшість дівчат зображена красунями, які надихають протилежну статтю на хоробрі поступки. Пісня віддзеркалює суспільство, а тому і певна кількість пісень з образами зрадниць, вбивць та дівчат легкої поведінки присутня. Проте, на відміну від реального осуду суспільством, пісні носять гіперболізоване сприйняття світу та проблем. Якщо це кохання, то до смерті, якщо зрада, то вона сприймається як кінець життя. Тому пісні з негативними образами як дружин, так і дівчат сприймаються ідеальними красунями. Результати свідчать про правильність інтегрованого підходу до аналізу пісенних текстів, тому подальші розвідки у цьому руслі з фокусом на чоловічі чи дитячі образи є перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beard C. A. Book of history of the United States / C. A. Beard, M. R. Beard. – New York : The MacMillan Company, 1921. – 396 p.
2. Galperin I. R. Stylistics / I. R. Galperin. – М. : Higher School Publishing House, 1971. – 343 p.
3. Nettl B. Theory and method in ethnomusicology / B. Nettl. – New York : Free Press, 1964. – 306 p.
4. Panasenko N. Musical and linguistic means of creating images in traditional and popular American songs / N. Panasenko // Review of Arts and Humanities. – 2014. – № 1. – P. 23–43.
5. Perone E. J. Songs of the Vietnam conflict (Music Reference Collection) / E. J. Perone. – USA : Greenwood, 2001. – 184 p.
6. Shakhovsky V. I. English stylistics / V. I. Shakhovsky. – М. : Librokom, 2008. – 232 p.
7. Skrebnev Y. M. Fundamentals of English stylistics / Y. M. Skrebnev. – М. : Astrel, 2000. – 224 p.
8. Appleby A. America's all-time favorite songs / A. Appleby, J. Stone. – New York ; London ; Sydney : Amsco Publications, 1991. – 398 p.
9. Osman A. H. If you feel like singing / A. H. Osman, J. McConochie. – USIA, 1993. – 95 p.
10. Raph Th. The American song treasury. 100 Favorites / Th. Raph. – New York : Dover Publications, 1986. – 406 p.

УДК 811.111[36+42]

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПИТАНЬ-ПЕРЕПИТІВ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ

Стрельченко Н. С.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджуються типи комунікативних стратегій, що реалізуються питаннями-перепитами в діалогічному дискурсі: інформаційно-когнітивна стратегія, стратегії впливу на співрозмовника (директивна та аргументативна), оцінна й метакомунікативна стратегії та відповідні тактики.

Ключові слова: питання-перепит, інформаційно-когнітивна / директивна / аргументативна / оцінна / метакомунікативна стратегії, тактика.

Стрельченко Н. С. Функционирование вопросов-переспросов в англоязычном диалогическом дискурсе: стратегии и тактики. В статье исследуются типы коммуникативных стратегий, которые реализуются вопросами-переспросами в диалогическом дискурсе: информационно-когнитивная стратегия, стратегии влияния на собеседника (директивная и аргументативная), оценочная и метакоммуникативная стратегии и соответствующие тактики.

Ключевые слова: вопрос-переспрос, информационно-когнитивная / директивная / аргументативная / оценочная / метакоммуникативная стратегии, тактика.

Strelchenko N. S. Echo questions functioning in English conversational discourse: strategies and tactics. The article aims at investigating functional peculiarities of echo questions and developing a typology of the corresponding strategies and tactics. To this end, cognitive, contextual and discourse analyses are employed drawing on the data from English fiction and films of the 20th and 21st centuries. The novelty of the study lies in viewing echo questions both as a means of building a mental model of the communicative context and an object of its influence when realizing the speaker's communicative intention. Based on the correlation between the components of the communicative act (as suggested by R. Jakobson) and the functions performed by echo questions, the article singles out four types of strategies. The information-cognitive strategy is employed to construct a mental context model on the basis of the interlocutor's utterance and background knowledge. Strategies influencing the addressee of the echo question involve the directive strategy (eliciting desired behaviour or communicative action from the interlocutor) and the argumentative strategy (changing the interlocutor's point of view). The evaluative strategy makes it possible for the speaker to express his/her attitudes and emotions while the metacommunicative strategy concerns the ways the conversation unfolds (in terms of the communicative contact, turn-taking, topic negotiation and change, social status, time and the actual words and formulations used). The results presented in the paper may be used in future research detailing the interrelation between echo questions and specific nonverbal means strategically employed in conversational discourse.

Key words: echo question, information-cognitive / directive / argumentative / evaluative / metacommunicative strategies, tactic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Процеси розуміння та породження мовлення в діалогічному дискурсі відбуваються через звернення до ментальних моделей контексту [13, 99] та мають стратегічний характер [14, 78].

Стратегія визначається І. В. Труфановою як «сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення комунікативного завдання мовця (досягнення комунікативної мети [3, 54]), а тактика як одна чи декілька мовленнєвих дій, що сприяють реалізації певної стратегії» [8, 58].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частота вживання питань-перепитів у діалогічному дискурсі [12, 199], а також їх використання для побудови / оновлення ментальних моделей контексту спілкування [7] актуалізують дослідження функціонального аспекту питань-перепитів.

© Стрельченко Н. С. Функціонування питань-перепитів в англomовному діалогічному дискурсі: стратегії й тактики

Метою статті є визначення типів стратегій і тактик, що реалізуються питаннями-перепитами в англomовному діалогічному дискурсі, а також їх детальний аналіз. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) з'ясувати взаємозв'язок ментальної моделі контексту та стратегій і тактик, що реалізуються питаннями-перепитами; 2) розробити типологію стратегій і тактик на основі когнітивно-комунікативних критеріїв; 3) охарактеризувати дискурсивні особливості виокремлених стратегій і тактик.

Виклад основного матеріалу дослідження. При співвіднесенні комунікативної мети, що реалізується питаннями-перепитами, з компонентами комунікативного акту за Р. Якобсоном (*адресантом, повідомленням, адресатом, контекстом, кодом та контактом* – «фізичним каналом та психологічним зв'язком між адресантом і адресатом» [15, 66]) можна виділити чотири типи комунікативних стратегій: інформаційно-когнітивну, стратегії впливу на

співрозмовника (директивну та аргументативну), оцінну та метакомунікативну.

Загальною метою інформаційно-когнітивної стратегії є побудова моделі контексту мовцем / співрозмовником через запит інформації / надання відповіді. При цьому питання-перепити слугують для уточнення елементів моделі контексту (чи моделі ситуації як її компоненту), які впливають на подальшу поведінку комунікантів, або для подолання нерозуміння / збільшення когерентності дискурсу через запит пояснення.

Інформаційно-когнітивна стратегія реалізується за допомогою тактик запиту уточнення, запиту повторення / пояснення, запиту підтвердження, перевірки припущення, перевірки умовиводу / підсумовування, надання відповіді, виправлення співрозмовника й надання відповіді, надання пояснення, надання інформації (на питання, адресоване до іншого мовця), уникнення детальної відповіді, запиту інструкції / дозволу / зобов'язання.

Тактика запиту уточнення використовується для побудови моделі контексту через з'ясування додаткових деталей висловлення співрозмовника (референції, часу, місця дії, ставлення співрозмовника тощо) або риторичних відношень (наприклад, причини, умови, поступки) між реплікою-стимулом і попередньо наданою інформацією. Запит уточнення може здійснюватися на основі загальних знань мовця про певні факти (1) або звернення до фрейму / скрипта / сценарію, що активується в ситуації спілкування.

(1) Lewis: *No more details come to mind yet, sir? We could do with a better description of the attacker.* Matthew Copley-Barnes: *Well, with the rain and the dark. I had an impression of wild eyes. Made me think of the young Wittgenstein, if that means anything to you.* Morse: *Before or after his Norwegian period, sir?* Matthew Copley-Barnes smiles [25].

Питання-перепит інспектора Морса слугує для уточнення періоду творчості Вітгенштейна, про який йдеться, і в той же час демонструє компетентність та освіченість інспектора в розмові з головою Оксфордського коледжу, який натякає на свою вищість.

Тактика надання відповіді реалізується як реакція на питання співрозмовника й може слугувати засобом зменшення категоричності або мовленнєвої маніпуляції:

(2) Bobby: *Look here. I know nothing about you at all. Tell me. Tell me everything. Tell me who you are.* Moira: *You mean you don't know? I'm Moira Nicholson. Dr Nicholson's my husband. He's going to murder me.* Bobby: *I don't understand. Why should your husband want to murder you?* [28].

Питання-перепит Мойри використовується для впливу на модель контексту Боббі та його подальшу поведінку через надання неправдивої інформації (щодо намірів чоловіка вбити її).

Відповідно до об'єкта впливу (поведінки або знань / переконань [5, 26]) стратегії впливу на співрозмовника включають директивну та аргументативну. Метою директивної стратегії є спонукання співрозмовника виконати бажану дію або поводитися певним чином. Керуючись поточною моделлю контексту (зокрема, співвідношенням статусу, цілей,

знань / переконань комунікантів), мовець обирає відповідні тактики реалізації директивної стратегії: тактику наказу, заклику, інструкції, рекомендації / поради, прохання. Тактика наказу передбачає несиметричність статусу комунікантів:

(3) Poirot: *Oh! A thousand pardons, Monsieur.* Benedict Farley: *What?* Poirot: *I have committed a folly, uh? The letter I handed to you just now, it was a letter from my landlord. This is your letter.* Benedict Farley: *Why the devil can't you watch what you're doing?* Poirot: *Ah. Au revoir, Monsieur* [23].

У ситуації спілкування з приватним детективом власник фабрики Бенедикт Фарлі реагує на помилку Пуаро підкреслено грубо й демонструє своє роздратування, керуючись уявленням про свою вищість та відсутність перспектив поведінкової кооперації (через відмову Пуаро виконати його завдання).

Аргументація як «вплив на свідомість» пов'язана зі «змінюю пропозиційних установок знань і переконань сторін, які сперечаються» [2, 149–150]. Метою аргументативної стратегії є зміна переконань співрозмовника (як елемента моделі контексту) через обстоювання власної позиції або спростування його поглядів, що здійснюється за допомогою тактик апеляції до різних інстанцій (до реальності, до факту, до авторитету, до аудиторії, до логосу, етосу, пафосу тощо [1, 311–346; 4, 43–49]). Зміна переконань співрозмовника, які впливатимуть на його подальші дії, може відбуватися, наприклад, через застосування тактики апеляції до вигоди, яка полягає в уникненні негативних наслідків (4) або отриманні позитивних результатів.

(4) Inspector Sullivan: *Do you realize I could arrest you on the spot?* Father Brown: *What? And thwart your own investigation?* [26].

Отець Браун запевняє інспектора поліції, що його арешт перешкодить розслідуванню, яке той проводить, адже отець Браун може повідомити йому додаткові релевантні факти.

Окрім впливу на поведінку й переконання співрозмовника, питання-перепити слугують для вираження ставлення до почутого або до співрозмовника, реалізуючи оцінну стратегію. Сутність оцінки «полягає в різноманітних логічних або / та емоційних реакціях людини на дійсність, що пізнається, які виникають при порівнянні її з ідеалізованою моделлю світу» [11, 133]. Рациональна складова оцінки може виявлятися окремо або поєднуватися з емоційною [11, 133–134].

Тактика вираження раціональної оцінки передбачає аналіз почутого з точки зору логіки / здорового глузду. Невідповідність цьому критерію має граду-йований ступінь вираження й супроводжується вказівкою на безглуздість, абсурдність або незвичність / дивність: *“For example, she stood in between you and M Russell. – Between us? Ridiculous!”* [27].

Демонстрація емоційного ставлення (тактика емоційної оцінки) здійснюється на основі аналізу висловлення співрозмовника відповідно до критеріїв норми, справедливості та особистих уподобань. Використовуючи тактику емоційної оцінки (відповідно до норми), мовець розглядає плани співрозмовника як щось хворобливе / аномальне:

(5) Poirot: *I have a dinner engagement with my dentist. Hastings: Your dentist? Positively morbid* [20].

Дослідження особливостей реалізації метакомунікативної стратегії ґрунтується на виокремленні «метакомунікативного плану» в процесі мовленнєвої комунікації, «що пов'язується з регулюванням за допомогою мовних засобів самого процесу мовленнєвої комунікації», а також «з організацією соціальної інтеракції» [9, 6]. Таким чином, тактики метакомунікативної стратегії, що реалізуються питаннями-перепитами, регулюють взаємодію між комунікантами та особливості оформлення висловлення співрозмовника. Організація спілкування (встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту) пов'язана з фатичною функцією мови [6, 468–469], тому групу відповідних тактик будемо називати фатичними.

Тактика встановлення контакту й особи співрозмовника [6, 469–472] використовується для взаємної ідентифікації комунікантів, причому питання-перепит є реакцією на дистантний стимул:

(6) "Mr. Josiah Brown, I suppose?" said Holmes. "Yes, sir; and you, no doubt, are Mr. Sherlock Holmes? I had the note which you sent by the express messenger, and I did exactly what you told me" [19, 235].

На відміну від інформаційно-когнітивної стратегії при створенні моделі контексту, де питання-перепити використовуються для запиту невідомої інформації про співрозмовника, у цьому випадку їхньою функцією є підтвердження раніше отриманих знань, що слугує формальною підставою для початку комунікації.

Тактика підтримання контакту реалізується через контроль уваги співрозмовника [9, 22] або демонстрацію уваги мовцем, що може поєднуватися з вираженням інтересу та емпатії. Увага до висловлення співрозмовника (особливо при обговоренні делікатної теми й необхідності зберегти нейтралітет) та спонукання продовжувати свою розповідь виявляється за допомогою однослівних питань-перепитів (*Hm?, And?, And then?, Yes?, Ah?, Well?, Indeed?, Oh, really?*), а також повторення сказаного співрозмовником.

Тактика розмикання мовленнєвого контакту може реалізуватися як вираження суму / розчарування: "Say, must we break this up so soon?" [17] або з'ясування можливості завершити розмову.

Окрім мовленнєвого контакту, питання-перепити можуть використовуватися для регуляції аспекту змісту розмови за допомогою тактики спонукання здійснити мовленнєву дію або способу представлення інформації через тактику спонукання змінити манеру спілкування: "Mr Poirot, is this melodrama essential?" [22].

Тактика регулювання тематики розмови включає уточнення теми / предмета обговорення ("Are we not talking about eleven o'clock?" [16]); отримання права висловитися й змінити тему розмови ("Don't you want to know what happened next?" [28]); запит дозволу на зміну теми ("Yes, but may I digress a little first?" [16]). Пропозиція змінити тему розмови може реалізуватися імпліцитно, за допомогою повторення частини дистантної репліки-стимулу ("This "small

idea of yours", what is it?" [20]) або у формі експліцитної вказівки ("Going back three spaces, Patrick and Julia are the beneficiaries in the event of your death?" [16]). Окрім зміни теми розмови на більш релевантну / безпечну (з низькою ймовірністю спричинення конфлікту), мовець може демонструвати небажання обговорювати те, що пропонує співрозмовник ("Must we go through this again?" [18]).

Тактика регулювання темпорального аспекту розмови використовується для отримання часу на роздуми / пригадування, вказівки на невдалий вибір часу й місця спілкування ("Iris, I need to speak to you." – "Now?" [27]), спонукання співрозмовника швидше надати відповідь або для створення драматичного ефекту.

Тактика регулювання статусно-рольового аспекту спілкування може виражати вказівку на недостатньо шанобливе ставлення до співрозмовника, надмірну офіційність спілкування (між дорослими: "Daddy, why are you always calling Margot Miss Weston? She's Margot" [17]); можливість спілкування леді зі своїм водієм ("Right. I think we can talk." – "Do you talk to Hockins?" [28]); доречність надання інформації малознайомій людині ("Why are you telling me this?" [28]).

Тактика управління зміною комунікативних ролей дає комунікантові змогу отримати право говорити або призначити наступного співрозмовника в полілозі:

(7) Inspector Grange: *Good afternoon. Gerda Christow: My friend Elsie, I mean, Mrs Patterson. Inspector Grange: Ma'am. This is Monsieur Poirot. Patterson: Have you found out who killed him? Inspector Grange: Uh, no, not yet, Ma'am. Was it you, Mrs Christow? Patterson: That's unfair! Why must you persecute the poor woman? Can't you see—? Poirot: Excusez-moi. But perhaps Madame Christow would prefer to speak for herself? Gerda Christow: It was not me. No* [24].

Реакція місіс Петерсон на питання, адресоване її подрузі, спонукає Пуаро долучитися до розмови і в той же час вказати за допомогою питання-перепиту, хто має говорити після нього.

Важливою складовою метакомунікації є комунікативні принципи (кооперації та ввічливості [10, 39]). Відповідно, тактика впливу на оформлення висловлення співрозмовника має на меті його регуляцію в аспектах кількості та якості ("And bear in mind that you withheld vital information about a revolver. So may I have some accuracy on this occasion?" [16]); релевантності ("This is all very well, Mr Poirot, but is this going to tell us who killed Cee and Mrs Nic and Pat?" [21]).

Тактика оцінки висловлення співрозмовника в аспекті вдалості формулювання реалізується у формі порівняння ("Miss Lemon says he makes pies." – "Makes pies? Hastings, to say that Benedict Farley makes pies is like saying that – Wagner wrote semiquavers" [23]). Окрім успішності досягнення цілей мовця, його висловлення може розглядатися відповідно до моральних норм, чинних у лінгвоспільноті.

У випадку нерозуміння мовець послуговується тактикою визначення значення слова ("Daddy,

what's a quack?" [17]), тоді як розпізнавання комунікативної інтенції незавершеного висловлення співрозмовника реалізується за допомогою *тактики пропонування номінації*:

(8) Poirot: *This school it is like the world in miniature. It is like the— What is the word? The—* Miss Bulstrode: *Microcosm?* Poirot: *Just so. Just as in the outside world. Hopes, dreams, fears, secrets* [18].

Окрім демонстрації розуміння, питання-перепит міс Булстроуд стимулює появу відчуття солідарності та кооперації.

Варто зауважити, що виокремлені групи тактик, які реалізують інформаційно-когнітивну, директивну, аргументативну, оцінну та метакомунікативну стратегії, можуть поєднуватися при функціонуванні питань-перепитів у діалогічному дискурсі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, процеси сприйняття та продукування

мовлення в діалогічному дискурсі зазнають впливу ментальної моделі контексту спілкування та мають стратегічний характер. Типи стратегій, які реалізують питання-перепити, співвідносяться з компонентами комунікативного акту за Р. Якобсоном (адресантом, повідомленням, адресатом, контекстом, кодом та контактом) і включають інформаційно-когнітивну стратегію, що слугує для побудови ментальної моделі контексту спілкування на основі вербального повідомлення та знань; стратегії впливу на співрозмовника (директивну та аргументативну); оцінну стратегію, яка виражає ставлення мовця до повідомлення або співрозмовника; та метакомунікативну стратегію, що використовується для впливу на особливості перебігу комунікації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі невербальних засобів комунікації, які реалізуються у виокремлених типах стратегій і тактик, а також особливостей їхньої взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков А. А. Теория риторической аргументации / А. А. Волков. – М. : Изд-во Московского университета, 2009. – 398 с.
2. Демьянков В. З. Коммуникативное воздействие на структуру сознания / В. З. Демьянков // Роль языка в структурировании сознания. – М. : Ин-т философии АН СССР, 1984. – С. 138–161.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – 5-е изд. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
4. Колотилова Н. А. Риторика : [навч. посібник] / Н. А. Колотилова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
5. Міщенко В. Я. Комплімент у мовленнєвій поведінці представників англомовних (британської та американської) культур : [монографія] / В. Я. Міщенко. – Х. : Майдан, 2008. – 144 с.
6. Почепцов Г. Г. Избранные труды : [монография] / Г. Г. Почепцов ; сост., общ. ред. и вступ. статья И. С. Шевченко. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
7. Стрельченко Н. С. Когнітивні особливості функціонування питань-перепитів: ментальні моделі / Н. С. Стрельченко // Science and Education a New Dimension. Philology. – 2016. – Vol. IV (18). – Issue 80. – P. 90–93.
8. Труфанова И. В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56–65.
9. Чхетиани Т. Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. Д. Чхетиани. – К., 1987. – 24 с.
10. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение XVI–XX вв. : [монография] / И. С. Шевченко. – Х. : Константа, 1998. – 168 с.
11. Ягубова М. А. Оценки и эмоции в разговорной речи / М. А. Ягубова // Язык и эмоции : сб. науч. тр. / редкол. В. И. Шаховский и др. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 133–142.
12. Carter R. Cambridge grammar of English / R. Carter, M. McCarthy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 973 p.
13. Dijk T. A. van. Discourse and Context: A sociocognitive approach / T. A. van Dijk. – New York : Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
14. Dijk T. A. van. Strategies of Discourse Comprehension / T. A. van Dijk, W. Kintsch. – New York : Academic Press, 1983. – 387 p.
15. Jakobson R. Linguistics and poetics / R. Jakobson // Language in literature. – 1987. – P. 62–94.
16. A Murder is Announced : [movie] / directed by D. Giles. – BBC, 1985. – 153 min.
17. Always Goodbye : [movie] / directed by S. Lanfield. – Twentieth Century Fox Film Corporation, 1938. – 75 min.
18. Cat Among the Pigeons : [movie] / directed by J. Kent. – ITV Productions, 2008. – 93 min.
19. Doyle A. C. The Return of Sherlock Holmes / A. C. Doyle. – Ware : Wordsworth Editions Limited, 1995. – 309 p.
20. Four and Twenty Blackbirds : [movie] / directed by R. Rye. – Picture Partnership Productions, 1989. – 50 min.
21. Hickory Dickory Dock : [movie] / directed by A. Grieve. – Carnival Film & Television, 1995. – 103 min.
22. How does your garden grow : [movie] / directed by B. Farnham. – ITV Productions, 1991. – 50 min.
23. The dream : [movie] / directed by E. Bennett. – Picture Partnership Productions, 1989. – 50 min.
24. The Hollow : [movie] / directed by S. Langton. – Granada Television, 2004. – 93 min.
25. The Infernal Serpent : [movie] / directed by J. Madden. – Zenith Productions, 1990. – 105 min.
26. The Maddest of All : [movie] / directed by M. Carter. – BBC, 2014. – 44 min.
27. The Yellow Iris : [movie] / directed by P. Barber-Fleming. – Picture Partnership Productions, 1993. – 50 min.
28. Why didn't they ask Evans? : [movie] / directed by J. Davies, T. Wharmby. – London Weekend Television, 1980. – 180 min.

УДК 802.0-56(075.8)

ОСНОВНЫЕ ВИДЫ СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО РЕСПОНСИВА В СИСТЕМЕ РЕСПОНСИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Суима И. П.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Статья посвящена исследованию особенностей содержательных респонсивных предложений, являющихся вербальной реакцией на вопрос, императив, сообщение и представленных в виде прямого, полного ответа на вопрос. Особое внимание уделено лексическим особенностям изучаемых респонсивов. Предпринята попытка составить типологию содержательных респонсивных предложений и описать их виды.

Ключевые слова: респонсивное предложение, содержательный респонсив, тавтологический респонсив, вербальная реакция, система вопрос-ответ.

Суїма І. П. Основні види змістовного респонсиву. Статтю присвячено дослідженню особливостей змістовних респонсивних речень, що є вербальною реакцією на питання, імператив чи повідомлення та представлені у вигляді прямої, повної відповіді на поставлене питання. Особливу увагу приділено лексичним особливостям респонсивів, що вивчаються. Здійснена спроба створити типологію змістовних респонсивних речень та описати їх основні види.

Ключові слова: респонсивне речення, змістовний респонсив, тавтологічний респонсив, вербальна реакція, система питання-відповідь.

Suima I. P. Main types of the informative responsive. The article deals with peculiarities of informative responsive sentences, that are verbal reaction on a question, imperative, declarative sentence and they are represented by direct, full answers. Special attention is given to lexical peculiarities of responsive under the research. An attempt is made to provide a typology of informative responsive sentences and to describe their main types.

Key words: responsive sentences, informative sentences, tautological responsive, verbal reaction, question-answer system.

Постановка проблемы. Респонсивные предложения, или респонсивы (от англ. *response*), представляют собой вербальную реакцию на вопросительное, побудительное или повествовательное предложение, имеющую свою специфическую целевую установку. Респонсивное предложение шире понятия «ответ», с чем связана необходимость его детального изучения и классификации, а значит, и **актуальность** нашего исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Рассматривая систему «вопрос-ответ», многие лингвисты обращались к проблеме типологии как вопросов, так и ответов на них [1; 2; 4; 5], но понятие респонсива или вербальной реакции, его лексико-семантические особенности на примере английского языка еще не описаны. Предложена классификация такого рода единиц на примере русского языка [3, с. 85–99], но применительно к английскому она должна быть существенно дополнена.

Цель предложенной статьи – построить классификацию респонсивных предложений в английском языке, описать основные их типы, акцентируя внимание, главным образом, на содержательном респонсive как сложной лингвистической фигуре, требующей детального рассмотрения.

Для достижения указанной цели необходимо решить следующие **задачи**:

- выделить три основных типа респонсивных предложений в английском языке;

- проанализировать и описать основные типы контентного респонсива;

- рассмотреть лексические, структурные, семантические и функциональные особенности содержательного респонсива и его основных типов – тавтологического и эвристического.

Изложение основного материала исследования. В первую очередь респонсивные предложения следует разделить на три типа.

Контентный респонсив – реакция, которая содержит необходимую для спрашивающего информацию и, скорее всего, являющаяся прямым ответом на поставленный вопрос.

THE MOTHER [to the gentleman]

"Oh, sir, is there any sign of rain stopping?"

THE GENTLEMAN

"I'm afraid not. It started worse than ever about two minutes ago";

THE SARCASTIC BYSTANDER [not attending to her]

"Do you know where I come from?"

THE NOTE TAKER [promptly]

"Hoxton" [9].

Эмпти-респонсив – реакция, нацеленная на уход от ответа, манипуляцию спрашивающим или коммуникативный саботаж.

FREDDY

"Did you expect me to walk to Hammersmith?"

THE DAUGHTER

"You havn't tried at all";

THE DAUGHTER

"What can Freddy be doing all this time?"

THE MOTHER

"Not so long. But he ought to have got us a cab by this" [9].

Латентный респонсив – реакция, включающая в себя скрытый, завуалированный ответ на вопрос, определить который можно, лишь проанализировав всю предоставленную отвечающим информацию.

THE DAUGHTER

"Well, havnt you got a cab?"

FREDDY

"Theres not one to be had for love or money";

THE DAUGHTER

"...Do you expect us to go and get cab ourselves?"

FREDDY

"I tell you they are all engaged..." [9].

Контентный респонсив отражает самую оптимальную для спрашивающего коммуникативную ситуацию. Спрашивающий получает прямой ответ на заданный вопрос и тип контентного респонсива, соответственно, определяется характером ответа, степенью его информативности и полноты. В этом плане нам представляется целесообразным выделить сразу два типа респонсива.

1) Формальный респонсив.

"Have you ever been abroad before?"

"Yes"

"I think," said Dick Diver, staring down abstractedly at the straw mat, "that I'll go over and invite them to dinner."

"No, you won't," Nicole told him quickly [7].

"And you know all about public buildings, I suppose?"

"Yes, sir"

"Boy, he said to the Dick, is this the bill you gave to be changed?"

"No, it isn't" [7].

2) Содержательный респонсив.

THE GENTLEMAN

[returning to his former place on the note taker's left] "How do you do it, if I may ask?"

THE NOTE TAKER

"Simply phonetics. The science of speech. That's my profession: also my hobby".

THE NOTE TAKER

[eagerly] "Do you know Colonel Pickering, the author of Spoken Sanscrit?"

THE GENTLEMAN

"I am Colonel Pickering".

PICKERING

"Where do you live?"

HIGGINS

"27A Wimpole Street. Come and see me tomorrow".

Формальный респонсив представляет собой различные формы отрицания или утверждения того, о чем спрашивается в соответствующей системе «вопрос-ответ» и, соответственно, может быть представлен двумя типами: утверждение и отрицание. Это, как правило, ответы типа «Да» или «Нет» и, соответственно, их аналоги и эквиваленты. Однако

такой респонсив оказывается достаточным и коммуникативно значимым только в такой ситуации, когда в самом вопросе достаточно четко обозначен предмет разговора, содержание соответствующего диалога, например: *Do you live here?* – *Yes*.

Содержательный респонсив является более значимой лингвистической фигурой, поскольку реакция отвечающего наполнена конкретный лингвистическим содержанием и зависит от степени владения отвечающим и спрашивающим предметом разговора. В этом плане типичны две коммуникативные ситуации и, соответственно, два вида респонсивных предложений: тавтологический респонсив, когда в ответе используется в основном лексика вопроса, и эвристический, когда в респонсив включается не содержащаяся в вопросе лексика.

Суть тавтологического респонсива заключается в воспроизведении лексики вопроса, и здесь тоже могут быть различные варианты.

1) Воспроизводятся элементы предикативной основы, возможно, с их модификацией.

THE DAUGHTER

"Did you try?"

FREDDY

"I tried as far as Charing Cross Station".

HIGGINS

"...Well? Is Eliza presentable...?"

MRSX HIGGINS

"You silly boy, of course she's not presentable. She's a triumph of your art and of her dressmaker's" [9].

2) Воспроизводятся какие-то сопутствующие предикативной основе компоненты высказывания (второстепенные члены предложения), тогда определяется реакция отвечающего на детали, конкретику вопроса.

THE NOTE TAKER

[eagerly] "Do you know Colonel Pickering, the author of Spoken Sanscrit?"

THE GENTLEMAN

"I am Colonel Pickering.

MRSX PEARCE

"Mr. Higgins: will you please be very particular what you say before the girl?"

HIGGINS

[sternly] "Of course. I'm always particular about what I say" [9].

Кроме того, в тавтологическом респонсиве могут повторяться 1–2 компонента высказывания: – "Change 150. Quarters or nickels? – Quarters"; – "Should we go to the office now? This moment?" – "Now" [8] либо вся фраза: – "You spoke with your sister almost 2 hours? Nothing happened with her?" – "Nothing happened" [10]; – "To extinguish music?" – "To extinguish music. Let's go to the market?" – "Let's go to the market" [11].

Тавтологический респонсив может быть простым, то есть состоять только из лексики вопроса ("Are you ready?" – "Ready"; "Do you always use the same bus to get there?" – "Always" [8]), и дополненным – включающим в себя еще и другие слова, дополняющие ответ информативно ("Are we going to take another train?" – "We are going to take a train, if it will not be possible to take a car"; "I think she

sings funny". – "*She sings funny and her dancing's not all that great either*" [10]) или же модально ("*Have you finished that huge exercise for translation for tomorrow?*" – "*Fortunately, finished*"; - "*Should we go home or we have time to visit a market?*" – "*Surely, we have time to visit a market*" [2]).

Эвристический респонсив построен на новой, не содержащейся в вопросе лексике (в основном того же, что и в вопросе семантического поля). Эвристический респонсив может быть представлен одной фразой.

PICKERING

"What is his trade, Eliza?"

LIZA

"Talking money out of other people's pockets into his own".

Кроме этого, эвристический респонсив может быть представлен довольно объемным сложным синтаксическим целым.

PICKERING

"How did you know the girl was here if you didn't send her?"

DOOLITTLE

"It was like this, Governor. The girl took a boy in the taxi to give him a jaunt. Son of her landlady, he is. He hung about on the chance of her giving him another ride home. Well, she sent him back for her luggage when she heard you was willing for her to stop here. I met the boy at the corner of Long Acre and Endell Street" [9].

Эвристические респонсивные предложения также можно разделить на два основных типа: общие и антецедентные. В общем дается полный, формально не маркированный прямой ответ, как правило, не требующий каких-то уточнений и дополнений. Антецедентный респонсив соотносится с местоименно-наречным компонентом вопроса и может быть элементарным (один антецедент) и осложненным (несколько антецедентов). Общий респонсив, в свою очередь, может быть лексически адекватным и лексически модифицированным. Лексическая модификация в основном состоит в редукции и дополнения ответа какой-либо информацией.

Общие респонсивные предложения имеют формально не маркированный лексический материал, лексическое и структурное наполнение такого рода конструкций может соотноситься с вопросом, но здесь нет никаких ограничений на использование тех или иных лексических единиц.

"Don't you care what you fight for?"

"Not at all — so long as I'm well treated. When I'm in a rut I come to see the Divers, because then I know that in a few weeks I'll want to go to war" [11].

"What is it?" Her eyes were level and kind and not slanted into him with hard curiosity. "Can I help you?"

"Nobody can help me. I knew it. I have only myself to blame. It's always the same" [11].

THE MOTHER

[to the gentleman] "Oh, sir, is there any sign of rain stopping?"

THE GENTLEMAN

"I'm afraid not. It started worse than ever about two minutes ago" [9].

Антецедентный респонсив представляет собой предложение, соотносящееся с местоименно-наречным компонентом вопросительного предложения. Антецедент (лат. *antecedentis* – предшествующий, предыдущий) – предшествующая единица высказывания, с которой соотносится последующая единица, поясняющая относительные местоимения, местоименные наречия, имена существительные, расположенные в первой части [6]. Так, антецедентное респонсивное предложение будет содержать в себе ответ на вопрос кто, как, куда, откуда. В данном типе респонсивов говорящий, как и в предыдущих, общих предложениях, сам выбирает лексическое наполнение респонсивного предложения, но выбранные лексические единицы должны соответствовать вопросу и быть им затребованы.

FREDDY

"Where are the two ladies that were here?"

THE FLOWER GIRL

"They walked to the bus when the rain stopped"

HIGGINS

"What do you expect me to say to you?"

THE FLOWER GIRL

"Well, if you was a gentleman, you might ask me to sit down, I think. Dont I tell you I'm bringing you business?" [9].

Указанные два способа построения респонсивных предложений могут быть совмещены, и в ответе может быть как уже использованная лексика, так и новая, введенная отвечающим с какой-либо целевой установкой.

MRSX EYNSFORD HILL

"Do you mean that he drank?"

LIZA

"Drank! My word! Something chronic" [9].

Тавтологический и эвристический (совмещение), модифицированный с дополнением:

HIGGINS

"...Well? Is Eliza presentable...?"

MRSX HIGGINS

"You silly boy, of course shes not presentable. Shes a triumph of your art and of her dressmaker's" [9].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, нам представляется возможным выделить три основных типа респонсивных предложений в английском языке в зависимости от того факта, получает ли спрашивающий нужную ему информацию из респонсива отвечающего, – контентный респонсив, эмпти-респонсив, латентный респонсив. Основными типами контентного респонсива являются формальный – включающий в себя только ответы *yes/no* и их эквиваленты, и содержательный, в котором, как правило, представлен прямой, часто подробный, ответ на поставленный вопрос. Тавтологический и эвристический респонсивы, как типы содержательных респонсивных предложений характеризуются тем, что они, как правило, связаны с вопросом семантически и структурно, содержат запрашиваемую в вопросительном предложении информацию и имеют свою специфику в плане их лексического наполнения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белова Н. С. Типы ответных реплик в составе диалогического единства с отрицательным вопросом : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Н. С. Белова. – М., 2010. – 179 с.
2. Гильмутдинов В. И. Безглагольные реплики-реакции в английской разговорной речи : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. И. Гильмутдинов. – Горький, 1984. – 223 с.
3. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков / Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
4. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: референциальные аспекты семантики местоимений / Е. В. Падучева. – 5-е изд., испр. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 296 с.
5. Цирельсон Н. Ю. Взаимодействие иницирующих реплик и реплик-реакций в диалоге: на материале современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. Ю. Цирельсон. – М., 2002. – 152 с.
6. Encyclopedia of language and linguistics / edited by K. Brown. – 2nd edition. – Elsevier Science, 2005. – 9000 p.
7. Alger H. Ragged Dick or Street life in New York with the Boot-Blacks / H. Alger. – New York : Signet classic, 1990. – 186 p.
8. Hailey A. Airport / A. Hailey [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://english-e-books.net/books/upper-intermediate/Airport-Arthur_Hailey/Airport-Arthur_Hailey.txt.
9. Shaw B. Pygmalion / B. Shaw [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.literaturepage.com/read/pygmalion.html>.
10. Fitzgerald F. S. Tender is the Night / F. S. Fitzgerald [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ebooks.adelaide.edu.au/f/fitzgerald/f_scott/tender.
11. Sparks N. Message in a bottle / N. Sparks [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nicholassparks.com/stories/message-in-a-bottle>.

УДК 811.111-26'42:82-32

КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНА ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНОЇ НОВЕЛИ

Сухова А. В.

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

У статті досліджується композиція англомовної новели із застосуванням системно-структурного підходу. Особлива увага приділена аналізу чотирьох композиційних рівнів художнього тексту: змістового, формального, формально-змістового та образно-символічного.

Ключові слова: композиція, англомовна новела, змістовий рівень, формальний рівень, формально-змістовий рівень, образно-символічний рівень.

Сухова А. В. Композиционно-стилистическая типология англоязычной новеллы. В статье исследуется композиция англоязычной новеллы с применением системно-структурного подхода. Особое внимание уделяется анализу четырех композиционных уровней художественного текста: содержательного, формального, формально-содержательного и образно-символического.

Ключевые слова: композиция, англоязычная новелла, содержательный уровень, формальный уровень, формально-содержательный уровень, образно-символический уровень.

Sukhova A. V. Compositional-stylistic typology of the Anglophone short story. The article deals with the research of the Anglophone short story composition applying a systematic-structural approach. Special attention is drawn to the analysis of four compositional levels: content level, formal level, formal-content level and figurative-symbolic level.

Key words: composition, Anglophone short story, content level, formal level, formal-content level, figurative-symbolic level.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Об'єкт дослідження – англомовна новела XIX – XX ст. Предметом є композиційно-стилістична структура англомовної новели.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю здійснити комплексний аналіз новел англійських та американських авторів за період XIX – XX ст., що передбачає системно-структурний підхід, який досі не застосовувався в наукових роботах, об'єктом яких є англомовна новела, а предметом – композиція тексту.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей композиційних рівнів англомовної новели.

Задля досягнення поставленої мети необхідно виконати ряд **завдань**: охарактеризувати рівні композиції художнього тексту; опрацювати матеріал дослідження; навести приклади з наданням коментарів; сформулювати висновки.

Матеріалом дослідження було обрано тексти новел Дж. Конрада, А. Крісті, В. Моема та О. Генрі.

Вивчення проблеми композиції тексту вважається традиційним для філологічної науки. Композиція тексту привертає дослідницьку увагу в таких галузях, як стилістика, риторика, теорія художнього мовлення, теорія тексту. Звернення до аналізу композиційної структури тексту, з одного боку, привело до ілюзії вирішеності цього питання, а з іншого – до появи різних підходів до розгляду цього феномена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання композиції художнього тексту розроблялися багатьма вченими-філологами, серед яких слід назвати таких, як Г. В. Анікін, Н. М. Анненкова, М. М. Бахтін, Н. С. Валгіна, В. В. Виноградов, І. Р. Гальперін, І. В. Гюббенет, Л. Г. Кайда, М. Ю. Лотман, В. В. Одинцов, Л. С. Піхтовнікова, Б. А. Успенський, О. В. Фурсова, Л. Л. Шевченко, Р. Дітмар, Г. Лінднер, Е. Різель.

У нашому дослідженні аналіз композиції англомовної новели здійснюється за методикою Е. Різель [9] і Л. С. Піхтовнікової [6] з урахуванням специфіки новели. Згідно з концепцією цих вчених композиція художнього тексту утворюється взаємодією змістового, формального, формально-змістового та образно-символічного рівнів.

Існує ряд робіт, присвячених аналізу композиції новели, у яких здійснюється спроба охарактеризувати лише один із зазначених композиційних рівнів, ізолювано від інших. Спостерігається тенденція до вивчення художніх текстів одного новеліста, а іноді й окремих новел певного автора. Новели представників різних культур мають низку схожих ознак як твори одного жанру, але й певні розбіжності, що спричинено різним часом і місцем появи художніх текстів, а також власною манерою кожного окремого письменника. Тому вважаємо релевантним застосувати комплексний підхід до вивчення композиційно-стилістичної структури англомовних новел.

Отже, розглянемо особливості кожного з чотирьох зазначених рівнів композиції англомовної новели.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основним компонентом змістового аспекту є сюжет, а рушійною силою сюжету – конфлікт [6, 40]. Під сюжетом розуміють розвиток дій у творі, ідейно-емоційне осмислення автором реалій життя, виражене через словесне зображення вигаданих персонажів, в їх індивідуальних діях і стосунках [12].

Термін “short story”, яким позначається новела в англійській мові, є винятково сюжетним терміном, який передбачає дотримання двох умов: малого розміру та сюжетного наголосу в кінці художнього тексту [8, 167].

Для новели обов’язковим є чітке окреслення ситуації, в одному колі повинен бути один конфлікт. Новелі властива єдність дії, яка виключає вставні та паралельні епізоди. Цей тип тексту розрахований на непереривність сприйняття, тому що сюжет є стислим і інтенсивним [5; 8].

До класичних для новели елементів змістового рівня композиції відносяться експозиція, зав’язка, розвиток дії, кульмінація, неочікуваний фінал. Представимо дефініції зазначених елементів внутрішньої композиції тексту.

Експозицією є передісторія події, що лежить в основі художнього тексту і в якій у загальних рисах окреслюються умови, характеризуються персонажі, їх суспільне положення, взаємовідносини тощо. Експозиція може бути прямою, яка розташовується на початку тексту, розсіяною, яка доповнюється впродовж всього тексту, або затриманою, тобто поданою в середині або навіть в кінці тексту [11].

Зав’язка визначається як вихідний момент у розвитку дії художнього тексту, в який зароджується основний конфлікт. У низці текстів їй передують експозиція. Якщо ж експозиція відсутня або дуже стисла, то зав’язка набуває особливої гостроти і основний конфлікт проявляється доволі зримо [11].

Під конфліктом розуміють сутичку між персонажами, між персонажами та певними обставинами, або навіть протиріччя всередині свідомості персонажа. Характером конфлікту визначається своєрідність естетичного змісту твору [11].

У розгортанні конфлікту і розкритті характеру персонажів важливу роль відіграє кульмінація, яка є найвищою точкою в розвитку дії художнього тексту [10].

Кінцівка розглядається як останній сегмент розгортання оповідання, в якому зазвичай можна спостерігати відносно завершення сюжетної лінії та свого роду акумуляцію емоційної оцінки і головної ідеї автора [3, 6]. Неочікувана ж кінцівка є характерною рисою такого типу тексту, як новела.

Слід зауважити, що зазначені елементи змістового рівня в кожній новелі можуть виступати в різних комбінаціях, а окремі із них можуть бути відсутні.

Формальний рівень композиції уособлює зовнішню побудову тексту. Зв’язне мовлення включає в себе речення, прозаїчну строфу, фрагмент, розділ, частину, завершений текст. Нижньою межею тексту є одне речення, верхньою – невизначена множина речень. Специфіка цих одиниць мовлення полягає в їх структурній і відносній смисловій

завершеності, що дає змогу кожній з них за певними обставинами виступати як самостійний мовленнєвий твір. Не в кожному творі можуть бути представлені всі зазначені компоненти, але кожен обов’язково містить принаймні один з них [7, 27–28].

Для англomовної новели традиційним є поділ на речення, прозові строфи та фрагменти. Такі компоненти, як розділи та частини, не входять до складу цього типу тексту, оскільки обсяг новели є досить невеликим.

Існують різні терміни для позначення сегмента тексту, серед яких слід назвати такі, як прозова строфа, абзац, надфразова єдність, складне синтаксичне ціле. Ми зупиняємо свій вибір на терміні «надфразова єдність», який будемо вживати далі. Отже, надфразова єдність складається з одного або декількох речень, об’єднаних сполучниково-прийменниковими зв’язками, займенниковими або лексичними повторами, єдністю часу, зміною неозначеного артикля на означений, що означає спільність теми. Надфразову єдність можна розглядати як композиційний прийом, який полегшує сприйняття тексту читачем, оскільки він графічно відображає його логічну та емоційну структуру [1, 142–144].

Важливою характеристикою надфразової єдності є ставлення автора до того, що ним вимовляється. Речення, що входять до її складу, мають єдину авторську позицію, і будь-яка її зміна позначається на структурі надфразової єдності [7, 15–17].

Надфразові єдності, як і речення, не існують в мовленні ізольовано, так чи інакше вони зіставляються, протиставляються, вступають в інші смислові відношення, виражаючи розвиток теми. Зазвичай одна тема розвивається в двох або декількох надфразових єдностях, які утворюють семантико-синтаксичну одиницю – фрагмент. У фрагменті, як правило, найбільше смислове, інформаційне і композиційне навантаження несе та надфразова єдність, яка відкриває текст або починає нову тему [7, 20].

Проаналізуємо надфразову єдність з новели Дж. Конрада “The Lagoon”.

“Before his face the sun showed its edge above the tree-tops, rising steadily. The breeze freshened; a great brilliance burst upon the lagoon, sparkled on the rippling water. The forests came out of the clear shadows of the morning, became distinct, as if they had rushed nearer – to stop short in a great stir of leaves, of nodding boughs, of swaying branches. In the merciless sunshine the whisper of unconscious life grew louder, speaking in an incomprehensible voice round the dumb darkness of that human sorrow. Arsat’s eyes wandered slowly, then stared at the rising sun” [14, с. 34].

За синтаксичною будовою ця надфразова єдність характеризується паралельним зв’язком речень, між якими встановлено відношення суміжності. Кожне наступне речення не запозичає тему з попереднього, а розкриває деталі однієї спільної картини, в цьому випадку це опис екзотичної природи. Речення наведеної надфразової єдності – це однакові синтаксичні конструкції, які мають однаковий порядок слів, за винятком двох, які починаються з обставини місця замість підмета; підмети виражені однією частиною мови – іменником (напр., *sun, breeze, brilliance*);

дієслова-присудки співпадають за видо-часовою формою (напр., *showed, freshened, burst*).

За композиційно-тематичною будовою запропонована надфразова єдність, яка дорівнює абзацу, членується на зачин, серединну частину і кінцівку. Перше речення виступає зачином, який виражає початок думки. Останнє речення є кінцівкою, яка в смислового відношенні підводить підсумок мікротемі. Усі інші речення, що входять до складу цього абзацу, утворюють серединну частину надфразової єдності і є розвитком мікротеми.

Формально-змістовий аспект композиції художнього тексту охоплює архітектоніко-мовленнєві форми, що утворюють зовнішню конструкцію, та композиційно-мовленнєві, що утворюють внутрішню структуру тексту [6, 43].

Архітектоніко-мовленнєві форми є формами реалізації будь-якого комунікативно-мовленнєвого акту і поділяються на зовнішні та внутрішні мовлення. Зовнішнє мовлення включає в себе монолог, діалог, полілог, конструкції з прямою, непрямою або невластиво-прямою мовою. До внутрішнього мовлення входить потік свідомості, внутрішній монолог, аутодіалог, невеликі вкраплення внутрішньої мови [4, 170].

У художньому тексті також виокремлюють авторську і чужу мову. Авторською мовою називають частини тексту, в яких автор звертається до читача від себе, а не через персонажів. Це дає змогу встановити точку зору письменника на змальовуване, його оцінку поставлених у творі проблем [1, 32].

Серед типів передачі чужої мови розрізняють пряму, непряму та невластиво-пряму мову, які різними способами втілюються в авторську, виконуючи різноманітні стилістичні функції [7, 47–48].

Прикладом прямої мови може слугувати такий уривок з новели В. С. Моема "The Luncheon".

"Follow my example," she said as we shook hands, "and never eat more than one thing for luncheon."

"I'll do better than that," I retorted. "I'll eat nothing for dinner tonight."

"Humorist!" she cried gaily, jumping into a cab" [17, с. 147].

Пряма мова на письмі виділяється лапками, не вимагає перебудови висловлювання і вводиться авторськими словами, конструкцією з дієсловом мовлення (напр., *said, retorted, cried*), які допомагають визначити інтонацію, з якою вимовлена фраза. В наведеному прикладі пряма мова по відношенню до авторської займає інтерпозицію і поєднується з нею безсполучниково, за змістом.

У непрякій мові слова персонажа передаються через автора або іншого персонажа і зазнають певних змін. Це можна простежити в такому прикладі з детективної новели А. Крісті "The Lamp".

"But when I asked Jane who he was and told her I wanted to play with him, she said there wasn't little boy in the house and not to tell naughty stories" [13, с. 122].

Спостерігається перебудова граматично самостійних простих речень у підрядні частини складного речення. Відбувається зміна часів (з Present Simple на Past Simple), займенники надаються з точки зору мовця, а не того, кому належить вислов-

лювання. Важливо зауважити, що в непрякій мові здебільшого передається загальний зміст висловлювання без збереження його форми.

Оскільки зміна значення в непрякій мові є обов'язковою, іноді в новелах автори вдаються до невластиво-прямої мови, приклад якої наведемо з новели Дж. Конрада "Typhoon".

"The coming of the white devils was a terror. Had they come to kill?" [15, с. 112].

Невластиво-пряма мова завжди знаходиться після авторської мови, яка, як правило, вводить опис дій, стану дійової особи і готує читача до сприйняття думок цього персонажа, які визначають його поведінку в певний момент. Саме таким є перше речення в прикладі, яке показує весь жах, який охопив людей на борту потоплюючого судна. Друге речення, виражене питанням, виступає в ролі невластиво-прямої мови та має відносну ізольованість, тобто є самостійним реченням, але в той же час тісно співвіднесене з оточуючим контекстом.

Отже, наші спостереження за функціонуванням авторської та чужої мови в англomовній новелі показали, що основний корпус текстів складає авторська мова, яка відіграє важливу роль у створенні художніх образів та розкритті поглядів автора. На тлі авторської мови вживаються всі види чужої мови, найуживанішим з яких є пряма мова, яка точно відтворює чуже висловлювання та супроводжується словами автора. Авторська мова та пряма мова утворюють особливу синтаксичну конструкцію, що складається з самостійних частин, пов'язаних за змістом. Аналіз вибірки новел показав, що менш поширеними видами чужої мови є непряма та невластиво-пряма мова. Конструкції з прямою мовою, яка відтворює форму вираження думки, та непрямою мовою, яка передає зміст, часто чергуються. Невластиво-пряма мова, як правило, знаходиться після авторської мови. І якщо в прямій та непрякій мові перехід від авторських до чужих слів чітко виражений, то в невластиво-прякій мові він ледве помітний.

Іншим компонентом формально-змістового рівня є композиційно-мовленнєві форми, які відображають структуру процесу мислення, а також типи і способи зв'язку елементів думки між собою [2, 57].

В основі нашого аналізу лежить концепція М. П. Брандеса, яка виокремлює три основні типи: повідомлення, опис, роздум [2].

В англomовній новелі ці типи композиційно-мовленнєвих форм функціонують в різних комбінаціях і співвідношеннях.

Загалом превалює повідомлення, яке призначено для зображення послідовної череди подій або переходу з одного стану в інший. Повідомлення в новелі – це весь текст художнього твору за винятком прямої мови (голоси персонажів можуть включатися в повідомлення лише як невластиво-пряма мова).

Опис є менш поширеною композиційно-мовленнєвою формою в досліджуваному типі тексту, оскільки англomовна новела характеризується динамічністю, однолінійністю та фрагментарністю сюжету. Проте опис може проявлятися в комбінації з повідомленням.

Роздум також не є популярним способом організації тексту англомовної новели, якій не притаманні вільні міркування. Роздум в цьому типі тексту може виявлятися лише у вигляді навмисної недовомленості, що заохочує читача самостійно шукати відповіді на запитання, доходити висновків разом з персонажем або замість нього. Але здебільшого в новелі переважають динамічні мотиви, які приводять до різкої зміни положення, а персонажі переважно позбавлені психологічного багажу та лише виконують певну сюжетну функцію.

Цікавим видається образно-символічний аспект композиції тексту, запропонований Л. С. Піхтовниковою. Розширення класифікації Е. Різель [9], що налічує три розглянуті вище композиційні рівні, четвертим пояснюється тим, що об'єктом дослідження автора виступала байка, в якій на основі алегорії через систему мікрообразів і образів-персонажів створюється специфічний для байки образ – узагальнений образ-символ, який завершує байку та забезпечує цілісність її композиції [6, 47]. Проте байка є не єдиним типом тексту, який може містити певні символічні образи.

Так, у новелі О. Генрі “The Gift of the Magi” [16] втіленням ліричного почуття є жіночий образ головної діючої особи Делли, а чоловічий образ головного персонажа Джеймса уособлює шляхетність, надійність, глибину почуттів. Слід також зазначити, що ця новела є інтерпретацією біблійного сюжету, згідно з яким волхви прийшли до новонародженого Ісуса і принесли йому в дар золото, ладан та смирну, які мали символічне значення. З волхвами автор порівнює головних дійових осіб новели, показуючи цим, що вони мають безцінні духовні багатства, доказом чого є їхня жертва заради кохання. Мудрість персонажів виявляється не в самих подарунках, а в їхній любові та самовідданості один одному.

Образи Делли та Джеймса у зазначеній новелі є динамічними образами. Автор надає лише невеликі описи зовнішності персонажів, їхнього житла, почуттів, але в художньому тексті немає безпосереднього опису характеру, він розкривається в їх вчинках, поведінці за певних обставин. Читач отри-

мує уявлення про характер головних дійових осіб завдяки власним умовиводам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на матеріалі англомовних новел ми розглянули композиційно-стилістичну структуру цього типу тексту за чотирма аспектами. На змістовому рівні англомовна новела поділяється на такі елементи: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, неочікувана кінцівка. Згідно з формальним рівнем новела складається з речень, надфразових єдностей та фрагментів. Формально-змістовий рівень охоплює архітектоніко-мовленнєві і композиційно-мовленнєві форми. На образно-символічному рівні деякі новели характеризуються наявністю певних образів-символів, які можуть бути статичними або динамічними. Всі аспекти композиції тісно взаємодіють і доповнюють один одного. Отже, можна дійти висновків, що комбінації взаємозв'язків між компонентами композиції утворюють певні типи композиційних структур. Найбільший інтерес становить формально-змістовий рівень, оскільки він поєднує в собі всі мовленнєві форми, які є невід'ємною частиною композиції як лінгвостилістичного явища.

Аналіз вибірки новел показав, що за критерієм співвідношення типів чужої мови на тлі авторської, яка складає основний корпус тексту, можна виокремити такі типи англомовних новел: 1) новели з переважанням прямої мови, здебільшого вираженої діалогами, в комбінації з непрямою мовою; 2) новели з переважанням прямої мови, здебільшого вираженої монологіями, в комбінації з непрямою мовою; 3) новели з переважанням прямої мови в комбінації з непрямою та невластиво-прямою мовою. На основі класифікації композиційно-мовленнєвих форм ми поділяємо англомовну новелу на два основних типи: 1) новела, основу якої складає повідомлення з елементами опису; 2) новела, основу якої складає повідомлення з елементами опису та роздуму.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому аналізі композиції англомовної новели і створенні більш детальної композиційно-стилістичної типології зазначеного типу тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : [учеб. для вузов] / И. В. Арнольд. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
2. Брандес М. П. Практикум по стилистике немецкого языка : [учеб. пособ.] / М. П. Брандес. – М. : Высшая школа, 1983. – 144 с.
3. Винокурова И. Ж. Лингвостиллистические аспекты соотношения зачина и концовки в художественном тексте (на материале англоязычных коротких рассказов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. Ж. Винокурова. – М., 2004. – 22 с.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
5. Петровский М. А. Композиция новеллы у Мопассана (Опыт теоретического описания и анализа) / М. А. Петровский // Начала. – 1921. – № 1. – С. 106–127.
6. Піхтовникова Л. С. Композиційно-стилістичні особливості стихотворної басни (на матеріалі німецьких стихотворних басен XVIII в.) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. С. Піхтовникова. – К., 1992. – 338 с.
7. Солганик Г. Я. Стилистика текста : [учеб. пособ.] / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
8. Эйхенбаум Б. М. О. Генри и теория новеллы / Б. М. Эйхенбаум // Литература: Теория. Критика. Полемика. – Л. : Прибой, 1927. – С. 166–209.
9. Riesel E. Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation : [учеб. пособ. для студ. ин-тов и фак. иностр. яз.] / E. Riesel. – М. : Высшая школа, 1974. – 184 с.

10. Гурьева Т. Н. Новый литературный словарь / Т. Н. Гурьева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 144 с.
11. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
12. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978. – Т. 14. – 1973. – 750 с.
13. Christie A. Short Stories / A. Christie. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 224 с.
14. Conrad J. Selected Short Stories / J. Conrad. – Ware : Wordsworth Editions Limited, 1997. – 244 p.
15. Conrad J. Typhoon / J. Conrad. – К. : Знання, 2008. – 158 с.
16. Henry O. Hearts and Crosses / O. Henry. – СПб. : КАРО, 2010. – 352 с.
17. Maugham W. S. Selected Stories / W. S. Maugham. – Вінниця : Теза, 2010. – 181 с.

УДК 811.161.2'373.422

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПРАГМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тараненко К. В.

Університет митної справи та фінансів

Статтю присвячено дослідженню комунікативних прагмем у складі прагматичного компонента лексичного значення антонімів української мови. Виділено додаткові чинники комунікативної ситуації, що суттєво впливають на формування антонімічної пари мовцем. Проаналізовано реєстрові та функційно-стильові опозиції комунікативної ситуації.

Ключові слова: антонім, комунікативний аспект, прагматичний компонент, реєстр.

Тараненко К. В. Коммуникативный аспект прагматического значения антонимов украинского языка. Статья посвящена исследованию коммуникативных прагмем в составе прагматического компонента лексического значения антонимов украинского языка. Выделены дополнительные факторы коммуникативной ситуации, которые существенно влияют на формирование антонимической пары говорящим. Проанализированы регистровые и функционально-стилевые оппозиции коммуникативной ситуации.

Ключевые слова: антоним, коммуникативный аспект, прагматический компонент, регистр.

Taranenko K. V. The communicative aspect of the pragmatic meaning of antonyms of the Ukrainian language. The article deals with the communicative pragmeme in the pragmatic component of the lexical meaning of antonyms in the Ukrainian language. The research singles out the main microcomponents of pragmatically relevant information in the structure of antonymic pairs, forms methodological framework for the empirical study of pragmatic phenomena within antonyms. It highlights the additional elements of the communicative situation that significantly affect the formation of an antonymous pair by the speaker. The register and stylistical oppositions of a communicative situation have been analyzed.

Key words: antonym, communicative aspect, pragmatic component, register.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Значення – це одна з найбільш неоднозначних і суперечливих проблем у теорії мови. Практично будь-який розділ мовознавчої науки так чи інакше зачіпає питання, пов'язані зі значенням та його функціонуванням. Сучасне трактування значення ґрунтується на уявленні про нього як про складну багатокомпонентну структуру, що утворюється з дрібніших, ніж значення, одиниць. У дослідженнях останніх років, спрямованих переважно на вивчення мови «в реальних ситуаціях спілкування», усе частіше починає з'являтися поняття прагматичного компонента (складника, чинника, аспекта) у структурі лексичного значення слова. І це не дивно, оскільки слова не лише називають предмети, а й фіксують у своєму значенні їхні істотні ознаки, висловлюють емоційне ставлення до названих предметів і містять закріплену в мові вказівку на зв'язок певної групи предметів, об'єднаних спільними ознаками, з предметами іншого класу. Отже, **актуальність** статті безсумнівна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному мовознавстві проблема прагматичного компонента лексичного значення слова в українській мові розглядалася у працях Ф. Бацевича [1], Н. Голюкової [2], М. Донець [3], В. Корольової [5], Л. Семак [6], К. Тараненко [7; 8] та інших вчених.

Ф. Бацевич підкреслює, що суб'єктивне ставлення людей (мовних колективів) до одиниць мови, а через них (і за їх допомогою) і до самих позначуваних ними предметів та понять нерідко закріплюється за певним знаком у вигляді прагмем, суб'єктивна прагматична інформація входить як постійний компонент у семантичну структуру слова і в цьому разі стає тим, що ми називаємо прагматичним значенням мовного знака [1, 81]. У структурі прагматичного значення виділені експресивний, емоційно-оцінний, функційно-стильовий, історико-культурний, соціальний мікрокомпоненти, що узагальнюють увесь прагматичний компонент [8, 179]. 3-поміж них саме функційно-стильовий та соціальний мікрокомпоненти створюють у сучасному мовознавстві найбільшу плутанину, оскільки формуються комунікативними та історико-культурними прагмемами, що надзвичайно важко дефініціювати.

Метою статті є окреслення меж та функцій вияву функційно-стильового та соціального компонентів прагматичного значення антонімів української мови, а одним із **завдань** – аналіз реєстрових та функційно-стильових опозицій комунікативної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагматичний компонент лексичних значень антонімів української мови відбиває ставлення до предметів і явищ реального світу, що стійко пов'язані з цими об'єктами у свідомості носіїв мови. Він є додатковою до денотативно-номінативного змісту слова інформацією про учасників комунікативної

ситуації, історико-культурні умови комунікації тощо [8, 180] та визначає:

- 1) вік і стать комунікантів, їх освіту й соціальний статус;
- 2) реєстр і стиль комунікації;
- 3) особливості використання мови, що обслуговує різні комунікативні сфери.

Усі названі прагматичні параметри комунікативної ситуації перехреснюються між собою, і відбувається збіг кількох прагматичних мікрокомпонентів (функційно-стильового, соціального й історико-культурного) у структурі значення однієї лексеми [10, 41]. У такий спосіб комунікативні та історико-культурні прагмеми стають сукупністю знань людини, історичних, культурних і соціальних умов використання лексем. Прагматичний компонент значення слова потрібно вивчати з оперттям на інформацію про ситуацію спілкування, оскільки саме в процесі комунікації мовець може наділити певну лексему важливою прагмемою комунікативного типу. Такий комунікативний аспект має обов'язково містити вказівку на комунікативний реєстр.

Реєстр – це вияв (різновид) організації мовленнєвої діяльності, що сформувався під впливом ситуативного контексту в спілкуванні соціалізованих особистостей; це реалізація думки в конкретній ситуації спілкування, в основі якої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування. Інакше кажучи, в аспекті породження мовленнєвої діяльності реєстром також можна назвати організацію контексту спілкування. «Поняття реєстру – це теоретичне узагальнення спостережень, що ґрунтуються на здоровому глузді, згідно з яким у різних ситуаціях уживаємо мову в різний спосіб. Аспекти контексту впливають на мову таким чином, що роблять значно більш ймовірним добір певних значень і способів їх мовного втілення» [9, 251].

Виділення реєстрів пов'язано з можливістю класифікувати ситуації спілкування за ступенем офіційності. Вказуючи реєстр, до якого належить слово, маємо на увазі певні умови або ситуації спілкування, що зумовлюють вибір тих чи інших мовних засобів, зокрема і лексичних одиниць. Ситуація спілкування визначається передусім складом учасників комунікативного процесу: певні мовні одиниці можуть вживатися лише під час розмови з близькими знайомими, родичами тощо, інші мовні одиниці використовуються переважно в розмові з малознайомими людьми, з людьми іншого соціального стану чи статусу. Реєстр мови визначають також умови, в яких протікає процес мовної комунікації, – навіть з близькими друзями або з родичами в офіційній обстановці, наприклад, на службі, на зборах не прийнято говорити так, як в домашніх умовах, тощо.

Загалом можна виділити такі реєстри комунікації: 1) фамільярний, 2) невимушений, 3) нейтральний, 4) формальний; 5) піднесений. Так, лексеми *паршивець*, *тріскати* характерні для фамільярного реєстру; *файно*, *набратися* – до невимушеного; *відрахувати*, *черговий* – до формального; *благочестя*, *владика* – до піднесеного.

Більшість антонімів належить до нейтрального реєстру; вони можуть уживатися в будь-якій ситуації спілкування: *Але ось так... Коли місто позаду, а ця маленька церква – попереду, мені страшно* [13, 34]. Подеколи саме антоніми є тими показниками, за якими учасники ситуації спілкування можуть визначити реєстр, наприклад, невимушений: *За всім цим учувався такий підтекст: сам облажався, сам і розрулюй* [11, 356]. Показником для визначення реєстру є сленгова антонімічна пара *облажатися* (помилитися) – *розрулити* (виправити(ся)). Чи фамільярний: *Вся ця колективна терапія – це все гівно, там кожен намагається вирватися, врятувати власну шкуру, і всім глибоко насрати, що буде з рештою, хто виживе до наступного заняття, а хто двине коні* [11, 419]. Тут маємо змішану антонімічну пару, що складається з нейтрального компонента *виживе* та згрубілого фамільярного фразеологізму *двине коні*. Антонімічна пара *народжуваність* – *смертність* характеризує формальний реєстр: *Щоправда, на сьогоднішню зменшену кількість учнів у нашій школі вплинуло не стільки зменшення народжуваності (а вона в селі все ж переважає смертність), скільки те, що сусідні села нашого району «розжилися» на свої повноцінні навчальні заклади* [12, 50]. Наявність антонімічних пар у межах одного реєстру означає, що такі антоніми протиставляються за денотативними характеристиками.

Антоніми, що можливі між опозиційними реєстрами (формальний – невимушений, піднесений – фамільярний), протиставляються ще й за історико-культурними прагмемами. З погляду стратегій мовленнєвої поведінки (або риторичних стратегій), у яких найповніше виявляється соціальна природа мови, «вибір реєстру або, точніше, сукупність операцій, які адресант здійснює з реєстрами (вибір, зміна, накладання одного на інший) виступає як найсуттєвіша соціальна характеристика мовленнєвої діяльності» [9, 57].

Часто антоніми належать до різних реєстрів мови й характеризують різні комунікативні ситуації. Наприклад, *спочивати* (піднесений реєстр) – *дрихнути* (фамільярний), *відсталий* (невимушений) – *передовий* (формальний), *противник* (нейтральний) – *поборник* (піднесений).

Накладання одного реєстра на інший – це, напевно, найпродуктивніша для антонімів стратегія мовленнєвої діяльності, оскільки за своєю природою антоніми покликані протиставляти два протилежні явища дійсності. Тому все частіше мовці вдаються не лише до денотативного протиставлення, а й до прагматичного, зокрема реєстрового. Так, антоніми *безмежний* – *мізерний*, що належать до піднесеного та фамільярного реєстрів відповідно, яскраво протиставляють поняття глобального й індивідуального, високого й низького, прекрасного й потворного:

«Ті, хто внаслідок якоїсь події виходить за рамки індивідуальної свідомості й приєднується до всесвітнього розуму. З маленького вузького кола вони раптово потрапляють у безмежний світ буття. І це безмежся поглинає їхнє мізерне індивідуальне наявність. Майже непомітно для себе людина прослизає зі старого світу в новий [13, 274].

Саме тому можна говорити про прагматичний вплив на адресата не лише з позиції мовних актів чи ситуацій спілкування, а й у межах функціонування окремих мовних одиниць (зокрема, антонімів).

Антонімія, що ґрунтується на реєстровій опозиції, дає змогу розширити можливості мовленнєвої діяльності як окремого мовця, так і лексичного потенціалу української мови загалом. Доповнює реєстрову протилежність, є близькою за основою стильова опозиція. Вона пов'язана з уживанням антонімів у різних типах, стилях і жанрах мови. Комунікативний реєстр і стильова характеристика формують функційно-стильовий мікрокомпонент лексичного значення слова. З огляду на функційно-стильову організацію виокремлюють такі види стилістичних характеристик антонімів української мови.

1) Нейтральні (характерні для всіх типів і жанрів мовлення): *суттєвий – незначний, тонко – товсто, м'який – твердий*.

2) Розмовні (уживаються в неофіційних ситуаціях спілкування): *боягуз – сміливець, сварка – злагода, добродій – інтриган, малолітній – старий, літній*. Розмовні антоніми вживаються в розмовно-побутовому стилі мови, представлені різноманітним розмовною лексикою. Виділяють три підгрупи у структурі розмовної лексики: власне розмовна лексика, так зване просторіччя, грубе просторіччя, або вульгаризми. У розмовній мові побутує також лексика, уживання якої обмежене територіально (діалектизми) або соціально (жаргонізми й арготизми). Наприклад, *молоток* (розумний) – *дятел* (дурний), *базікало* – *му-му* (мовчун), *хіляк* (слабий, фізично нерозвинений) – *мачо* (сильний, мужній), *ларик* (відмінник) – *тормоз* (тугодум).

3) Образні (притаманні художнім творам та публіцистиці): *відважний – боязкий, вітчизна – чужина, демон – ангел*. Образні антоніми широко використовують у художній літературі та публіцистиці як стилістичні засоби. З них утворюється стилістична фігура – антитеза. Це зіставлення протилежних образів, думок, явищ, унаслідок якого формується контраст, протиставлення. Антитеза увиразнює текст, робить його чіткішим, точнішим, наприклад: *«Багато сміялася і багато плакала. Плакала – на людях, а сміялася – на самоті»* [13, 195].

Антоніми у складі антитези часто спостерігаються в народній творчості, зокрема в піснях, казках, прислів'ях, приказках, фразеологізмах: *валити з хворої голови на здорову; ситий голодному не товариш; мудрий не все скаже, що знає, а дурний не все знає, що скаже*. Образні антоніми є важливим художнім засобом мови, допомагають висловити думку не просто точно й дохідливо, а яскраво та образно.

4) Канцелярські (переважають в офіційній документації, діловодстві): *вакантний – зайнятий, теоретичний – практичний, версія – доказ*. В офіційно-діловому стилі явище антонімії є вкрай рідкісним, у документації практично немає канцелярських антонімів із яскраво вираженим протиставленням. Протиставити слова видається можливим лише на підставі окремих нюансів їхнього значення, наприклад, іменники *відшкодування* – *оплата* є проти-

лежними лише за незначними смисловими відмінностями. Інші антонімічні пари, що функціонують в офіційно-діловому стилі, характеризуються тим, що лише один член пари є канцеляризмом, а другий є нейтральним, пор.: *версія – доказ, аргумент – заперечення, регіональний – центральний*.

5) Термінологічні (сфера їх уживання – наукові тексти): *аксіома – гіпотеза, білінгвізм – монолінгвізм, експорт – імпорт*. У термінів-антонімів, як і в антонімічних словах загальнонавчальної лексики, схожі семантичні структури, оскільки значення протиставлюваних терміноодиниць мають спільну родову сему й різняться відмінною видовою семою. Антоніми в науковому стилі переважно протиставляються за однією ознакою: *аерація – деаерація, команда абсолютна – команда відносна*, хоч можливі й семантично складні антонімічні одиниці (протиставляються за двома семами: *список експорту – список імпорту*). Термінологічні антоніми, на відміну від загальнонавчальної лексики, протиставляються не лише з абстрактною, а й з конкретною семантикою на підставі наявних у їхніх значеннєвих структурах відмінних сем абстрактного характеру (місце розташування чогось, особливості внутрішньої будови, функції тощо).

Отже, стильова характеристика антонімів української мови не лише розширює межі розуміння лінгвістичної та паралінгвальної природи антонімії, а й озброює мовця ширшим діапазоном комунікативних одиниць для вираження свого комунікативного смислу за рахунок стилістичного мікрокомпонента лексичних значень антонімів української мови. Однак інформація про ситуацію спілкування не обмежується визначенням реєстру, функційно-стильовими характеристиками чи ступенем експресивності й емоційно-оцінним компонентом. Для лінгвопрагматики важливим є соціальний мікрокомпонент, що створює передумови для появи й розвитку прагматичного компонента лексичних значень антонімів.

Більшість спостережень психологів підтвердила положення про те, що до прагматичного компонента лексичного значення може бути включена вказівка на стать учасників комунікації. Суб'єктивний чинник у доборі мовних одиниць для відбиття об'єктивної дійсності виявляється по-різному в чоловіків і жінок, оскільки доведено, що й процес сприйняття навколишнього світу має статеві відмінності. Деякі тенденції добору засобів вислову мовцями різної статі можна помітити за допомогою спрямованого асоціативного експерименту (до слова-стимулу досліджуваним потрібно вказати антонім). Запропонувавши жінкам дібрати перші антонімічні асоціації до слова-стимулу *грубий*, у результаті ми отримали такі антоніми: *ніжний, ввічливий, делікатний, ласкавий, чуйний, лагідний, вишуканий*. Чоловіки, які брали участь в експерименті, крім загальномовного антоніма *ніжний*, переважно назвали такі слова: *культурний, м'який, точний* [7]. Легко помітити, що жінки надають перевагу емоційно-чуттєвій стороні явища дійсності, чоловіки ж – конкретності та предметності.

Можливі й інші екстралінгвальні чинники, що впливають на вияв прагматичного компонента структури лексичного значення. Серед них освіта

та соціальний статус посідають визначне місце, адже мова людини є маркером соціального статусу, а мова різних соціальних груп дуже сильно різниться. Незважаючи на вплив домінувальної культури, кожен із соціальних класів культивує свої цінності, моделі поведінки й ідеали. В. Карасик навіть називає соціальний статус семантичною категорією, що має план змісту і план вираження. План змісту – це відношення нерівності між учасниками спілкування; план вираження – «система лінгвістичних і паралінгвістичних індексів, що включають способи підкреслення свого статусу і положення партнера, способи підкреслення відмінності між своїм становищем і становищем партнера і способи вираження свого ставлення до різниці між своїм статусом і статусом партнера» [4, 83]. Для антонімічної системи української мови вплив освіти та соціального статусу виявляється передусім в особливостях побудови антонімічної пари конкретним мовцем. Наявність у мові абсолютних синонімів іншомовного та власне українського походження створює простір для добору тих членів антонімічної пари, що найбільш вдалі для ефективного прагматичного впливу на адресата мовлення. Мовці, які хочуть підкреслити свій високий соціальний статус та отриману освіту, вдаються до антонімів іншомовного

походження. Наприклад, демонстрація рівня освіти можлива через використання антонімічних пар *альтруїст* – *егоїст* (замість *альтруїст* – *самолюб, себелюб, себелюбець*), *відкритість* – *казуїстика* (замість *потайність, нещирість*), *новаторство* – *консерватизм* (замість *рутина*). Специфічність отриманої освіти також виявляється в антонімічних парах, так, замість антонімів *гармонія* – *дисгармонія* людина з музичною освітою радше використає антонімічну пару *гармонія* – *какафонія*. Аналізуючи відмінності мови людей, класово не рівних, варто звертати увагу на рівень освіти, їхню професійну діяльність, культурні особливості середовища та інші чинники, що визначають їхній соціальний статус у суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комунікативний аспект прагматичного значення антонімів української мови формується у процесі дії багатьох чинників, пов'язаних з пізнавальною діяльністю людини. Сукупність усіх указаних додаткових чинників ситуації спілкування (вік і стать комунікантів, їхня освіта й соціальний статус, регістр та стиль комунікації) є невід'ємною складовою частиною прагматичного компонента лексичних значень антонімів української мови й мають суттєвий вплив на формування антонімічної пари мовцем та її інтерпретації адресатом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Голікова Н. Семантичні та прагматичні маркери контекстуальних антонімів у художньо-літературному дискурсі / Н. Голікова // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. / за ред. І. Попової. – Вип. 15. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К., 2014. – С. 177–185.
3. Донець М. Внутрішня конотативна антонімія мовних одиниць у дискурсі сучасної української преси : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. Донець. – Х., 2009. – 220 с.
4. Карасик В. Язык социального статуса : [монография] / В. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
5. Корольова В. Прагматика заголовка сучасної української драми / В. Корольова // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – 2015. – Вип. 3 (81). – С. 24–28.
6. Семак Л. Прагматичний аспект дослідження контекстних синонімів у сучасній українській прозі / Л. Семак // Український смисл. – 2015. – № 1. – С. 208–220.
7. Тараненко К. Асоціативний експеримент як метод дослідження прагматики антонімів української мови / К. Тараненко // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. / за ред. І. Попової. – Вип. 15. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К., 2014. – С. 79–87.
8. Тараненко К. Прагматичний аспект структури значення антонімів української мови / К. Тараненко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наукових праць. – Вип. 25. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 177–185.
9. Eggins S. Genres and registers of Discourse / S. Eggins, J. R. Martin // Discourse as Structure and Process. – London : SAGE Publications, 1998. – P. 230–256.
10. Noble C. An analysis of meaning / C. Noble // Psychological Review. – 1952. – V. 59. – P. 38–52.
11. Жадан С. Ворошиловград / С. Жадан. – Х. : Фоліо, 2011. – 442 с.
12. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії / М. Матіос. – Львів : Піраміда, 2011. – 368 с.
13. Роздобудько І. Дві хвилини правди / І. Роздобудько. – К. : Нора-друк, 2008. – 284 с.

УДК 81'373.2'25

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВІДТВОРЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Тащенко Г. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті досліджено культурологічну детермінованість прецедентних імен (ПІ) як об'єкта перекладу. Визначено залежність способу перекладу ПІ від його наявності/відсутності у когнітивній базі представників цільової культури. Проаналізовано доцільність перекладацького коментаря як засобу компенсації асоціативного компоненту ПІ у приймаючій культурі.

Ключові слова: вихідна культура, когнітивна база, когнітивний простір, прецедентне ім'я, спосіб перекладу, цільова культура.

Тащенко А. В. Культурологические факторы отображения прецедентных имен в художественном переводе. В статье исследована культурологическая детерминированность прецедентных имен (ПИ) как объекта перевода. Определена зависимость способа перевода ПИ от его наличия / отсутствия в когнитивной базе представителей целевой культуры. Проанализирована обоснованность переводческого комментария как средства компенсации ассоциативного компонента ПИ в принимающей культуре.

Ключевые слова: исходная культура, когнитивная база, когнитивное пространство, прецедентное имя, способ перевода, целевая культура.

Tashchenko G. V. Cultural factors of revealing precedent names in literary translation. The article explores cultural peculiarities of precedent names (PN) as the object of translation. It determines the dependence of PN on its presence/absence in the cognitive base of the representatives of the target culture. The reasonability of the translator's commentaries as a means of compensating the associational component in the receiving culture has been analyzed.

Key words: cognitive base, cognitive space, method of translation, precedent name, source culture, target culture.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Культурологічний та когнітивний напрями у вивченні перекладу, що активізувалися в останні десятиріччя ХХ ст., дали перекладознавцям можливість вийти за рамки лінгвістичної теорії та поглянути на переклад як на спосіб «розробки стратегій, за допомогою яких тексти з однієї культури можуть проникати в текстуральну й концептуальну мережу іншої культури і функціонувати в цій іншій культурі» [7, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визнання того, що форми існування культури у свідомості людини становлять важливий фактор перекладацької діяльності обумовлює **актуальність** розгляду способів відтворення у перекладі культурної специфіки народу, об'єктивованої в його мові. В аспекті перекладу прецедентні імена (далі – ПІ) виступають своєрідною ланкою, що поєднує культурологічні та ментальні аспекти перекладу, а отже, можуть бути охарактеризовані як культурно-ментальний феномен, що привертає до себе увагу багатьох дослідників. Вивчення ПІ з лінгвістичної точки зору досить активно здійснюється на матеріалі рекламного та медійного (Кушнерук 2006, Романьолі 2006, Нахімова 2007, Рязанова 2007, Ворожцова 2007, Ілюшкіна 2008, Макгауен 2012), політичного (Воропаєв 2012, Полякова 2012), художнього дискурсу (Худайбердіна 2012, Повєтєва 2014), їх значення визнано

у методиці навчання іноземним мовам (Туребаєва 2000, Сергєєва 2005). Досить масштабне висвітлення знаходить культурологічна природа ПІ як культурного знака, що уособлює соціальний та історичний досвід лінгвокультури та домінуючі цінності, сформовані в результаті (Косиченко 2006, Моїсеєнко 2015). При цьому зв'язок культурної значущості ПІ зі способами їх відтворення при перекладі здебільшого залишається поза увагою, незважаючи на те, що багатоаспектність ПІ вводить їх до кола найбільших перекладацьких труднощів, які потребують глибшого вивчення. Відповідно **мета** нашого дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати вплив культурологічних чинників на вибір способу перекладу ПІ. Досягнення поставленої мети вимагає виконання наступних **завдань**: схарактеризувати переклад ПІ у світлі культурологічного підходу, визначити головні культурологічні труднощі перекладу ПІ та описати способи їх подолання.

Відповідно, **об'єктом** нашого дослідження слугують ПІ як засіб виділення, зберігання та репрезентації культурно-специфічних смислів з потужним символно-стереотипним навантаженням, відтворення яких у перекладі є запорукою забезпечення ситуативної еквівалентності. І навпаки, неспроможність перекладача відтворити ПІ та закладений у нього комплекс культурно-маркованих асоціацій спричиняє значні смислові та художньо-стилістичні втрати. **Предметом** аналізу слугують культурно-релевантні особливості перекладу ПІ. **Матеріалом** дослідження виступили твори сучасної англійської прози та їх переклади українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Втілюючи цілий комплекс культурних кодів, що передаються від покоління до покоління, ПІ «використовуються для репрезентації, категоризації, концептуалізації та оцінки дійсності під час формування картини світу та її фрагментів» [4, 4–5]. Отже, ПІ впливають на отримання та інтерпретацію нових знань, визначаючи спосіб їх відбиття у свідомості представників того чи іншого соціуму, в результаті чого утворюється сукупність знань та уявлень про світ, спільних для усіх носіїв певної мови, яка отримала назву *когнітивної бази* [2, 130]. Незважаючи на відмінності, обумовлені особистим досвідом комунікації, колом спілкування, рівнем освіченості тощо, спільність когнітивної бази визначає приналежність індивіда до певної лінгвокультури завдяки комплексу знань, уявлень, оцінок, які активуються у ментальності її представників майже несвідомо.

На рівні окремих соціальних груп відбувається творення *колективного когнітивного простору*, тобто стереотипного комплексу знань та оцінок, що поділяються представниками окремої групи, виділеної за рівнем освіченості, географічною областю проживання, релігією тощо. Засвоєння знань, що належать до когнітивної бази та колективного когнітивного простору, дає змогу кожному індивіду сформулювати свій власний *когнітивний простір* тобто «сукупність усіх знань, образів та уявлень, експлікованих у різних когнітивних структурах, що мають національну детермінованість» [6, 176].

Як органічна складова когнітивної бази ПІ чинять вплив на спосіб мислення, формують характерну для лінгвокультурної спільноти систему цінностей та норм, керують інтерпретацією зовнішнього світу, обумовлюють поведінку» [1, 18] і здатні утворювати бар'єр під час міжкультурної комунікації. Сприяючи ідентифікації окремого соціуму, ПІ водночас визначають як «чужих» тих, хто до нього не входить, тому їх сенс стане зрозумілим лише для індивідів, у свідомості яких зафіксовані аналогічні стереотипні уявлення про оточуючу дійсність.

Оскільки взаємодія автора оригінального повідомлення та читача перекладу проходить на рівні когнітивних просторів, сформованих за різних культурних умов, компенсувати відсутність тотожності між когнітивними базами комунікантів здатне лише посередництво перекладача.

Проаналізувавши релевантні особливості вихідної культурної системи, він повинен побудувати цільовою мовою твір, який міг би заступити оригінал з функціонального кута зору. Успішність досягнення цієї мети залежить не тільки від знання мови та культури вихідного тексту, перекладачеві потрібно бути «надзвичайно добре обізнаним із власною культурою, аби вміти прокладати містки між нею і чужою культурою» [5, 25]. Для якісного відтворення ПІ недостатньо лише декодувати його смисл, необхідно спрогнозувати, який спосіб перекладу буде оптимальним, щоб образно-асоціативний комплекс, закладений у ПІ, став для читача цільового тексту таким прозорим, як і для читача оригіналу.

Вагомим фактором впливу на стратегію перекладача є потенційне коло індивідів, для яких те чи

інше ім'я працюватиме як *прецедентне*. Застосувавши класифікацію ПІ, залежно від масштабу його застосування, ми зможемо більш детально розглянути, яким чином широта розповсюдження того чи іншого імені із властивими йому конотаціями відбивається на виборі способу перекладу.

Найвищий щабель зазначеної ієрархії посідають універсально-прецедентні імена, гіпотетично присутні в індивідуальному когнітивному просторі будь-якої сучасної особи, оскільки вони набули релевантності для представників всіх прошарків суспільства будь-якої нації. Подану категорію не можна абсолютизувати: через те, що доступ до ПІ здійснюється через текст, ймовірно, універсальними можуть вважатися ті імена, які відомі не кожному homo sapiens сьогодення, а індивіду, що входить до потенційної цільової аудиторії відповідного художнього твору. Проте масштаб глобалізаційних процесів дає змогу припустити, що існує певний комплекс імен, які отримали статус прецедентних на всесвітньому рівні. Одним з прикладів настільки відомої постаті є Будда.

"Sometimes he was handsome: sometimes as he looked sideways, downwards, and the light fell on him, he had the silent, enduring beauty of a carved ivory Negro mask, with his rather full eyes, and the strong queerly-arched brows, the immobile, compressed mouth; that momentary but revealed immobility, an immobility, a timelessness which the Buddha aims at, and which Negroes express sometimes without ever aiming at it; something old, old, and acquiescent in the race!" [14, 11].

«Іноді він здавався красивим, іноді, коли озирався чи потуплював погляд, а світло падало на його обличчя, воно – його глибокі очі, міцні дуги зацікавлено піднятих брів, нерухомий стиснутий рот – скидалося на різьблену з слонової кістки негритянську маску; де була хвилинна, але очевидна непорушність, непорушність, позачасовість, якої прагнув Будда і яку, навіть не прагнучи, іноді виражали негри; древня, древня мовчазна покірність раси!» [10, 15].

Як засновник однієї з трьох світових релігій Будда став символом духовної рівноваги, спокою та помірності для представників як східних, так і західних культур. Просвітлене обличчя Будди, постава, у якій його зображено на більшості картин та скульптур, мимоволі виникатимуть перед очима тих, хто почує його ім'я. Саме таким у якусь мить ми бачимо героя роману Д. Г. Лоуренса.

Однак складнощі для перекладача виникають, коли він стикається з необхідністю передати імена, які функціонуватимуть як прецедентні лише в рамках окремих колективів/груп (соціальних, професійних, вікових, гендерних тощо). Непорозуміння при взаємодії різних лінгвокультур виникають через розбіжності у ментальності носіїв двох різних когнітивних баз, що призводить до відсутності вербального закріплення відповідного смислу або цілковитої його відсутності. Відомо, що розуміння тексту здійснюється за рахунок спільності когнітивних просторів автора та читача, проте якщо представлений концептуальний зміст вихідного тексту не може бути інтерпретованим з точки зору когнітивної

бази представників цільової культури, частина його смислу втрачається. У такому випадку певні фрагменти смислів, закладених в оригіналі, втрачаються для читача перекладу. Аби цього уникнути, перекладач повинен поповнити фонові знання реципієнта цільового тексту до рівня, достатнього для коректної інтерпретації ПІ.

Одну з таких категорій становлять міжнаціональні ПІ, що вийшли за межі окремої нації, однак не набули ознак прецедентності на світовому рівні. У наступному прикладі йдеться про ірландського святого Колумбана, чия проповідницька діяльність охоплює практично всю Європу. Завдяки активним просвітницьким заходам, що охопили як релігійну сферу, так і цілком світські галузі знань, Колумбан перетворився на відому в Європі постать. Відповідно, слава цього середньовічного проповідника розійшлася не тільки рідною йому Ірландією, але й багатьма країнами Європи, проте достатньо важко визначити, наскільки знайомим його ім'я виявиться для представників інших релігій та вірувань, наприклад, мешканців країн Сходу. Якщо вчення Будди сягнуло планетарного масштабу, то Колумбан, незважаючи на вагомість його діяльності, безумовно, є менш званою особистістю.

"You were going to do wonders, what? Missionary to Europe after fiery Columbanus" [13, 24].

«Ти ж начебто збирався творити чудеса? Місіонером у Європу за прикладом полум'яного Колумбана» [9, 29].

Можливо, з цієї причини переклад супроводжується таким коментарем: «Колумбан (543–615 pp.) – ірландський святий, учений чернець і місіонер». Незважаючи на те, що сам автор вказує на певні характеристики, які лягли в основу зіставлення персонажа його твору з цим середньовічним подвижником (розповсюдjuвач певних ідей, чудотворець, просвітник), перекладач вирішує вказати на те, що Колумбана було зараховано до лику святих, таким чином експлікуючи важливе значення чудес, що пов'язуються з його ім'ям в католицькій традиції.

Розглянувши особливості перекладу ПІ, стереотипність сприйняття яких охоплює декілька націй, необхідно зазначити, що існують імена, які набувають прецедентного характеру в межах лише одного народу. У наступному прикладі, підкреслюючи мінливість характеру своєї героїні, Ч. Палагнюк проводить паралель між нею та двома американськими акторками Ліліан Гіш та Таллулою Банкгед. Очевидно, що не кожен «середньостатистичний» український читач настільки досконало обізнаний у сфері кінематографу США, тому йому буде важко уявити, чому письменник протиставляє цих двох жінок, одну обираючи уособленням веселощів, а іншу – нудьги та, можливо, навіть нещирості. Завдяки тому, що роботи обох акторок користуються популярністю у США, для американського читача їхні імена супроводжуватимуться цілою низкою яскравих ролей, тому йому не складе труднощів намалювати портрет героїні твору Ч. Палагнюка. Водночас для української лінгвокультури вживання подібних ПІ вимагає додаткових експлікативних дій від перекладача, щоб відсутність знань, що містяться в когнітивній базі

читачів оригіналу, не завадила повноцінному сприйняттю реципієнтом перекладу з відмінною когнітивною базою.

"Her mouth something between a laugh and a yawn. Valium and Dexedrine. Between Lillian Gish and Tallulah Bankhead" [15, 5].

«Її рот, щось між сміхом і позіханням. Валіум і декседрин. Між Ліліан Гіш і Таллулою Банкгед» [11, 23].

З цієї причини перекладач приймає рішення застосувати прийом позатекстового додавання інформації, зазначаючи, що «Ліліан Гіш – відома американська кіноактриса, кар'єра якої продовжувалася три чверті ХХ ст.». У свою чергу, Таллула Банкгед – «американська акторка, яка славилась своїм розумом, бездоганною зовнішністю, хриплим голосом та чудово зіграними ролями у багатьох фільмах і п'єсах». Однак такий коментар не дає змогу розкрити сутність протиставлення, створеного автором. У першому випадку підкреслюється виняткова тривалість кар'єри акторки, тоді як другий коментар поєднує відразу декілька характеристик, таких як голос, зовнішність, талановите виконання. Кожна із зазначених ознак могла б потенційно асоціюватися з іменами обраних акторок, проте такі коментарі є інконгруєнтними у тому сенсі, що не виділяють спільної характеристики, яка дала б можливість простежити задум автора. Іншими словами, перекладачу не вдається вичленувати та передати читачеві саме ту якість, що лягла в основу прецедентності.

Таким само непростим постає завдання перекладача під час роботи із соціумно-прецедентними іменами, що «відомі будь-якому середньому представнику того чи іншого соціуму» [3, 174]. Справа в тому, що з ними обізнані представники певних соціальних груп: вікових, конфесійних, професійних тощо, що визначає їх приналежність до колективного когнітивного простору. У цьому випадку коло осіб, які володітимуть потрібним комплексом стереотипних конотацій, виявляється навіть вузьчим, ніж у випадку внутрішньо національних імен.

Зокрема, у ситуації, запропонованій нижче, сам автор просить вибачення у читачів через те, що символом найгіршого з посадовців вона обрала мера одного містечка у штаті Коннектикут, у результаті чого метафоричність утвореного порівняння залишиться доступною лише для його мешканців.

"This intellect-free, soccer-club-owning businessman, with his oily film of corruption and sleaze, who regularly embarrasses his fellow citizens by making lewd gestures in the European parliament, who has mastered the art of speaking l'aria frita ("fried air"), who expertly manipulates the media (not difficult when you own it), and who generally behaves not at all like a proper world leader but rather like a Waterbury mayor (that's an inside joke for Connecticut residents only-sorry), has now engaged the Italians in a war they see as none of their business whatsoever" [12, 56].

«Він часто дозволяє собі брутальні витівки у Європейському парламенті, майстерно опанував мистецтво говорити l'aria frita (смажити повітря), вміло маніпулює засобами масової інформації (що нескладно, якщо ти ними володієш) і взагалі

поводиться не як світовий лідер, а радше як *мер Вотербері* (цей жарт можуть зрозуміти тільки мешканці Коннектикуту – даруйте), а тепер втягнув італійців у війну, що, як вони вважають, їх жодним чином не стосується» [8, 137].

Отже, ми можемо засвідчити, що застосоване ім'я не належить до когнітивної бази усіх жителів Сполучених Штатів, а функціонує лише на рівні окремого колективу, відповідно, для представників інших держав або просто інших штатів таке посилення залишиться закодованим. Унаслідок цього перекладач обирає достатньо вдалий спосіб пояснити читачеві цільового тексту, на що саме натякає письменниця та яким вона прагне представити свого героя. Отже, перекладацький коментар повідомляє нам про те, що «два мери Вотербері, Джозеф Сантоп'єтро та Філіп Джордано, відбули тюремне ув'язнення за фінансові злочини під час свого перебування на постах мерів міста». У такий спосіб читач дізнається, чому у Коннектикуті посада мера Вотербері асоціюється з гро-

шовими махінаціями, безчесністю, безвідповідальністю і в цілому поведінкою, що не варта людини, на яку покладені обов'язки із забезпечення добробуту цілого міста.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми можемо побачити, що дослідження ПІ на тлі культури, з якої вони походять, дає змогу простежити, як той чи інший мовний колектив пізнає та категоризує оточуючу дійсність. Врахування цього чинника дає змогу перекладачеві з вищим ступенем ймовірності визначити, чи збереже відповідний онім статус прецедентного у цільовому культурному просторі або ж потребуватиме розкриття закладеного у ньому образно-асоціативного комплексу через застосування перекладацьких трансформацій. Перспектива подальших досліджень полягає у ширшому залученні когнітивних механізмів до пояснення способів відтворення ПІ за умов їх перенесення до іншого культурного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память перевод / Г. В. Денисова. – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.
2. Красных В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (К вопросу о русской концептосфере) / В. В. Красных // Язык. Сознание, коммуникация. – 1997. – Вып. 1. – С. 128–144.
3. Красных В. В. «Свой» среди «чужих» : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
4. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации : [монография] / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2007. – 208 с.
5. Некряч Т. Є. Через терни до зірок : переклад художніх творів : [навч. пос. для студ. перекл. фак. вищ. навч. закл.] / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. – 200 с.
6. Фесенко Т. А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода / Т. А. Фесенко. – Тамбов : ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – 228 с.
7. Bassnett S. Where are we in Translation Studies? (Introduction) / S. Bassnett, A. Lefevere // Constructing cultures: Essays on Literary Translation. – Clevedon, Philadelphia : Multilingual Matters, 1998. – P. 3–11.
8. Гілберт Е. Їсти, молитися, кохати / Е. Гілберт ; пер. з англ. Я. В. Винницької. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 416 с.
9. Джойс Дж. Улісс / Дж. Джойс ; пер. з англ. О. Г. Терех, О. М. Мокровольський. – К. : Вид-во Жупанського, 2015. – 736 с.
10. Лоуренс Д. Коханець леді Чаттерлей / Д. Лоуренс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Lawrence_David_Herbert/Kokhanets_LediChaterlei.
11. Палагнюк Ч. Розкажи все / Ч. Палагнюк ; пер. з англ. А. О. Івахненко. – Х. : Фоліо, 2011. – 218 с.
12. Gilbert E. Eat, Pray, Love / E. Gilbert [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/Gilbert_Elizabeth/Eat_Pray_Love.html.
13. Joyce J. Ulysses / J. Joyce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/JOYCE_JAMES/ULYSSES.html.
14. Lawrence D. Lady Chatterley's Lover / D. Lawrence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/Lawrence_David_Herbert/Lady_Chatterleys_Lover.html.
15. Palahniuk C. Tell All / C. Palahniuk [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/Palahniuk_Chuck/Tell_All.html.

УДК 81-115[811.111+811.161.2]

ЯЗЫКОВАЯ ОБЪЕКТИВАЦИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ КОНЦЕПТОВ КРАСОТА И ОБАЯНИЕ (ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ)

Томчаковская Ю. О.

Одесский национальный экономический университет

Статья посвящена исследованию эстетических концептов как предметов лингвистической эстетики, определению различий между признаками «красивый» и «обаятельный», а также анализу способов этноспецифической языковой объективации концептов КРАСОТА и ОБАЯНИЕ в германских и славянских языках.

Ключевые слова: эстетический, концепт, КРАСОТА, ОБАЯНИЕ, лингвокультура, германский, славянский.

Томчаковська Ю. О. Мовна об'єктивация естетичних концептів КРАСА та ЧАРІВНИСТЬ (лінгвокультурний аспект). Статтю присвячено дослідженню естетичних концептів як предметів лінгвістичної естетики, визначено відмінності між ознаками «красивий» і «чарівний», а також проаналізовано способи етноспецифічної мовної об'єктивации концептів КРАСА і ЧАРІВНИСТЬ в германських та слов'янських мовах.

Ключові слова: естетичний, концепт, КРАСА, ЧАРІВНИСТЬ, лінгвокультура, германський, слов'янський.

Tomchakovskaya Yu. O. Verbal objectivation of the esthetic concepts of BEAUTY and CHARM (a lingocultural view). The article deals with the study of esthetic concepts as the subjects of linguistic esthetics, determining the difference between the attributes "beautiful" and "charming", as well as methods of ethno-specific verbal objectivation of the esthetic concepts of BEAUTY and CHARM in Germanic and Slavic languages.

Key words: aesthetic, concept, BEAUTY, CHARM, linguistic culture, Germanic, Slavic.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Актуальность определения специфики языковой объективации эстетических концептов КРАСОТА и ОБАЯНИЕ в различных лингвокультурах обусловлена тем, что анализ указанных концептов относится к области контрастивной лингвистической эстетики [5], которая занимается реконструкцией эстетических концептов лингвистическими методами путем классификации национально-культурных контекстов, в которых они реализуются.

Цель статьи состоит в анализе этноспецифических черт концептов КРАСОТА и ОБАЯНИЕ в неблизкородственных европейских лингвокультурах (германских, славянских), а также в определении семантических различий у признаков *красивый* и *обаятельный*.

Для достижения поставленной цели в статье предложено решение таких задач: 1) рассмотреть эстетические концепты как предметы лингвистической эстетики; 2) определить характер гиперогипонимических отношений признаков *красивый* и *обаятельный* в структуре концепта ОБАЯНИЕ; 3) проанализировать способы языковой объективации концептов КРАСОТА и ОБАЯНИЕ в германских и славянских языках и установить их этноспецифику. **Объектом** исследования является концепт ОБАЯНИЕ как эстетический компонент европейской языковой картины мира. **Предметом** анализа – контрастивные этноспецифические черты концептов КРАСОТА и ОБАЯНИЕ в германских и славянских языках / лингвокультурах.

Предметом контрастивной лингвистической эстетики является сопоставление речи (текстов) о прекрасном и безобразном в двух или более конкретных языках. Так, употребление русского *прекрасный* / *красивый* значительно отличается от употребления немецкого *schön*, французского *beau*, английских *beautiful*, *pretty* [3]. Результаты, получаемые в рамках такого исследования, дают некоторое представление об идиоэтнических особенностях «наивной эстетики», а именно: является концепт «красота» универсальным или носители разных языков имеют в виду разные концепты класса красоты (красота русская, немецкая, французская и т. п.); насколько вероятно сближение различных «национальных эстетик» и др. [3]. Эстетический концепт КРАСОТА в различных лингвокультурах представляет собой сложное ментальное образование, образно-перцептивная составляющая которого представляет собой совокупность прототипных образов *красивой* и *некрасивой* внешности, а понятийная составляющая соотносится с эстетической оценкой – рационально отрефлектированным и эмоционально переживаемым чувственным восприятием мира. При этом ценностная составляющая сводится к признанию красоты одним из высших смыслозначимых ориентиров и вытекающей отсюда системы приоритетов поведения [8; 12]. Концепт ОБАЯНИЕ, напротив, связывается с не обязательно красивой, но прежде всего, яркой, привлекательной внешностью человека, индивидуальным стилем поведения, располагающей манерой общения, приятным голосом [1] и улыбкой [6].

Анализ последних исследований и публикаций. В. З. Демьянков рассматривает признак «привлекательный» в контексте триады «красота – привлекательность – антипривлекательность» и

полагает, что красота не всегда упоминается при атрибуте «привлекательный». При этом различаются также сущностные свойства внешности человека и свойства преходящего, временного внешнего вида, позволяющие определить его привлекательность, которые разделяются на такие семь подвигов: 1) сущностные критерии внешней привлекательности, 2) привлекательность внешнего вида, 3) хабитус человека с привлекательным характером, 4) «непривлекательный» как эвфемизм для «некрасивый», 5) оценка привлекательности глазами другого человека, 6) компенсация непривлекательности (обаянием), 7) закономерная привлекательность [4, 182–184].

Также привлекательность может рассматриваться в рамках феномена *фасцинации* или *фасцинативности*. Эстетика ментального мира, по мнению Н. К. Рябцевой, принципиально отличается от восприятия всех других миров присущим только ему свойством – фасцинативностью – способностью вызывать интеллектуальное удовольствие (эмоциональное и рациональное одновременно) от союза формы и содержания ментальных сущностей (ср. англ. *fascinating* “*extremely interesting*” [13]). Фасцинативность делает ментальный объект привлекательным, порождает желание или потребность его еще раз познать, воспринять, открыть, то есть лучше понять его, что, в свою очередь, определяет непреходящую роль ментальных объектов в культурной жизни общества: их интеллектуальную, социальную и духовную значимость [13, 654]. В. Л. Соковнин также указывает на то, что в речевом обиходе древних римлян имели широкое употребление слова *fascino* («зачаровывать», «околдовывать», «портить глазом, наговором», «сглазить») и *fascinum* («колдовство», «чары», «дурной глаз»). Поэтому сглаз иногда называют зачарованностью, фасцинацией [14].

Изложение основного материала исследования. Рассмотрим способы языковой объективации концептов *КРАСОТА* и *ОБАЯНИЕ* в германских и славянских языках и проанализируем этноспецифические черты в реконструкции этих концептов в неблизкородственных европейских лингвокультурах.

Так, специфика дискурсивного воплощения англоязычного концепта *BEAUTY* сводится к актуализации связи между молодостью и красотой и резко отрицательной характеристике дефектов внешности. Основные специфические характеристики концепта *BEAUTY* в английской лингвокультуре – это противопоставление непосредственно эмоциональной и рационально отрефлектированной положительной эстетической оценки, акцентирование выбора как условия для признания чего-либо соответствующим критериям красоты, преимущественное осознание безобразного как результата неправильного человеческого поведения [12]. Концепт *BEAUTY* представляет собой структурированное ментальное образование, состоящее из четырех взаимосвязанных макрообластей: (1) *physical beauty*, (2) *spiritual beauty*, (3) *natural beauty*, (4) *artificial beauty* [9]. Эти признаки концепта *BEAUTY* являются универсальными для англоязычного сознания,

так как и для мужчин, и для женщин вербализация концепта *BEAUTY* всегда предполагает положительную оценку субъекта (внешнюю или внутреннюю), предмета или явления; выделение набора характерных черт (или же наделение таковыми), вызывающих восхищение предметом / субъектом / явлением; привлечение внимания, воздействие на созерцателя; выражение удовольствия (чувственного или рационального) при восприятии [10].

В свою очередь, англоязычный концепт *CHARM* связывается со способностью людей или предметов привлекать к себе внимание и может определяться как: 1) *the power or quality of delighting, attracting, or fascinating others* / способность или качество очаровывать, привлекать или восхищать других; 2) *a trait that fascinates, allures, or delights* / характерная черта, особенность, которая восхищает, привлекает или очаровывает; 3) *a pleasing or attractive feature* / свойство быть обаятельным или привлекательным; 4) *a quality that makes you like or feel attracted to someone or something* / качество, которое заставляет кого-то или что-то понравиться вам или чувствовать к кому-либо / чему-либо влечение [15, 68].

Основные специфические характеристики русскоязычного концепта *КРАСОТА* связываются с противопоставлением красоты внутренней и внешней, подчеркиванием чудесной сущности красоты, преимущественным пониманием уродства как независимого от людей дефекта и вытекающей отсюда жалостью по отношению к людям с физическими недостатками, осознанием тесной взаимосвязи между красотой и здоровьем [12]. Концепт *ОБАЯНИЕ* мотивационно соотносится с древнеславянскими лексемами *бáяти* («говорить») и *обаянiе* («заклинания у заклинателей»). Для обозначения колдуна в древней славянской культуре использовался широкий синонимический ряд, который включал в себя такие номинации: *ведуны, волховники, волшебники, ворожеи, гадалники, знатники, еретики, кудесники, опасные, порченые, чаровники, чародеи, чернокнижники, обавники, обаятели* [17, 527]. Как мы видим, в данном ряду присутствуют варианты *обавники* (обавник, обавница) / *обаятели*, которые являются производными от слова *баять*, то есть *говорить, рассказывать*. *Обавник* рассматривается сродни *наузнику* (*узольнику*), *знахарю* как человек, умеющий также завязывать узлы-обереги, призванные защитить от недуга: «кои завязуют зверю и мечки, и гледать на воду, и завезуют деца малечки». От глагола *баять* происходит слово *балий*, объясняемое в «Азбуковнике» как *чаровник, ворожея*, а в фрейзингенской рукописи оно употребляется в значении *врач; бальство – ворожба* [2, 205]. Интересно, что восточные славяне и сербы считали, что способность к колдовству приобретается от рождения. Колдунами становятся те, кто родился под определенной планетой или, как считают сербы, в рубашке. По русским и украинским поверьям, если девушка вне брака родит дочь и это повторится у трех поколений, то родившийся в четвертом поколении мальчик будет уметь колдовать и называться *природным колдуном* [11, 206]. Украинцы также полагали, что колдуном станет ребенок, который родился с зубами,

причем родители в течение семи лет будут скрывать это от окружающих. Часто способность к колдовству приписывалась инородцам [21, 234].

В современном русском языке признак *привлекательный* входит в ряд показателей эстетического в физическом мире вместе с эпитетами *красивый, тонкий, изящный, неотразимый* и используется для выражения эстетической оценки в ментальном (и психологическом) пространстве в таких сочетаниях, как *привлекательная / приятная внешность, привлекательный смысл, приятный факт* [13, 344]. В русском языке глагол *привлекать* употребляется давно, однако прилагательное *привлекательный* начало употребляться сравнительно поздно. Первоначально *привлекательный* требовал при себе неперенного указания, кого и чем привлекают: *привлекательный умом, добродетелью*, и, в частности, *красотой*. Все это является несомненным указанием на то, о чем пишет В. З. Демьянков: «Мы имеем дело скорее с причастием, чем с прилагательным (в этом сходство с поведением эпитетов *пленительный* и *очаровательный*). Обороты с *привлекательный* без соответствующего уточнения при определяемых словах класса «внешность» (*привлекательное лицо, привлекательные глаза* и т. п.) только позже перестали восприниматься как неполные. Затем и о человеке, заслуживающем эстетической оценки, стали говорить как о привлекательном персонаже [4, 172]. Также в русском языке в значении «обаятельный» может использоваться признак *пленительный* в качестве арсенала активной красоты. Чаше всего пленительность фигурировала в художественной литературе XIX века, в после-революционный период употребительность резко упала. На рубеже XX – XXI веков эпитет *пленительный* употребляется примерно столь же редко, как и на рубеже XVIII – XIX веков, когда он был только введен в российский лексикон куртуазных образов. В настоящее время эпитет *пленительный* употребляется чаще всего в исторических романах, несколько реже в произведениях «о пленительном прошлом в будущем» [4, 172].

В украинской лингвокультуре для характеристики человека как красивого важным является взаимосвязь внешних характеристик с внутренними (*якби не скверний, то гарний був би*) и наоборот (*як зверху погане, то всередині вдвоє; у поганому тілі погана душа* [16, 569]). В украинском языке красивый человек сравнивается с цветком мака: *гарна дівка, як маківка, гарне, як мак городній, як мак у полі; с калиной: дівчина – як у лузі калина, таке хороше, як калина; со свежим грибом: свіжий, хорошиий, як сиріжка; со свежим сеном: гарна, як сіно в годину* [16, 567]. Для характеристики красивого человека используется цветообозначение *белый*: *Такий білий, що аж лебеді вхоплять, білий, як у марці сніг* [16, 568].

Концепт *КРАСА* определяется следующим набором семантических компонентов: 1) свойство, качество красивого, прекрасного, 2) украшение кого-чего-нибудь; слава, 3) красивая, привлекательная внешность. «Этимологический словарь украинского языка» под редакцией А. С. Мельничука [20] определяет украинское *гарний* «хороший, красивый»

как производное от пд.-др. **гарь* (или **гарь*) «дань для князя», сохранившееся в адвербиализованной форме: *гарма-дарма* [*гармо-дармо*] – «даром», – образованное на основе варяжского *harr* (*haerr*) «князь» (букв. «седой, старый»), *harri* «князь» [20, 476]. Таким образом, значение «хороший» развилось на основе первого значения «отобранный в качестве дани» через промежуточные значения «подходящий для дани, отборный». В свою очередь, изданный в Канаде «Этимологический словарь украинского языка» под редакцией Я. Б. Рудницкого фиксирует выведение значения украинского прилагательного *гарний* (англ. *beautiful, lovely, handsome, fine, pretty*; укр. *хорош, хорошиий, гожий, красний, [до]ладний, файний*) от греческого *charis* «краса, ласка, вдячність» [19, 575]. Однако, по мнению авторов словаря под редакцией А. С. Мельничука, «виведення від грецького *charis* «краса, ласка, вдячність» необґрунтоване» [20, 476].

А. А. Ивченко, исследуя украинскую народную фразеологию в ономастологическом, ареальном и этимологическом аспектах, выделяет фразеосемантическую группу «зовнішній вигляд», которая состоит из трех продуктивных семантических рядов: «дуже гарний», «негарний, некрасивий», «бридкий, повторний». Семантический ряд «дуже гарний» состоит из фразеологизмов, которые имеют структуру сопоставления и употребляются в украинском языке преимущественно для обозначения женской внешности. Фразеологические единицы, которые характеризуют мужскую внешность или представителей обоих полов, малочисленны. Объекты сопоставления делятся на три семантические группы: *растения* («гарна + як + квітка» (*бравая як квітка, красна як квітка, гарна як квітка в полі, гарна як квітка гайова, красна як чічка в городі, гарна як квітка навесні, гарна як мак городній*)), *предметы* («гарна / красна (гарний / красний) + як + картина (скульптура)» (*красна як образок, красна як з каменя вибита, красний як намальований, красний як би намальовав*)), *природные явления* («гарний + як + вогонь» (*гарний як вогонь, гарний як іскра*)) [7].

В украинском языке максимально близкими к русскому концепту *ОБАЯНИЕ* являются два концепта: *ЧАРІВНІСТЬ* и *ПРИВАБЛИВІСТЬ*. Концепт *ЧАРІВНІСТЬ* соотносится с понятием *ЧАРИ*, представленное тремя семемами: (1) *чари* = *магічні засоби*, за допомогою яких чаклуни, знахарі тощо ніби здатні вплинути на людину і природу (зілля і напій з нього, різні речі: жмутки, мішечки, пакетики / магические средства, с помощью которых колдуны и знахари воздействовали на людей и природу; (2) *чари* = *магічні дії та прийоми з використанням таких засобів* = *чаклунство* / магические действия и приемы с использованием магических средств «колдовство», (3) *чари* = *те, що захоплює, вражає кого-небудь* = *чарівність* / то, что захватывает, впечатляет кого-либо = обаяние. «Этимологический словарь украинского языка» под редакцией А. С. Мельничука фиксирует такие значения лексемы *чари*, как «привабливість, чарівливість; чаклунство, чаклунське зілля» [20]. Значения первой и второй семем фиксируются в словаре как устаревшие, тре-

тьей семемы – как переносное, которое собственно и соотносится русским понятием «обаяние».

В свою очередь, концепт *ПРИВАБЛИВІСТЬ* включает в себя значение привлечения как красивой внешностью, так и другими качествами, например, внутренними качествами, душой, положительной энергией, убежденностью. Прилагательное *привабливий* (рус. *привлекательный*; *прелестный*; *обаятельный*; *заманчивый*; *манящий*, *завлекательный*; *притягательный*; *располагающий*, *подкупающий*) в украинском языке представлено семемами «гарний, миловидий» = «який викликає захоплення, приваблює до себе своїми якостями, властивостями, який приваблює своєю зовнішністю», «приємний» = «який приносить задоволення, насолоду» и «притягає до себе» = «який манить», которые, в первую очередь, связаны с внешностью человека и его положительными внутренними качествами. Лексема *привабливий* представлена также семемой «заманливий» або «захопливий» = «який викликає інтерес, відкриває цікаві можливості», что скорее обозначает преимущественные возможности какой-то ситуации, области деятельности, перспективы и др. [18].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Разграничение признаков *красивый* и *обаятельный* показало, что первоначально признак *привлекательный* употреблялся как эллипсис в значении «привлекающий к себе внимание», а затем произошел такой перенос: привлекательной красотой каких-либо частей внешности человек – привле-

кательной красотой внешности человек – привлекательный внешностью человек – привлекательный человек. Два денотативных класса («внешность» и «человек в своем внешнем облике») привели к «эстетическому уклону» прилагательного «привлекательный». В данном контексте уместным является переход к признаку «обаятельный», который связан прежде всего с нашим отказом рассматривать концепты *КРАСОТА* и *ОБАЯНИЕ* как равноценные концепты, обладающие отдельным набором дифференциальных признаков, не обязательно коррелирующих друг с другом. Хотим подчеркнуть, что в отличие от англоязычного концепта *CHARM* и русскоязычного концепта *ОБАЯНИЕ*, украиноязычный концепт *ЧАРІВНІСТЬ* пока недостаточно активно включен в национально-культурный код украинцев, которые используют его, скорее, в значении «колдовство», чем в значении «обаяние» [15, 52]. Также в русской и украинской лингвокультурах для характеристики человека как красивого, так и привлекательно важным является взаимосвязь внешних характеристик с внутренними, тогда как в англоязычном лингвосообществе, особенно американском, обаятельный человек – это прежде всего приятный и веселый собеседник, внутренние качества которого для общения являются вторичными. Представленные в статье результаты имеют значение для правильной интерпретации национально-культурного кода коммуникантов в мультилингвальном сообществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агеичева О. И. Оценка обаяния телеведущего телезрителями с разными личностными качествами : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / О. И. Агеичева. – М., 2007. – 227 с.
2. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу : в 3 т. / А. Н. Афанасьев. – М. : Современный писатель, 1995– . – Т. 1 : Живая вода и веще слово. – 1995. – 446 с.
3. Демьянков В. З. О предмете и методах контрастивной лингвистической эстетики / В. З. Демьянков // Международная научная конференция «Филология – искусствоведение – культурология : Новые водоразделы и перспективы взаимодействия» (Москва, 2–4 апреля 2009 г.). – М., 2009. – С. 26.
4. Демьянков В. З. Пленительная красота / В. З. Демьянков // Логический анализ языка. Языки эстетики. Концептуальные поля прекрасного и безобразного / сост. и отв. редактор Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2004. – С. 169–208.
5. Демьянков В. З. Творческое и рутинное употребление эпитетов красоты : аттрактивы / В. З. Демьянков // Творчество вне традиционных классификаций гуманитарных наук : материалы конференции / под ред. Ю. С. Степанова, В. В. Фещенко. – М. : Калуга, 2008. – С. 219–235.
6. Дружинина К. М. Языковое представление улыбки как компонента коммуникации : на материале художественной прозы XIX века : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / К. М. Дружинина; Юж. федер. ун-т.– Ростов-на-Дону, 2011. – 213 с.
7. Івченко А. О. Українська народна фразеологія : ономазіологія, ареали, етимологія / А. О. Івченко. – Х. : Фоліо, 1999. – 304 с.
8. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
9. Каратышова М. А. Гендерные и прагмалингвистические закономерности реализации концепта в комплиментарном речевом поведении (на примере концепта BEAUTY (КРАСОТА)) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки», 10.02.19 «Теория языка» / М. А. Каратышова. – Армавир, 2010. – 216 с.
10. Косенко А. В. Вербалізація концепту BEAUTY : функціональний та когнітивно-дискурсивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. В. Косенко. – О., 2013. – 20 с.
11. Русские заговоры / сост., предисл. и примеч. И. И. Савушкиной. – М. : Пресса, 1993. – 450 с.
12. Мещерякова Ю. В. Концепт «красота» в английской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Ю. В. Мещерякова. – Волгоград, 2004. – 232 с.
13. Рябцева Н. К. Красота и свет в ментальном пространстве / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Языки эстетики. Концептуальные поля прекрасного и безобразного / сост. и отв. редактор Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2004. – С. 650–670.

14. Соковнин В. Л. Фасцинология / В. Л. Соковнин. – Екатеринбург : Изд-во Ур. гос. ун-та, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fascinology.narod.ru/Profi.htm>.
15. Томчаковская Ю. О. Концепт CHARM / ЧАРІВНІСТЬ в английской и украинской лингвокультурах : [монография] / Ю. О. Томчаковская. – О., 2015. – 227 с.
16. Українські народні прислів'я та приказки / [упорядн. В. О. Бобкова, Й. В. Багмут, А. В. Багмут]. – К. : Державне вид-во худ. літератури, 1963. – 791 с.
17. Шангина И. И. Русский народ. Будни и праздники. Энциклопедия / И. И. Шангина. – СПб. : Азбука-классика, 2003. – 560 с.
18. Академічний тлумачний словник української мови [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sum.in.ua>.
19. Етимологічний словник української мови / за ред. Я. Б. Рудницький. – Вінніпег : Українська вільна академія наук, 1972. – 968 с.
20. Етимологічний словник української мови / редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – 850 с.
21. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 512 с.

УДК 811.111'42

ЗМІСТ І СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ *APPEARANCE*: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД

Храбан Т. Є.

Київський військовий лицей імені Івана Богуна

У статті на практичному матеріалі обґрунтовується доцільність застосування комплексного підходу до вивчення концепту *APPEARANCE*, що поєднує методику концептуального аналізу, за якою аналізуються словникові дефініції і синонімічні ряди імені концепту, а також метод фреймового аналізу для розгляду концепту у вигляді впорядкованої структури.

Ключові слова: концепт, концептуального аналіз, комплексне дослідження, методика, фреймовий аналіз.

Храбан Т. Е. Содержание и структура концепта APPEARANCE: комплексный подход. В статье на практическом материале обосновывается целесообразность комплексного исследования концепта APPEARANCE, объединяющей методику концептуального анализа, согласно которой анализируются словарные дефиниции и синонимические ряды имени концепта, а также метод фреймового анализа для рассмотрения концепта в виде упорядоченной структуры.

Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, комплексное исследование, методика, фреймовый анализ.

Hkraban T. The content and structure of the concept APPEARANCE: using an integrated approach. In the article the expediency of comprehensive concept studies is substantiated on the practical material, namely on the basis of the concept APPEARANCE. The study combines the methodology of conceptual analysis that includes dictionary definitions, synonymous rows of the concept's name and also frame analysis which treats concept as a form of an orderable structure.

Keywords: concept, conceptual analysis, a comprehensive study, the methodology, frame analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблеми концептуалізації та реалізації мовних репрезентант концептів в дискурсі, визначення методів концептуального аналізу і встановлення ролі кожного з цих методів для найповнішого розкриття змісту і структури будь-якого концепту викликають зацікавленість сучасних лінгвістів. Існує низка підходів щодо опису концептів, які використовують у своїх дослідженнях науковці. Методика комплексного аналізу концептів та інтегрованого підходу до їх дослідження дає можливість виявити різноманітні мовні засоби репрезентації концепту, висвітлити особливості змісту і структури концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми використанні методів когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвосемантики, лінгвокультурології, дискурсного аналізу для вивчення концептів розглянуто в працях А. П. Бабушкіна, М. М. Болдирєва, А. П. Чудінова, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, М. Мінського, Ч. Філмора, В. З. Дем'янова, В. І. Карасика, О. С. Кубрякової, В. М. Маслової та інших вчених. Проблеми удосконалення та практичного використання низки методик дослідження й описі концептів на прикладі концепту *зовнішність* знашли своє відображення в дисертаціях Т. В. Валюкевич (здійснено з'ясування змісту і структуру гештальтного перцептивного концепту *ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ*),

С. Ю. Селезньової (вивчено мовні і когнітивні механізми репрезентації зовнішності людини в художніх творах англійських та американських авторів), С. В. Овчинікової (розглянуто лексико-семантичне поле зовнішності в співвідношенні з концептосферою внутрішнього світу людини) тощо.

Актуальність статті визначається загальнолінгвістичною значимістю системного і багатоглибкого вивчення всіх способів і засобів мовного втілення людини в мовній картині світу з опорою на ідеї та положення когнітивно-антропологічного та комунікативно-прагматичного напрямків в сучасній теоретичній лінгвістиці.

Мета пропонованої наукової розвідки полягає у розробці методики комплексного аналізу структури концептів загалом, та концепту *APPEARANCE* зокрема.

Для досягнення поставленої мети сплановано вирішення таких **завдань**:

- обґрунтувати застосування інтегрованого підходу до дослідження структури концептів, який, уможливорює одночасне застосування методів дискурсного аналізу, когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвокультурології;

- встановити понятійний, ціннісний та образний зміст концепту *APPEARANCE*;

- розглянути структуру концепту *APPEARANCE* за допомогою методу фреймового аналізу.

Матеріалом послуговували твори сучасних англійських та американських письменників: Маргарет Атвуд, Ніла Стефенсона, Джона Бенвілла, Дугласа Адамса, Еміса Вільяма Кінгслі, Джеймса Грема Балларда.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з тлумаченням В. І. Карасика культурний концепт – багатовимірне смислове (ментальне) утворення, в якому виділяється ціннісна, образна і понятійна сторони [5, с. 109]

Слідом за С. Г. Воркачевим, в роботі під понятійним компонентом розуміється той зміст концепту, що не є метафоричним і не залежить від внутрішньо-системних характеристик його мовного імені [3, 48].

Розглянемо понятійний компонент концепту *APPEARANCE*, використовуючи дані лінгвістичних словників. Серед лексико-семантичних варіантів лексеми *appearance* англomовні словники визначають такі:

– зовнішній вигляд, що сприймається візуально (the way a person or thing looks to other people), наприклад: *A middle-aged man of smart appearance; You can alter/change the whole appearance of a room just by lighting it in a certain way; There was nothing unusual about/in her physical appearance; The large car outside the house gave the appearance of wealth (suggested wealthy people lived there); Appearances can be deceptive* [10; 11];

– з'явлення (when someone makes an appearance at a public event or in a broadcast, they take part in it), наприклад: *It was the president's second public appearance to date; Keegan made 68 appearances in two seasons for Southampton, scoring 37 times* [9; 10];

– поява, явище (the appearance of something new is its coming into existence or use), наприклад: *Flowering plants were making their first appearance, but were still a rarity; Fears are growing of a cholera outbreak following the appearance of a number of cases in the city* [10; 11];

– примара, привид, видіння (the appearance of someone or something in a place is their arrival there, especially when it is unexpected), наприклад: *The sudden appearance of a few bags of rice could start a riot; ...last Christmas, when there'd been the welcome appearance of Cousin Fred* [10; 11].

М. М. Болдирев відзначає, що ім'я концепту не є єдиним засобом його об'єктивної, так як одна лексема не описує всі ознаки, а репрезентує тільки деякі характеристики, які є значущими для комунікації [2, 35]. Для вичерпного опису концепту, на думку М. В. Піменової, необхідно досліджувати найбільш повний набір мовних засобів, що вербалізують його, а саме – дослідити синонімічні ряди імені концепту, оскільки синоніми імені концепту уточнюють, розширюють його семантичну структуру, доповнюють її оцінними значеннями [8].

Синонімами лексеми «*appearance*» є наступні: *look, face, figure, image, manner, bearing, expression, demeanour, impression, front, image, illusion, guise, pretence, veneer, semblance, outward show, visage, color, defect, shape, persona, perspective, elaborateness, etiolation, pilosity, quality, disfigurement, homeliness, gloss, complexion, ugliness, stain, superficies, mar, beauty, format, deformity, effect, countenance, agerasia, ornateness, discolouration, phase, disfiguration, plainness, discoloration, semblance, hairlessness, blemish, hairiness, cast, linear perspective, decorativeness, visual aspect, sleekness, view* [8]. Дані

лексеми утворюють синонімічний ряд, в якому виділяється домінанта – лексема *appearance*.

У лінгвокультурному концепті, як багатовимірної смислової структури національної когнітивної свідомості і базової одиниці культури, поряд з понятійною складовою, присутній ціннісний компонент.

Багато дослідників (Ю. Д. Апресян; Н. Д. Арутюнова; Е. М. Вольф; Т. В. Пісанова; Е. В. Урисон; В. І. Шаховський) вважають ціннісний компонент домінуючим, акцентуючи при цьому факт оцінювання фрагмента дійсності як показник існування концепту. Ціннісна складова концепту визначає значимість сприйманого змісту для суб'єкта. У ній виділяються такі ознаки, як масштабність, емоційна забарвленість, присутність минулого, сьогодення і майбутнього, активність або пасивність людини в зовнішньому середовищі. Таким чином, ціннісна складова відображає весь комплекс складних і суперечливих аксіологічних установок і орієнтирів, ідеалів і моральних імплікацій.

У свою чергу, цінності виражаються у вигляді оцінок – результатів порівняння того, що оцінюється, з певним ідеалом або еквівалентом. Будучи вираженою мовними засобами, оцінка стає властивістю мовних елементів. Найважливішою характеристикою оцінки є її орієнтація не на об'єктивні характеристики дійсності, а на суб'єктивно значущі параметри класифікації світу.

Для цього дослідження актуальною є класифікація оцінок, яка розроблена Н. Арутюнковою [1, 71-77].

Розглянемо ціннісний компонент концепту. Ціннісна складова концепту, її етнокультурна специфіка розкривається за допомогою виявлення відповідних груп номінативних одиниць. Засобом об'єктивування оцінки зовнішності людини є оцінні прикметники, які, залежно від підґрунтя, передають сенсорну, сублімовану або раціоналістичну оцінку.

Прикметники, що виражають сенсорне оцінне ставлення до зовнішності людини, є: *ordinary, average, prepossessing, remarkable, prepossessing, delightful, mediocre, mean, poor, plain, charming, pleasing, fierce, inferior, striking, agreeable, unprepossessing, unpleasing, disagreeable, sinister, demonic* тощо.

Група сублімованих оцінок представлена естетичними та етичними оцінками. Естетичну оцінку зовнішності реалізують прикметники: *attractive, good-looking, nice-looking, beautiful, pretty, handsome, lovely, stunning, striking, arresting, gorgeous, prepossessing, winning, fetching, captivating, bewitching, beguiling, engaging, charming, charismatic, enchanting, appealing, delightful, irresistible; sexysexual, seductive, alluring, tantalizing, ravishing, desirable, sultry, sensuous, sensual, erotic, arousing, luscious, lush, nubile; bonny; fanciable, tasty, hot, smashing, knockout, unattractive, ill-favoured, grotesque* тощо.

Етична позитивна оцінка вербалізується прикметниками: *bashful, coy, shy, diffident, introverted, modest, recessive, retiring, self-effacing, sheepish, withdrawn, companionable, convivial, gregarious, sociable, bold, dashing, forceful, brash, demure, venerable, gentlemanly, courtly, refined, scandalous, disgraceful, shameful, miserable* тощо.

Конкретні приклади:

In life the man had had the air of someone who was beset by huge, if somewhat puzzling, difficulties, and the appearance that he had almost immediately found things beyond this life that were a bother to him as well was miserable to contemplate.

Рационалістична оцінка зовнішності людини вербалізована прикметниками: *scruffy, dirty, absurd, shabby, well-groomed, healthy, orderly, dapper, industrious, youthful, ragged, messy, unhealthy* тощо.

Конкретні приклади реалізації рационалістичних оцінок в дискурсі:

In the two seats beside me are two old ladies, old women, each with a knitted cardigan, each with yellowy-white hair and thick-lensed glasses with a chain for around the neck, each with a desiccated mouth lipsticked bright red with bravado... They seem to me amazingly carefree. They have saved up for this trip and they are damn well going to enjoy it, despite the arthritic of one, the swollen legs of the other. They are rambunctious, they're full of beans.

Таким чином, можливо зробити висновок, що ціннісний компонент концепту уособлює оцінку – реакцію мовця на зовнішність людини, її позитивну або негативну характеристику, що пов'язана з визнанням її цінності.

При дослідженні образної складової концепту необхідно визначити поняття *образ*. В статті, слідом за Ю. Карауловим, під *образом* розуміється «категорія свідомості, що відтворює різні аспекти предмета (форму, колір, обсяг, положення в просторі, пропорції), дії або події. Вона характеризується наочністю, комплексністю та, отже, відсутністю деталізації і схематизмом» [6, 189].

С. Воркачев на прикладі концепту *щасття* довів, що образна складова виражається в ряді метафор, що співвідносяться з іменами – експлікаторами концепту і наповнюють їх конкретним змістом [4]. Метафора виступає як спосіб номінації, передає цілісний образ предмета і впливає безпосередньо на органи чуття.

При аналізі мовного матеріалу виділено декілька когнітивних моделей, що відображають образний компонент досліджуваного концепту.

Когнітивна модель «зовнішність – людина» реалізована за допомогою мовних слововживань: *fat geezer; hands; big Adam's apple; acne scars; good looks of one of those French film actors of the day; true dandy; old codger; malicious-seeing grin; cigarette perched at a graceful angle in his tapered, bony fingers; hyperspace-librarian, girl-geek.*

Когнітивна модель «зовнішність – природне явище» реалізована за допомогою мовних слововживань: *the colour of polished wheat; sparkling talk; eyes, black and bright as a raptor's; tortoise neck; exotic fish; gorillas bandy arms; ears are round, like dried apricots; fruity clothes horses; an eagle nose; eyes that look almost purple, like mulberries; peach-colored; sandy-haired; face is long and mournful, like a sheep's; large full eyes of a dog, spaniel not terrier; tobacco-coloured skin.*

Когнітивна модель «зовнішність – матеріал» реалізована за допомогою мовних слововживань: *like*

finely stretched, translucent parchment; look as if dried and smoked; the nose a line of carven ivory.

Когнітивна модель «зовнішність – казковий/міфічний персонаж» реалізована за допомогою мовних слововживань: *eyes with a heavy black line over the lid like Cleopatra; like the ears of gnomes, or those of the flesh-colored, doglike minor characters in Mickey Mouse comic books; Tenniel's drawing of Alice when she has taken a nibble from the magic mushroom; like an illustration from an adventure book of the 1920s or earlier; like an Allied air officer from comic book; oval-headed aliens from outer space.*

Когнітивна модель «зовнішність – субстанція/матеріал» втілена мовними слововживаннями: *skin that looks rubbed raw as if scrubbed with a potato brush; even her name is like a powder puff; perfect polished egg; rufous stuff, coarse as sandpaper; tiny burnished nut rattling around inside an outsized shell; real, thick-meated, edible, almost.*

Когнітивна модель «зовнішність – індикатор» втілена мовними слововживаннями: *intense presence; powerful emotions; to keep under control; to make a great noise in the world; the crushing weight and force of a school-yard bully; a sort of hyperspace-librarian, girl-geek thing; conveyed the impression that they had looked at a lot of glaciers in their time; a style that is to my mind suggestive, wholly inappropriately, of the geisha-house; as remote and remotely desirable as any a painted pale lady with unicorn and book.*

Визначення поняттєвого, ціннісного й образного компонентів в структурі концепту не представляється цілком достатнім для моделювання всього різноманіття змісту концепту у вигляді впорядкованої структури. Тому для моделювання концепту в роботі використовувалися традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, гештальт, сценарій, скрипт і т.д.), що володіють більш чіткої, ніж концепт, структурою. В сучасній лінгвістичній теорії існує значна кількість різних трактувань фрейма.

Ж. Ніконова проаналізувала існуючі точки зору різних вчених і трактування лінгвістів щодо природи фрейма і дійшла висновків, що фрейм – це унікальна структура репрезентації експериментального когнітивного знання людини, яка з'єднує область когнітивного і мовного. Фрейм є репрезентацією когнітивної схеми ситуації (сценарію) або поняття (скрипта) і виступає як набір типових ознак, що задаються ситуацією або поняттям, та які виділяють в свідомості людини уявлення саме про цю ситуацію або про це поняття, відокремлюючи її/його від ряду інших. Фрейм закріплюється у свідомості як певний досвід конкретного відрізка реальної дійсності за допомогою співвідношення з певною одиницею мовного тезауруса. Ж. Ніконова також зазначає, що фрейм виступає смисловим каркасом стереотипної ситуації або поняття, отже, він може складати основу будь-якої іншої когнітивної структури, яка виражається за допомогою мови [7].

Як структура знання фрейм має слоти або термінали, які є когнітивними компонентами, що входять в уявлення про типові явища, події та об'єкти навколишнього світу.

Когнітивна модель концепту APPEARANCE є ієрархічно організованою фреймовою структурою, в якій виділяється супер-фрейм *appearance*, далі йдуть фрейми *зовнішній вигляд* (the way that someone or something looks), *явище* (a process of coming into existence or use), *з'явлення* (an act of performing or participating in a public event), *видіння* (an act of arriving or becoming visible).

Найбільш розгалуженим і репрезентативним в аспекті вербальної репрезентації є фрейм *зовнішній вигляд* (the way that someone or something looks), який розпадається на більш окремі області – підфрейми, слоти, підслоти.

На наступному рівні ієрархії фрейма *зовнішній вигляд* (the way that someone or something looks) були виділені підфрейми, що описують зміст конкретного фрейму та тим самим конкретизують його.

1. Анатомічні (статичні) ознаки. Серед основних слотів під фрейма нами виділено декілька основних елементів, серед яких:

а) стать і вік. Конкретні варіанти реалізації даного слота в дискурсі: *he is old – that is, he is about my age; a comfortable young-elderly woman; despite these calculatedly venerable effects he could not be much more than fifty; a girl, or a young woman;*

б) статура. Конкретні варіанти реалізації даного слота в дискурсі художнього тексту: *Shaftoe has a wiry build; the large features in the trim body; Mr. Todd was a burly man, not tall or heavy but very broad: one had an impression of squareness; spindly legs and big bum; rather stocky;*

в) голова. Конкретні варіанти: *his head is narrow and almost entirely fleshless, with only the thinnest integument of tobacco-coloured skin stretched tightly over the bones of the face; conical skull;*

г) волосся. Конкретні варіанти: *blond hair in a buzz cut; A slick of oiled black hair, dyed assuredly, is smeared across his pate; she had frizzy hair; gently tinted light-brown hair;*

д) обличчя. Конкретні варіанти: *coarse weathered face; with a long, slender face; her cheeks and jaws held their shape and the skin under her eyes was remarkably supple. But now those deep-set eyes of hers had an expression he thought he had not noticed before, intent, almost hard, and her mouth likewise was firmly set as she smoothed the sides of her nose;*

е) зріст. Конкретні варіанти: *he is shorter than I am; too tall and stark;*

ж) шия. Конкретні варіанти: *his tortoise neck waggles distressingly in the rigid, upright shackle of their loose-fitting collars; stringy neck; long neck;*

з) плечі. Конкретні варіанти: *fearsome fellow all shoulders and barrel chest;*

и) груди. Конкретні варіанти: *the arms loosely knotted on his slightly concave chest; her breasts are saggy and have enormous dark nipples;*

к) спина. Конкретні варіанти: *he is vertical man itself, from the soles of his much mended glossy brown brogues to the tip of his conical skull;*

л) кінцівки. Конкретні варіанти: *bulging Alley Oop forearms and hands; his dainty, liver-spotted hands and very small feed shod in patent leather; tapered, bony fingers; exquisitely frail hands lay slightly curled;*

м) національність. Конкретні варіанти: *face of the big, Nordic man; woman, a girl really, Middle Eastern of some kind;*

2. Функціональні (динамічні) ознаки. Серед основних слотів підфрейма було виділено декілька основних елементів, серед яких:

а) хода. Конкретні варіанти реалізації даного слота в дискурсі:

she walked at a languorous slouch, the muscles in her haunches quivering under the light stuff of her summer dresses;

б) постава. Конкретні варіанти:

he looks rumpled and bewildered, as if he's just wakened from a pleasant dream to find himself surrounded by Munchkins; Cordelia stands uncertainly, squinting a little, head poking forward and swinging imperceptibly from side to side, the way an elephant's does, or some slow, bewildered animal;

в) жестикуляція. Конкретні варіанти: *if she were to arrive here now she would come sweeping in and plump herself down on my sofa and thrust her clasped hands so far down between her knees, the knuckles would almost touch the floor, and purse her lips and inflate her cheeks and say Poh!;*

г) голос. Конкретні варіанти: *he had an accent she couldn't quite place; she has a little breathless voice and a startled little laugh;*

д) міміка. Конкретні варіанти: *when she smiles she shows her upper gums, glistening and whitely pink; vexed expression; his face was frowning slightly; malicious-seeing grin; smiling at me in that unfocused way;*

е) косметика. Конкретні варіанти: *she doesn't wear lipstick or face powder, even when she goes out; her face blank of makeup; her eyes with a heavy black line over the lid like Cleopatra, and black mascara and smoky dark-blue eye shadow;*

3. Помітні ознаки (особливі прикмети). Конкретні варіанти: *he has a big nose and a big Adam's apple, big acne scars and some other scars around the orbits of his eyes; there was a bump at the tip of her nose;*

4. Одяг та інші особисті предмети. Конкретні варіанти: *He dresses richly in camel hair and English tweed; his shirts, from what I can see of them beneath his cashmere muffler, are custom made, of the finest cotton and silk.*

5. Манери. Конкретні варіанти:

He cultivated a reassuringly old-fashioned manner; He stares directly and unblinkingly into the eyes of whoever is talking. When no is talking, he stares at the horizon and thinks. When he is thinking, he twiddles his fingers incessantly.

Проведений контент-аналіз вибірки показав, що найоб'ємнішим підфреймом фрейма *appearance* є анатомічні ознаки. Його питома вага в загальній структурі фрейму значна та становить 49%. Наступним за обсягом є підфрейм *одяг та інші особисті предмети* – 21%. Підфрейми *функціональні ознаки* та *манери* мають приблизно рівну питому вагу в загальній структурі фрейму, а саме 13% і 14%. Питома вага підфрейму *помітні ознаки* становить лише 3%. Спостерігається комплексна взаємодія

всіх виділених областей описуваного концепту, внаслідок чого концепт APPEARANCE може розглядатися як цілісна в змістовному відношенні одиниця сучасної англомовної картини світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Концепт доцільно розглядати як динамічне ментальне утворення, що має структурний характер. До тлумачення концепту доцільно застосовувати багатоаспектний підхід (як на рівні лінгвістики, так

і на рівні позалінгвістичного знання). Визначення поняттєвого, ціннісного й образного компонентів в структурі концепту не представляється цілком достатнім для моделювання всього різноманіття змісту концепту у вигляді впорядкованої структури. Тому для моделювання концепту доцільно використовувати традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, гештальт, сценарій, скрипт і т.д.), що володіють більш чіткої, ніж концепт, структурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 339 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2001. – 123 с.
3. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // НДВШ ФН, 2001. – С.64-72
4. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : КомКнига, 2006. – 264 с.
7. Никонова Ж. В. Фреймовый анализ как метод лингвистического описания вербальных структур / Ж. В. Никонова // Вестник Тамбовского университета. Серия: гуманитарные науки. – 2007. – Вып. 6 (50). – С. 229-234
8. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации / М. В. Пименова. – Кемерово, 2004. – 385 с.
9. Словари и энциклопедии на Академике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : dic.academic.ru/
10. Cambridge English Dictionary. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : dictionary.cambridge.org/
11. Oxford Learner's Dictionaries. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.oxfordlearnersdictionaries.com/

УДК 811.111'42

ТИПОЛОГІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РІЗНОВИДІВ АНГЛОМОВНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ РОЗПОВІДІ

Цапенко Л. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Статтю присвячено питанням типологічної диференціації англomовного детективного тексту. Завдяки базовим ознакам різних типів детективного жанру систематизовано підходи та критерії до їхньої типологізації, серед яких тематичний, функціонально-стильовий, структурний.

Ключові слова: англomовна детективна розповідь, класифікація, типологія, актант.

Цапенко Л. В. Типологическая дифференциация разновидностей англоязычного детективного рассказа. В статье рассматриваются вопросы типологической дифференциации англоязычного детективного текста. Благодаря базовым признакам различных типов детективного жанра систематизированы подходы и критерии их типологизации, такие как тематический, функционально-стилевой, структурный.

Ключевые слова: англоязычный детективный рассказ, классификация, типология, актант.

Tsapenko L. V. The typological differentiation of English detective story. The article focuses on the typological differentiation of English detective story which is examined in its variety. According to the fundamental characteristics/features of different types of detective fiction different approaches/criteria of their classification have been worked out. Among them: thematic, functional, stylistic, structural.

Key words: detective story, classification, typology, participant.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У статті розглядаються підходи до типологізації англomовного детективного жанру. Головні ознаки цього жанру, його підтипи та критерії їх виокремлення утворюють складну, багатовимірну систему.

Створення та аналіз матриці типів детективного жанру, зокрема детективної розповіді, розробка критеріїв виокремлення складають **актуальність** запропонованої наукової розвідки. В роботі жанрові різновиди детективу проаналізовано переважно за їх характерним змістовим наповненням. Актуальним є також продовження типологічної диференціації з урахуванням значної ролі детективного жанру, зокрема детективної розповіді, у сучасній культурі і у зв'язку з тим, що прагматистичні засоби її реалізації вивчені недостатньо. **Новизна** нашого дослідження полягає у спробах системного конструювання типології англomовної детективної розповіді.

Об'єкт дослідження – англomовна детективна розповідь, а **предмет** – типи англomовного детективного жанру, їхні головні ознаки, критерії типологізації.

Матеріал дослідження – тексти англomовної детективної розповіді, а також філологічні, зокрема лінгвістичні, праці, які присвячені дослідженню типології детективного жанру у різних національних літературах.

Метою статті є виокремлення типів англomовного детективного жанру із застосуванням існуючих підходів і критеріїв їх диференціації.

Для поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

– визначити положення детективної розповіді серед споріднених типів;

– класифікувати типи англomовного детективного жанру у лінгвостилістичному та прагматичному аспектах.

У нашому дослідженні детективна розповідь розуміється як текст детективного жанру, головними ознаками якого є сюжетно-композиційна та структурно-сміслова єдність організації тексту, яка базується на наявності вихідної й інтерпретуючої розв'язки та рекурентних центрів на лінії сюжету, що сприяють емоційно-психологічній «нарративній напрузі». Базовими концептами детективної розповіді є злочин, таємниця, розслідування, покарання. Порушується конфлікт соціального протиріччя, що передається такими головними дієвими особами, як жертва, злочинець, детектив [15, 128–130].

Основою конфлікту є зіткнення справедливості з беззаконням. Розкриття злочину здійснюється методом логічного аналізу; читач услід за автором розгадує злочин самостійно, логічно роздумуючи, проявляючи дедуктивні здібності. Стиль мови володіє прагматичною силою впливу на читача, що здійснюється завдяки мовностилістичним засобам усіх рівнів. У детективній розповіді реалізуються такі базові прагматичні функції: розважальна, дидактична й пізнавальна [15, 128–130].

Виклад основного матеріалу дослідження. Типологія детективного жанру досить об'ємна і важко піддається систематизації через множинність підходів і критеріїв типологізації, про що свідчить подальший виклад. Основні ознаки детективного тексту, його принципова схема залишаються незмінними впродовж віків. Головні, базові елементи сюжету: злочин, розслідування й розгадка. Текст англійського детективного жанру у своїй основі від-

повідает канонам класичного детективу. Йому притаманна двоплановість сюжету: зовнішній сюжет, що інтерпретується таємним агентом / шпигуном / детективом, та внутрішній – злочинцем. Гостросюжетна форма проявляється завдяки силі аналітичного міркування задля розкриття скоєного злочину [4; 5; 14; 8].

Але з плином часу акценти, роль базових елементів сюжету змінюються. Тому й мовленнєва реалізація детективного жанру суттєво змінилась порівняно з реалізацією у текстах класичного детективного жанру. На противагу англійському класичному типу (сфера інтелектуального пошуку) виступає «чорний» / «крутий» / «жорсткий» (hard-boiled / thriller) детективний жанр, де діє напруженість сюжету (акцент робиться не на розкритті злочину, а на детальному його описі з елементами насильства різного характеру). Змінюється авторська позиція, тобто невідомо, чи залишиться розповідач живим наприкінці нарративу; з'являється читацька невпевненість у захисті. У цьому стилі писали, наприклад, Е. Гарднер, К. Браун, Р. Макдональд, Р. Чандлер, у чиїх творах домінує реалістична традиція, тобто зло нездоланне, і влада його абсолютна [8, 69–70; 14; 17].

Шляхом ідентифікації певних факторів рецепції, які взаємодіють між собою, дослідниками визначається внутрішня типологія детективного жанру. Детективний жанр трактується як певного роду погодження між автором й читачем, набір імпліцитних правил, які входять в прагматичне завдання тексту та які визначають узгодженість стратегій письма, з одного боку, й читання, з іншого боку. Рецептивні ефекти «цікавості» та «саспенсу» є результатом погодження між адресантом й адресатом. Такий вид погодження є варіантом «жанрового узгодження», тому може розглядатися як основа для жанрової типології [13, 119].

Згідно з Т. Н. Амиряном, існує три підходи до типологізації детективного жанру: подвійна історія в детективі; формульна природа детектива; «пошук істини» й ігрова модальність в детективі [1, 146–154]. Подвійна історія складається із двох часових пластів: 1) історія скоєння злочину; 2) історія розслідування злочину. Т. Н. Амирян услід за іншими дослідниками виокремлює два типи детективного жанру: класичний та «чорний»; вирізняє формульну природу цього жанру, яка ставить акценти на напруженні (саспенс), ідентифікації, фікціональності (створення дещо видозміненого уявного світу); зазначає, що детективний жанр є відображенням культурного лідерства і тенденцій епохи, базується на ігровій модальності. Адресант дотримується «правил гри», що мають зв'язок з такими поняттями, як «читацьке очікування», «читацька компетенція» та відображення в жанрі колективної свідомості й універсальних психічних функцій [1, 146–151].

Згідно з О. А. Мельничук текст детективного жанру розподіляється за сьома структурними типами, які встановлені завдяки теорії актантних моделей [6]. Виокремлюються такі актанти: «Детектив» (робітник поліції; приватний детектив-професіонал; робітник спецслужби; персонаж, який проводить розслідування, ставши випадковим свідком

злочину; журналіст, письменник; адвокат; лікар); «Асистент» (секретар; приватний детектив; поліцейський та поліцейський в минулому; журналіст, письменник; вчений); «Злочинець» (представник робочої спеціальності, службовець фірми, агентств; член злочинної групи; заможна людина, аристократ; політик; адвокат; вампір) [6, 96–97].

Завдяки актантам виокремлюються такі структурні типи детективного жанру: 1) Здійснюється злочин, детектив веде розслідування, встановлює, хто є злочинцем. До основних жанрових характеристик цього типу відносяться фокус уваги на розслідуванні злочину; актори, які виступають в ролі актанта «Детектив», частіше за все є службовцями поліції (поліцейський тип жанру) [6, 98]; 2) Детектив починає вести розслідування до того, як читачу оголошується про скоєний злочин. Фокусується увага на самому детективі, на його проблемах, успіхах, промахах, на його приватному житті чи на його способах розслідування. Основною жанровою характеристикою цього типу є показ кола дій актанта «Детектив» та дій, що є за межами розслідування [6, 98]; 3) З самого початку постає злочинець, який здійснив злочин або злочинець, який планує вчинити злочин. Основні жанрові характеристики цього типу: акторами актанта «Злочинець» виступають спецслужби; актор актанта «Злочинець» відомий з самого початку; акторами актанта «Детектив» здебільшого є агенти спецслужб; коло дій актанта «Детектив» може відрізнитися від кола його дій у більшій кількості детективних текстів, тобто замість розслідування й встановлення особи злочинця ведеться розслідування з метою запобігання здійснення злочину [6, 99]; 4) Паралельне/подвійне розслідування. Основні жанрові характеристики цього типу: наявність більше ніж одного актанта «Детектив»; виконання більше ніж одного кола дій відносно розслідування злочину; інколи виконання більше ніж одного кола дій щодо встановлення особи злочинця є помилковим, коли злочинцем виявляється невинний, але встановлюється справжній злочинець [6, 99–100]; 5) Встановлення особи, яка є злочинцем. Основні жанрові характеристики цього типу: відхилення від традиційних кіл діяльності відносно встановлення особи злочинця, що виражається або у відсутності актанта «Злочинець», або у відсутності кола дій злочину [6, 100]; 6) Круг дій «розслідування» знаходиться за рамками фабульного простору, тільки припускається. Основні жанрові характеристики цього типу: відсутність експліцитного показу кола дій щодо розслідування злочину; розповідь про актора актанта «Злочинець», коло дій відносно здійснення злочину якого знаходиться поза його традиційними межами; в деяких випадках відсутність не тільки кола дій щодо розслідування злочину, але й актанта «Детектив»; інколи вводиться партісіпант «Жертва» як головний персонаж, що бореться та виграє [6, 100–101]; 7) Вводиться декілька сюжетних ліній, із яких тільки одна – розслідування злочину; в ході розвитку сюжету тільки один герой може перевтілюватися в актант «Детектив», «Злочинець» чи «Жертва», або взагалі не має ніякого відношення до розслідування;

розслідування злочину є домінуючою сюжетною лінією, а велика кількість персонажів стають підозрюваними в скоєнні злочину [6, 101].

Однією з найважливіших класифікацій детективного жанру є тематична, яка відображає культуру, особливості характеру, менталітет, спосіб життя певної групи людей / етнічної спільноти. Найбільш масштабною тематичною групою є «Суспільство та політика», до якої можна віднести такі типи детективного жанру: класичний (фокус робиться на моральних цінностях соціуму; закритий тип розповіді, що містить в собі дві сюжетні лінії: історія скоєння злочину та історія його розслідування, читач при цьому відчуває повну безпеку); політичний “legal dramas” (інтрига політичних подій, розкриття механізмів роботи державних служб); шпигунський “spy” / конспірологічний (розповідь про діяльність шпигунів, диверсантів, розвідників); поліцейський “police procedural” (деталізований опис розслідування поліцією / детектива); кримінальний “crime” (події описуються з точки зору злочинця, а не тих людей, які його розшукують); інтелектуальний та суперінтелектуальний (необхідна добре розвинута ерудиція для розгадки); детектив-загадка та детектив-задача (соціальні та моральні сторони злочинності майже не цікавлять); соціальний (скандальні розкриття політичної корупції); реалістичний; натуралістичний; «крутий» / «жорсткий», де діє напруженість сюжету (акцент робиться не на розкритті злочину, а на детальному його описі з елементами насильства різного характеру); *tartan noir* (новий тип жанру, який близький до «жорсткого», але з відтінком рис шотландської спадщини); “cosy crime” (справа розкрита детективом / поліцією, що забезпечує людям спокійне життя; відсутність жахливого опису вбивства); “private detective” (фокус робиться на роботі приватного детектива у пошуку злочинця) [13; 1; 4; 5; 14; 17].

Науковий тип детективного жанру, де розкриття злочину відбувається за допомогою матеріальних доказів та *courtroom* (розгляд справи злочину відбувається у суді; завдяки ретроспективному методу “flash-back” подається деталізований опис подій в хронологічній послідовності), дослідники відносять до тематичної групи «Філософія науки» [13; 14; 17].

Група «Психологія» містить психологічний тип жанру (скоєння злочину відбувається через заздрість чи помсту, тому вивчаються особливості характеру злочинця), іронічний (детективне розслідування описується з гумором та іронією), інтуїтивний (базується на здогадці та інтуїтивному проникненні в психіку злочинця), метафізичний (пародія на детективну розповідь), жіночий (головний герой – жінка / її мрія або чоловік із характером і психологією жінки) типи детективного жанру [13; 14].

«Література та історія» є тематичною групою, куди можна віднести літературний, історичний (дія

відбувається в минулому, або в теперішньому часі йде розслідування старого злочину), пригодницький (побудований на нагнітанні нових драматичних епізодів, часто нових злочинів) типи детективного тексту; розповіді про спритні витівки злочинців (які отримують верх над поліцією та з часом перероджуються в детективів) [14].

Фантастичний / містичний “*locked room mystery*” тип детективного жанру (дія розгортається у вигаданому світі, злочин здійснюється за незвичайних обставин, відсутня можливість проникнення в таємний / замкнутий простір) реалізовується в тематичній групі «Містика / Фантастика» [17].

Згідно з функціонально-стильовою типологією тексту розглядається сукупність змістових й формально-мовних властивостей. Функціональний стиль виконує певну роль у спілкуванні між адресантом та адресатом. Його основною характеристикою є ступінь індивідуалізації мови. З-поміж основних функціональних стилів художньої мови найбільш виражену індивідуальність та неповторність. Функція стилю реалізовується завдяки жанру, в нашому дослідженні завдяки детективному жанру.

У тексті детективної розповіді, за нашими спостереженнями, зустрічаються мовні засоби всіх інших стилів, а саме терміни, офіційні вирази / висловлювання, розмовні слова / словосполучення, в тому числі мовні засоби виразності. У проаналізованих нами текстах детективної розповіді як різновиду детективного жанру присутній шар корпоративної лексики, тобто лексики, яка має відношення до професійного спілкування груп людей з певними інтересами, сумісною діяльністю, атмосферою колективізму [3; 10; 11; 16, 128–132]. Присутня також професійна, але передусім загальнозвичивана, нейтральна лексика, тобто лексика, яка є основою для об’єднання різних функціональних стилів, для запобігання незрозумілої, складної для сприйняття мови [12, 87]. Засоби образності, а саме метафори, гіперболи, метонімії, евфемізми виконують естетичну функцію художнього стилю детективної розповіді, здійснюючи емоційно-образний вплив на реципієнта.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, функціонально-стильова типологія детективного жанру є для нашого дослідження найбільш релевантною, оскільки в ній враховуються мовностилістичні рівні тексту, починаючи з рівня композиції, яка у нашому дослідженні трактується як явище стилю.

Враховуючи викладені підходи до типології детективного жанру, у подальшому дослідженні ми застосуємо методику лінгвостилістичної інтерпретації тексту та проведемо типологізацію детективної розповіді передусім за композиційно-стилістичними рівнями: формальним, змістовим, формально-змістовим, асоціативно-образним/образно-символічним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирян Т. Н. Три способа типологизации детективного жанра сегодня / Т. Н. Амирян // Вестник Пермского университета: Российская и зарубежная филология. – 2011. – Вып. 3 (15). – С. 146–154. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.frfp.psu.ru/archive/3.2011/amiryan.pdf>.
2. Анненкова Н. М. Лингвостилистическая характеристика прозаической басни (на материале басен Г. Э. Лессинга

- и немецких писателей XX в.) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. М. Анненкова. – М., 1977. – 203 с.
3. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – М. : Высшая школа, 1983. – 272 с.
4. Клягина И. А. Речевой жанр «Детектив» / И. А. Клягина, О. Б. Горобец // Филология в современном контексте: Российская академия естествознания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/121/3857>.
5. Кукса Г. М. Історія розвитку та типологія жанру детективу у контексті світової літератури / Г. М. Кукса // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 5. – С. 150–154. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1542/1/8.pdf>.
6. Мельничук О. А. Структурные типы детективных романов / О. А. Мельничук // ВЕСТНИК ЯГУ. – 2006. – Т. 3. – № 1. – С. 96–103.
7. Мукагасєва Я. В. Прагматика дискурсу шванку: авторські мовленнєві стратегії / Я. В. Мукагасєва // Мова і культура. – 2008. – Вип. 10. – Т. 12. – С. 58–64.
8. Передерій С. М. Особливості детективного твору та його рецепції як «явища масової культури» / С. М. Передерій // Вісник СевНТУ. – 2010. – Вип. 102: Філологія. – С. 76–80.
9. Пихтовникова Л. С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен XVIII в.) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. С. Пихтовникова. – К., 1992. – 251 с.
10. Пихтовникова Л. С. Притча как жанр и как тип текста: проблема дефиниции / Л. С. Пихтовникова // Нова філологія. – 2001. – № 2 (11). – С. 216–223.
11. Пихтовникова Л. С. Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра / Л. С. Пихтовникова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. статей. – Вип. 8. – К. : КДЛУ, 2002. – С. 259–265.
12. Солганик Г. Я. Стилистика текста : [учеб. пособие] / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
13. Спиридонов Д. В. Рецептивные стратегии детективного повествования: типологический аспект / Д. В. Спиридонов // Вестник Челябинского государственного университета: Филология. Искусствоведение. – 2012. – Вып. 67. – С. 118–124.
14. Хасанов Л. Х. Жанровое своеобразие детективной новеллы / Л. Х. Хасанов. – Ташкент : Национальный университет Узбекистана им. Мирзо Улугбека, 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oaji.net/articles/2014/245-1405686471.pdf>.
15. Цапенко Л. В. Детективна розповідь: до проблеми визначення / Л. В. Цапенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. / [укл. : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, В. А. Новоселецька]. – Вип. 58. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 128–130.
16. Яремчук І. М. Німецькомовна притча: лінгвостилістичний та прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. М. Яремчук. – Львів, 2013. – 286 с.
17. Different types of crime novels / The Writers Bureau [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.writersbureau.com/writing/crime-novels.htm>.
18. Riesel E. Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation : [учеб. пособ. для студ. ин-тов и ф-тов ин. яз.] / E. Riesel. – М. : Высшая школа, 1974. – 184 с.

УДК 811.133.1'42'37

ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ В ЛІНГВОПОЕТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Чистяк Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті аналізується розробка проблем художньої концептуалізації у лінгвопоетичній перспективі на базі теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Аналізується динаміка розвитку провідних лінгвопоетичних парадигм, понять, концепцій, методів аналізу, визначається їхня перспективність.

Ключові слова: концепт, образ, лінгвопоетика, авторська картина світу, текст, семантика.

Чистяк Д. А. Исследование художественного концепта в лингвопоэтической перспективе. Статья посвящена исследованию проблем художественной концептуализации в лингвопоэтической перспективе на материале работ отечественных и зарубежных исследователей. Анализируется динамика развития основных лингвопоэтических парадигм, понятий, концепций, методов анализа, выделяется их перспективность.

Ключевые слова: концепт, образ, лингвопоэтика, авторская картина мира, текст, семантика.

Chystiak D. O. Problems of literary conceptualization from the perspective of linguistic poetics. The article is devoted to the analysis of the problem of literary textual conceptualization in the approach of linguistic poetics based on the material of works of Ukrainian and foreign linguists. The dynamics of the development of the most important poetic paradigms, notions, conceptions and methods is delimited and the perspectives of their implementation are shown.

Key words: concept, image, linguistic poetics, author's worldview, text, semantics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблеми художньої концептуалізації набувають останнім часом у філології та суміжних наукових дисциплінах дедалі ширшого висвітлення. Такий факт можна розглядати як наслідок антропоцентричного підходу в постструктуралістській парадигмі міждисциплінарних наукових студій, адже саме лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи дають змогу окреслити ту низку проблем художнього тексту, до постановки яких могли тільки наблизитися у межах інтегративного лінгвостилістичного підходу (дослідження В. Леденєвої, В. Піщальникової, І. Тарасової) та лінгвопоетичного підходу з виходом на естетичний рівень аналізу (праці В. Бурбело, В. Виноградова, В. Задорнової, З. Хованської). Лінгвокогнітивний аналіз дає змогу вивести проблему конструювання мовно-культурних зв'язків у динамічних процесах знакуотворення на новий рівень аналізу, прогнозований у працях тартурсько-московської школи семіотики, а також у дослідженнях інтертекстуальної семантики у французькому постструктуралізмі (школи Ю. Крістєвої та Ф. Растье). Водночас досі не проявленим залишається процес образно-концептуального зіставлення у структурі художнього тексту з позицій лінгвопоетичного підходу, що і визначає **актуальність** теми цієї наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній філології вже наявні перспективні праці з делімітації дефініції, структури, семантики та методики аналізу концептів як мовно-культурної одиниці семіозису (А. Приходько, О. Селіванова). Поодинокі студії художньої концептуалізації (роботи І. Бехти,

Л. Белехової, Т. Вільчинської, В. Іващенко, О. Кагановської, В. Ніконової) характеризує широка дискретність аналітики, що, вочевидь, обґрунтовується багатоманітністю інтерпретаційних підходів і відсутністю єдиного формулювання як структури художнього концепту, так і визначення його особливостей у зіставленні з мовним і культурним концептом. З огляду на ці спостереження цілком прогнозованою нам здається подальша диверсифікація підходів до аналізу феномена художньої концептуалізації. Таким чином, **актуальність** дослідження художньої концептосфери обумовлюється дедалі ширшою розробкою проблематики авторських картин світу як у межах когнітивної лінгвістики, так і в рамках суміжних наук із огляду на текстоцентричну парадигму сучасних постструктуралістських мовознавчих студій.

Метою статті є моделювання основних закономірностей лінгвопоетичного підходу до аналізу художньої концептуалізації з урахуванням комплексного аналізу ментального та образного текстового семіозису.

Окреслена нами мета дослідження зумовлює потребу у виконанні таких **завдань**: виявити основні парадигми лінгвопоетичних студій; визначити кореляції лінгвопоетичного і лінгвокогнітивного підходів у межах цих парадигм; запропонувати кристалізовану концепцію художнього семіозису в межах лінгвопоетичного підходу; сформулювати перспективи лінгвопоетичного дослідження художньої концептуалізації.

Предметом дослідження виступає художня концептуалізація в єдності ментального та образного знакуотворення, а **об'єктом** дослідження – художній текст як цілісна семіотична форма психо-мовленісво-мисленнєвої діяльності з акцентом на її естетичний прагматичний спрямованості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В. Виноградов визначав поетику як «науку про форми, види, засоби і способи словесно-художньої творчості, про структурні типи і жанри літературних творів» [3, 206], пов'язану з естетичним фактом. Естетичний вимір художнього тексту Г. Винокур окреслював як низку структур авторської свідомості як складової «нової дійсності» [4, 28] – власне, авторської картини світу. Вочевидь, саме в такому плані слушно визначати функціонування запропонованої Р. Якобсоном поетичної функції як «інтровертного відношення до вербалізованих знаків як єдності означального і означуваного» [2, 35], хоча сам дослідник збивався на пошуки структур паралелізму, що лежали в основі «естетичної цінності». Таким чином, при лінгвопоетичному аналізі виявляються саме макросемантичні структури тексту, що беруть участь у концептуалізації нової дійсності, з огляду на суспільно-історичний, жанровий, загальнокультурний та інші контексти художнього твору.

Згідно з А. Ліпгартом, лінгвопоетика – це «розділ філології, в межах якого стилістично марковані мовні одиниці, використані у художньому тексті, розглядаються у зв'язку з питанням про їхні функції і порівняльній значущості для передавання певного ідейно-художнього змісту і створення естетичного ефекту» [10, 18–19]. Такий підхід, що коріниться у традиції аналізу мовних засобів художнього цілого Л. Щербою, відрізняється від стилістичного аналізу лише пошуком кореляції мовних одиниць із «ідейно-естетичною» компонентою. Методика дослідження А. Ліпгарта насправді не встановлює зв'язків між естетичним і мовним. У свою чергу, В. Григор'єв, виділяючи естетичне як «творчу функцію мови» [8, 498], розглядав під лінгвопоетичним аналізом виявлення рівня специфічних структур мови художньої літератури, глибших стосовно літературної мови.

Згідно з Л. Лисиченко та О. Маленко, лінгвопоетика – це «наука про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку зі стильовими напрямками в літературі» [11, 38]. Вочевидь, таке визначення надто широке. Натомість, як відзначила В. Задорнова [9, 127], роботи В. Виноградова фактично виявляли проблему образу автора, тобто моделі людського ставлення до світу, або в новітній термінології «авторське розуміння відносин між явищами» [7, 28], «авторську інтенцію» як складову «ідейно-тематичного змісту тексту» [18, 57]. Саме ці категорії або їхні кореляти на інших рівнях узагальнення (концептуальна картина світу, міфопоетична картина світу) видаються нам релевантними для прояснення естетичної складової художнього тексту.

При цьому естетичний аспект художнього тексту в рамках лінгвопоетичного підходу слушно розглядати у діалектичній єдності когнітивної та образної комбінаторики, що формують авторську картину та образ світу. Варто зауважити, що широка дискретність семантичних процесів у художньому тексті обумовлюється саме образною структурою знакуутворення. Ще О. Потебня зауважував, що «поетичне слово характеризує відносна рухливість, багатознач-

ність його внутрішніх форм за відносної стійкості його зовнішнього мовного еквівалента» [16, 15]. Як слушно відзначив В. Белянін, «між дійсністю та художнім текстом постає процес віддзеркалення, що полягає в логічній та емоційній інтерпретації дійсності» [1, 6]. Таким чином, «кут зору», обумовлений світовідчуттям автора, створює ідейну спрямованість тексту, тоді як стилістично-конотативний план тексту формує його емоційну домінанту. При цьому образний семіозис охоплює такі категорії художнього тексту, як тема, проблема, характери, композиція, сюжет і стиль [1, 10]. Водночас довкола кожного висловлювання художнього тексту формується певний «ментальний простір» [14, 21], що обумовлює як власний смисловий контекст, так і власне емоційне забарвлення. Ще у «Філософії імені» О. Лосева наявне таке спостереження: «Логос реальний <...> як інструмент <...>. Реальність логічного є реальністю застосування логічного, тоді як реальність ейдосу є безпосереднім проявом сутності взагалі» [12, 121]. Таке розрізнення лосєвського ейдосу та логосу, на нашу думку, слушно розглядати як наявність у структурі художнього тексту двох рівнів аналізу, релевантних для лінгвопоетичних студій: образно-тематичного (рівня узагальненого метаобразного знакуутворення, як це слушно зауважила й досліджувала О. Кагановська в аналізі ідеї твору як вищого ступеня ієрархії метаобразів) та когнітивного (як концептуальної організації такого метаобразного семіозису чи як пошуку зв'язків між ключовими концептами, що продемонстровано в аналізі поетики В. Шекспіра у В. Ніконової).

Якщо суспільним корелятом образного й концептуального знакуутворення можна розглядати широкий культурно-історичний контекст, то, як доречно зауважила В. Піщальникова, авторська «естетична емоція» [15, 21] реалізується в елементах мовної форми, а саме набуває акцентуації у смислових домінантах глибинних семантичних потворах (передусім шляхом створення авторської метафоричної образної системи) та опозиціях як вербалізаторах авторських концептів. Підсилення асоціативних мовних зв'язків відбувається шляхом континуальності смислового процесу в образних вербалізованих структурах (символи, поетичні формули, стилістичні тропи тощо), що організовуються в ширші семантичні простори згідно з нуклеарно-польовою структурою концепту.

Іншою важливою ознакою художньої концептуалізації постає міфопоетична маркованість як авторської мовленнєвої картини світу, так і картини світу етносу [17], на чому наголошує Н. Слухай. Не заперечуючи наявності в структурі авторської картини світу нуклеарних міфопоетичних структур і навіть міфопоетично маркованих концептуальних дієсхем, ми вже відзначали [19], що важко погодитися із цілковитим отождоженням авторської та міфопоетичної й етноміфопоетичної картин світу, як, до речі, і з отождоженням міфу етносу та міфу загалом, адже і перший, і другий слушно розглядати як діахронічні утворення, які проектується в авторському семіозисі шляхом вибіркової (нехай і несвідомої) комбінаторики своїх структур. Т. Вільчинська слушно уникає

такого отождолення між етноміфопоетичною картиною світу та виділеною нею «сакральною картиною світу», що «у вербалізованій формі репрезентує інтерпретацію письменником навколишнього світу і себе в цьому світі, засвідчує поєднання народнопоетичної стихії й індивідуально-авторських пошуків, що ґрунтуються на особливостях концептуальної і загальномовної картини світу» [5, 26]. Таким чином, для лінгвоміфопоетичного підходу характерним постає твердження про наявність у структурі художнього концепту нуклеарних міфопоетичних елементів (архетипів, міфологем, етноміфологем), які набувають авторської семантизації у вербалізованих формах, але крізь призму особливостей індивідуального авторського когнітивного процесу. Відзначаючи глибше проникнення у структуру архетипових схем знакутворення, маємо констатувати, що, на жаль, навіть у цих дослідженнях не простежується чіткого розмежування між міфопоетичним, індивідуально-образним та індивідуально-концептуальним початками у художньому тексті, що дало б змогу чіткіше окреслити структуру художнього концепту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Критичний аналіз наявних лінгвопоетичних досліджень художнього концепту дає змогу окреслити поряд із певними здобутками коло невирішених проблем, а також перспектив дослідження авторської картини світу письменників. Безперечною перевагою студій художньої концептології вважаємо принциповий вихід за межі аналізу внутрішньо-текстових структур у лінгвопоетиці на ширші

рівні текстового знакутворення (образно-тематичний та концептуальний), які мають дати змогу виявити природу, структуру та властивості естетичного рівня художнього тексту. Таке дослідження, на наше переконання, можливе з позицій широкого міждисциплінарного підходу до аналізу культурно-історичного контексту аналізованого текстового матеріалу, адже продюкований скриптором художній текст не лише постає продуктом індивідуально-авторської картини світу, але й включений у ширші процеси знакутворення в інтермедіальній взаємодії як монада художнього текстотворення (в міфопоетичному, психофізіологічному, філософсько-естетичному та інших кодах). Суттєвою лакуною в лінгвопоетичних дослідженнях художньої концептуалізації постає нечітке визначення зв'язків між образним та когнітивним семіозисом і, як наслідок, однобічний розгляд авторської картини світу або як ідейно-тематичної структури, або як ментального простору без урахування особливостей образотворення. Водночас висновки студій лінгвопоетики в діахронічному зрізі переконливо доводять функціонування в художньому тексті міфопоетично маркованих ядерних структур, довкола яких за польовим принципом відбувається прирощення індивідуальних авторських образів. При цьому макро-лінгвопоетичний аналіз дає змогу простежити особливості структурно-системної організації образно-тематичного рівня художнього тексту, а тому інтегрований підхід до образно-когнітивного аналізу видається найбільш перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В. П. Психолінгвістическіе аспекты художественного текста / В. Белянин. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 120 с.
2. Бурбело В. Б. Лінгвопоетика французької словесності IX – XVIII ст. / В. Бурбело. – К. : Київський університет, 1999. – 251 с.
3. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 355 с.
4. Винокур Г. О. Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / Г. Винокур. – М. : Наука, 1990. – 452 с.
5. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст. / Т. Вільчинська. – Тернопіль : Джур, 2008. – 424 с.
6. Воробйова О. П. Концептологія в Україні / О. Воробйова // Вісник КНЛУ. Сер.: Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–63.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
8. Григорьев В. П. О задачах лингвистической поэтики / В. Григорьев // Известия АН СССР. Серия: Литература и язык. – 1966. – Т. XXV. – Вып. 6. – С. 489–499.
9. Задорнова В. Я. Восприятие и интерпретация художественного текста / В. Задорнова. – М. : Высшая школа, 1984. – 152 с.
10. Липгарт А. А. Основы лингвопоэтики / А. Липгарт. – 3-е изд. – М. : КомКнига, 2007. – 168 с.
11. Лисиченко Л. А. Сучасна лінгвопоетика: інтеграція наукового мислення / Л. Лисиченко, О. Маленко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 29. – С. 38–39.
12. Лосев А. Ф. Из ранних произведений / А. Лосев. – М. : Правда, 1990. – 656 с.
13. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу у поетиці Шекспіра / В. Ніконова. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – 364 с.
14. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В. Петренко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 208 с.
15. Пищальникова В. А. Концептуальный анализ художественного текста / В. Пищальникова. – Барнаул : РИО Алтайского государственного университета, 1991. – 88 с.
16. Пищальникова В. А. Проблемы лингвоэстетического анализа художественного текста / В. Пищальникова. – Барнаул : РИО Алтайского государственного университета, 1985. – 59 с.
17. Слухай (Молотаева) Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко (лингвосомиотический аспект) : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации» / Н. Слухай (Молотаева). – К., 1996. – 466 с.
18. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: семантика и структура) / З. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
19. Чистяк Д. О. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі / Д. Чистяк. – К. : Радуга, 2016. – 272 с.

УДК 81'373

МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ СТРУКТУР У НЕВИПАДКОВИХ ТЕКСТАХ

Шевченко Л. Л.

Український мовно-інформаційний фонд
Національної академії наук України

Статтю присвячено дослідженню глибинних смислів тексту Нового Завіту крізь призму його концептуальних побудов. Їх моделювання дає можливість визначити комплекс глибинних смислів, які декларують провідні ідеї, сформовані контекстом цілого і представлені концептосферою твору.

Ключові слова: концепт, концептосфера, глибинні смисли, не випадковий текст, Новий Завіт.

Шевченко Л. Л. Моделирование концептуальных структур в неслучайных текстах. Статья посвящена исследованию глубинных смыслов текста Нового Завета сквозь призму его концептуальных построений. Их моделирование дает возможность определить комплекс глубинных смыслов, которые декларируют ведущие идеи, сформированные контекстом целого и представленные концептосферой произведения.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, глубинные смыслы, неслучайный текст, Новый Завет.

Shevchenko L. L. Modeling of conceptual structures in nonrandom texts. The article considers a problem of a text's deep meanings explication by using methods of a conceptual analysis. The study introduced and substantiated the concept of a nonrandom text. Its existence presupposes a number of parameters that range the text not as a set of occasional components, but as an informational and structural unity, functionally unified speech whole.

Key words: concept, sphere of concepts, deep meanings, nonrandom text, New Testament.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Значна активність досліджень концептів у наукових працях учених, яка фіксується останніми роками, демонструє різні підходи до їх аналізу, способи їх опису, матеріали для їх інтерпретації. Концепти фігурують у роботах як одиниці когнітивних процесів (обробка, збереження, передача знань), елементи культури в ментальному світі людини, структурні компоненти мовної, художньої картини світу, складники текстів, невербалізованої інформації тощо. На нашу думку, саме унікальна природа концептів, які характеризуються «1) багатимірністю аж до голографічності; 2) компресією, згорнутістю, програмністю; 3) внутрішньою напруженістю; 4) множиною смислів» [6, 8] зробила можливим їх використання в різноманітних сферах наукового знання. У цьому і полягає **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із актуальних напрямів вивчення концептів вважаємо їх аналіз як компонентів текстових структур, що беруть участь у процесах смислотворення. Слід підкреслити, що в рамках інтерпретації твору одним із найважливіших його параметрів є смислова організація, ідеї, прагматичні настанови автора, закладені в ньому, що існують як його глибинні смисли, підтекст. Дослідники підкреслюють, що саме вони слугують його іманентною властивістю: «Твір містить у собі одночасно декілька смислів завдяки своїй структурі» [2, 50].

Феномен глибинних смислів твору традиційно привертає увагу представників різних наук: вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, психологів, літературознавців, філософів. Учені переконані, що «підтекст став одним із найпоширеніших понять гуманітарного знання» [13, 19]. У роботах таких науковців, як Р. Барт, Е. Бенвеніст, В. Благов, Г. Васильєва, В. Виноградов, Г. Винокур, І. Гальперін, Л. Голякова, К. Долінін, В. Звегінцев, Н. Купіна, В. Кухаренко, Б. Ларін, О. Леліс, Г. Молчанова, М. Миркін, Т. Сільман, А. Чепіль, В. Чулкова, Л. Чуньова, Дж. Гжешік, П. фон Полениц, аналіз глибинних смислів отримав найширше застосування і демонструє різні підходи, напрями, методологічне підґрунтя в інтерпретації цього складного явища. І хоча проблема текстового смислотворення розглядалася багатьма дослідниками, вона й досі не знайшла повного розв'язання.

Об'єктом нашого дослідження є система концептів Нового Завіту, **предметом** – представлені на їх основі глибинні смисли цього твору.

Метою дослідження є побудова ієрархії концептуальних структур тексту з метою виявлення глибинних смислів, демонстрація їхньої ролі в процесах смислопобудови.

Вона передбачає виконання таких **завдань**: визначення поняття не випадкового тексту; встановлення ключових слів Нового Завіту як номінантів концептів; виявлення засобів створення їх концептуального простору та формування на цій основі концептуальних полів; моделювання концептуальних структур як об'єднань кількісно рівноцінних концептуальних полів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час лінгвістичного дослідження текстових кон-

цептів спостерігаємо два основних підходи: інтегрально-когнітивний та текстуально-дискурсивний. Перший із них базується на загальній сумі знань про певний концепт, експлікованих із певної суми контекстів, другий орієнтований на конкретно визначений дискурс або на суму текстів, окреслену певним комплексом ознак. У цій науковій розвідці ми спираємося на текстуально-дискурсивний підхід, для якого характерні жорсткі вимоги до відбору джерел, що базується на фундаментальному понятті не випадковості тексту. Його існування передбачає наявність низки параметрів, які позиціонують текст не як набір окремих компонентів, а як інформаційну і структурну єдність, системно та функціонально завершене мовленнєве ціле. Саме в такому тексті всі засоби мови стають когнітивно й комунікативно значимими, прагматично обумовленими, об'єднаними у єдину систему, через функціонування компонентів якої виникають глибинні структури – носії текстових смислів, що породжуються гармонією цілого. У роботі виділяємо такі критерії не випадковості тексту: прагматичні, структурні (цілісність, зв'язність), стилістичні й статистичні.

У тексті ізольовані знаки – одиниці мови як системи – використовуються в комунікативно-пізнавальній діяльності. З цього погляду **актуальним** є визначення тексту як «упорядкованої певним чином множини речень, об'єднаних єдністю комунікативного завдання» [10, 48]. На думку Т. Дрідзе, текст – це «складний знак і цілісна одиниця спілкування», який виступає системою «смислових елементів, функціонально об'єднаних в єдину замкнуту ієрархічну комунікативно-пізнавальну структуру загальною концепцією або задумом (комунікативним наміром) суб'єкта повідомлення» [8, 71]. Прагматика впливає на формування змісту тексту, саме «прагматика об'єднує лінгвістичну форму і комунікативну функцію» [21, 126]. У зв'язку з цим текст перш за все отримує статус не випадкового завдяки його участі в комунікативному процесі, його комунікативній сутності, яка виявляється в прагматичній настанові, що покладена в основу його створення. Така настанова сполучає мовні одиниці всіх рівнів спільністю задуму, цілей і умов комунікації, оскільки він призначений для емоційно-вольового й естетичного впливу на адресата мовлення. Під прагматикою, прагматичною настановою тексту розуміють мовленнєвий вплив [9, 114], гнучкий спосіб знакової репрезентації досвіду і комунікативної взаємодії між членами цього соціокультурного співтовариства в будь-якій конкретній ситуації [17, 123], вона виявляється в такому виді текстової інформації, що повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами та їхню значимість у соціальному, економічному і політичному житті народу [7, 28], а її завданням є розробка когнітивної моделі створення, розуміння, запам'ятовування мовленнєвих актів, а також моделі комунікативного впливу і використання мови в конкретних соціокультурних ситуаціях [20]. Отже, за своєю суттю текст як акт комунікації є прагматично мотивованим, який фіксує в собі взаємовідносини між суб'єктами спілкування – автором і читачем.

Фактично всі компоненти тексту можуть брати участь у формуванні його функції впливу, на реалізацію якої вони орієнтовані, яка й фокусує їх в одне ціле. Таким чином, завдяки текстовій прагматичності, підпорядкуванню елементів тексту меті (цілям, завданням) повідомлення забезпечуються його внутрішні смислові відношення між частинами, тобто змістовна, формальна й комунікативна цілісність, яка є фундаментальною текстовою категорією, що характеризує його як органічне ціле, в якому кожен з елементів реалізується лише стосовно інших елементів і стосовно структурного цілого тексту. Тобто текстом вважається «будь-яка послідовність речень, організована в часі або в просторі таким чином, що передбачає ціле» [19, 42]. На думку Ю. Сорокіна, цілісність – це «латентний (концептуальний) стан тексту, що виникає у процесі взаємодії реципієнта і тексту» [16, 65], тобто по суті вона слугує психолінгвістичною категорією, яка формується законами сприймання тексту. Без цілісності стають неможливими акт комунікації між автором і реципієнтом, реалізація цілей спілкування. «Відсутність цілісності, – вважає Н. Пешкова, – пов'язана з неможливістю встановити смислові зв'язки між фрагментами інформації, представленої у повідомленні. При цьому в свідомості того, хто його сприймає, відображається не цілісна структура змісту ієрархічна за своєю природою, а лише окремі її фрагменти, які не співвідносяться між собою і не вписуються в якінебудь структури «старих» знань в свідомості реципієнта» [15, 107].

Цілісність тексту забезпечується категоріями тематичної єдності, інформативності, авторської модальності.

Тематична єдність базується на єдності теми, яку дослідники вважають смисловим ядром тексту. Засобами, за допомогою яких оформляються теми, мікротеми, є такі комунікативні утворення, як надфразні єдності. Тематична єдність тексту також забезпечується функціонуванням ключових слів і таких понять, як особа, час, вид дієслова, синтаксичний паралелізм, порядок слів, еліipsis.

У процесі сприймання тексту здійснюється перехід від зовнішньої форми до його змісту, що несе певну інформацію. Такий перехід має обов'язковий характер, відображаючи базову текстову властивість – інформативність. Більшість дослідників поділяють думку І. Гальперіна про існування таких видів текстової інформації як-от: змістовно-фактуальна, змістовно-концептуальна і змістовно-підтекстна. «Змістовно-фактуальна інформація містить повідомлення про факти, події, процеси, які відбуваються, відбувалися, будуть відбуватися в навколишньому світі, дійсному чи уявному» [7, 27]. «Змістовно-фактуальна інформація повідомляє читачеві індивідуально-авторські відношення між явищами, описаними засобами змістовно-фактуальної інформації, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, їх значимості в соціальному, економічному, політичному, культурному житті народу, включаючи відношення між окремими індивідуумами» [7, 28]. Змістовно-підтекстову інформацію дослідник бачить як «свого роду діалог між змістовно-фактуальною та зміс-

товно-концептуальною інформацією», вона виявляє прихований смисл, вилучений із твору [7, 48].

Ще однією текстотвірною категорією, функціональним призначенням якої є забезпечення єдності та цілісності твору як системи, слугує модальність. Н. Валгіна вважає її важливим засобом організації мовних засобів для передавання змісту: «Авторська модальність скріплює всі елементи змісту тексту. Для художнього тексту це «образ автора» (за термінологією В. Виноградова), для тексту нехудожнього це авторська концепція, погляд. Немає цього – немає і смислової єдності тексту, його цільності» [5, 26]. З. Тураєва бачить в образі автора «категорію, що визначає відбір та аранжування мовних засобів» [18, 109].

Важливим засобом текстової цілісності є також функціонування ключових слів. Вони виконують функції опорних елементів, які при сполученні з іншими словами утворюють семантичні поля, а регулярна повторюваність ключових слів та їхніх синонімів тематично і концептуально об'єднує текст і його фрагменти.

Однією з найважливіших конструктивних ознак тексту дослідники вважають зв'язність, наявність якої надає певній множині висловлювань статусу цілісного повідомлення. Цю категорію трактують як тісний взаємозв'язок складових частин твору, як структурно-сміслову співвіднесеність і взаємозалежність усіх його елементів. Вона передбачає перш за все існування екстралінгвістичного базису – фрагменту картини світу, яку описує текст. Лінгвістичні засоби зв'язності слугують проекцією цього базису в текстові структури, вони представлені мовними одиницями і способами внутрішньотекстових зв'язків. Фактично вони є відображенням конструктивної ролі текстових тем, мікротем, взаємообумовленості та послідовності відтворення позамовних явищ, вираженням особливостей розвитку подій, ситуацій, опису об'єктів, явищ, відношень дійсності. Елементи лінгвістичної зв'язності тексту виступають мовною маніфестацією єдності, спаяності висловлюваної думки, яка є відображенням зв'язків явищ дійсності. К. Кожевникова вважає, що «чим тісніше зміст повідомлення пов'язаний із фактами реального життя (або уявного як реального), тим менше він потребує спеціального підкреслення або навіть просто вираження їхнього взаємозв'язку. Звідси впливає принципова можливість спирати зв'язність тексту на зв'язки, закладені у самих переданих явищах і фактах, тобто на рівні референта мовлення» [11, 60].

Загалом можна констатувати, що прагматична настанова, цілісність і зв'язність – це, по суті, основні конструктивні ознаки тексту, що відображають його змістовну і структурну сутність. Тому поняття не випадкового тексту інтерпретується в нашому дослідженні як спосіб організації та структурування смислової інформації, що є результатом втілення мотивованої та цілеспрямованої комунікативної діяльності, в якому ізольовані мовні одиниці організуються в цілісну і зв'язну текстову структуру, відображаючи прагматичну настанову автора за установленими правилами комбінаторики мовних засобів. Такий текст слугує впорядкованою системою, у якій

усі елементи взаємопов'язані та взаємообумовлені, кожний з яких реалізується у відношенні до інших елементів і до структурної цілісності всього текстового простору.

Невипадковість тексту значною мірою детермінована також функціональною належністю твору. Сфера спілкування і задачі комунікації, що формують функціональні стилі як стійкі різновиди мовлення, мають значний вплив на особливості мовної організації твору. Стилістична структура мови визначає таку організацію його нейтральних і стилістично значимих засобів, які накладаються на її загальну систему, основні рівні й через функціональні стилі слугують для виконання мовою основних її функцій. Кожний функціональний стиль має свої особливості добору й використання мовних засобів. Мовні особливості стилю формують лексико-фразеологічні, словотвірні, морфологічні та синтаксичні одиниці, які втілюють його специфіку, стильові риси. «Стиль мови створюється засобами мови всіх рівнів, що знаходяться у відношеннях взаємозалежності та в системних зв'язках в конкретному висловлюванні і в історично сформованих традиційних сферах спілкування, які реалізуються окремими актами мовлення» [12, 424]. У той же час науковці підкреслюють величезний потенціал лексичних одиниць, який виявляється у стилістичній диференціації лексики, функціональному статусі основних лексико-семантичних пластів, їхніх виражальних можливостей, особливостей і закономірностей використання у мовній комунікації, у типових контекстах різних стилів. Комунікативно значимою є також сполучуваність слів, оскільки саме у сфері системних зв'язків отримують своє вираження семантичні та експресивно-емоційні властивості лексичної одиниці, її функціонально-стильова «стратифікація» в мові» [3].

Однією з ключових ознак не випадкового тексту вважаємо статистичні параметри. Лінгвістична статистика займається статистичними методами кількісних закономірностей у мові та мовленні. Ці методи є актуальними для дослідження тексту, який розглядається цією дисципліною як послідовність лінгвістичних одиниць певного рівня: букв, морфем, слів, слівосполучень і речень. Лінгвістична статистика виникла у зв'язку з прагненням доповнити сукупність структурних характеристик лінгвістичних одиниць параметрами їхньої уживаності, вона базується на уявленні про те, що в будь-якій лінгвістичній одиниці є можливість бути використаною у певному виді тексту. Так вивчаються кількісні характеристики лінгвістичних форм, а саме їхня уживаність, сполучуваність, закони розподілу в тексті, фізичні параметри. На основі отриманих даних описуються певні закономірності, які характеризують текст, його властивості, формулюються закони його створення, особливості структури.

Зокрема, у стилістиці використання статистичних методів показало, що тексти одних стилів відрізняються від інших не стільки самим мовним матеріалом, скільки різною частотністю одиниць, наприклад, термінів. Вони базуються на аналізі частоти вживання якого-небудь слова в певній

сукупності текстів. Актуальними є такі методи для з'ясування ключових слів тексту. Науковці наголошують на тому, що ці слова служать одночасно знаками, які називають екстралінгвістичні реалії, та засобом формування смислів, пов'язаних зі змістом твору.

Названі основні параметри не випадкового тексту мають велике значення при застосуванні для його аналізу методів, використання яких вимагає змістовно-функціональної єдності твору. Такі параметри повинні бути властиві текстам, предметом вивчення яких є глибинні смисли. Обраний для нашого дослідження текст Нового Завіту як частини Біблії є вищою мірою не випадковим. Слово «біблія» походить від грецького слова «βιβλία» – «книги». Біблія – це зібрання 66 окремих книг: 39 книг Старого Завіту і 27 книг Нового Завіту. Завіт – це свого роду директива до виконання, союз, договір, якому надається священне моральне значення, те, що передається від покоління до покоління, від старших до молодших. Старий Завіт – це книги про союз Бога з Авраамом і Мойсеєм, Новий Завіт – про союз Бога з людиною через Ісуса Христа.

Книги Біблії були написані у різний час, різними людьми, які представляли різні культури, але це не механічне поєднання, а єдиний цілісний унікально гармонійний твір. У ньому існує єдність, яка пов'язує всі її книги в єдине ціле. Біблія – це Слово Боже, одкровення Бога для свого творіння – людини. Усі, хто писав Біблію, були під Божим натхненням: «Усе Писання Богом натхнене і корисне до навчання, до докору, до направи, до виховання в праведності, щоб Божа людина була досконала, до всякого доброго діла готова» [4, 1323], «бо ви знаєте перше про те, що жодне пророцтво в Писанні від власного вияснення не залежить. Бо пророцтва ніколи не було з волі людської, а звіщали його святі Божі мужі, проваджені Духом Святим» [4, 1348]. Це одкровення було дане Богом різним людям і записувалося протягом багатьох віків. Через читання Біблії ми пізнаємо характер нашого Творця, Його безкінечну любов до нас, Його чудовий план спасіння людства для вічного життя в Небесному Царстві, приготованому Ним для нас. Біблія дає відповіді на питання про те, звідки ми з'явилися, що відбувається зараз, що буде після смерті, що чекає нашу планету.

Старий Завіт охоплює історію людства до Ісуса Христа і містить оповіді про створення Богом світу і людини, про гріхопадіння перших людей Адама та Єви, про історію вибраного єврейського народу, якому призначено було стати хранителем заповідей, адресованих усьому людству. Головний зміст Старого Завіту полягає в тому, що Бог обіцяв людям Спасителя світу і готував їх до Його прийняття через поступові одкровення, через святі заповіді, пророцтва, молитви і священнослужіння. У книгах Старого Завіту Бог постає як Творець, що створив світ і встановив закони, за якими він повинен існувати. Друга частина – Новий Завіт – оповідає про єдиний і унікальний в історії людства акт Боговтілення, про земне життя Боголюдини Ісуса Христа, Його страждання, смерть та Воскресіння, а також перші кроки в історії заснованої Ним Церкви.

Отже, центральна тема Біблії – унікальна людина Ісус Христос, який є єдиним шляхом для людини до Бога. Весь Старий Завіт, по суті, вказує на Нього: то символічно, то безпосередньо, через пророцтва й обітниці. Новий Завіт демонструє виконання цих пророцтв, пише про прихід Христа на землю, який уже був і який буде в майбутньому. В такій єдності тематики Біблія унікальна. Лише завдяки цьому і вдалося побудувати на її основі зв'язне і послідовне християнське віровчення: «Багато разів і багатьма способами в давнину промовляв був Бог до отців через пророків, в останні ці дні промовляв Він до нас через Сина, що Його настановив за Наслідника всього, що Ним і віки Він створив» [4, 1327], «Ісус Христос учора, і сьогодні, і навіки Той Самий!» [4, 1338].

Зрозуміло, що виявити і систематизувати мовні засоби формування твору не означає з'ясувати особливості його смислотворення. За осягненням текстового смислу стоїть процес, що складається з декількох етапів: «вибір у словах контекстуально актуалізованих значень, виявлення поверхневого смислу на базі цих значень, осягнення внутрішнього смислу з урахуванням контекстуальної мотивації» [5, 11]. Осягнення цього внутрішнього смислу ґрунтується в нашому дослідженні на методиці аналізу системи концептів тексту Нового Завіту, які складають його концептуальний простір, концептосферу. «Концептуальний простір тексту формується на більш високому рівні абстракції – на основі злиття, зближення, стягнення загальних ознак концептів, репрезентованих на поверхневому рівні тексту словами і реченнями однієї семантичної області» [1, 58]. Зрозуміло, що дослідження концептів як елементів цілісної текстової концептосфери є більш продуктивним, ніж вивчення їх як ізольованих текстових компонентів. Адже представлені на поверхні текстової тканини концепти входять функціональним корінням у зміст твору і в результаті виявляються такими, що зводять до ієрархічної системи глибинних структур, які маніфестують ідеї твору. «План не замуrowаний у стіну, а реалізований у пропорціях будівлі. План – ідея архітектора, структура будівлі – її реалізація. Ідейний зміст твору – структура. Ідея в мистецтві – завжди модель, бо вона відтворює образ дійсності. Отже, поза структурою художня ідея немислима. Дуалізм форми і змісту повинен бути замінений поняттям ідеї, що реалізує себе в адекватній структурі й не існує поза цією структурою» [14, 24]. На нашу думку, ідейна структура тексту може бути експлікована за допомогою опису ієрархічної організації концептуальних смислів. Наявність у не випадковому тексті смислової єдності та можливість декодування цієї інформації відкривають перспективи для застосування методики концептуальних досліджень тексту. Невипадковість тексту як його базова характеристика передбачає його ієрархічність як загальний структурний принцип знакової системи. Він виявляється в синтагматичі як ієрархія розгортання однотипних текстових класів – концептуальних полів, у парадигматичі – як ієрархія їх побудови – організація концептів у вигляді структурних формувань.

У контексті нашого дослідження опора здійснюється на концепти як одиниці аналізу смислотворення в тексті. Концепти відіграють визначальну роль у забезпеченні його когнітивної структури, вони є актуальними компонентами в системі текстових відношень, які представляють кванти структурованого знання, сформовані в тексті у вигляді багатомірних смислових утворень. За такого підходу концепти постають лінгвокогнітивними структурами, які узагальнюють значення низки своїх мовних реалізацій, маніфестують текстові смисли, виступаючи посередниками між мовною та позамовною реальностями цілісного тексту, а вивчення їх функціонування та змісту надає ключ до розуміння його головних смислів.

Вербалізація концептів відбувається через функціонування множини ключових, домінантних слів. Їх представниками в тексті стали лексичні одиниці, які мають здатність узагальнювати, концентрувати текстові смисли, тобто отримувати концептуальні навантаження у творі завдяки численним зв'язкам із комплексами фрагментів, які, будучи поєднаними через повтор текстових складових одного тематичного плану, створюють смисловий обсяг ключового слова.

Ключовими словами в нашому дослідженні виступили мовні одиниці, що характеризуються високою частотністю в тексті (*Ісус Христос, Бог, віра, Господь, Отець, закон, гріх, спасіння, благодать, Царство Небесне, Євангеліє, жертва*). Смисловий потенціал цих слів з'ясовується шляхом дослідження їх текстового функціонування, виявлення мовних одиниць, які пов'язані з ними і вербалізують їхній зміст. Тобто при розгляді та систематизації мовних засобів репрезентації концептів у тексті виділяються певні смислові єдності – концептуальні поля – із їхніми композиційними складовими, яким властива семантична та асоціативна спільність, кожен із яких містить свою характеристику концепту.

Для завдань нашого дослідження актуальною є опора на концептуально значущі смисли текстового простору як основні одиниці його смислотворення. Аналіз зв'язків і відношень між концептами дає змогу здійснити моделювання змістовних домінант

твору, його глибинних смислів через формування на їх основі концептуальних структур. Вони виступають носіями ланцюгів смислів, виражених словами та словосполученнями, що представляють інтегрований простір, який включає в себе найменування певних концептуальних полів, а саме тих, що виявилися однойменними, такими, які наявні в різних концептах, тобто фактично синонімічними, рівнозначними за змістом (наприклад, концептуальні поля «Ісус Христос», «рятувати», «віра»). Моделювання тексту, що спирається на статистику цих найменувань, забезпечує можливість побудови відповідного багатовимірного індексу – лексикографічної системи основних, домінантних понять (глибинних смислів) Нового Завіту та їх зв'язків, сформованих на основі їх кількісних характеристик. На підставі кількісного представлення тієї чи іншої групи концептуальних ознак робиться висновок щодо їх значимості у формуванні концептосфери твору. Моделі смислопобудови тексту Нового Завіту представляють фразові об'єднання кількісно рівноцінних концептуальних полів, а отже, таких, які мають приблизно однакову смислову вагу в тексті, що дає змогу вибудувати цілісну систему їхньої значимості.

– Ісус Христос рятує людей через віру (найменування концептуальних полів зустрічаються в тексті Нового Завіту більше 10 разів);

– Ісус Христос рятує людей через віру, прощаючи їхні гріхи і даруючи їм вічне життя в Небесному Царстві (додано ті, що зустрічаються більше 5 разів);

– Ісус Христос пролив Свою кров і воскрес, щоб прощати, благословляти, зцілювати, освячувати і спасати людей, котрі покалися в гріхах і хрестилися, через проповідь Євангелія, віру і благодать, даруючи їм вічне життя в Небесному Царстві (додано ті, число яких більше або дорівнює 3).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована у дослідженні методика застосування концептуального аналізу дає змогу з'ясувати глибинні смисли як важливу категорію не випадкового тексту, яка спрямовує інтерпретацію твору до задуму, що лежить в його основі, до його прагматичної настанови, провідних комунікативних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лингвистический анализ художественного текста / [Л. Бабенко, И. Васильев, Ю. Казарин]. – Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2000. – 533 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989 – 616 с.
3. Бельчиков Ю. Лексическая стилистика: проблемы изучения и обучения / Ю. Бельчиков. – М. : РГБ, 1988. – 176 с.
4. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту, із мови давньоєврейської й грецької наново перекладена. – пер. І. Огієнка. – К. : Українське біблійне товариство, 2007. – 1375 с.
5. Валгина Н. Теория текста / Н. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 210 с.
6. Воробйова О. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 2011 – Т. 14. – № 2. – С. 53–64.
7. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
8. Дридзе Т. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 267 с.
9. Киселева Л. Вопросы теории речевого воздействия / Л. Киселева. – Л. : Наука, 1978. – 324 с.
10. Ковшова М. Лингвистический анализ текста (речевая манипуляция) / М. Ковшова // Вестник Московского университета. Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2009. – № 1. – С. 46–55.
11. Кожевникова К. Об аспектах связности в тексте как целом / К. Кожевникова // Синтаксис текста. – М. : Наука, 1979. – С. 49–67.

12. Стилистика русского языка : [учебник] / [М. Кожина, Л. Дускаева, В. Салимовский]. – М. : Флинта, Наука, 2008. – 464 с.
13. Лелис Е. Подтекст как лингвостетическая категория в прозе А. Чехова / Е. Лелис. – Ижевск : Удмуртский университет, 2013. – 424 с.
14. Лотман Ю. Структура художественного текста / Ю. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
15. Пешкова Н. Типология научного текста: психолингвистический аспект / Н. Пешкова. – Уфа : УГАТУ, 2002. – 261 с.
16. Сорокин Ю. Текст, связность, цельность, эмотивность / Ю. Сорокин. – М. : Наука, 2007. – 287 с.
17. Сусов И. Лингвистическая прагматика : [учеб. для студ., магистрантов и аспирантов (докторантов)] / И. Сусов – М. : Восток-Запад, 2006. – 200 с.
18. Тураева З. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика) / З. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
19. . Штайн К. Гармония поэтического текста / К. Штайн. – Ставрополь : Издательство Ставропольского государственного университета, 2006. – 646 с.
20. Dijk T. A. van Studies in the pragmatics of discourse / T. A. van Dijk – The Hague etc., 1981. – 282 s.
21. Fillmore Ch. J. An alternative to check list theories of meaning / Ch. J. Fillmore // BLS. – 1975. – V. 1. – S. 123–131.

УДК 811.111'342'42:316.346

СТРУКТУРА И КЛАССИФИКАЦИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДЕЛОВОГО ДИАЛОГА

Шкворченко Н. Н.

Международный гуманитарный университет

В статье исследуются понятие диалога в общем, а также особенности ведения делового диалога. Рассматриваются различные подходы к изучению такого многоаспектного лингвистического явления. Предпринята попытка классификации англоязычного делового диалога по характеру обсуждаемых вопросов.

Ключевые слова: диалог, деловой диалог, коммуникативная цель, классификация диалога.

Шкворченко Н. М. Структура і класифікація англomовного ділового діалогу. У статті досліджуються поняття діалогу взагалі, а також особливості ведення ділового діалогу. Розглянуті різноманітні підходи до вивчення такого багатоаспектного лінгвістичного явища. Зроблена спроба класифікації англomовного ділового діалогу за критеріями характеру обговорюваних питань.

Ключові слова: діалог, діловий діалог, комунікативна спрямованість, класифікація діалогу.

Shkvorchenko N. N. Structure and classification of English business dialogue. The article is dedicated to researching into the concept of the dialogue in general, as well as the business dialogue in particular. Various approaches to studying such a multidimensional linguistic phenomenon by both home and foreign scholars within recent twenty years are considered. All variety of the complex process of oral official business communication can be particularly brightly traced in a dialogue, where the verbal behavior of communicants is determined by socio-cultural factors, rank status, degree of speech etiquette, as well as the specific situation of communication.

Key words: dialogue, business dialogue, communicative task, dialogue classification.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Современные лингвистические исследования, направленные на изучение делового диалога, в основном ориентируются на обучение ведению деловой беседы, организации приемов и переговоров с учетом национальных особенностей партнеров [9]. К тому же, в наши дни активно изучается деловая риторика, представляющая собой науку об убедительной и эффективной речи в различных видах делового сотрудничества [2; 8; 15].

Все многообразие сложного процесса устной официально-деловой коммуникации особенно ярко прослеживается в диалоге, где речевое поведение коммуникантов определяется социокультурным фактором, должностным статусом, степенью владения речевым этикетом, а также конкретной ситуацией общения. Коммуниканты стремятся использовать именно такой комплекс речевых средств, который способствует достижению поставленной коммуникативной цели и, следовательно, ведет к успешному взаимодействию [11].

Целью статьи является проведение разностороннего анализа англоязычного делового диалога, что предполагает решение ряда **задач**:

- изучение различных подходов к классификации делового диалога;
- отбор узкого корпуса исследования из аутентичного англоязычного материала;
- составление собственной классификации англоязычных деловых диалогов.

Анализ последних исследований и публикаций. Лингвистический интерес к изучению диалогической речи возник в начале XX века и был обусловлен активизацией исследований речевой деятельности, процессов продуцирования речи [7]. Новый подход к изучению языка был обусловлен исследованиями Л. Щербы, концепцией диалога Л. Якубинского, разработками Московской психологической школы вслед за теорией речевой деятельности Л. Выготского [12]. Однако фундаментальное изучение диалогичности началось лишь со второй половины прошлого века.

Рассматривая проблему структуры диалога с собственно лингвистической точки зрения, находящейся в фокусе интересов настоящего исследования, следует упомянуть о теории речевых актов и прагматических постулатов П. Грайса [14], которая послужила основой научных исследований Н. Арутюновой [5] и Е. Падучевой. В 1992 г. А. Барановым и Г. Крейдлином был предложен новый подход к изучению структуры диалога, основанный на понятиях речевого акта и иллюкутивной силы [6]. Ими было предложено рассматривать группы речевых актов, связанных жесткими иллюкутивными отношениями, в качестве минимальных диалогических единиц основного сегмента диалога. Исследования А. Вежибицкой выявили зависимость протекания диалога от специфики языков и культур.

Н. Арутюнова считает, что в процессе речевого общения каждое отдельное высказывание воспринимается не само по себе, а как реплика, «вмонтированная в прагматический комплекс» [3; 5]. Исследователь разделяет диалог на два типа в зависимости

от той цели, которая стоит перед ним: диктальный и модалный. Диктальный диалог направлен на получение фактической информации, а модалный – на обмен мнениями. В своих работах Н. Арутюнова уделяет пристальное внимание фактору адресата и репликам-реакциям. С точки зрения ученого, именно адресат в диалоге определяет тактику его ведения, так как непосредственно на него ориентируется адресант в выборе языковых средств [4].

Л. Щерба определяет диалог как цепь взаимных спонтанных реакций двух коммуникантов, зависящих от ситуации общения [13].

Как показал анализ множества подходов к изучению диалогичности, основной идеей определения диалога является цепочка с чередованием не менее двух речевых ходов, в процессе которого имеет место мена коммуникативных ролей.

Например, М. Халлидей рассматривает диалог на социальном уровне в качестве процесса обмена с двумя переменными: 1) природа обмениваемых благ; 2) роли меняющихся сторон [14].

Й. Швиталла, в свою очередь, выделяет четыре условия, при которых может существовать диалог: 1) не менее двух участников; 2) сосредоточенность участников; 3) система символов как посредник обмена информацией; 4) смена (хотя бы однократная) коммуникативных ролей участников.

Проблема классификации деловых диалогов является актуальной для многих современных учёных и исследователей, свидетельством чего выступает большое количество работ, посвящённых данной теме и разнообразие подходов к классификации деловых диалогов. Поэтому **актуальность** нашей статьи не вызывает сомнений.

Изложение основного материала исследования. Как показал анализ, большинство исследователей в основу классификаций деловых диалогов включают одновременно несколько факторов: экстралингвистические факторы, которые связаны с осуществлением речевого общения (обстановка ведения делового диалога, взаимоотношения коммуникантов); характер реакции собеседника на исходную реплику (ответ, вопрос, согласие, несогласие, прерывание и т. п.); семантическое наполнение диалога [1]. Учеными выделяются различные диалогические типы в зависимости от степени участия собеседников (от частоты смены коммуникативных ролей), их взаимоотношений (положение на иерархической лестнице), конкретных условий коммуникации (место проведения делового диалога).

В нашей работе виды делового диалога рассматриваются с лингвистической точки зрения. В соответствии с классификацией, предложенной А. Соловьевой, виды диалога разделяются по таким признакам: экспрессивная окрашенность либо логическая упорядоченность, монологичность либо диалогичность реплик, прерывание либо подхватывание мыслей собеседника и др. Таким образом, выделяются диалог-спор, диалог-объяснение, диалог-ссора и диалог-унисон. Данный подход к анализу типов диалогов в большей степени присущ бытовому диалогу, который характеризуется незапланированностью, наибольшим разнообразием

обсуждаемых тем, а также возможным отклонением от исходной темы. Однако, с нашей точки зрения, такие виды, как диалог-спор, диалог-объяснение и диалог-унисон, вполне применимы к официально-деловой коммуникации, то есть предложенная типология является актуальной и для делового диалога.

Л. Якубинский в своих трудах, направленных на исследование диалога, уделит особое внимание устному диалогическому общению, подчеркнув важность просодических параметров в процессе его реализации. Такое видение диалогической коммуникации близко теме нашей работы, целью которой является именно изучение и анализ просодической организации диалогических единств (далее – ДЕ). Поскольку анализируемые ДЕ относятся к сфере официально-деловой коммуникации, то именно на понятии делового диалога целесообразно остановиться более подробно.

В литературе существуют различные определения делового диалога. *Деловой диалог* представляет собой обсуждение одной или нескольких проблем, определенных заранее, то есть является реализацией речевого замысла обеих сторон.

В нашем исследовании *деловой диалог* рассматривается как межличностное речевое общение между людьми, связанными деловыми взаимоотношениями, направленное на решение той или иной проблемы (производственной, научно-коммерческой и т. д.) [10].

Любой диалог имеет свою структуру: зачин – основная часть – концовка. По отношению к деловым диалогам, представляющим деловое общение в официальной обстановке, можно говорить о выделении таких композиционных частей, как *этикетная рамка* (приветствие, прощание, благодарность), *ввод в курс дела* или *изложение позиций*, *обмен мнениями* и *решение проблемы*. Не всегда эти композиционные части могут быть явно выражены в сюжетной организации делового диалога, но вместе с тем структурное организующее тематическое начало подобных диалогов не подлежит сомнению. Эта особенность сближает текстовую организацию устной и письменной деловой речи при всех существующих различиях.

Основные цели делового диалогического общения – это установление и поддержание контакта, решение конкретной коммуникативной задачи / задач и речевое воздействие на адресата. Речевое воздействие непосредственно связано с проблемой эффективности речевой коммуникации, так как направлено на убеждение или переубеждение собеседника. Для успешной коммуникации говорящий моделирует свое высказывание, используя разнообразные средства, способы и приемы, знание которых необходимо для реализации стратегии делового диалогического общения, направленной на достижение согласия и взаимопонимания между собеседниками.

Характер делового диалога, особенности его ведения, тематика обсуждаемых вопросов определяются профессиональными и деловыми интересами ее участников, а также типом отношений между собеседниками (субординационные «по вертикали»:

«сверху вниз», «снизу вверх» и партнерские «по горизонтали»).

По характеру обстановки, в которой обсуждаются те или иные вопросы, деловые диалоги бывают официальными и неофициальными, то есть с соблюдением и без соблюдения определенных правил и формальностей. Деловые диалоги могут проводиться не только в кабинете или на рабочем месте, но и в столовой, ресторане, во время прогулки и т. д. В работе анализу подвергались исключительно деловые диалоги в официальной рабочей обстановке (кабинет, зал заседаний и т. п.).

Существуют такие *формы ведения деловых диалогов*:

- деловой разговор – кратковременный контакт, преимущественно на одну тему;
- деловая беседа – продолжительный обмен сведениями, точками зрения, часто сопровождающийся принятием решений;
- переговоры – обсуждение с целью заключения соглашения по какому-либо вопросу;
- интервью – разговор с журналистом, предназначенный для печати, радио, телевидения;
- дискуссия;
- совещание (собрание);
- пресс-конференция.
- телефонный разговор.

По характеру обсуждаемых вопросов наиболее распространенными являются такие *виды деловых диалогов*: кадровые (прием на работу, увольнение с работы, перемещение по должности); дисциплинарные, связанные с нарушением трудовой дисциплины, уклонением от выполнения служебных обязанностей и т. п.; организационные, определяющие технологию выполнения задания; творческие, посвященные выработке концепции того или иного проекта, задания; деловые беседы во время приема посетителей.

Важное место в решении *кадровых* вопросов отводится деловым диалогам, которые позволяют руководителю лучше понять и оценить сотрудника или претендента на должность, помогают составить о нем мнение, выявить его слабые и сильные стороны, сформулировать собственную позицию для принятия решения. Особое значение они приобретают при приеме на работу. К кадровым относятся также деловые диалоги, входящие в состав бесед при увольнении с работы. Одним из примеров делового диалога, в ходе которого женщина-начальник сообщает мужчине-подчиненному об увольнении, является такой диалог.

- Bob, I'm letting you go.
- Pardon?
- I asked you a dozen times to get Frank to do Oprah, and you didn't do it. You're fired.
- I have told you that are impossible. Frank hasn't done an interview in 20 years.
- That is interesting, because I just got off the phone with him, and he is in.
- But...
- I know, I know. Frank can be a little scary to deal with. For you. Now, I will give you two months to find another job. And then you can tell everyone you resigned, OK?

Диалогические беседы, связанные с переменной должности, могут проходить как по вертикали, так и по горизонтали. Приведем пример, иллюстрирующий горизонтальный вариант такого диалога.

– *There was something that I wanted to ask you about. I don't want to say about this officially yet – this is just between you and me – but...*

– *But you think it's time you moved on and you're applying for another job.*

– *Well, yes. How did you know? Anyway, could I ask you a favour? Can I give your name as a referee?*

– *Of course you may. Are you applying for a particular job, or are you just looking generally?* [19].

В каждой организации происходят нарушения трудовой дисциплины, отступления от правил внутреннего распорядка, несвоевременные или небрежные выполнения заданий, что приводит к необходимости проведения с сотрудниками так называемых *дисциплинарных* бесед, заключающихся, как правило, в ведении делового диалога. Приведенный пример ведения одного из таких дисциплинарных диалогов между женщиной-начальником и мужчиной-подчиненным характеризуется тактом, спокойствием и четкостью в процессе объяснения подчиненному его ошибок, что является признаком компетентности женщины-начальника.

– *Now, Ben, remember what I told you? We've raised the order in four copies.*

– *Top copy for the supplier. Right?*

– *Right. But Mr. Harvey to initial them first, otherwise the order's not valid.*

– *Oh, you haven't put the total price. Let me see, it's, forty-four pounds thirty.*

– *Ben, those are unit prices. You've got to multiply them by the quantities. The total will be several hundred pounds.*

– *Then why don't you show it on the order form?*

– *Because the prices may have changed, or Beloff may not have all the goods in stock. They'll show the total on their invoice. It's their job, not ours* [17].

Организационными беседами, безусловно предполагающими деловой диалог, называют те, в ходе которых обсуждается технология выполнения того или иного производственного задания, анализируются полученные результаты, высказываются критические соображения по поводу решения поставленных задач.

– *There are many problems in doing foreign currency deals overseas if one is importing.*

– *But you're not importing, you're paying a license fee!*

– *I would have to discuss the matter in detail with my financial advisers.*

– *Now you're just playing for time* [18].

Большое значение в деловом общении имеют также *творческие* диалоги, предполагающие выработку общей концепции работы организации, обсуждение принципов выполнения различных программ, проектов, заданий и т. п. Они определяют перспективы развития данной структуры и повышают качество работы. Пример творческой беседы между женщиной-начальником и мужчиной-подчиненным представлен деловым диалогом.

Таблица 1

Классификация деловых диалогов характеру обсуждаемых вопросов

Исследуемые ДЕ												итого
этикетные (7)			дисциплинарные (14)			рутинные (51)			творческие (28)			100
приветствия, прощания	Знакомства	благодарность, комплимент	Выговоры	увольнения	контроль	обучение, инструктаж	просьбы, приказы	убеждение, переубеждение	предложения	обсуждения	«мозговой шторм»	
2	2	3	3	5	6	21	13	17	11	9	8	100

– *If you're thinking that line isn't perfect, I agree. It needs work.*

– *There's something not exactly right about it. I mean, it's not bad. It's insightful; actually, it's just... What do you think this woman's thinking?*

– *Ah, well... Let's see. She's thinking about what she wants out of life. What's she going to accomplish?*

Все проанализированные диалоги были классифицированы по нескольким критериям (см. Таблицу 1).

Вне зависимости от вида делового диалога, на характер реплик оказывает влияние и так называемый кодекс взаимоотношений коммуникантов, то есть тип взаимодействия участников диалога – коммуникантов. Выделяются три основных типа взаимодействия участников диалога: зависимость, сотрудничество и равенство. Таким образом, тот, кто стоит на более высокой ступени иерархической

лестнице, тот, как следствие, обладает и более высоким коммуникативным статусом.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Коммуникант, обладающий более высоким коммуникативным статусом, чем его партнер, беспрепятственно осуществляет влияние, а зачастую и давление на оппонента, при этом не давая ему возможности оказывать влияние на себя. Если коммуниканты занимают одинаковую ранговую позицию, то в борьбе за высокий коммуникативный статус они зачастую опираются на гендерное преимущество, если таковое имеет место. При этом в разных ситуациях преимущество оказывается как на стороне коммуниканта-женщины, так и на стороне ее собеседника-мужчины.

В перспективе планируется проведение компаративного анализа деловых диалогов на материале трех языков: русского, украинского и английского.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азнабаева Л. Коммуникативная оппозиция «говорящий – адресат» / Л. Азнабаева // Коммуникативно-функциональное описание языка : сб. научн. статей. – Уфа, 2001. – С. 8–12.
2. Андреев В. Деловая риторика. Практический курс делового общения и ораторского мастерства / В. Андреев. – М. : Народное образование, 1995. – 206 с.
3. Андреева Г. Основные направления воздействия общения на совместную деятельность / Г. Андреева, Я. Яноушек // Общение и оптимизация совместной деятельности. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – С. 6–20.
4. Арутюнова Н. Фактор адресата / Н. Арутюнова // Известия АН СССР. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 325–362.
5. Арутюнова Н. Стратегия и тактика речевого поведения / Н. Арутюнова // Прагматические аспекты изучения предложения и текста : сб. науч. тр. / отв. ред. Г. Почепцов. – К. : КГУ, 1983. – С. 3–12.
6. Баранов А. Структура диалогического текста : лексические показатели минимальных диалогов / А. Баранов, Г. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84–93.
7. Быстров В. Функционально-семантический анализ менасивных диалогических реплик : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19. «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / В. Быстров. – Тверь, 2001. – 20 с.
8. Психология межличностных коммуникаций / [П. Вацлавик, Дж. Бивин, Д. Джексон]. – СПб. : Речь, 2000. – 300 с.
9. Верещагин Е. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е. Верещагин, В. Костомаров – М. : Наука, 1999. – 218 с.
10. Дудолодова О. Динаміка мовної презентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Дудолодова. – Х., 2003. – 198 с.
11. Звегинцев В. Язык и лингвистическая теория / В. Звегинцев – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с.
12. Святогор И. О некоторых особенностях синтаксиса диалогической речи в современном русском языке (диалогическое единство) / И. Святогор. – Калуга : КГПИ, 1960. – 37 с.
13. Ширяева Т. Когнитивная модель делового дискурса : [монография] / Т. Ширяева. – Пятигорск : ПГЛУ, 2006. – 256 с.
14. Carlson L. Dialogue Games. An Approach to Discourse Analysis / L. Carlson. – Dordrecht, Boston, London, 1983. – 154 p.
15. Shkvorchenko N. Speech etiquette in various forms of business communication / N. Shkvorchenko // Лінгвістика : збірник наукових праць. – Вип. 1. – Херсон, 2005. – С. 42–47.
16. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
17. Ellis M. Socializing / M. Ellis, N. O'Driscoll. – London : Longman, 2002. – 96 p.
18. Heller R. Motivating people / R. Heller – London : Dorling Kindersley, 2000. – 72 p.
19. Negotiating / [Ph. O'Connor, A. Pilbeam, F. Scott-Barret]. – London : Longman, 2000. – 96 p.

УДК 811.161.2

СТАТУС БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Юрса Л. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті подані історичні та соціолінгвістичні відомості про бачвансько-сримську говірку. Особливу увагу приділено характерним ознакам бачвансько-сримського варіанта української літературної мови. Вказані заклади, де функціонує та розвивається русинська мова.

Ключові слова: бачвансько-сримська говірка, русинська мова, руснаки.

Юрса Л. В. Статус бачванско-сримского варианта украинского литературного языка. В статье изложены исторические и социолингвистические сведения о бачванско-сримском говоре. Особое внимание уделено характерным признакам бачванско-сримского варианта украинского литературного языка. Указаны учреждения, где функционирует и развивается русинский язык.

Ключевые слова: бачванско-сримский говор, русинский язык, руснаки.

Yursa L. V. Status of bachvansko-srymsky variant of the Ukrainian literary language. The article focuses on historical and sociolinguistic peculiarities of bachvansko-srymsky dialect. Special attention is drawn to the key characteristic features of the dialect. Special attention is paid to the origin and codification bachvansko-srymsku dialect, as well as social institutions, where bachvansko-srymsky dialect is developing.

Key words: bachvansko-srymsky dialect, language, linguistics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на крайньому заході українських етнічних теренів з'явився антиукраїнський політичний рух так званих неорусинів, які намагалися довести окремішність так званої русинської мови, а точніше її словацького (лемківсько-пряшівського) та польського (лемківсько-горлицького) варіантів. У зв'язку з цими подіями вивчення історії бачвансько-сримського варіанта української літературної мови має важливе значення.

Так склалося, що фактично існують чотири мікроріваріанти руської мови: сербський (бачвано-сримська та паннонська (бачвано-русинська) мова), словацький (лемківсько-пряшівська мова), польський (лемківська в Польщі або лемківсько-горлицька) – ці варіанти стали кодифікованими у 1902 році – та четверта – підкарпаторусинська, яка функціонує на території Закарпаття і є масовим говором Закарпатської області України.

Аналіз досліджень і публікацій. У ХІХ ст. закарпатці визначили мову свого регіону як частину руської, тобто української мови. Зокрема, М. Лучкай у своїй латиномовній «Граматичі» зазначає: "Unica Dialectus mansit absque Grammatica, et forte corruption, scilicet: Ruthenica, aut Carpatho-russica, quae praeter parvam Russiam, Poloniam, praecipue usu venit in Galicia, Lodomeria, Bukovina, et ab hinc per latus meridionale montium Carpathicorum, seu superiorem Hungariam usque Scepusium, cujusque labii animae in Diaecesi Munkatsiensi et Eperjesiensi, in parteque M. Varadinensi ad medium millionem numerantur"

(«Без граматики, а може, і без сильного зіпсуття залишилася єдина мова – руська або карпато-русська, яка вживається, крім Малоросії, Польщі, ще в Галичині, на Волині, на Буковині, і звідси через південний бік карпатських гір, або верхню Угорщину, по Спиш, нею говорить кожен у мукачівському та пряшівському єпископстві та у частині єпархії Орадя-Маре до півмільйона осіб») [3].

Те, що варіанти української літературної мови функціонують на територіях інших держав, де компактно проживають українці, як кодифікована мова, є наслідком бездієвості політичного ресурсу, зокрема пасивного зв'язку культурних осередків України та українців Пряшівщини, Польщі, Румунії. Немає чіткого формулювання з боку українського законодавства щодо українсько-русинського населення Польщі, Словаччини, Румунії. Частково деякі псевдонауковці нав'язують думку щодо окремішності русинів від українського народу як самостійної нації.

Актуальність статті зумовлена підвищенням інтересом лінгвістів до соціолінгвістичних досліджень сучасної української мови у діячій. Крім того актуальність увиразнюється відсутністю комплексних праць, які б розглядали походження та стан бачвансько-сримської говірки на територіях колишньої Югославії, а також сфери її застосування.

Мета дослідження полягає у вивченні специфіки функціонування бачвансько-сримського варіанта української літературної мови на територіях колишньої Югославії. Для розкриття мети дослідження передбачено реалізацію таких завдань:

1) аналіз перших мовознавчих праць, які вказують на приналежність бачвансько-сримської говірки до української літературної мови;

2) статистичні відомості щодо ідентифікації себе українцями переселенців на території колишньої Югославії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бачвансько-сримський варіант української мови виник у результаті природної еволюції місцевих говірок українських переселенців та за всілякого сприяння українських культурних діячів, а саме В. Гнатюка, А. Шептицького, і був єдино можливим способом зберегти українську ідентичність представників найпершої української діаспори в умовах відірваності від українських земель. Лемківсько-присяшівський та лемківсько-горлицький варіанти русинської мови – результат політично вмотивованих зусиль антиукраїнських сил, спрямованих на дезінтеграцію українського етномовного простору. Адже згадані варіанти так званої русинської мови постали як альтернатива українській літературній мові, яка з більшим чи меншим успіхом функціонувала на теренах як Чехословаччини, так і Польщі та була представлена у всій її стильовій розмаїтості.

Немає чіткого формулювання з боку українського законодавства щодо українсько-русинського населення Польщі, Словаччини, Румунії. На території Закарпаття із загальної кількості населення, а це приблизно 1,255 млн. осіб, українцями себе ідентифікують 1,010 млн. осіб, русинами ж продовжують себе називати 10,1 тис. осіб.

Руська мова як варіант української літературної мови активно функціонує на території Сербії, в автономному краї Воєводина та частково у Хорватії. Згідно з даними перепису 2004 року в Сербії проживає близько 15 тисяч осіб, які називають себе руснаками. Вони компактно проживають у селах Руський Керестур та Коцур. Їх говірка, яку вони називають руска бешеда, походить з лемківського діалекту української мови.

Бачвансько-русинську мову самі носії називають ще так: бачвансько-руска бешеда, бачванськи-руски язик. Нею послуговуються 25 тисяч русинів (руснаків) Воєводина. Вони є нащадками українських емігрантів, які переселились із Південно-західної Лемківщини (XVIII – XIX ст.), і проживають у містах Новий Сад, Вербас, селах Коцур, Петровці, Руський Керестур, Миклошевці та Беркосово.

У середині XVIII ст. українці, які проживали на території Східної Словаччини, у зв'язку із соціально-економічними реформами австрійської імператриці Марії-Терезії були змушені переселитись до сербських сіл Керестур та Коцур. На чужині українські русини змогли зберегти свою мову, хоч і зазнали південнослов'янського впливу, зокрема сербського.

На письмі русини Керестура та Коцура використовували церковнослов'янську мову та паралельно змішану говірку, яка функціонувала на території Закарпаття у XIX ст.

Зазначимо, що той діалект, яким послуговуються українські переселенці, значно відрізняється від інших українських говірок, адже став наслідком асиміляційних процесів з боку словацької та інших сусідніх мов.

З 1904 року та після Першої світової війни бачванська говірка населених пунктів Бачки та Сриму

стала осередком окремої бачвано-сримської мови. Вона є явищем, яке поєднує переходи із русинських (тобто українських) до польських та словацьких діалектів, де наявні, угорські, німецькі, та сербські запозичення.

Як було вже зазначено, бачвансько-русинський варіант української літературної мови є офіційною мовою у Воєводині. Вона використовується у програмах телебачення та радіо, нею здійснюється навчання в початкових школах, гімназіях та на кафедрі русинської мови і літератури університету у Новому Саді. Протягом XX ст. у бачвансько-русинській мікромові сформувалися художній, публіцистичний, науковий та офіційно-діловий стилі, нею видається періодична преса — тижневик «Руске слово», дитячий місячник «Заградка», молодіжний місячник «Мак», газета «Шветлосц», вісник «Studia Ruthenica».

У 1897 року на території Воєводина починається активна дослідницька діяльність бачвано-сримського варіанта української літературної мови відомим мовознавцем, етнографом, фольклористом Володимиром Гнатюком, який проводить експедицію та записує твори руської бешеди. Він записав та опублікував тексти 430 народних пісень, 220 оповідань, численні анекдоти, а також народне весілля. Це стало причиною кодифікації місцевої бачвансько-сримської говірки та утвердження цієї говірки як специфічного варіанту української літературної мови.

Тривалий час русини-українці Югославії не мали літературного варіанту своєї мови, аж допоки відомий мовознавець, філософ, священик та громадський діяч Гавриїл Костельник у 1904 році не видав збірку віршів «З мойого валала», яка дала поштовх до функціонування русинської мови як варіанту української літературної мови. За словами Л. Белея, Гавриїл Костельник «заклав основи третього варіанта – бачвансько-сримсько-української літературної мови – руского язика»[2].

У 1923 році Гавриїл Костельник видає «Грамматику бачвансько-рускей бешеди», в якій вперше були визначені норми русинської мови.

Перша країна, яка визнала руську мову як офіційну мову, була колишня Югославія. У 1995 році Словаччина визнала руську мову як мову національних меншин. Зазначимо, що деякі документи Словаччини, зокрема пам'ятки виборцям, місяць фрагменти, написані руською мовою.

На початку XX ст. відбулась нова хвиля еміграції українців до Воєводина.

Бачвансько-русинський варіант української мови сформувався на основі перехідних українсько-словацьких діалектів Південно-західної Лемківщини. На цей варіант суттєво впливали інші мови, зокрема сербська, угорська, німецька, польська.

У міжвоєнний період сформувалися два полярні погляди щодо руської мови переселенців на Балканах. Прихильники однієї течії вважали, що руська мова є варіантом української літературної мови і повинна функціонувати на заселених землях як літературна мова. Інші ж тяжіли до течії панславизму. Зокрема, вони вважали русинську мову похідною від

російської мови і хотіли бачити своєю літературною мовою карпатсько-русинський варіант або російську мову.

На сьогоднішній день руська бешеда визнана однією із офіційних мов Воєводина (Сербія). Як офіційна мова вона використовується в осередках Руський Керестур, Коцур, Вербас, Жабаль, Кула, Бачка Тополя, Шид, Новий Сад тощо.

Із 1949 року в місті Новий Сад функціонує русинська радіоредакція, яка передає інформаційні та музичні програми. У 1975 році створена русинська телеорганізація «Новий Сад», яка транслює інформаційні, культурні та фольклорні передачі. У Руському Керестурі діє гімназія, навчання в якій проводиться русинською мовою. У місті Новий Сад на філософському факультеті університету функціонує Відділ русиністики [4].

Таким чином, бачвано-руська мова (бачвансько-сримська, паннонська мова) є варіантом української літературної мови і мовою українських переселенців із Пряшівщини та Закарпаття до Воєводина та Хорватії.

Можемо стверджувати, що бачванська говірка – це варіант української літературної мови, мови українських переселенців до Бачки та Сриму.

За словами Володимира Гнатюка, бачванські русини є точними ідентифікаторами русинів у Керес-

турі. А в інших населених пунктах вони мають чимало видозмін та запозичень. Зокрема, у Коцурі поруч проживають русини, угорці та німці, у Вербаші – русини, серби, німці, у Новому Саді – всі нації, у Сримі – русини та серби. Також, за словами Володимира Гнатюка, у кожному населеному пункті можна зустріти єврейські та циганські прізвища [1, 84].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Бачвансько-сримська говірка є варіантом української літературної мови зі своїми особливостями, які спричинені історичними факторами, і потребує суттєвого вивчення та комплексного дослідження у подальших лінгвістичних розвідках. Ідентифікація бачванської-сримської говірки є предметом дослідження та лінгвістичних суперечок. Одні науковці вважають її перехідним варіантом із вагомими вкрапленнями східнослов'янських мовних явищ, і відносять її до східнослов'янської групи мов. Інші ж науковці вважають бачвансько-сримську говірку варіантом західнослов'янської групи мов, через свою близькість до словацької мови. А ще ряд науковців вважають бачвансько-сримську говірку особливою окремішньою мовою. На сьогоднішній день руська бешеда визнана однією із офіційних мов Воєводина (Сербія). Як офіційна мова вона використовується в осередках Вербас, Жабаль, Кула, Бачка Тополя, Шид та в місті Новий Сад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Руски населеня у Бачки (У юней Угорскей) / В. Гнатюк. – Етнографічні матеріали з Угорскей Руси. Розправи и статі о Руснацох Бачкей, Сриму и Словонії. – Нови Сад: Руске слово. – Т. V. – 84 с.
2. Белей Л. Гавриїл Костельник як творець бачвансько-сримського варіанта української літературної мови / Л. Белей // Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини : збірник наукових праць. – Львів ; Ужгород : Гражда, 2007. – С. 110–122.
3. Lutskey M. Slavo-Ruthena Grammatica / M. Lutskey – Budae, 1830.
4. Юрса Л. В. Ідентифікація бачвансько-сримського варіанта української літературної мови / Л. В. Юрса // Науковий блог Національного університету «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2015/ідентифікація-бачвансько-сримського/?history=0&sample=2&ref=0>.

УДК 81'42'367.625:808.51(38)

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВ У ТЕКСТАХ ОРАТОРСЬКОГО ДИСКУРСУ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ДЕМОСФЕНА)

Янкович М. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті аналізується частота вживання дієслів, які функціонують у текстах ораторського дискурсу Стародавньої Греції, та їхні стилістичні особливості. Особлива увага зосереджена на дієслівних категоріях, які використовуються для посилення дієвості мови.

Ключові слова: дієслово, дієслівні категорії, політичні промови, ораторський дискурс.

Янкович М. В. Стилистический потенциал глаголов в текстах ораторского дискурса Древней Греции. В статье анализируются частота употребления глаголов, которые функционируют в текстах ораторского дискурса Древней Греции, и их стилистические особенности. Особое внимание сосредоточено на глагольных категориях, которые используются для усиления действенности речи.

Ключевые слова: глагол, глагольные категории, политические речи, ораторский дискурс.

Yankovych M. V. Stylistic power of verbs in the texts of oratorical discourse of Ancient Greece. The article analyzes the frequency of verbs use and their stylistic features that operate in the texts of oratorical discourse of Ancient Greece. Special attention is paid to verbal categories that are used to enhance the effectiveness of the language.

Key words: verb, verb categories, political speeches, oratorical discourse.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аналізуючи тексти ораторського дискурсу, особливу увагу слід звернути на активне вживання дієслів, адже вони виділяються лінгвістами як найбільш складна та об'ємна частина мови. Разом з іменниками та прикметниками дієслова формують основу словникового складу мови. Вживанням дієслів задовольняється важлива потреба мовця у спілкуванні з іншими. Дієслово у всьому багатстві його семантики, з властивими йому значеннями граматичних форм і можливостями синтаксичних зв'язків, при різноманітності стилістичних прийомів образного вживання є невичерпним джерелом експресії. Тому, якщо оратор прагне «вдихнути життя» у свої промови, він обов'язково звертається до дієслів. Адже мова, насичена дієсловами, виразно малює події, які стрімко розгортаються, створює енергію і напруженість розповіді, додає дієвості [2, 101]. Саме тому стилістична характеристика дієслів у текстах ораторського дискурсу зумовлює **актуальність** наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці дослідження дискурсу, зокрема розгляд його окремих різновидів, представлено у працях таких відомих лінгвістів, як В. Карасик, В. Красних, М. Макаров, Т. Скуратовська, І. Соболева, Я. Чайковський, І. Богачевська. Вивчення ж ораторського дискурсу, а саме у старогрецькій мові, досі залишається поза увагою.

Мета статті полягає вивченні стилістичного та

експресивного потенціалу дієслова в ораторському дискурсі старогрецької мови, а також частотності їхнього вживання залежно від мети адресанта.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: аналізу дієслівних категорій, зокрема категорії часу і способу, а також виявлення їхніх стилістичних та експресивних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши політичні промови, ми дійшли висновку, що у центрі уваги повинно бути використання дієслівних категорій для посилення дієвості мови. Виразні можливості основних дієслівних категорій обумовлені тим, що вони безпосередньо пов'язані з найважливішими понятійними категоріями, що відображають у нашій свідомості реальну дійсність і є необхідними для її відтворення [2, 106]. Розглянемо детальніше такі категорії, як дієслівний час, який відображає категорію темпоральності, і спосіб, який передає модальність.

При вивченні стилістики дієслова особливу увагу привертає категорія часу, яка, порівняно з іншими граматичними категоріями дієслова, найбільш наочно відображає функціонально-стильову специфіку використання дієслівних форм [3, 255–256]. У творах ораторського дискурсу широко представлені всі часові форми з різноманітними відтінками їх значень, що, як правило, пов'язано з прагненням мовця до виразності мовлення, а також до жвавості під час виголошення.

Оратор використовує дієслова у формі минулих часів, описуючи минуле, звертається до теперішнього часу, вказуючи на факти, не пов'язані з тимчасовою протяжністю або називаючи звичайні, повторювані дії, не пов'язані з конкретним моментом, і,

© Янкович М. В. Стилiстичний потенцiал дiєслiв у текстах ораторського дискурсу Стародавньої Греції (на матеріалі промов Демосфена)

нарешті, вводить дієслова у формі майбутнього часу, щоб назвати майбутні дії. І всі ці часові форми дієслова легко поєднуються одна з одною, що надає промова невимушеності.

У найбільшій кількості задіяні у промовах дієслова різних способів у praesens (1619 разів) та aoristus (754 разів), рідше в perfectum (275) і futurum (179) і найменше в imperfectum (124) (Табл. 1, 2, 3, 4, 5, 6).

Таблиця 1

INDICATIVUS

Час	Кількість вживання	Відсоткове співвідношення
Praesens	654	54%
Imperfectum	124	10%
Futurum	126	10%
Aoristus	177	15%
Perfectum	134	11%

Таблиця 2

IMPERATIVUS

Praesens	27
Aoristus	21

Таблиця 3

CONIUNCTIVUS

Час	Кількість вживання	Відсоткове співвідношення
Praesens	81	38%
Aoristus	128	60%
Perfectum	5	2%

Таблиця 4

OPTATIVUS

Час	Кількість вживання	Відсоткове співвідношення
Praesens	38	32%
Aoristus	79	66%
Perfectum	3	2%

Таблиця 5

INFINITIVUS

Час	Кількість вживання	Відсоткове співвідношення
Praesens	449	62%
Aoristus	193	27%
Futurum	42	6%
Perfectum	35	5%

Таблиця 6

PARTICIPIUM

Час	Кількість вживання	Відсоткове співвідношення
Praesens	370	58%
Aoristus	156	25%
Futurum	11	2%
Perfectum	98	15%

Активне вживання теперішнього часу у творах ораторського дискурсу можна пояснити тим, що завдяки йому автор надає промовам розмовного відтінку та експресії [2, 108]: "Καίτοι ταῦτα, εἰ καὶ μικρά τις ἡγεῖται, μεγάλα, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δειγµατὰ τῆς ἐκείνου γνώµης καὶ κακοδαιµονίας ἐστὶ τοῖς εὖ φρονοῦσιν. Ἀλλ', οἶμαι, νῦν µὲν ἐπισκοτεῖ τοῦτοισ τὸ κατορθοῦν" [8, 158] – «Хоча це, якщо хтось і вважає незначним, афінські мужі, для тих, які добре розуміють, це є великі приклади його думки; але я вважаю, тепер успіх затемнює це». Окрім цього, завдяки використанню теперішнього часу події, про які оповідає мовець, немов наближаються до читача, постають збільшеним планом, картина немовби розгортається на очах слухачів: "Οὐκοῦν φασὶ µὲν μέλλειν πρὸς τοὺς Θηβαίους αὐτὸν ὑπόπτως ἔχειν, καὶ λογοποιοῦσι περιόντες τινὲς, ὡς Ελάτειαν τευχεῖ" [11, с. 60] – «Таким чином, говорять, що він має намір не довіряти Фіванцям, а якісь, ходячи довкола, складають небилиці, як він укріплює Елатею; "Ὁρᾶτε γάρ, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ πρᾶγμα, οἳ προελήλυθεν ἀσελγείας ἄνθρωπος, ὃς οὐδ' αἴρεσιν ὑμῖν δίδωσι τοῦ πράττειν ἢ ἄγειν ἢ συχίαν, ἀλλ' ἀπειλεῖ καὶ λόγους ὑπερψάνους, ὡς φασι, λέγει" [10, 210–211] – «Бо бачите, афінські мужі, справу – до якого нахабства дійшов чоловік: він не дає вам вибору діяти чи залишатися спокійними, але погрожує і, як кажуть, лише чваниться на словах». У цих прикладах за допомогою теперішнього часу адресант намагається наблизити масову аудиторію до подій, що відбувалися в Греції, а особливо до загарбницьких діянь Філіппа.

Для посилення дієвості мови оратор у великій кількості вживає форми минулого часу, що в експресивних стилях відкривають ще більші можливості. Особлива зображальність минулого часу пояснюється і тим, що в його арсеналі на периферії основної системи дієслівних часових форм є такі, які образно малюють дії в минулому. Така образність досягається поєднанням форм минулого часу різних способів: "Θηβαῖοι τὸν µὲν Φίλιππον παρελθεῖν καὶ λαβεῖν τὰς παρόδους οὐκ ἠδύναντο κωλύσαι, οὐδὲ γε τῶν αὐτοῖς πεπονηµένων ὕστατον ἐλθόντα τὴν δόξαν ἔχειν" [6, 308] – «Фіванці не могли завадити Філіппу, який прийшов останнім, пройти і зайняти проходи і не мати слави від справ, над якими вони працювали»; "Ἀλλ' ἐκεῖνο θαυµάζω, εἰ Λακεδαιµονίοις µὲν ποτε, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων ἀντήρατε, καὶ πολλὰ ἰδία πλεονεκτῆσαι πολλάκις ὑμῖν ἐξὸν οὐκ ἠθελήσατε, ἀλλ', ἴν' οἱ ἄλλοι τύχωσι τῶν δικαίων, τὰ ὑμέτερ' αὐτῶν ἀνελίσκετε εἰσφέροντες" [8, 161] – «Але я дивуюся тому, якщо колись ви, афінські мужі, виступили проти лакедемонян за права греків і, хоча часто можливо було отримати багато вигод для вас особисто, ви не захотіли, але, щоб інші отримали права, витрачали ваші надбання, роблячи внески».

Дуже оживляє розповідь використання дієслів минулого часу доконаного виду в значенні майбутнього, що дає змогу представити очікувані події як вже доконані [4, 180]: "ἂν µὲν γάρ, ὅσα ἂν τις λάβῃ, καὶ σῶσῃ µεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν. ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ συνανάλωσῃ καὶ τό µεµνησθαι τὴν χάριν" [7, 128–129] – «Бо якщо він збереже те, що набув, то пови-

нен дякувати долі, а якщо розтратить непомітно для себе, то втратить і пам'ять про вдячність».

Щодо дієслів майбутнього часу, то мовець досить рідко до них звертається, адже зазвичай вони отримують заряд експресії лише при переносному вживанні в інших часових планах.

Особливу увагу слід звернути і на категорію способу дієслова, яка позначає відношення дії до дійсності і викликає стилістичний інтерес завдяки розвиненій синонімії та яскраво експресивному забарвленню ряду дієслівних форм [4, 182].

Найбільшій популярності набув у текстах *indicativus* (1215 разів), рідше зустрічається *coniunctivus* (214) та *optativus* (120) і майже не вживається *imperativus* (48) (Табл. 7).

Таблиця 7

Категорія способу

	Кількість вживання	Відсоткове співвідношення
Indicativus	1215	41%
Coniunctivus	214	7%
Optativus	120	4%
Imperativus	48	2%
Infinitivus	719	24%
Participium	635	22%
Всього	2951	

Вживання дійсного способу є універсальним. Дійсний спосіб вільно використовується в будь-якому стилі мовлення і називає реальну дію: “Ἰσως δὲ ταῦτα μὲν ὁρθῶς ἠγείσθε λέγεσθαι, τὸ δὲ τῶν χρημάτων, πόσα καὶ πόθεν ἔσται, μάλιστα ποθεῖτε ἀκοῦσαι. Τοῦτο δὲ καὶ περαίνω” [10, 222] – «Можливо, ви вважаєте, що це є істина, особливо бажаєте послухати про гроші, скільки і звідки візьмуться; це я і розкажую».

Coniunctivus та *optativus* вживаються в ораторському дискурсі порівняно рідко, оскільки потреба в них з'являється нечасто, адже модальність гіпотетичності дії і вираження бажання трапляється значно рідше, ніж модальність реальності дії [2, 119].

За допомогою кон'юнктива в ораторському дискурсі виражається суб'єктивне ставлення мовця до дії або дійсності, а завдяки оптативу – його бажання, що дає змогу визначити позицію оратора і слухача, а також сформулювати комунікативно-психологічну перспективу [5, 38]. Однак переважно кон'юнктив у політичних промовах використовується в підрядних реченнях, наприклад, у часових або в реченнях мети, що вказують на цілеспрямованість, очікуваний результат відображеної в головному реченні дії: “ἐπειδὴν δ' ἐπιχειροτονήτε τὰς γνώμας ἃ ἂν ὑμῖν ἀρέσκη χειροτονήσατε, ἵνα μὴ μόνον τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμήτε Φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις” [10, 224] – «Коли обдумаєте все, проголосуйте так, як вважаєте за потрібне, щоб воювати з Філіппом не лише в псефісмах і листах, але і в ділах; “ἡμεῖς Θεβαίους ἐῶμεν ἔχειν Ὀρωπὸν, καὶ εἰ τις ἔροτο ἡμᾶς κελεύσας εἰπεῖν τάληθ' «διὰ τί;» ἵνα μὴ πολεμῶμεν, φαῖμεν ἂν” [6, 311] – «Ми дозволяємо, щоб фіванці заволоділи Оропом, і, якщо хтось би нас запитав:

для чого, вимагаючи сказати правду, ми б сказали: «Для того, щоб ми не воювали»».

Imperativus у політичних промовах зустрічається в поодиноких випадках і переважно тоді, коли оратор звертається до читачів з метою активізувати їх сприйняття: “τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; ἀπιστία. ταύτην φυλάττετε, ταύτης ἀντέχεσθε” [11, 71] – «Що це таке? Недовіра. Її бережіть, її тримайтеся».

Слід звернути особливу увагу й на те, що політичні промови дуже багаті інфінітивами (719 разів) та дієприкметниками (635). Стилістична особливість інфінітивів полягає в тому, що вони виражають у найбільш чистому вигляді ідею процесу, а це визначає специфіку їх уживання, більше того, відсутність у інфінітива конкретних дієслівних категорій відкриває шлях до його незвичайного стилістичного використання, пов'язаного з перенесенням тих чи інших граматичних значень [2, 133-134]: “ταῦτα μὲν ἐστὶν, ἃ πᾶσι δεδοῦχθαι φημί δεῖν καὶ παρασκευάσθαι προσῆκει οἱμαί, πρὸς δὲ τοῦτοις δύναμιν τινα, ᾧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, φημί προχειρίσασθαι δεῖν ὑμᾶς” [10, 216-217] – «Те, що я кажу, треба всім прийняти і вважаю, що годиться приготувати, для цього, афінські громадяни, кажу, що вам треба приготувати якесь військо». У цьому уривку спостерігаємо активне нанизування інфінітивів, що допомагає краще висвітлити події.

Важливою особливістю промов ораторського дискурсу є також часте вживання субстантивованого інфінітива з артиклем середнього роду і переважно в поєднанні з родовим відмінком або навіть цілими виразами. Субстантивація інфінітива дає змогу компактно виражати в іменнику два комплекси значень: значення предметності, граматичного роду, відмінка, з одного боку, та значення часу, способу протікання дії, видові відношення до об'єкта дії – з іншого. Таким чином, субстантивований інфінітив постає засобом економії в мові, конденсації іменного та дієслівного значення в одному слові [1, 194]: “ἂν ἐθελήσητε τοῦ θορυβεῖν καὶ φιλονεικεῖν ἀποστάντες ἀκοῦειν, ὥς ὑπὲρ πόλεως βουλευομένοις καὶ τηλικούτων πραγμάτων προσῆκει, ἔξειν καὶ λέγειν καὶ συμβουλεύειν” [6, 297] – «Якщо б ви захотіли слухати, відмовившись від шуму і суперечки, як годиться тим, які вирішують державні справи і причому такі важливі, я мав би можливість і говорити, і радити; “Εγὼ μὲν γὰρ ἠγοῦμαι στρατιώτας δεῖν κατασκευασθῆναι καὶ εἶναι ἄν στρατιωτικά καὶ μίαν σύνταξιν εἶναι τὴν αὐτὴν τοῦ τε λαμβάνειν καὶ τοῦ ποιεῖν τὰ δέοντα” [7, 133-134] – «Я думаю, що треба спорядити воїнів, виділити військові гроші і запровадити один порядок для їх отримання і використання».

Поряд з інфінітивами важливе місце у промовах посідають і дієприкметники, які, поєднуючи в собі риси прикметника та дієслова, не тільки образно характеризують предмет, але й представляють його ознаку в розгортанні, становленні, у динаміці. Для текстів ораторського дискурсу вживання дієприкметників важливе тим, що в них акумулюється значна виразна енергія старогрецької мови і додається особлива експресивність мовлення: “Πολλὴν δὲ τὴν μετάστασιν καὶ μεγάλην δεικτέον τὴν μεταβολὴν, εἰσφέροντας, ἐξιόντας, ἅπαντα ποιοῦντας ετοίμως”

[8, 154] – «Слід показати значний поворот і велику переміну, роблячи внески, виступаючи в походи, роблячи все охоче».

30% усіх уживаних дієприкметників становлять субстантивовані, які означають, як правило, дійову особу або вказують на особу чи предмет, для яких є типовим якийсь стан чи властивість, тобто виконують у реченні завдання іменника: "ἀλλὰ καὶ τοῖς λέγουσιν ἅπασιν καὶ τοῖς ἀκούουσιν ὑμῖν τὰ βέλτιστα καὶ τὰ σώσοντα τῶν ῥύστων καὶ τῶν ἡδίστων προαιρετέον" [11, 51] – «Але і всім мовцям, і вам, слухачам, слід вибирати найкраще і рятівне серед найлегшого і найприємнішого».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз стилістичних особливос-

тей дієслова показав, що дієслова відіграють надзвичайно важливу роль у творах ораторського дискурсу, адже вони визначають позицію мовця і слухача, формують комунікативно-психологічну перспективу, виражають заклик аудиторії до певних дій і додають промова енергії. Крім того, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що важливою стилістичною функцією дієслова є надання динамізму описам. Це вкрай важлива функція, оскільки все, про що розповідає оратор, лише тоді «оживає», коли події, люди, мотиви їх вчинків, властивості характерів представлені в динаміці, у дії.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо аналіз прагматики синтаксичної семантики текстів ораторського дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воловик Л. Б. Словотвірні потенції твірних основ префіксальних дієслів на рівні утворення безафіксно-похідних іменників у німецькій економічній термінології / Л. Б. Воловик // Лінгвістика. – Ч. 2. – 2011. – № 3 (24). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ling/2011_3_2/31.pdf.
2. Голуб И. Б. Грамматическая стилистика современного русского языка: [учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика»] / И. Б. Голуб. – М.: Высшая школа, 1989. – 208 с.
3. Кожина М. Н. Стилистика русского языка: [учеб.] / [М. Н. Кожина, Л. Р. Дускаева, В. А. Салимовский]. – М.: Флинта, Наука, 2008. – 464 с.
4. Максимова В. И. Стилистика и литературное редактирование / В. И. Максимова. – М.: Гардарики, 2004. – 651 с.
5. Светнам Дж. Вступ до грецької мови Нового Заповіту / Дж. Светнам; пер. з англ. У. В. Головач. – Львів: Вид-во ЛБА, 1995. – 400 с.
6. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: De pace / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 296–313.
7. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL I / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 121–140.
8. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL II / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 145–166.
9. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL III / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 173–193.
10. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH I / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 204–239.
11. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH II / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 46–86.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

МІЖУНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ «АНГЛІЙСЬКА МОВА У XXI СТОЛІТТІ: СПОСІБ МИСЛЕННЯ, ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР»

Лопушанський Я. М.

*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

8 квітня 2016 р. з нагоди оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні було проведено Міжуніверситетський Круглий стіл «Англійська мова у XXI столітті: спосіб мислення, професійної комунікації та діалогу культур» між Національним університетом «Одеська юридична академія» та Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка у форматі відеомосту Одеса-Дрогобич за допомогою програми Skype. Організатором в Одесі виступили кафедра германських та романських мов, кафедра іноземних мов та кафедра прикладної лінгвістики НУ «ОЮА», а у Дрогобичі – кафедра германських мов і перекладознавства, кафедра практики англійської мови та Австрійський культурний центр.

Урочисте відкриття круглого столу з боку Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка розпочалося вітальним словом проректора з науково-педагогічної роботи, кандидата фізико-математичних наук, доцента Шарана Володимира Лук'яновича, який наголосив на важливості знання англійської мови для майбутніх педагогів. З боку Національного університету «Одеська юридична академія» учасників вітав проректор з міжнародних зв'язків, професор, доктор юридичних наук В'ячеслав Олексійович Туляков, який сам продемонстрував блискуче володіння англійською мовою і закликав усіх до її популяризації, зокрема і серед студентів-юристів.

Ініціатор круглого столу у Дрогобичі, професор Бабелюк О. А., щиро привітала усіх учасників зі знаковою подією у житті двох університетів та наукової спільноти в цілому. Адже вперше ідея скайп-конференції набула такого широкого масштабу серед науковців країни і уможливила новий спосіб наукової комунікації через миттєве подолання відстані і часу за допомогою програми Skype. Вона наголосила на тому, що тема круглого столу є суголосною основним стратегіям програми Go Global, яка визначає вивчення англійської мови як один із пріоритетів національної стратегії розвитку. У цьому зв'язку професор Бабелюк О. А. виголосила слова підтримки і подяки, які надійшли на адресу ректора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка про-

фесора Скоттні Надії Володимирівні від культурного аташе Шарі Бістранського та посла Сполучених Штатів в Україні Джефрі Паєта. У листі посол підкреслює, що університет є активним партнером програми Go Global, і висловлює сподівання на подальше успішне розширення інтернаціональних зв'язків Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка з іншими закладами освіти (у цьому випадку з Національним університетом «Одеська юридична академія») на шляху покращення навчання та вивчення англійської мови в нашій країні.

У конференції взяли участь як знані професори і доценти, так і аспіранти та молоді вчені, магістри, студенти старших курсів. До дискусії Круглого столу долучилися 75 учасників з різних вишів України, де іноземна мова відіграє провідну роль у формуванні особистості молодого фахівця. Серед них Міжнародний гуманітарний університет, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Львівський національний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Київський національний лінгвістичний університет, Київський університет Бориса Грінченка та ін. Відрадно, що тема круглого столу стала цікавою і для учених з ближнього зарубіжжя: Польщі, Молдови, Словаччини, Білорусі.

**На фото: учасники круглого столу
з Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Тема круглого столу настільки зацікавила колег з Львівського національного університету імені Івана Франка, що вони вирішили долучитися до дискусії

особисто. Справді окрасою пленарного засідання стали доповіді наших львівських гостей, які добре відомі не тільки в Україні, але й за її межами. Серед них: доктор філологічних наук, професор *Надія Андрейчук*, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура. Автор монографії «Семіотика лінгвокультурного простору Англії 15-17 ст», яка виголосила доповідь англійською мовою, де зосередила свою увагу на інтердисциплінарному аспекті поняття «розуміння» у сучасних мовознавчих студіях. Слід відзначити і цікаву та добре продуману презентацію шановного професора.

Більш ніж актуальною на вимогу часу була доповідь про лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти англійськомовної наукової комунікації доктора філологічних наук, професора *Тетяни Яхонтової*, професора кафедри англійської філології, організатора і натхненника літньої школи з англомовного наукового дискурсу, автора монографії «Лінгвістична генологія наукової комунікації». Не секрет, що написання англомовної наукової статті є нагальною проблемою для молодих науковців, тому дискусія з доповідачкою вийшла далеко за межі заявленої теми і закінчилася проханням прочитати відповідний курс у стінах Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Дещо важкою для сприйняття, проте від цього не менш цікавою, стала доповідь про мовно-стилістичні інновації творів театру абсурду, кандидата філологічних наук, доцента *Світлани Маркелової*, доцента кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів. *Світлана Маркелова* є знаним фахівцем своєї справи, вона стажувалася в Орегонському університеті в рамках партнерської програми «Орегон-Львів», є співавтором курсу «Основи академічного письма: написання есе англійською мовою». Тому цілком закономірно, що тема викликала шквал запитань про онтологічну сутність абсурду, про те чи має все ж таки абсурд значення, про те як його віднайти, про різницю між нонсенсом і абсурдом.

На фото: професор О.А. Бабелюк зачитує учасникам круглого столу лист-вітання від Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні

Далі пленарне засідання продовжили фахівці Дрогобицького державного педагогічного універ-

ситету імені Івана Франка. Цікавою і самобутньою, перш за все завдяки яскравій презентації, стала доповідь про сучасні жанрові тенденції та принципи побудови англомовного художнього тексту ХХІ століття, зокрема творів мешап жанру, доктора філологічних наук, професора *Оксани Бабелюк*, завідувача кафедри германських мов і перекладознавства, автора монографії «Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми».

На фото: доктор філологічних наук, професор М. Зимомря

Серед пленарних доповідей слухачі з обох сторін особливо відзначили змістовну, насичену численними літературознавчими вкрапленнями, доповідь про роль перекладу у контексті переємності міжкультурної комунікації, доктора філологічних наук, професора *Миколи Зимомри*, професора кафедри германських мов і перекладознавства, академіка академії вищої школи України. Доповідач так зачарував своїм шармом та воістину енциклопедичною ерудицією, що вийшов далеко і за межі теми, і за межі регламенту. Серед піднятих тем – особливості перекладу творів Й. В. Гете, екопереклад творчої спадщини Т. Шевченка, перекладацький доробок І. Франка, сьогодення українських перекладознавчих студій.

На пленарне засідання у Національному університеті «Одеська юридична академія» теж були запрошені високоповажні гості. Серед них особливо тепло в обидвох залах вітали ученицю професора В. А. Кухаренко, ідейного натхненника і невтомну будівничку знану своїми науковими здобутками одеської наукової школи, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова *Ірину Колегаєву*. Відрадно, що і серед науковців Дрогобича багато хто захищав дисертації під чуттєвим і професійним керівництвом професора І. Колегаєвої. Доповідь «Мир – картина мира – язык: перцептивное VS когнитивное «видение» мира» викликала справжній фурор у науковій спільноті обох університетів та серед тих глядачів з інших вишів, хто спостерігав за перебігом подій за допомогою Skype зв'язку. Теза про те, що навколишній світ особливим чином сприймається через певні когнітивні лінзи (етноспе-

цифічну, професійну, культурну), що знаходить своє відображення у мові, була схвально сприйнята аудиторією. Далі професор

І. Колегаєва на прикладах блискуче продемонструвала дію кожної із зазначених лінз окремо.

**На фото: учасники круглого столу
Національного університету
«Одеська юридична академія»
на чолі з професором Н.В. Петлюченко
та гості з ОНУ імені І.І. Мечникова професор
І.М. Колегаєва та професор Т.І. Домброван**

Не менш інформативною була доповідь «Language from a Synergetic Perspective», виголошена англійською мовою, доктором філологічних наук, професором, професором кафедри граматики англійської мови Тетяною Домброван з Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Учасники круглого столу з цікавістю довідалися про лінгвосинергетичну парадигму наукового знання, про важливість її застосування для вивчення мовних явищ у діячості, зокрема і для історії становлення англійської мови.

**На фото: проректор з навчально- педагогічної
роботи В. Шаран, професор М. Зимомря
ДНУ імені І. Франка та гості з Львівського
національного університету імені І. Франка:
професор Н. Андрейчук, доцент С. Маркелова,
професор Т. Яхонтова.**

**На екрані: доповідає доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри лексикології
і стилістики англійської мови
ОНУ імені І.І. Мечникова І.М. Колегаєва**

Зважаючи на той факт, що наукову аудиторію в Одесі складали науковці, які викладають англійську мову як іноземну (на відміну від Дрогобича, де, головним чином, були присутні фахівці-філологи), тут значна увага у доповідях була зосереджена саме на використанні англійської мови як іноземної у професійному (зокрема і юридичному) дискурсі. Серед них жвавий інтерес викликала доповідь «Англійський язык и кризис методологии правопонимания», доктора юридичних наук, професора, проректора з міжнародних зв'язків, судді ad hoc Європейського суду з прав людини, член-кореспондента Національної академії правових наук України Тулякова В'ячеслава Олексійовича, який з власної практики знає про важливість англійської мови у професійній діяльності юриста.

Відродно, що на пленарному засіданні в Одесі піднімалися і проблеми загального мовознавства, як-от мова і суспільство у доповіді «Суспільство, мова, комунікація: соціологічні реверси ХХІ століття», доктора політичних наук, професора, декана факультету правової політології та соціології Яковлева Дениса Вікторовича.

Однак неабияку зацікавленість і поживлення серед слухачів викликала доповідь ідейного натхненника і вмілого організатора цього Круглого столу з боку Національного університету «Одеська юридична академія», доктора філологічних наук, професора Наталії Петлюченко, завідувача кафедри германських та романських мов. Тема доповіді «Немецкий пуризм vs английский доминанизм: Who Killed Whom?» відображає жорстоке протистояння між вдома домінуючими у світі мовами: німецькою та англійською. Оригінальні спостереження підкріплювалися цікавим ілюстративним матеріалом, а саме англійськими запозиченнями з сучасної німецької мови. Доповідачка вміло володіла аудиторією по обидва боки екрану, адже саме вона є автором монографії «Харизматика: мовна особистість і дискурс» і знаним фахівцем у галузі публічного мовлення.

Загалом, на конференції було виголошено 15 доповідей англійською мовою та 60 – українською та російською мовами. У дискусії між учасниками Круглого столу з обох боків було розглянуто широке коло питань від суто лінгвістичних проблем англістики у когнітивному, перцептивному, синергетичному, соціокультурному, полінаціональному, порівняльно-історичному та дискурсивному аспектах до методологічних, а саме використання англійської мови у професійних дискурсах (правознавство, фізика, техніка, педагогіка, косметологія/естетична медицина, бізнес-економіка), перекладацьких практиках та інноваційних технологіях навчання англійської мови за професійним спрямуванням.

Особливу зацікавленість доповідачі виявили до теми англійських запозичень в німецькій, іспанській, українській мовах, зокрема у професійному мовленні спортсменів, а також особливостей функціонування окремих лексико-семантичних груп, фразеологізмів та концептуального боку англійської мови (вербалізація концептів CHARM, GENIUS, TEACHER, PERFECTION, LIFE/ DEATH). Своєрідною родзинкою Круглого столу стала секція, при-

свячена англійськомовному художньому тексту ХХІ століття у його новаторській перспективі (постмодерністські наративні стратегії, ігровий абсурд, сучасний британський художній текст, еротичний роман Е. Л. Джеймс, роман К. Клива «LITTLE BEE», щоденникові тексти, міфи, графосеміотичне кодування поліфонічного роману та ін.). Не залишилися поза увагою також і переклади англійською мовою творів І. Франка, Т. Шевченка, українські тексти про народні промисли, соціальна реклама. У галузі тех-

нологій навчання англійської мови за професійним спрямуванням було зроблено акцент на методиці формування мінімального словника, особливостях використання аудіовізуальних засобів, Інтернет-технологій, змішаному навчанню (*blended learning*).

Тематика запропонованих секцій віддзеркалила специфіку англійської мови як способу мислення, професійної комунікації та діалогу культур у 21 столітті у широкому розмаїтті підходів до її вивчення та використання у сучасному глобалізованому житті.

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

*на монографію Л. В. Короткової
«Англомовна креативна картина світу
у дискурсивно-комунікативному висвітленні»
(Херсон 2015, 342 с.)*

З роботою талановитої херсонської дослідниці Людмили Короткової я познайомився декілька років тому, коли до рук мені потрапила її перша монографія «Текстовые аномалии в постмодернистской англоязычной художественной прозе: лингвокогнитивный аспект». Цікава книжка привернула увагу нетривіальністю обраної тематики, глибиною міркувань та цікавим мовним матеріалом. І ось нова книга, в якій впевнено простежується авторський стиль, проте спектр охоплених проблем є значно ширшим, а висновки – глобальнішими.

У пошуках «своїх» теми, яка б з часом вийшла на рівень теорії, а, можливо, і на пряму лінгвістичних досліджень, авторка звертається до проблеми мовної та мовленнєвої творчості. Звичайно ж, про різні виміри та засоби мовотворчості написано немало, а Борис Серебренніков свого часу навіть виокремив лінгвокреативну форму мислення, яка, на його думку, відповідає за різноманітні прояви вербального креативу. І все ж таки саме поняття творчості є настільки складним і багатограним, що сучасні дослідники, а серед них і пані Короткова, здатні знаходити ще неопрацьовані ділянки реалізації цього антропогенного феномена. Обґрунтовуючи актуальність обраної нею тематики, Л. Короткова нагадує нам про гіпотезу глобальної креативності нобелівського лауреата Іллі Пригожина, принципова ідея якої полягає у визнанні онтологічного статусу креативних процесів, їх первинності та присутності на кожному рівні соціальної організації, в тому числі й на мовному, дискурсивному та когнітивному.

Головними поняттями, навколо яких розгортається рецензоване дослідження, виступають «креативна картина світу» та «креативний дискурс». Під першим мається на увазі художня картина світу, сформована за рахунок нетривіальних з точки зору як змісту, так і форми мовних засобів. Відповідно, друге поняття – креативний дискурс – трактується як своєрідне мисленнєво-мовленнєве комунікативне середовище, в якому й відбувається формування креативної картини світу. Оскільки поняття дискурсу поєднує мову з людиною, що є її носієм та користувачем, авторка доходить висновку про те, що креативна картина світу створюється творчою особистістю, яка «здатна подивитися на те, що бачать всі, і подумати про те, про що не подумав ніхто, розглянути ситуацію через інший набір лінз» [с. 310].

Таким чином, творчим дискурсом є, по суті, дискурс художньої літератури, однак у такому разі відкритим залишається питання про те, за яких умов літературний дискурс перетворюється на креативний. У відповідь Л. В. Короткова зазначає, що креативний дискурс є складним формуванням, релевантними особливостями якого слід вважати лудичність, синтетичність, символічність, парадоксальність, екфразичність, які можуть бути виявлені шляхом застосування діалектичного, діахронічного, лінгвопоетологічного, комунікативного, лінгвокультурологічного підходів до мовних і мовленнєвих явищ і закономірностей їхнього функціонування та використанням відповідної комплексної методології та методики аналізу.

Важливим, на мій погляд, є визнання авторкою дихотомічної процесуально-результативної сутності творчості, категоріальною ознакою якої є результативна новизна. Відповідно, існують підстави для виокремлення різних форм креативності, зокрема, відповідно до різних рівнів мовної системи. Тоді слід розрізняти креативність на рівні звукового матеріалу, слів, словотворчих моделей, ідіоматики, синтаксису і, врешті-решт, тексту. Втім, сама дослідниця обирає дещо інший шлях, фокусуючи свою увагу на низці художніх прийомів, за допомогою яких будь-який автор здатний перетворити свій доробок на той самий прояв «результативної новизни», за допомогою якого представники різноманітних наукових дисциплін – від психології до культурології – ідентифікують творчість.

Такими прийомами у монографії є символ (у ширшому сенсі – символізм), парадокс, екфразис та ігрова поетика. Кожному з них присвячений окремий розділ монографії, в межах якого теоретичні міркування супроводжуються вельми цікавим ілюстративним матеріалом. Не ставлячи під сумнів креативну природу обраних для аналізу прийомів, хочу зазначити, що сам механізм та критерії їхнього відбору потребують детальнішого обґрунтування у наступних пошуках дослідниці.

А зараз хочу зупинитися на багатому матеріалі дослідження, до якого увійшли твори найкращих представників британської літератури XIX – XXI століть – праці Дж. Джойса, О. Вайлда, Б. Шоу, П.Г. Вудхауза, В. Теккерея, В. Вулф, Г.К. Честертон, А.С. Байєтт, Дж. Орвелла та інших. Очевидно, що авторка надає перевагу якісній літературі, креативний потенціал якої найбільше проявляється у згаданих вище прийомах.

Методологія рецензованого дослідження може бути охарактеризована як міждисциплінарна та поліпарадигмальна, що є цілком закономірним через те, що концепт творчості має загальнонауковий характер, а різноманітні теорії та гіпотези щодо його вивчення успішно мігрують з науки в науку. Значною мірою монографія ґрунтується на засадах лінгвопоетологічного підходу до мовних і мовленнєвих явищ і закономірностей їхнього функціонування в англомовному дискурсі. Вона включає багаторівневий аналіз і системно-функціональний опис тексту як мовленнєвого продукту з опорою на дискурсивну, культурологічну та інтерпретаційну лінгвістичні парадигми, що розробляються у працях вітчизняних і зарубіжних вчених.

В англомовній креативній картині світу мистецтво слова тісно переплетено з іншими мистецькими формами, що відповідає психологічній традиції, яка розмежовує вербальну та невербальну форми креативності. Як альтернативну можна розглядати позицію, що об'єднує літературу з іншими різновидами художньої творчості на тій підставі, що всі вони пов'язані з естетичним засвоєнням дійсності та задоволенням естетичних потреб людей. Саме таку точку зору поділяє Л. В. Короткова, яка вважає, що мистецтво художнього слова є вершиною піраміди, що зосереджує в собі всі інші види мистецтва і має інтегральний характер у креативній картині світу. Закономірним наслідком такого підходу є її зосередженість на такому цікавому та малодослідженому у сучасній лінгвістиці явищі, як екфрасіс.

Авторка дефінує екфрасіс як «діалог мистецтв», словесний опис предметів образотворчого мистецтва чи архітектури в літературному тексті. Таким чином, екфрасіс виступає своєрідним «твором у творі», «мистецтвом у мистецтві», і саме це робить його привабливим об'єктом дослідження в межах креативного дискурсу та креативної картини світу. На прикладі екфрасіса ми можемо на власні очі побачити формування такої картини, адже авторка, намагаючись передати власні враження, неначе від-

творює на письмі свої думки та емоції, що насправді є спробами вербалізувати когнітивні процеси у свідомості людини.

Розуміння екфрасіса Л. В. Коротковою полягає у його визнанні транстекстуальним / інтертекстуальним засобом, що є невід'ємною ланкою креативної комунікації, створює ефект візуалізації (кольорової ілюзії присутності твору мистецтва), активізує інтерпретацію художнього твору за рахунок особливих додаткових когнітивних та емоційних зусиль з боку наділеного багатого уявою читача, який перетворюється на співавтора твору та співтворця креативного дискурсу.

Моя рецензія на монографію Л. В. Короткової «Англомовна креативна картина світу у дискурсивно-комунікативному висвітленні» не претендує на вичерпність аналізу всього того, що вклала у свій труд авторка. Я намагався лише передати деякі враження від роботи взагалі та від тих конкретних аспектів, що найбільше привернули мою увагу. Поряд з багатьма позитивними моментами є тут і свої недоліки (на додаток до вже згаданих можна додати недоопрацьованість самого концепту творчості, який дослідниця обмежує новизною та не відмежовує від креативності, відсутність достатньо когерентного визначення креативного дискурсу тощо), але новизна, актуальність та цікавість обраного напрямку дають сподівання на те, що вони будуть враховані та усунені у майбутньому.

Рецензована монографія пропонує сучасний погляд на мовотворчість у її теоретичному та практичному вимірах і є безумовним внеском у сучасне українське мовознавство.

О. В. Ребрій,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії
та практики перекладу
ХНУ імені В.Н. Каразіна

РЕЦЕНЗІЯ

*на монографію Томчаковської Юлії Олегівни
«Концепт *charm*/чарівність
в англійській та українській лінгвокультурах»
(Одеса, Видавничий дім "Гельветика", 2015. – 204 с.)*

Значний інтерес наукової спільноти до контрастивних студій сьогодення, зокрема до виявлення засобів вербалізації концептів у різноспоріднених мовах та удосконалення методики опрацювання такого різнопланового лінгвістичного матеріалу, спричинює появу оригінальних праць, які вирізняються не тільки незвичним об'єктом дослідження, але й способом його репрезентації. До таких праць без сумніву відносимо і рецензовану монографію Юлії Олегівни Томчаковської, присвячену вивченню засобів вербалізації етноспецифічного естетичного концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в англійській і українській мовах та реконструкції спільних і відмінних ознак досліджуваного концепту в англійській і українській лінгвокультурах.

Актуальність праці зумовлена, по-перше, антропоцентричною природою естетичного феномену «чарівність» (рос. «обаяние»), центром уваги якого є окрема людина; по-друге, значущістю об'єкта аналізу для англійської та української етнospільнот саме у зіставному аспекті, оскільки це явище у кожній з лінгвоспільнот розвивалося і виявлялося по-своєму; по-третє, зорієнтованістю на вивчення питань взаємозв'язку мови і свідомості, мови й історії, мови й культури, які відображають розвиток мов у синхрних і діахроніх; по-четверте, тенденцією лінгвістичної науки до встановлення змісту і структури концепту, комплексного аналізу засобів його актуалізації, зокрема мовних, на основі інтеграції семантико-когнітивного, лінгвокультурологічного та когнітивно-дискурсивного підходів.

Об'єктом дослідження є концепт CHARM/ЧАРІВНІСТЬ як естетичний компонент англomовної та україномовної картин світу, **предметом** аналізу обрано подібності, відмінності та контраст у способах вербалізації концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в англійській та українській мовах, а також специфіку дискурсивного втілення цього концепту у відповідних лінгвокультурах.

Ключовим для наукової розвідки Юлії Олегівни Томчаковської стала **гіпотеза** про те, що концепт CHARM/ЧАРІВНІСТЬ є етноспецифічним ментальним утворенням, яке пов'язане з владною, підкоряючою діяльністю людини, яка першопочатково сприймалася як чаклунство, магія, те, що непідвладне розуму, а згодом трансформувалася у певну притягальну силу (рос. обаяние), що проявляється як у *зовнішніх* (риса обличчя, голос, погляд, усмішка,

жести, манера поведінки, спосіб презентації себе), так і *внутрішніх* (риса характеру, судження, переконання, внутрішня сила, відношення до інших людей, гумор) ознаках людини в обидвох лінгвокультурах.

Мета проведеного дослідження полягає у визначенні способів вербалізації концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в англійській та українській мовах та виявленні контрастивної специфіки мовного й дискурсивного втілення цього концепту у двох неблизькоспоріднених лінгвокультурах.

Для перевірки висунутої гіпотези та виконання поставлених завдань був сформований загальний корпус матеріалу дослідження, що склався з трьох вибірок: лексикографічних джерел (43 англomовних та україномовних тлумачних, етимологічних, тематичних, синонімічних словників); асоціативних есе (обсягом 10 000 словоформ) 300 носіїв української мови. Відрадно, що більшість есе отримана шляхом лінгвістичного експерименту, проведеного серед студентів-філологів Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка, Інституту іноземних мов. Крім того, до уваги бралися і есе носіїв англійської мови з США, Канади, Великої Британії (по 100 інформантів для кожної спільноти); текстів Інтернет-дискурсу (обсягом 15 000 словоформ).

Дослідження щедро сповнене теоретичних і методичних знахідок, які доводять його безсумнівну новизну. **Теоретичні надбання** роботи полягають у внеску в когнітивну лінгвістику в аспекті розкриття мотивуючих, поняттєвих, образних і ціннісних складників субконцептів, у лінгвоконцептологію завдяки розбудові типології концептів, у зіставне мовознавство внаслідок пошуку нових підходів до виокремлення *tertium comparationis*.

Результати дослідження свідчать, що спільні характеристики концепту ЧАРІВНІСТЬ пов'язуються інформантами двох лінгвокультур із внутрішніми та/або зовнішніми властивостями людини приваблювати, чарувати та захоплювати інших людей.

Новизна одержаних результатів визначається тим, що у роботі уперше: встановлено статус концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ у типології лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів як етноспецифічного ментального утворення; виявлено понятійний, образний і ціннісний складники концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в англійській та українській лінгвокультурах. У роботі доведено, що концепт CHARM/ЧАРІВНІСТЬ як етноспецифічне ментальне утворення пов'язаний зі особливою сугестією людини, яка спочатку сприймалася як

чаклунство, а згодом трансформувалася у чарівність або притягальну силу.

Безсумнівну новизну монографії складає висновок про те, що феномен чарівності усвідомлюється носіями англійської та української лінгвокультур однаково, про що свідчать вихідні – пов'язані з язичницькими традиціями – ознаки, які вплинули на формування досліджуваного концепту в обох лінгвокультурах: *to sing, to chant* → *to chant / utter an incantation* – "вимовляти заклинання, зачаровувати, здійснювати чарівну силу" і *чарувати, чаклувати* – "зачаровувати".

Простежено відмінності у сприйнятті досліджуваного концепту, які виявляються у тому, що для англомовних інформантів ЧАРІВНІСТЬ є низкою засобів створення приємної комунікативної атмосфери (привітність, усмішка, дружнє ставлення, гумор), якими повинні володіти як публічні особи (артисти, телеведучі, відомі політики), так і звичайні люди у побутовій і професійній сферах спілкування. Для українських інформантів ЧАРІВНІСТЬ є глибинною, майже вродженою ознакою, що пов'язана з певними етичними цінностями (віра, добро, щирість, порядність, прощення, милосердя), носіями яких є близькі люди, родичі і, перш за все, мати.

Уперше встановлено, що українці зводили уявлення про чарівність до магічного ритуалу, який базувався не на співі, що характерно для англійців (*to chant* – "вимовляти заклинання, зачаровувати, здійснювати чарівну силу"), а на говорінні (*баяти, обаявати* – "говорити, розповідати", тобто зачаровувати *говорінням*).

Здобутки монографії мають широке **практичне застосування** і пов'язуються із викладанням курсів порівняльного мовознавства, контрастивної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, а також у спецкурсах з контрастивної концептології, лінгвокультурології, порівняльної лексикографії та порівняльної семантики.

Рецензована праця є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на високому науковому рівні, а відтак породжує певні роздуми і запитання, можливо окремі рекомендації чи зауваження. Так цікаво, які лексичні одиниці відображають поняттєвий складник концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ? Чи визначалися синонімічні лексичні одиниці імені концепту (іменники *charm/чарівність*) та їхні синонімічні ряди відповідно? Однак ці запитання жодним чином не применшують позитивного враження від рецензованої роботи і скоріше мають дорадчий характер.

У дослідженні Ю. О. Томчаковської представлено нові результати, які сукупно розв'язують нову й актуальну проблему виявлення засобів вербалізації антропонічного естетичного концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в англійській та українській мовах, а також визначенню спільних і відмінних асоціативних ознак досліджуваного концепту в англійській та українській лінгвокультурах, що сприяє поглибленню сучасного мовознавчого знання та окреслює широкі перспективи для подальших наукових розвідок.

Монографія Ю. О. Томчаковської пропонується для всіх науковців, хто цікавиться проблемами дискурсології, контрастивної концептології, лінгвокультурології, порівняльної лексикографії та порівняльної семантики, і може бути рекомендована до друку.

О. А. Бабелюк,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри германських мов

і перекладознавства

Інституту іноземних мов

Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка

АНОТАЦІЇ

Артюхова А. А.

**Немецкий митинговый дискурс: риторика и просодия : монография /
А. А. Артюхова. – Одесса : Фенікс, 2016 – 166 с.**

ISBN 978-966-438-986-7

Монография посвящена проблеме изучения риторико-просодических особенностей немецкого митингового дискурса. В работе рассмотрены актуальные проблемы политической лингвистики, теоретически обоснована важность учета просодических средств при анализе устной публичной речи, определен статус митингового дискурса, его дискурсивные и лингвальные характеристики, описана риторическая специфика немецкого митингового дискурса.

Козлова Т. О.

**Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови : монографія /
Тетяна Олегівна Козлова. – Запоріжжя : Кругозір, 2015. – 640 с.**

ISBN 978-617-7353-05-VII

У монографії розглядаються проблеми іконічності мовних знаків. Встановлюються формально-змістові кореляції в лексиці індоєвропейської прамови, висвітлюється їх природність у цій історично старшій системі. Схарактеризовано специфіку використання іконічного способу вербалізації концептів індоєвропейської протокультури.

Для фахівців із лінгвістики, семіотики, культурології, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів.

Пермінова А. В.

**Перекладацька рецепція сучасної американської поезії : монографія /
А. В. Пермінова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 352 с.**

ISBN 978-966-489-329-6

Робота присвячена висвітленню соціокультурних особливостей міжлітературного засвоєння американської поезії в Україні як процесу та результату перекладацької рецепції. Дослідження виконане у руслі постколоніальних студій і є синергетичним поєднанням культурологічного, соціологічного, прагматичного та семіотичного підходів до вивчення як загальнотеоретичних питань сучасного перекладознавства, так і конкретних параметрів міжкультурної, міжмовної та міжособистісної взаємодії у стереоскопічному просторі поетичного перекладу.

Для науковців, перекладачів, викладачів, усіх, хто цікавиться проблемами теорії та практики перекладу.

Приходько Г. І.

**Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм : монографія /
Г. І. Приходько. – Запоріжжя : Кругозір, 2016. – 200 с.**

ISBN 978-617-7353-10-I

Монографію присвячено проблемі оцінних значень і засобів їх актуалізації в мові і мовленні.

Розглядаються загальні семантики та структури оцінки, її обов'язкові та факультативні компоненти. Аналізуються сучасні підходи до вивчення оцінки в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми, серед яких концептуальні підходи до визначення функціональних особливостей оцінних висловлювань, їх контекстуальна зумовленість та типологія з позиції теорії фреймів.

Для філологів, викладачів, студентів та аспірантів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться цією проблемою.

Томчаковская Ю. О.

**Концепт CHARМ/ЧАРІВНІСТЬ в английской и украинской лингвокультурах :
монография / Ю. О. Томчаковская ; под ред. Н. В. Петлюченко. –
Одесса : Виданичий дім «Гельветика», 2015. – 204 с.**

ISBN 978-966-916-031-7

Монография посвящена контрастивному исследованию средств вербализации этноспецифического эстетического концепта CHARМ/ЧАРІВНІСТЬ в английском и украинском языках, а также реконструкции общих и отличительных признаков исследуемого концепта в английской и украинской лингвокультурах. Результаты исследования показывают, что общие характеристики концепта ОБАЯНИЕ связываются информантами двух лингвокультур с внутренними и/или внешними свойствами человека привлекать, очаровывать и восхищать других людей. Различия в восприятии исследуемого концепта проявляются в том, что для англоязычных информантов CHARМ является набором средств создания приятной коммуникативной обстановки (приветливость, улыбка, дружеское расположение, юмор), которыми должны обладать как публичные персоны (артисты, телеведущие, известные публичные люди), так и обычные люди в бытовой и профессиональной сферах общения. Для украинских информантов ЧАРІВНІСТЬ является глубинным, почти врожденным признаком, связанным с определенными этическими ценностями (вера, добро, искренность, порядочность, прощение, милосердие), носителями которых являются близкие люди, родственники и прежде всего – мать.

Предлагается для филологов-лингвистов – аспирантов, магистров и всех ученых, интересующихся проблемами дискурсологии, контрастивной концептологии, лингвокультурологии, сравнительной лексикографии и сравнительной семантики.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабелюк Оксана Андріївна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства

Гродська Еліна Борисівна – Одеський національний політехнічний університет, старший викладач

Лещенко Ганна Веніамінівна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики

Лопушанський Василь Михайлович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри практики німецької мови

Лопушанський Ярослав Михайлович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, директор Австрійського культурного центру

Максименко Олена Вікторівна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, здобувач, викладач та старший лаборант кафедри ділової іноземної мови та перекладу факультету іноземних мов

Медведєва Анна Олександрівна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, викладач

Медведєва Наталія Олександрівна – Криворізький державний педагогічний університет, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької мови та літератури з методикою викладання

Михайленко Валерій Васильович – Івано-Франківський університет права імені Данила Галицького, доктор філологічних наук, професор

Михайлюк Ніна Петрівна – Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Михайлюк Сергій Леонідович – Одеський національний політехнічний університет, старший викладач

Мостова Надія Адамівна – Київський національний лінгвістичний університет, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри іспанської та французької філології

Науменко Людмила Петрівна – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент

Наунець Анастасія Анатоліївна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», спеціаліст

Одрехівська Ірина Миколаївна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

Олійник Наталя Анатоліївна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу

Ольховська Юлія Дмитрівна – ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», аспірант

Охріменко Віталій Олександрович – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант кафедри східної філології

Павлюк Христина Тарасівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, аспірант кафедри англійської філології

Пархоменко Ольга Миколаївна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Пірог Інна Іванівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат філологічних наук, доцент

Попович Олена Сергіївна – Одеський національний політехнічний університет, кандидат філологічних наук, доцент

Приходько Ганна Іллівна – Запорізький національний університет, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології

Прус Лілія Віталіївна – Київський університет імені Бориса Грінченка, аспірант

Ребрій Інна Миколаївна – Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, доцент

Ребрій Олександр Володимирович – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу

Романова Наталя Василівна – Херсонський державний університет, кафедра німецької мови, доктор філологічних наук, професор кафедри німецької мови

Сергєєва Галина Анатоліївна – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри іноземних мов № 1

Сімонок Валентина Петрівна – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов № 1

Сорока Тетяна Вячеславівна – Ізмаїльський державний гуманітарний університет, доцент кафедри англійської мови та перекладу

Сотников Андрій В'ячеславович – Київський національний лінгвістичний університет, доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук

Станіслав Ольга Вадимівна – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри французької філології

Стацюк Роман Вікторович – Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського Національної академії наук України, старший викладач кафедри східних мов

Сташко Галина Іванівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант

Стрельченко Наталія Сергіївна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант

Суїма Ірина Павлівна – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців

Сухова Анна Вікторівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач

Тараненко Ксенія Володимирівна – Університет митної справи та фінансів, кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та митної ідентифікації культурних цінностей

Ташенко Ганна Володимирівна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, викладач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови

Томчаковська Юлія Олегівна – Одеський національний економічний університет, кандидат філологічних наук, викладач

Храбан Тетяна Євгенівна – Київський військовий ліцей імені Івана Богуна, аспірант

Цапенко Лілія Валентинівна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, викладач кафедри німецької та французької мов

Чистяк Дмитро Олександрович – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, асистент кафедри французької філології

Шевченко Лариса Леонідівна – Український мовно-інформаційний фонд НАН України, кандидат філологічних наук, завідувач відділу лінгвістики

Шкворченко Наталія Миколаївна – Міжнародний гуманітарний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу та мовознавства

Юрса Людмила Василівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент

Янкович Марія Володимирівна – Національний університет «Львівська політехніка», викладач

ДЛЯ ПОТАТОК

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

Том 2
№ 5 2016

Макетування та верстка

Наталія Ковальчук

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 16.06.2016 р. Підписано до друку 17.06.2016 р.

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 22,09

Замов. № 28/16. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.